STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK — STATISTIK — EKONOMI

UTGIFVEN AF

PONTUS E. FAHLBECK

FJÄRDE BANDET

5 ÅRG. 1902

LUND
STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION

Innehåll.

Uppsatser och granskningar.

Strödda meddelanden.

Administrativ praxis.

Rättelse.

Sid. 244, sista raden, står *d* och *e*, läs *e* och *d*.

Några svensk-internationella rättsfrågor.

Af

Professor **C. A. Reuterskiöld.**

«Kongl. utrikes departementets årsberättelse för 1900» heter en ny publikation, som på initiativ af n. v. svenske ministern för utrikesärenden, excellensen Lagerheim, förliden höst för första gången utkom, och hvars framläggande allmänheten säkerligen hälsat med stort bifall. Utan tvifvel har en sådan berättelse äfven för den svenska politiska vetenskap, som sysslar med frågor af internationell karaktär, en mycket stor betydelse såsom materialsamling, enär det framför allt är genom en undersökning och kritik af konkreta fall ur praxis och det faktiska sättet för dessas lösning, som denna vetenskap liksom folkrätten själf under medverkan med vetenskapen kan uppnå positiva och exakta resultat eller blifva något mera än en apriorisk teori. Ur denna synpunkt har man ock allt skäl att vara departementets chef tacksam både därför, att ett offentliggörande ägt rum, och därför att berättelsen blifvit så rikhaltig och instruktiv, som den måste erkännas vara.

Å andra sidan kan innehållet i denna berättelse gifva mycket att tänka på, och det är icke alltid som den svenska vetenskapen torde känna sig ense eller tillfreds med de resultat, hvilka enligt den samma framgått ur den svenska diplomatiens verksamhet. Men här, såsom eljes, bör dock icke en berättigad kritik med afseende å en del omständigheter och rättsfall skymma bort blicken

för allt det goda och riktiga, hvarom berättelsen i öfrigt bär vittne, äfven om det ligger i kritikens natur att hufvudsakligast fästa sig vid de enligt dess tanke anmärkningsvärda punkterna. Det är några sådana punkter, som här skola framhållas.

* *

*

Årsberättelsen redogör bl. a. för ett fall, då ett norskt handelsfartyg blifvit under ett uppror i Nicaragua med våld tvunget att transportera trupper och ammunition för de upproriskes räkning trots protest af befälhafvaren å fartyget, afgifven inför den svensk-norske vicekonsuln å platsen. På grund af utredningens resultat ansåg svenska utrikesdepartementet frågan om skadeersättning böra förfalla, men protesterade hos Nicaraguas regering «emot den skedda kränkningen af norska flaggan och enskild egendom, under förbehållande af full handlingsfrihet i händelse af ett upprepande». Departementet ansåg nämligen, att folkrätten icke «uppställt bestämda principer rörande en regerings ansvar gent emot utländingar under uppror i landet».

Sant är, att några bestämda positiva detaljregler härom icke kunna anses finnas. Men otvifvelaktigt är hvarje stats regering utan inskränkning skyldig att ansvara för lugnets upprätthållande inom landet, så vidt den ej vill finna sig däri, att främmande makter själfva gifva de sina det nödiga skyddet och sålunda taga skyddsfrågans lösning i sina händer. Och just detta gjorde den svenska regeringen, då den strax efter nämnda händelse utverkade af Nordamerikas Förenta Stater, att deras krigsfartyg i Nicaraguas farvatten skulle erhålla order att vid behof skydda äfven svenska och norska handelsfartyg mot sådana våldshandlingar som den, hvilken gifvit anledning till detta uppdrags meddelande.

Naturligen måste det erkännas, att frågan om den hållning, en regering bör iakttaga vid kränkning af flaggan och egna undersåtars intressen, är framför allt en politisk fråga, hvars besvarande må bero af omständigheterna. Och möjligt är ju, att dessa i nu omhandlade fall varit sådana, att ingenting annat lämpligen

kunnat göras än hvad som gjordes. Men, äfven under medgifvande häraf, måste dock betonas, att motiveringen för det underlåtande af särskilda åtgärder till vinnande af verklig upprättelse, som blef resultatet af den politiska frågans bedömande, icke bör erhålla ens skenet af att vara en objektivt rättslig motivering, därest den icke i realiteten så är. Och att den i detta fall icke kan anses så vara, synes ligga i öppen dag.

Departementet förklarar nämligen, «att, som fartyget varit befraktadt i *timecharter*, det samma icke lidit någon ekonomisk förlust, lika litet som befäl eller manskap varit utsatta för fysiskt lidande», och att följaktligen «anledning till att framställa begäran om skadeersättning icke syntes föreligga«. Häremot bör först och främst framhållas, att, såvida befäl och manskap å det norska fartyget verkligen fullgjort sin plikt i afseende å det motstånd mot den tillärnade kränkningen, som ålegat dem att göra, i allt fall ett psykiskt tvång måst mot dem utöfvas, hvilket i och för sig är lika rättsstridigt som ett fysiskt. Och för det andra vore det tydligen allt annat än lämpligt, om våra myndigheter började att å våra utländska rättsförhållanden tillämpa de mycket restriktiva regler rörande skadestånds gifvande, hvilka våra inhemska domstolar i inländska tvister hittills varit alltför benägna att följa, men den de dock på senare tid understundom visat sig kunna öfvergifva för andra, mot rättskrafven bättre svarande principer.

Hufvudfrågan är emellertid icke den, huruvida det norska fartyget varit eller icke varit berättigadt till skadestånd, utan den, huruvida kränkningen folkrättsligt grundat eller icke grundat ett anspråk för Kongl. Maj:t i Sverige-Norge på upprättelse. Men om så är, bör själffallet icke den privata skadeståndsfrågan skjutas i förgrunden, ty därmed undanskymmes kärnpunkten i tvisten, kränkningen af den norska flaggans neutralitet och självständighet. Och så vidt årsberättelsen ger vid handen, har den protest, utrikesdepartementet hos Nicaraguas regering i detta afseende anförde, hvarken inneburit en fordran på eller framkallat afgifvandet af ens någon officiell ursäkt, än mindre upprättelse i annan form.

* *

*

Ett vida betänkligare rättsfall är det, som i årsberättelsen omtalas å sidd. 6 och 7, och som uppstått i följd af kriget i Södra Afrika. Äfven här gällde frågan ett norskt fartyg, men icke såsom i ofvan nämnda fall, ett fartyg, som rättsstridigt tagits i anspråk för en af de krigförande, utan som af den ena krigförande parten uppbringats, enär det påstods vara krigskontraband förande. Äfven här är det mindre utgången af underhandlingarna, än de åsikter och medgifvanden, hvilka departementet godkänt under dem, som utgör det egentligen anmärkningsvärda.

De fakta, som i årsberättelsen meddelas, äro följande. «Genom certeparti afslutadt i Hamburg den 5 juni 1899 hade norska barkskeppet 'Regina' befraktats af 'Javanesiska skogshandteringsbolaget' i Amsterdam för att bringa en last af järnvägssyllar från Java till Delagoa Bay *för vidare befordran* till ett holländskt järnvägsbolag i Pretoria, Transvaal. Fartyget började lasta i Samarang den 25 sept. och afgick därifrån den 30 okt. s. å. Den 19 december anhölls barken af brittiska kryssaren 'Forte' nära Delagoa-bukten och infördes till Durban för att underställas prisdomstolen för förande af krigskontraband (sleepers) bestämdt till krigförande makt».

De atgärder, departementet i anledning häraf vidtog, bestodo däri, *att* protest afgafs hos engelska regeringen på den grund, att intet meddelande på förhand gifvits därom, att «sleepers» skulle såsom krigskontraband anses, samt *att* anhållan framställdes om frigifvande af fartyget efter lastens lossning på den grund, att redare och befraktare varit i god tro, då ju lasten intagits före krigets början. Engelska regeringen medgaf, att målet skulle nedläggas, fartyget frigifvas och frakten betalas, mot villkor att alla anspråk på skadeersättning fingo förfalla, och att lastens mottagare sålde sleeperslasten till engelska regeringen. Sedan rederiet antagit villkoren, gafs den 5 februari 1900 order om fartygets frigifvande och den 19:de erlades fraktbeloppet. Från rederiets sida kan således näppeligen klagas: *volenti non fit injuria.* Men i öfrigt torde utgången vara mera skenbart än verkligt tillfredsställande.

Hvad som till en början faller i ögonen, är den engelska regeringens alldeles ovanliga tillmötesgående i en fråga, där just

England eljes plägat vara mycket omedgörligt, så framt den allra minsta plausibla grund funnits för ett skedt uppbringande. Redan häri ligger en anledning att noga öfvertänka, huruvida ej saken i själfva verket var hvad England angår ytterligt sjuk. Klart är ock, att den omständighet, att sleepers på sin höjd kan anses som «contrebande relative», ovillkorligen medför nödvändigheten af en förklaring från de krigförande, att de ärna behandla varan såsom krigskontraband. Departementet har ock såsom sin öfvertygelse uttalat, att ett «meddelande härom måste på förhand lämnas, därest någon rättslig påföljd skulle kunna ifrågakomma». Spörsmålet åter, huruvida «sleepers» öfver hufvud äga den beskaffenhet, att de må förklaras för krigskontraband, har af departementet besvarats därhän, att «under för handen varande omständigheter, då byggande af järnvägar måste betraktas såsom en 'krigshjälp', sleepers kunde förklaras för tillfälligt krigskontraband». Att detta varit Englands uppfattning, är ju självklart, men mera underligt synes det vara, att äfven den svenska regeringen så utan vidare godkänt den samma, då detta godkännande, trots hänvisningen till «omständigheterna» i detta krig, i sig involverar ett godkännande för framtiden, i det att något skäl, hvarför järnvägsbyggande skulle anses som en «krigshjälp» mera i sydafrikanska kriget än i hvilket som helst annat, näppeligen lärer kunna uppvisas. Begreppet tillfälligt eller relativt krigskontraband bör emellertid icke utsträckas, utan så långt görligt är inskränkas, helst för öfrigt den ståndpunkt, som den svenska rätten i denna fråga intager, är uttryckligen angifven i K. K. den 8 april 1854 angående hvad till svenska handelns och sjöfartens betryggande under krig mellan främmande sjömakter iakttagas bör m. m., i hvars § 5 krigskontraband anges såsom «sådana tillverkningar, som *omedelbarligen* äro till krigsbruk användbara». I samma paragrafs slutmoment uttalas tillika, att ändring eller tillägg i bestämmelserna om krigskontraband beror af *öfverenskommelse* mellan K. M:t och främmande makter. Men någon öfverenskommelse angående sleepers förelåg icke offentliggjord och till efterrättelse meddelad. Sant är, att denna K. K. alldeles ej binder utländska makter, men Kongl. Maj:t i Sverige (och Norge) har lofvat sina undersåtar, att, om de iakttaga den samma, de ock skola få på-

räkna Kongl. Maj:ts skydd och hjälp (§. 12), och häri ligger eller kan åtminstone ligga en bestämd förklaring, att Sveriges internationella rätt är just sådan, som 1854 års K. K. i detta afseende ger vid handen. Under sådana omständigheter är det en betänklig sak, om regeringen — och regeringen är i detta hänseende liktydig med departementet — uppger fältet i fråga om det redan i 1780 års väpnade neutralitet, äfven af Sverige, tyst uttalade ogillandet af relativt krigskontraband och därtill ett i så hög grad omtvisteligt sådant som sleepers onekligen utgöra [1]. Det kan nämligen mycket starkt ifrågasättas, huruvida materialier till järnvägsbyggande med fog kunna anses såsom en «krigshjälp»; men den frågan må här såsom mindre betydande lämnas å sido.

Att däremot redares och befraktares goda tro, styrkt af inlastningens verkställande före krigets utbrott, icke borde eller kunde «utgöra något rättsfundament för frigifvandet», utan blott föranleda en vädjan till engelska regeringens billighetskänsla, däri måste man gifva departementet rätt, helst uppbringningsrätten öfver hufvud skulle allvarligen försvagas i sin betydelse, om fartyg, som lastat före krigsutbrott, skulle gå fria, oaktadt lasten utgjorde krigskontraband.

Men här tillkommer en betydelsefull omständighet, som ger hela frågan dess största intresse. Är det nämligen möjligt att anse fartyget hafva fört krigskontraband, äfven om varans karaktär af möjligt krigskontraband vore alldeles obestridlig? Kunde med andra ord en resa af den beskaffenhet, som det norska fartyget här företog, göra lasten till krigskontraband? En vara är nämligen aldrig i och för sig krigskontraband, utan endast om och när den har en «destination hostile». Och frågan blir alltså den, huruvida i detta fall sleeperslasten såsom last ombord å fartyget kan med skäl anses hafva haft en sådan «destination hostile». Såge man nu endast på den slutliga bestämmelseorten, som här var Pretoria, och den slutliga lastemottagaren, som var ett hol-

[1] Rörande krigskontraband bestämdes nämligen i 1780 års väpnade neutralitetsförbund, att såsom sådant skulle anses endast vissa uppräknade artiklar, som afsågo krigsbehofvens omedelbara tillgodoseende — en ståndpunkt alltså, som i allt väsentligt motsvaras af såväl 1854 års K. K. som 1808 års ännu gällande svenska s. k. prisreglemente.

ländskt järnvägsbolag därstädes, så är bestämmelseorten onekligen fientlig, och om än lastemottagaren icke är den transvaalska regeringen, utan ett enskildt bolag från neutral stat (Holland), så skulle likväl kunna sägas, att enär dess verksamhet äger rum å krigsskådeplatsen och sannolikt i nämnda regerings tjänst eller intresse, bestämmelsen realiter blir fientlig — alltid förutsatt, att järnvägsbygget kunde betraktas som en «krigshjälp».

Men detta är endast halfva sanningen. Frågan huruvida en vara, som transporteras, har en fientlig bestämmelse eller ej, låter sig nämligen ej afgöra endast efter de synpunkter, som ofvan framhållits. I så fall skulle ju varan betraktas såsom krigskontraband, hvarhelst och hvarthelst den än fördes, allenast slutorten vore fientlig. Om således nu omhandlade sleepers hade transporterats icke till Delagoabay, utan t. ex. till Massaua f. v. b. därifrån till Sansibar och därifrån till Delagoa etc., så hade lika fullt krigskontraband måst anses föreligga och en uppbringning under färden till Massaua varit tillåten. Ett dylikt intrång i den neutrala handeln vore emellertid liktydigt med ej ett, utan många steg tillbaka i utvecklingen och skulle ställa oss på en ståndpunkt långt bakom den, mot hvilken 1780 års väpnade neutralitet var riktad. Hela spörsmålet sammanhänger med läran om «voyage continué», såsom departementet äfven framhåller i sin årsberättelse. Men denna lära är så långt ifrån att böra gillas, att den tvärtom bör på det allra mest energiska sätt bekämpas, och den ståndpunkt, på hvilken departementet här ställt sig, är från modernt vetenskaplig synpunkt ohållbar.

Då det i årsberättelsen med afseende å läran om «voyage continué» säges, att «folkrätten erkänner numera uppbringande i dylika fall för lagligt», så är detta ett misstag. Väl är det riktigt, att den engelska och amerikanska doktrinen i allmänhet hyllar denna uppfattning, och väl är det riktigt att den anglikanska praxis i detta stycke liksom eljes är tämligen ense med doktrinen, men detta är något, som alldeles icke är nytt eller först «numera» inträffat, utan tvärtom sedan gammalt varit förhållandet. Om således läran om «voyage continué» möjligen skulle vunnit ytterligare bekräftelse genom praxis i t. ex. det senaste spansk-amerikanska kriget, så borde detta dock icke hafva någon som helst

betydelse för vårt land, för hvilket nu lika väl som fordom det ovillkorligen bort ligga närmast till hands att ställa sig på den mera liberala och moderna ståndpunkt, som 1780 års väpnade neutralitet och den kontinentala doktrinen i våra dagar förfäktar. Det är så långt ifrån, att denna doktrin och dess reella grundval, den positiva kontinentalt europeiska folkrätten, skulle hafva uppgifvit, hvad den städse kämpat för, att den tvärtom äfven i arbeten af senaste datum fasthåller därvid — oafsedt måhända en eller annan afvikande mening. Sålunda betecknas t. ex. i andra upplagan (1901) af F. v. Liszt's utmärkta, på rent positiv rätt byggda, lärobok i folkrätt (sid. 336) åsikten om «voyage continué» såsom «unrichtig», ehuru omdömet därom på motsvarande ställe i första upplagan (1898) varit vida mera sväfvande, i det att där denna åsikt endast framställts såsom «die entgegengesetze Ansicht» utan uttryckligt framhållande af dess oriktighet (sid 246). Och i andra upplagan (likaledes 1901) af Gareis' ej mindre välkända Institutionen des Völkerrechts — äfven den en lärobok i positiv folkrätt — heter det härom (sid 254), att »richtiger Ansicht nach trifft die Theorie der einheitlichen Reise hier aber ebensowenig zu, wie beim Blokadebruch». Svårligen kan under sådana omständigheter påståendet om folkrättens erkännande «numera» af läran om «voyage continué» upprätthållas.

Denna lära innefattar för öfrigt en hel del olika element. Ursprungligen afsåg den icke frågan om krigskontraband, utan uppkom i sammanhang med det bruk, som under äldre tiders krig efter hand vann allt större spridning, nämligen bruket, att krigförande makt medgaf de neutrala rätt att under kriget, ehuru icke under fredstillstånd, få idka kustfart, *cabotage,* och fart mellan det krigförande moderlandet och dess kolonier. Häremot sökte naturligen motståndaren inlägga sin gensaga, i det att en dylik trafik uppenbarligen skedde på grund af kriget och i den ena partens intressen till den andres förfång, då ju de neutralas handel skulle vara fri och denna under kriget på dylikt sätt kom att ersätta landets för uppbringning utsatta egna handel. För att göra denna gensaga effektiv yrkades tillika, att, om ett neutralt fartyg var destineradt till fientlig hamn, hvilket ju i och för sig var medgifvet, och därefter skulle anlöpa en annan hamn under

kustfart eller i kolonierna, resan skulle anses såsom enhetlig och fartyget kunna uppbringas redan under sin färd till den första hamnen, oafsedt huruvida lasten urspungligen var destinerad till dessa flere orter, eller ny last skulle i dem intagas för att föras till andra (:egentlig kustfart).

Sedermera har läran om «voyage continué» kommit att spela en betydande roll i afseende å blokadbrytningsfrågan, i det att särdeles den anglikanska nppfattningen velat häfda, att ett fartyg, som försöker och lyckas bryta en blokad, likväl skall kunna sedermera under samma resa härför uppbringas, hvarvid med samma resa brukar förstås såväl vidare fart till slutlig destinationsort, som återfarten till utgångshamnen. Mot denna nppfattning har doktrinen i det kontinentala Europa, om än icke enhälligt, så dock med stor enstämmighet kämpat, och för visso torde man få anse, att i våra dagar folkrättens ståndpunkt är den, som betecknas af utdömandet af läran om den enhetliga resan.

Sin största och mest djupgående betydelse har dock läran vunnit genom öfverförande och tillämpning också i anglikansk rätt på krigskontrabandstransporten. Här bar den fått en dubbel riktning, nämligen dels med afseende å bedömandet af *fartygets* destination, dels beträffande fastställandet af *lastens* bestämmelse. Krigskontraband anses nämligen, enligt denna lära, föreligga, såväl om fartyget, ombord hvarå varan föres, är destineradt till någon fientlig hamn, oafsedt hvilka och huru många neutrala orter, det dessförinnan eller därefter möjligen skall angöra, som ock därest en vara, hvilken, *om* den skulle lossas i fiendehamn, vore krigskontraband, transporteras till neutral hamn f. v. b. därifrån till lands eller sjös, direkt eller på omvägar till fiendeort. Med en sådan utsträckning af denna lära kan, snart sagdt, hvarje transport blifva utsatt för uppbringning.

Hvad först angår fartygets destination, så innebär läran om den enhetliga resan här en fullkomligt ohållbar ståndpunkt för hvarje om 1780 års i sak aldrig uppgifna neutralitetsprincipers riktighet öfvertygad person — och såsom sådan borde väl framför andra hvarje den svenska regeringens representant få anses. Är ett neutralt fartyg med last af t. ex. vapen, alltså en oomtviste-

lig krigskontrabandsartikel, därest destinationen är fientlig, på resa till neutral hamn, exempelvis en engelsk hamn vid Kanalen under krig mellan Frankrike och Tyskland, så kan fartyget icke uppbringas, så vida lasten skall där lossas och mottagas. Något som helst skäl för ett annat förfarande föreligger ej, om samma fartyg från nämnda lossningshamn skulle begifva sig till fransk eller tysk hamn, ej ens om detta varit på förhand bestämdt och af skeppspapperen tydligt framgått. Skulle vapenlasten i själfva verket vara afsedd för någon af de krigförande, så blir det Englands sak såsom neutral makt att tillse att en sådan återutförsel förhindras; och om den likväl skulle lyckas, så må uppbringning då äga rum, men icke förr, ty förr finnes intet krigskontraband. Saken förändras alls icke, om fartyget befinner sig på resa till engelsk kanalhamn, som ännu ej angjorts, och därefter skall gå vidare till fransk hamn, utan att vapenlasten är bestämd för den engelska kanalhamnen, allenast det är tydligt, att fartyget verkligen är på väg till denna hamn. Häröfver må ju fienden gärna utöfva kontroll och icke släppa fartyget ur sikte, något hvartill den kan vara befogad på grund af omständigheterna, men uppbringning kan rättsligen ej komma i fråga. Alldeles det samma gäller naturligen om det norska neutrala fartyg, som var destineradt till Delagoa bay, alltså till neutral portugisisk hamn, helst fartyg och last här ovillkorligen måste skiljas åt, då en sjötransport till Pretoria geografiskt var omöjlig. Det blef sedermera Portugals ensak att förhindra den vidare transporten af varor, som dess regering erkände såsom krigskontrabandsartiklar.

Är det i sig ologiskt och oriktigt att låta fartygets destination till äfven en fientlig hamn göra hela resan till otillåten, så är det ännu betänkligare att låta lastens slutdestination vara afgörande. Om nu lasten varit, formellt, adresserad till Delagoa såsom slutort, månne detta kunnat förändra saken? Eller hade ej England i så fall förklarat ett svek föreligga? Och om denna konsekvens måste erkännas såsom naturlig, månne ej redan däri ligger en dom öfver hela läran? Eller vore det verkligen tänkbart, att det riktiga skulle vara, att ingen handel med artiklar, som *kunna* förklaras för krigskontraband, d. v. s. så godt som alla varor, får äga rum med neutral ort under krig, därest denna

ort ligger nära krigsskådeplats? För de neutralas handel finnes ingen större fara än ett medgifvande af Englands fordringar i detta stycke, ty det innebär helt enkelt, att Englands godtycke blir afgörande, så vida ej makt kan sättas mot makt och man alltså nödgas taga den väpnade neutralitetens första steg ånyo. Den faran gäller det att i tid inse och därför kan ej nog kraftigt betonas såsom ett svenskt önskemål, att den farliga och mot våra traditioner stridande väg, som regeringen i detta mål synes hafva inslagit, icke måtte i framtiden fullföljas eller leda till icke tänkta konsekvenser.

* *

*

Af ett visst intresse är det i många fall att se, huru gällande bestämmelser tolkas och tillämpas, och huru vid konflikter med främmande makter i detta afseende departementet gemenligen med framgång häfdat de svenska och norska intressena och den naturliga tydningen af traktaters och lagars ofta nog mindre tillfredsställande formulering. Särskildt erbjuder nationalitetsfrågornas behandling rik anledning för lagstiftaren att begrunda, huru bristfälliga våra liksom många utländska motsvarande författningar angående förvärfvande och förlust af svensk medborgarrätt äro. I detta afseende må framhållas det i årsberättelsen (sid. 20) anförda fall, då en danskfödd till Sverige inflyttad person, som erhållit Kongl. Maj:ts medgifvande att till svensk undersåte upptagas, icke kunde, så vidt berättelsen ger vid handen, fullfölja sin önskan, i det att den svenska författningen i ämnet fordrade intyg därom, att han var från sina förbindelser till danska kronan löst, under det att den danska lagen förklarade honom löst från dessa, i och med det att han erhållit svensk medborgarrätt. Ifrågasättas kan dock, huruvida departementets svar till danska beskickningen, hvarigenom detta förhållande konstaterades, verkligen är alldeles riktigt. Bestridas skall ej, att det i regel så är, men K. F. af 27 febr. 1858 ger dock i slutet af sin § 4 vid handen, att ett intyg om frihet från förutvarande undersåtlig förbindelse icke är under

alla omständigheter nödvändigt, och häraf borde kunna dragas den slutsats, att *ratio legis* mer än väl tillåter, det nämnda intyg äfven i andra fall kan utelämnas, allenast författningens syfte ändock vinnes, hvilket uppenbarligen är det, att den, som blir svensk undersåte, icke skall samtidigt stå i undersåtligt förhållande till annan makt och på grund däraf åtnjuta politiska förmåner i främmande land. Om det nu officiellt intygas, att upptagandet till svensk medborgare *eo ipso* involverar upphörandet af danskt medborgarskap, och att den danska rätten rent af förutsätter ett sådant sätt för förlusten af dansk nationalitet, så synes det för en friare och af bokstafven obunden lagtolkning vara det rättaste och naturligaste, att ett intyg härom likställes med ett intyg om redan skedd frisägelse.

Utrymmet medger ej att närmare ingå på berättelsens innehåll i öfrigt. Därom kan ju ock en hvar intresserad själf förskaffa sig kännedom, då berättelsen är för allmänheten tillgänglig. Blott ännu ett fall skall med några ord beröras, då dess behandling synes bero af något förbiseende eller af en alltför trång tolkning af gällande bestämmelser.

Detta fall afser en tysk trawlares åverkan å svensk fiskredskap (sid. 29). Departementet ansåg sig här sakna anledning att vidtaga officiell åtgärd till skadeersättnings vinnande, enar «åverkan egt rum 7 ½ minut väster om det yttersta skär, som icke ständigt sköljes af hafvet», och sålunda, enligt departementets mening, «utom svenskt sjöterritorium, som enligt kungörelsen den 5 maj 1871 sträcker sig 1 sjömil = 4 minuter utom yttersta skäret». Det är mot den uppfattning, som i denna *motivering* kommit till synes, en anmärkning bör riktas mera än emot själfva resultatet, som möjligen på andra grunder kan vara riktigt. Den K. K. af 5 maj 1871 bestämmer nämligen ingalunda de allmänna gränserna utåt för det svenska sjöterritoriet på västkusten, hvilket icke har mindre utsträckning än annorstädes, utan allenast den gräns, inom hvilken fiskevattnet *uteslutande* förbehålles Sveriges innebyggare. Där utanför kan således mycket väl finnas svenskt sjöterritorium, och ehuru detta territorium icke är uttryckligen fastställdt, finnes en dubbel ledning för dess bestämmande. Dels har nämligen den svenska regeringen vid något tillfälle, så vidt jag ej missminner

mig, uttalat sig för regeln om gränsens sammanfallande med längsta skottvidden, hvilken regel äfven eljes anses gällande hos oss, dels finnas i tullstadgans § 1 mom. 2 svenskt farvat en beräknadt sträcka sig till och med en svensk mil från land eller från yttersta skären på svenska kusten. Denna regel är här af särskildt intresse, enär den visar, huru långt Sveriges sjöterritorium sträcker sig i *politi*afseende, och det är denna synpunkt, som måste läggas till grund för bedömandet af frågan om trawlares ansvar. Om det nämligen än icke kan sägas, att utländsk trawlare ej skulle ha rätt till fiske inom denna vidare, men utom den i 1871 års K. K. bestämda trängre gräns, så måste likväl anses, att deras fiskerätt där underligger svenska myndigheters kontroll och att ansvar för skadegörelse i vanlig ordning kan och bör af en hvar, som förorsakar sådan, utkräfvas, vare sig genom åtal inför vederbörlig svensk domstol eller tillika genom diplomatisk förmedling hos vederbörande utländska regering.

* *
*

Dessa anmärkningar kunna visserligen synas rätt väsentliga, men än en gång må betonas, att kritiken närmast fäster sig just vid det mera anmärkningsvärda. Och om än ytterligare ett eller annat skulle kunna invändas mot detaljer i årsberättelsens redogörelser, så är det dock i själfva verket högst litet, hvartill en granskning ger anledning att anmärka. Öfver hufvud får läsaren tvärtom det intryck af denna första årsberättelse, hvars årliga fullföljande är ett obestridligt önskemål, att departementet med stor omsorg och lika stort tillmötesgående upptager till behandling och utredning allt hvad man billigtvis kan af det samma begära — särskildt må erinras om de 260 arfsfrågor, som under året behandlats (sid. 68 ff.) — och att det med nit och uppmärksamhet följer tilldragelserna inom utlandets såväl politiska som ekonomiska och i synnerhet kommersiella lif, så vidt detta kan äga intresse för de förenade rikena Sverige-Norge och deras inbyggare.

Räntepolitik i forna tider.

Af

Doktor G. Cassel.

(Föredrag hållet i Göteborgs börssällskap 22 nov. 1901).

»De, som hafva karaktär nog att offra det närvarande för framtiden, äro naturliga föremål för afund från deras sida, som offrat framtiden för det närvarande. De barn, som ha ätit sin kaka, äro naturliga fiender till de barn, som ha sin kvar». Med dessa ord har Bentham uttalat en af de viktigaste grunderna till, att ränta på penninglån är så impopulär, särskildt i mera primitiva stadier af folkhushållningen. Därtill kommer nu den omständigheten, att man har så svårt att göra sig riktigt reda för, *hvad* långifvaren egentligen ger, *hvad* låntagaren betalar för. Afvogheten mot långifvarna har emellertid också en fullkomligt förnuftig grund, nämligen den, att långifvarna, öfver allt där en verklig penningmarknad ännu icke utbildats, begagna sin halft monopolitiska ställning till att på det mest orimliga sätt skinna sina kunder.

Vi finna därför redan tidigt i historien försök att med lagstiftningens hjälp reglera eller undertrycka räntan. Så gällde hos judarna ett förbud mot ränta på lån till landsmän. De grekiska filosoferna fördömde i allmänhet räntan; likväl bestod i Aten ingen laglig räntefot; den vanliga räntan skall vid Solons tid ha

utgjort 18 %, men sedan fallit till 12 %, ja äfven till 10 % under Demostenes.

I det gamla Rom var stadgadt ett räntemaximum af årligen en tolftedel af kapitalet, alltså 8 1/3 procent. År 357 f. Kr. nedsattes denna räntefot till hälften och 332 förbjöds all ränta vid lånetransaktioner mellan romerska medborgare. Detta förbud var naturligtvis omöjligt att upprätthålla. Det kunde alltid kringgås genom penningoperationer med provinserna. Senare finna vi också 1 % i månaden såsom allmän räntesats. Den fastslogs år 50 f. Kr. för hela riket och förblef efter delningen gällande i det vestromerska riket ända till dess undergång. I det östromerska fastställde Justinianus utförliga räntetaxor: «*personis illustribus*» tilläts endast 4 %, vanliga privatpersoner 6 %, växlare o. s. v. 8 %. Därmed var den romerska rättens uppfattning af ränteproblemet fastslagen: laglig fixering af räntan, men intet förbud.

Det säger sig självt, att en religion så afvänd från världen som den första kristendomen icke skulle godkänna ränta på penninglån, som tvärt om borde gifvas den behöfvande af barmhärtighet och kärlek. Denna afvoghet mot räntan var emellertid endast ett led i den allmänna kommunistiska åskådning, som utmärkte denna kristendom. Man föraktade denna världens goda, fattigdomen gällde i och för sig såsom det högre, och så vidt möjligt skulle allting — icke blott lån — ges utan ersättning. Småningom kom man emellertid att se på räntan såsom ett mera specifikt utslag af självviskhet och girighet; under det att man för öfrigt aflägsnade sig rätt långt från den ursprungliga självuppoffringen, fasthöll man vid, att lån skulle ges utan ersättning, och i denna riktning utbildade teologerna sitt lärosystem. De stödde sig därvid förnämligast på det bekanta bibelordet: «*mutuum date nihil inde sperantes*» [1], som ansågs innehålla ett bestämdt förbud mot att ta ränta. Till en början förbjöds detta dock endast prästerskapet, men 443 förklarades det för synd äfven för lekmän.

För att fullt förstå detta är det nyttigt att erinra sig de för-

---

[1]) LUKAS, Evangelium, Kap. 6, § 35.

hållanden, som rådde efter västromerska rikets fall. Man såg sig med en gång återförd till de mest primitiva ekonomiska villkor, där behof af lån i regeln var liktydigt med verklig nöd, och där under den allmänna förvildningen tillåtelsen att ta ränta för lån lätt kunde leda till utplundring af nödställda låntagare. Kyrkan såg det som sin uppgift att ta sig an de svage, fattige och fåkunnige och trodde sig säkrast kunna skydda dem genom att alldeles förhindra alla lån med ränta. Den romerska rätten hade kunnat verka genom en laglig reglering af räntefoten. Men kyrkan, som åtminstone i början var hänvisad till allmänna moralbud för fullföljandet af sina syften, kunde ej gärna förklara en ränta öfver 5 eller 10 procent som synd, men väl *hvarje* ränta.

Denna utväg valde hon också. Så länge som folkhushållningen kvarstod på sitt primitiva stadium, synes det ej häller ha vållat särskilda svårigheter att uppehålla dogmen om räntans förkastlighet. Men såsnart det ekonomiska lifvet åter uppblomstrade i de norditalienska städerna och räntan därmed började visa sig som ett nödvändigt led i folkhushållningen, såg sig kyrkan nödgad till ett kraftigare försvar för sin uppfattning. Sitt förnämsta stöd fann hon då i skolastiken.

Vi kunna här ej uppehålla oss vid alla de bevis mot räntan, som nu härleddes från olika bibelställen, från Aristoteles' lära om penningens ofruktsamhet, från kyrkofädernas yttranden o. s. v. Det är af större intresse att se, hvilken ställning kyrkan intog till de olika former, under hvilka kapitalräntan framträder i ett ekonomiskt utveckladt samhälle. Denna ställning var åtminstone från modärn synpunkt långt ifrån konsekvent. Hvad man väsentligen ville förbjuda var ränta på penninglån och därmed ekvivalenta transaktioner. Men en mängd olika vägar lämnades öppna för den, som ville göra sitt kapital fruktbärande utan att själf drifva någon rörelse, vare sig nu landtbruk, handtverk eller handel. Den förnämsta utvägen var att anlägga sitt kapital i annan rörelse mot andel i vinsten. Ett speciellt fall häraf visa de s. k. «*montes*», ett slags bolag med uppgift att låna staten pengar. För att kringgå ränteförbudet anvisade man dessa «montes» vissa inkomstkällor och förlänade dem särskilda rättigheter. Vinsten fördelades sedan mellan andelsägarne, som på detta sätt faktiskt

erhöllo ränta på sina insatta kapital. Den mest bekanta af dessa anstalter var «Casa di S. Giorgio» i Genua, som äfven dref en omfattande bankrörelse.

För fattiga låntagare öppnade de af fransiskanermunkar grundade s. k. *montes pietatis* ett tillfälle att få låna pengar mot erläggande af ränta. År 1515 erhöllo dessa montes påfvens tillåtelse att beräkna sådan ränta, som kunde täcka deras omkostnader.

Växlar grundade på verklig varuomsättning voro erkända och den vinst, som härflöt af handel med sådana växlar, föll icke under kyrkans fördömelse af räntan. Däremot förbjödos 1575 sådana egna växlar, som icke äro något annat än ett vanligt lån.

För öfrigt kunde man äfven på vanliga penninglån beräkna ränta så mycket man ville, om man endast iakttog vissa försiktighetsmått. Om låntagaren fördröjde återbetalningen utöfver fastsatt dag, och om långifvaren kunde visa, att han hade ett verkligt «*intresse*» af återbetalningen, så kunde han betinga sig en särskild skadeersättning för dröjsmålet. Regeln var emellertid att «*interesse non debetur nisi ex mora*». Det var långifvarens sak att bevisa sitt «intresse»; och så ogynnsamt som den kanoniska processrätten i allmänhet ställde sig mot en dylik kärande, i det den så godt som presumerade hvarje fordringsägare ha orätt, så var det icke alltid så lätt att prestera ett dylikt bevis. Bäst var om man kunde påvisa en bestämd skada, som vållats af dröjsmålet *(damnum emergens)*. Sedermera godkändes (t. ex. af Thomas ab Aquino) äfven det skäl, att en vinst, som man annars skulle gjort, gick om intet *(lucrum cessans)*: men naturligtvis fick denna möjliga vinst icke bestå i räntor på andra lån. Emellertid fick denna titel en mycket vidsträckt tillämpning, särskildt i Genua, där tillfället att göra en vinst i växelaffärer ansågs så allmänt, att hvarje genuesare utan vidare kunde kräfva «intresse» på grund af «lucrum cessans». Den som ville låna ut pengar mot ränta och likväl gå fri från kyrkans fördömelse, hade alltså på grund af denna intresselära endast att först ge sitt lån på en mycket kort tid utan ränta och sedan kräfva ersättning på grund af sitt intresse af en kontraktsenlig återbetalning.

Denna form för lån med ränta fick småningom stor användning och häraf erhöll räntan sitt namn i de romanska språken, *interesse* i italienskan, *intérêt* i franskan, *interest* i engelskan.

En annan metod att göra ett kapital fruktbärande utan att komma i kollision med den kanoniska rätten bestod i de s. k. *ränteköpen.* Ränta, hvarmed fast egendom var belastad, kunde öfverlåtas mot ersättning, och det härför betalda kapitalet blef alltså räntebärande. Man kom snart därhän, att man enkom tillskapade räntor för att sälja dem, hvilket ju är liktydigt med upptagande af ett stående lån mot hypotek i egendom. Belåning af fast egendom var sålunda fullkomligt fri och ej heller funnos några bestämmelser angående räntefoten. Denna torde i Tyskland, där ränteköpen voro vanligast, i allmänhet utgjort 7—10 procent, sällan öfverskridit 15 procent, men stundom nedgått ända till 5 procent. I Basel bestämdes 1441, att alla räntor skulle kunna aflösas genom betalning af deras 20-dubbla belopp. Denna form för kontraherande af ränta på pänningkapital gaf tyska språket dess uttryck för ränta, nämligen «*Zins*» (= *Census* = *Rent;* jfr det italienska «*censo*»).

Därmed var den gamla goda termen för ränta, nämligen «usura», d. ä. betalning för *nyttjande* af ett kapital, fullständigt undanträngd och brukades numera endast för att beteckna en omattlig ränta, ocker (engelska «*usury*»). Man har knappast ett mera slående exempel på, hur människorna dra sig för att nämna en sak vid dess rätta namn, hur de ta fast på det oväsentliga, på formen och förlora kärnan, hur de nå fram på bakvägar till hvad de ej våga i dagens ljus. I sanning, med de båda orden «interest» och «Zins» har mänskligheten i sina två förnämsta språk rest ett par eviga märkesstenar till hyckleriets kulturhistoria.

Dessa undantag från det allmänna ränteförbudet erkändes ingalunda af alla; äfven inom kyrkan gåfvos strängare och mer liberala partier. Men det ekonomiska lifvets kraf kunde i längden icke motstås ens af en sådan makt som den katolska kyrkan. Och därför fingo de här nämnda ränteformerna småningom fullt erkännande i praktiken. Likväl finner man ännu en sådan man som LUTHER återgå till den kanoniska rättens allra strängaste

ideal: den som lånar och däröfver eller bättre tager, han är en ockrare och fördömd som en tjuf, röfvare eller mördare; den som årligen tar in 40 floriner i räntor, han äter årligen en bonde eller borgare; med en ränteinkomst af 400, 4,000, 40,000, 400,000 floriner äter man årligen en rik riddare, grefve, furste eller konung. LUTHER fördömde icke blott intresseläran som en juridisk spetsfundighet, utan äfven, hvad särskildt i Tyskland betydde mycket, ränteköpen: om dessa icke direkt äro ocker, så äro de dock syndiga; på samma sätt som spelvinster och gemena kvinnfolks lön icke äro ocker, men ändå med synd förtjänas. — Senare mildrade LUTHER sin ståndpunkt något.

Själfva det egentliga ränteförbudet lyckades det aldrig att göra fullt gällande i praktiken. Kyrkan hade ju visserligen åtskilliga maktmedel att framtvinga lydnad för sitt förbud: uteslutning från nattvarden, från kyrklig begrafning o. s. v. Konsiliet i Vienne (1311) förklarade, att räntetagandet skulle medföra förlust af testamentsrätten; att försvar af räntan skulle anses som kätteri, hvarje världslig lagstiftning i motsatt anda som ogiltig. Väl fann kyrkan i dessa sträfvanden mången gång, särskildt under den senare medeltiden, understöd af den världsliga makten. I England skall Edvard Confessor 1045 ha utfärdat det första världsliga ränteförbudet, hvilket sedan åtskilliga gånger förnyades och synes ha bestått ända till reformationstiden. I tyska riksförordningar förbjudes räntetagande upprepade gånger under 1500-talet. I de flesta länder var borgenärernas ställning ytterligt osäker; så snart det låg i de makthafvandes intresse, upplifvades ränteförbuden och anställdes förföljelser mot «ockrarne»: de fängslades och afpressades enorma penningsummor (så i Frankrike upprepade gånger under 1200-talet). Då påfven 1376 låg i strid med Florenz, uppfordrade han alla furstar att fängsla florentinska köpmän i deras land, konfiskera deras egendom och sälja dem själfva som slafvar, hvilket också skall ha utförts i England och Frankrike!

Men under allt detta bibehöll likväl den borgerliga makten en viss oafhängighet i sin räntepolitik. Vi finna sålunda midt under kyrkans strängaste ränteförbud världsliga förordningar reglerande räntefoten. Så stadgades i Verona 1228 ett räntemaximum af 12 ½ procent, i Modena 1270 af 20 procent, i Brescia 1268 af

10 procent. I Frankrike gällde i början af 1300-talet 20 procent som högsta tillåtna sats. Särskildt bidrog den omständigheten, att furstarne själfva behöfde låna pengar till, att man ej tog det så noga med kyrkans förbud. I Tyskland betalades för sådana lån under 1200- och 1300-talen vanligen 10 procent. En betydlig del af dylika lån upptogos hos judar, som öfverhufvud ägde vida större frihet i penningaffärer än andra, men därför också understundom hade att betala höga skatter. Emellertid vet man, att kristna utlånare af pengar redan från början af 1100-talet voro allmänna i Lombardiet, särskildt i Florenz. Därifrån spridde de sig till Frankrike och England.

Den makt och oafhängighet, som åtskilliga stater uppnådde under reformationstiden, tillät dem att uppträda än mer självständigt i räntefrågan än dittills. I Frankrike bestod i början af 1500-talet en laglig räntefot af $^1/_{10}$ af kapitalet; denna sänktes sedan upprepade gånger till $^1/_{12}$, $^1/_{16}$, $^1/_{18}$ och slutligen 1665 till $^1/_{20}$ af kapitalet. I England bestämde Henrik VIII 1545, sedan han fullständigt brutit med Rom, att ränta intill 10 procent skulle anses korrekt. Detta räntemaximum sänktes 1624 till 8 procent, sedan 1652 till 6 procent, slutligen till 5 procent. I Danmark tilläts 1554 att ta ränta, dock ej öfver 5 procent, »ehuruväl denna handel strider mot Guds lag».

I den katolska kyrkan däremot uppehölls ränteförbudet trots alla angrepp och reformförsök. Ännu 1745 fördömde en påflig bulla, efter det en stor kommission afgifvit yttrande i frågan, hvarje ränta på utlånade pengar, äfven om lånet togs för produktiva ändamål eller af en rik man. Principiellt har kyrkan ännu i dag ej uppgifvit sin ståndpunkt; men på 1830-talet instruerades biktfäderna att ej oroa personer på grund af räntefrågan. Man kan föreställa sig hvilket olidligt tryck genom den katolska räntedogmen utöfvats på ömtåliga samveten, och å andra sidan hvilken gränslös demoralisation den så öppna motsättningen mellan lif och lära måste ha betydt. Det har blifvit en slags jargon inom moderna liberala kretsar att förhärliga den katolska kyrkan. Sådana personer skulle nog döma annorlunda, om de haft tillfälle träda verkligheten litet närmare.

Ränteförbudens och rängeregleringarnes historia är endast

en sida af det ekonomiska tvångsväldets historia. Den kanoniska politiken gick i själfva verket ut på att lägga hela prisbildningen under offentlig myndighet, hälst naturligtvis direkt under kyrkan. I enlighet härmed intaga sådana begrepp som «*justum pretium*» och «*læsio enormis*» en central ställning i kanonisternas teori. Århundraden igenom följde den borgerliga makten liknande synpunkter i sin allmänna prispolitik, men alldeles speciellt med hänsyn till låneräntan. Först när frihetens principer med det nittonde århundradet bryta igenom äfven på det ekonomiska området och man uppger det offentliga förmynderskapet i prisbildningen, först då är det slut på den långa striden om räntan, väl en af de längsta och mest hårdnackade mänskligheten kämpat igenom. Två och ett halft årtusende hade den varat och så djupt ingripit i lifvet, att den ofta bättre än någon annan företeelse återspeglar den samtida kulturhistorien. På 1850- och 1860-talen afskaffades den gamla regleringen af räntefoten i de flesta europeiska stater, och sålunda fastslogs i lagstiftningen den moderna uppfattningen af räntan såsom ett pris, hvilket lika litet som andra pris skall bestämmas af staten.

Att denna nya syn på ränteproblemet segrat såväl i vetenskapen som i politiken, betyder emellertid icke, att den också genomträngt hela folkuppfattningen. Det är långt ifrån fallet. En gammal genom generationer nedärfd fördom låter icke så lätt utrota sig. På hufvudpunkterna har den gamla uppfattningen väl vikit tämligen fullständigt, men den nya är icke därför akcepterad i alla sina konsekvenser. Personer, som aldrig skulle tänka på att begära pengar till skänks, som icke ens skulle motta ett femöres frimärke utan att betala det, förutsätta som en naturlig sak, att deras vänner låna dem tusen kronor på ett par dagar, eller hundra kronor äfven på längre tid, utan ränta. När man för något ändamål tror sig kunna påräkna statens eller kommunens intresse, men ej vågar begära ett direkt understöd, så väntar man «åtminstone» ett räntefritt lån. Särdeles karaktäristiskt är, att lagstiftningen förbjuder ränta på ränta. Högst ofullkomligt har det allmänna föreställningssättet vant sig vid, att räntan liksom hvarje annat pris måste rätta sig efter marknadens läge och de speciella omständigheterna i det konkreta fallet. Man betraktar det nästan som en

af de naturliga människorättigheterna, att man alltid skall kunna erhålla lån till 5—6 procent, och man ryser vid tanken på en räntefot af 10 eller 12 procent: likväl vet hvarje affärsman, hur gärna han i en ögonblicklig pänningknapphet skulle betala 100 kronor för ett förskott af 10,000 kr. på 3–4 dagar, om han därmed kunde fullgöra sina förbindelser — det vore 100 procent!

Det bästa beviset på, hviken roll de nedärfda föreställningarna på detta område spela är emellertid det särskilda intresse man ägnar *ockret.* Folk, som inte bry sig det minsta om, ifall en arbetare pressas till det yttersta för en usel lön, i bästa fall beklaga detta «resultat af tillgång och efterfrågan», folk, som icke finna det minsta anstötligt i, att detaljhandlare förtjäna 30—40, ja ända till 100 procent på grund af sina kunders okunnighet och kreditbehof [1]), ja som kanske direkt motarbeta konsumtionsföreningarne i deras ansträngningar för att rädda folkets breda lag ur detta varuocker, sådant folk uppröres af, att en bonde måste gå från sin gård och lämna den till en ockrare, som begärt för hög ränta. Detta speciella intresse för låneockret, lösryckt som det är från hvarje allmännare intresse för den sociala fördelningen, kan i själfva verket icke förstås annat än som en atavism.

Det är på tiden, att vi lära oss se ränteproblemet såsom en del af det stora, sociala problemet. Fördelen af ett dylikt betraktelsesätt är, att vi kunna utsträcka hufvudresultaten af den moderna socialpolitiska forskningen äfven till undersökningen och behandlingen af ockret. Låt oss alltså först göra en liten afvikelse från vårt egentliga ämne för att se till, hvilka dessa hufvudresultat äro.

I alla de oändligt mångskiftande fordringar, som tillsammans utgöra den moderna socialpolitikens program, kan man urskilja en gemensam kärna; den är i en kort formel: *reglering af konkurrensen nedåt;* med andra ord den tanken, att ingen skall tillåtas att i någon öfverenskommelse intaga bestämmelser, som i något afseende ligga under en viss minimalnivå. Vi återfinna denna tanke som en röd tråd i allt socialt arbete, som hittills

[1]) Man må icke invända, att sådana vinster ofta äro nödvändiga för att täcka förluster — detsamma gäller i allmänhet äfven för ockraren.

bragt någon verklig frukt eller lofvar något för framtiden. Bostadspolitiken går ut på att förbjuda bostäder, som i ett eller annat afseende icke tillfredsställa hygienens eller sedlighetens fordringar. Man tillåter icke den enskilde att «kontrahera ut» sådana bestämmelser, som fastställa ett minimum af rummens kubikrymd eller af belysning. Man fordrar, att det skall förbjudas att hyra ut fuktiga källarlägenheter, äfven om fattiga familjer skulle önska att bebo dem på grund af deras låga pris. På liknande sätt förhåller det sig med fabrikslagstiftningen. Staten föreskrifver ett visst minimum af säkerhetsåtgärder och sanitära föranstaltningar i fabriker och andra arbetsställen; och det tillåtes icke den enskilde arbetaren att öfverenskomma med sin arbetsgifvare om att låta en eller annan af dessa bestämmelser bortfalla, äfven om arbetaren därmed skulle kunna uppnå högre lön eller lyckas bli antagen trots oförmåga att prestera ett normalt arbete.

På liknande sätt förhåller det sig med fackföreningarnas politik. SIDNEY och BEATRICE WEBB ha vid sina djupgående undersökningar funnit, att hela utvecklingen af denna politik pekar mot ett bestämdt mål: för hvarje yrke skall fastställas en viss standard, icke blott med afseende på lön, men äfven med afseende på arbetstid och öfriga villkor, och fritt tillträde till yrket skall lämnas enhvar, som arbetsgifvarne anse sig kunna sysselsätta på dessa standard-villkor. Men det skall icke tillåtas det undermåliga arbetet att genom sin konkurrens dra ned nivån. Däremot bör en skicklig arbetare tillåtas att förskaffa sig *bättre* villkor, om han det kan. Den stora principen är alltså: icke att afskaffa den fria konkurrensen, men att reglera den nedåt, att skjuta en bom för den slags konkurrens, som består i att den ene *underbjuder* den andre genom att akceptera allt uslare villkor och i stället förlägga konkurrensen till ett annat gebit, det där den ene *öfverbjuder* den andre genom duglighet.

För de olärda och oorganiserade yrkena bör staten tillskapa en liknande undre gräns. Framtidsmålet är här en *minimal-lön,* gällande för hela samhällen. Om ett yrke betalar sina arbetare lägre än som är nödvändigt för att hålla dem arbetsdugliga och uppfostra deras barn så, att arbetarstammen, så att säga, rekry-

terar sig själf, så lefver detta yrke *parasitiskt* på det öfriga samhällets bekostnad. Detta bör samhället icke finna sig i; det är en ledande grundsats för all sund ekonomi, att hvarje produkt skall till fullo betala sina egna produktionskostnader. Att framtvinga detta är meningen med fastställandet af en minimal-lön.

Alltså, hvart än vi se hän, är det allmännaste och yttersta målet för all förnuftig socialpolitik att reglera konkurrensen nedåt. Jag tror att detta gäller äfven för räntepolitiken.

Låt oss först från denna moderna synpunkt söka förstå den gamla politiken. Hvad kyrkan med sina bästa sträfvanden ytterst ville, var ju att skydda de svagare mot ingående af orimliga lånekontrakt. Medlet att helt enkelt förbjuda ränta var naturligtvis falskt. Det kunde icke fullständigt genomföras; men då många fromma personer efterlefde det, så måste utbudet af kapital därmed ha minskats ganska väsentligt; och de, som verkligen utlånade pengar, måste till den egentliga räntan lägga en premie, som något så när ersatte dem för den enorma risk de löpte och för det allmänna förakt, de utsatte sig för. Ej under, att under sådana omständigheter räntesatserna mången gång öfverstego allt, hvad vi nu kunna föreställa oss. Där judarna voro de enda tillåtna långifvarna voro äfven de lagliga maximalsatserna exorbitanta; sålunda i Köln i 14:de årh. 48 $^1/_3$ %, år 1258 t. o. m. 108 $^1/_3$ %. Ett hus, som var pantsatt för 8 mark, måste årligen betala 3 mark. I Frankrike fastställdes 1360 en maximalsats af 86 $^2/_3$ %; i Österrike skall man 1244 ha nått 174 %.

I samma riktning, fast naturligtvis ingalunda så skarpt verkade försöken att fastställa en lägre ränta än marknadens läge betingade. Då Katarina II 1785 nedsatte den lifländska räntefoten från 6 till 5 %, visade det sig snart omöjligt att låna under 7 % äfven mot bästa säkerhet; i New-York nedsatte man 1717 den lagliga räntefoten till 6 %, men måste följande år åter höja den till 8 %, detta på uttrycklig anhållan af köpmännen, som icke på annat sätt kunde erhålla några lån. I Peru skall upphäfvandet af ockerlagarna genast bragt ned räntefoten från 50 till 24 %, småningom också till 12 %.

Däremot är det icke omöjligt, att t. ex. de nedsättningar af den lagliga räntefoten, som vidtogos i England i det 16:de och 17:de

årh., kunna ha haft åsyftad verkan. Man får öfverhufvud icke bedöma dessa förhållanden från en modern börs-synpunkt. I 16:de årh. fanns i England ännu ingen lånemarknad i egentlig mening, kapitalets rörlighet var icke tillnärmelsevis så stor som nu, och hvarje tal om en naturlig räntefot hade varit en mer eller mindre meningslös fiktion. Ingen kunde säga, att så och så hög skulle räntefoten i landet vara, om staten icke inblandade sig; ty den «fria konkurrensen», som då skulle ha bestämt räntefoten, den saknades. En nedsättning från 10 till 8 % af den lagliga räntefoten kan därför mycket väl ha betydt en motsvarande faktisk nedsättning. Vi kunna lätt föreställa oss, att där vid hvarje särskild öfverenskomst fanns en viss tendens att välja det lagliga maximum; eller åtminstone att underhandlingarna togo detta maximum som utgångspunkt, och att således lagens bestämmelser ändå hade ett visst realt inflytande på den genomsnittliga faktiska räntefoten i landet. Men naturligtvis minskades sannolikheten af ett dylikt inflytande för hvarje successiv nedsättning, och äfven i den mån en verklig penningmarknad småningom började utbilda sig.

Hvad kunde nu, i forna tider, uppnås genom att sätta ett lagligt maximum för räntefoten? Från den synpunkt vi här valt blir svaret lätt: man kunde göra slut på den slags konkurrens, som endast verkade genom att bjuda högre ränta och sålunda tvinga långifvarne att i afseende på räntan hålla sig inom en viss gräns, men däremot utsöka de från andra synpunkter bästa låntagarna. Det skulle säkert vara en intressant uppgift för en historisk nationalekonom att söka fastställa, i hvilken mån ränteregleringspolitiken bidragit att höja nivån af de erbjudna säkerheterna.

Fråga vi oss nu slutligen, hvilka mål den moderna ockerpolitiken bör ställa sig, så blir svaret först och främst det att söka begränsa konkurrensen nedåt, det vill här säga, att förbjuda alla lån, där säkerheten ligger under ett visst minimum, och sålunda förlägga konkurrensen från ett fält, där den afgjordt gör skada, nämligen från räntesatserna, till ett fält, där den gör positiv nytta, nämligen till låntagarnes kvalitet. Man uppnår på detta sätt ett hälsosamt urval af låntagare: de, som anses värda

att låna inom det föreskrifna räntemaximum, få låna; de, som icke äro värda detta, tillåtas helt enkelt icke att balansera sin undermålighet med en högre räntesats. Staten kan icke godkänna, att en person ikläder sig förbindelser, som han icke har någon rimlig utsikt att kunna fylla, särskildt om han därvid nödgas betala en ränta, som måste göra denna utsikt ändå mindre, ja, som gör låntagarens ruin så godt som säker. Det lättsinne, som ådagalägges vid ingåendet af dylika förbindelser, bör i sig själft anses straffbart. Och det är alltså låntagaren, snarare än långifvaren, som bör anklagas vid fall af orimliga lånekontrakt. Det är för öfrigt tydligt, att ocker väsentligen är en följd af långifvarnes monopolistiska ställning; det finns så få personer, som äro villiga att låna till den klass af låntagare, som här är ifråga; därför kunna dessa få betinga sig så höga räntor. Om man med lagens hjälp förföljer dem, så kan man endast ytterligare minska konkurrensen, d. v. s. stärka ockrarnes monopolställning. Förföljer man däremot låntagarne, så inskränker man efterfrågan, hvilket efter den gamla regeln om tillgång och efterfrågan endast kan ha en fördelaktig inverkan på priset. Detta är också kärnan af, hvad räntepolitikens historia lär oss.

Emellertid kan man naturligtvis icke vinna särdeles mycket pa detta område genom straffagstiftning. Att orimliga räntesatser kontraheras på grund af låntagarens okunnighet och oerfarenhet, hvilket är mycket vanligt i trakter och länder, där folkupplysningen står tillbaka, kan bäst motarbetas genom att sprida kunskaper i så elementära ämnen som räkning och skrifning samt bokföring.

Med hänsyn till de låntagare, som kunna bjuda en antaglig säkerhet, måste ockerpolitiken fullfölja en vida mer positiv politik. Målet är här en sådan organisation af landets alla kreditförhållanden, att hvar och en verkligen är i stånd att få den kredit han är värd. För att nå detta mål måste man bygga på de olika yrkesorganisationerna, inom landtbruket, inom handeln eller inom handtverket; där sådana icke äro förhanden, måste de kallas till lif. Först inom dylika organiska sammanslutningar finner man den noggranna kännedom om den enskilde näringsdrifvarens kre-

ditvärdighet, som är en oundgänglig förutsättning för ett sundt kreditsystem.

Detta är ett stort och viktigt fält att arbeta på. Målet är här icke blott det negativa att förhindra räntesatser, som synas oss anstötliga; det är det positiva att tillföra arbetet, affärsskickligheten och jorden den ytterligare produktionsfaktor, som heter kapitalnyttjandet, och utan hvilken de andra aldrig kunna nå sin fulla produktivitet. Detta är tydligen en uppgift, som har den mest genomgripande betydelse för hela folkhushållningen [1]).

---

[1] Då det icke varit möjligt att ge litteraturhänvisning på hvarje punkt, anföras här de viktigaste af de källor, som begagnats:

Bentham, Defence of usury, London 1787.

Lecky, History of the rise and influence of the spirit of rationalism in Europe, 1865.

Ashley, An introduction to english economic history and theory, London 1893.

Cunningham, The growth of english industry and commerce, Vol. II, Cambridge 1892.

Endemann, Studien in der romanisch-kanonistischen Wirtschafts- und Rechtslehre, Bd I 1874, Bd II 1883.

Roscher, System der Volkswirtschaft, Bd I, 20:de uppl. Stuttgart 1892.

Roscher, Geschichte der National-Oekonomik in Deutschland, München 1874.

Arbetareskyddslagstiftningens årsbok.

Af

Thor Andersson.

Ett sekel har i år förflutit, sedan England först af alla stater beträdde arbetareskyddslagstiftningens område. Det var 1802, som den första engelska fabrikslagen *The moral and health act* offentliggjordes. Stödd på den öfverlefvade handtverksordningens åskådningssätt, hade lagen till uppgift att skydda barn, hvilka voro sysselsatta såsom lärlingar i bomulls- och yllefabriker. Nattarbete förbjöds för lärlingarna, högsta arbetsdagen bestämdes till tolf timmar med pauser för måltiderna. Manliga och kvinnliga lärlingar skulle hafva skilda sofrum och åtnjuta en viss om än mycket torftig skolbildning. Fabrikerna skulle hvitmenas två gånger årligen och förses med ett tillräckligt antal fönster. Icke önskan att höja fabriksbefolkningens människovärde, utan den egoistiska farhågan för hälsotillståndets försämrande genom fabriksindustrien har gifvit upphofvet till 1802 års lag. Den är det oaktadt den första fabriksarbetareskyddslag, som industrihistorien känner, och bildar utgångspunkten för den följande skyddslagstiftningen. Det första ingreppet från statens sida å detta lagstiftningsområde var tveksamt, mera uttrycket för en ny tanke än en målmedveten åtgärd och därför i verkligheten utan följd.

Den stora nackdelen med fabrikssystemet, sådant det för närvarande är beskaffadt — yttrade i en af sina rapporter den parlamentskommitté, som förberedde 1833 års fabrikslag — synes

oss vara, att det innebär en nödvändighet för barnens arbetsdag att utsträckas till den yttersta längden af de fullvuxnas. Det enda botemedlet för detta onda — utom en begränsning af de fullvuxnas arbetsdag, hvilken, enligt vår åsikt, skulle framkalla ett större ondt än det är fråga om att bota — synes vara att låta barnen arbeta i tvänne skift. Likväl hunno icke tio år förflyta, innan lagstiftningen i samma England började begränsa de fullvuxnas arbetsdag. Hvarför och huru denna storartade utveckling ägde rum, framgår icke med önskvärd klarhet ur de samtida urkunderna.

Sedan 1840-talet har arbetareskyddslagstiftningens omfång allt mera vidgats, i synnerhet i England, Schweiz och de australiska kolonierna. Till denna från kultursynpunkt glädjande företeelse hafva bidragit ökad upplysning om arbetareskyddets behof och berättigande, förändradt åskådningssätt om arbetarens plats i samhället och sist, men ingalunda minst den för mången så öfverraskande praktiska insikten och erfarenheten, att den bäst skyddade arbetaren är den i längden för industrien billigaste. Ännu omfattar arbetareskyddet i hufvudsaklig del endast industriens arbetare. Skyddsidéens innehåll är beredandet af skydd åt alla, som däraf äro i behof. Hvarje sträfvan efter arbetareskyddets förbättrande går därför också ut på att göra allt flera delaktiga af dess förmåner.

Att lära känna arbetareskyddslagstiftningens nuvarande ståndpunkt har varit förenadt med många svårigheter. Icke endast voro lagarna emellanåt affattade på ett sådant sätt, att det var så godt som omöjligt att fullständigt taga del af deras innehåll — såsom exempelvis fabriks- och handtverkslagstiftningen i England före senaste lagen af 1901 — utan ofta var själfva lagtäxten så godt som otillgänglig. Det sista svåra hindret har börjat afhjälpas genom den af Belgiens industri- och arbetsministerium utgifna arbetareskyddslagstiftningens årsbok — *Annuaire de la législation du travail publié par l'office du travail de Belgique*, hvaraf den första, omfattande arbetareskyddslagar offentliggjorda under 1897, utkom 1898.

Med den fjärde årsboken, som utkom i slutet af förra året, har publikationen nått en fullständighet, som icke utmärker de

föregående. Den upptager de under 1900 i de olika europeiska staterna, Förenta Staterna, de australiska kolonierna och Canada offentliggjorda arbetareskydds- och försäkringslagarna. De återgifvas i fransk öfversättning utan att dock, som önskligt vore, atföljas af den ursprungliga täxten. De föregås af korta inledande anmärkningar öfver lagarnas tillkomsthistoria. Anmärkningarna stödja sig så godt som uteslutande pa officiella handlingar.

Opartiskheten, som alltid bör utmärka hvarje publikation af denna art, skall därigenom bäst bevaras, förmenar man. Det är så långt ifrån, att detta är fallet, att man icke tvekar förklara den opartiskheten för dess kontradiktoriska motsats. Det skall för visso icke falla någon samhällsforskare in att exempelvis försöka skildra tillkomsten af någon socialpolitisk akt i England utan att icke utförligt tala om sträfvandena utanför parlamentet inom det område af lagstiftningen, hvarat akten gifver uttryck, och detta trots den föredömliga lätthet, hvarmed sträfvandena kunna bringas till parlamentets kännedom och vinna beaktande under lagförslagens förberedande behandling.

Det är i själfva verket icke sällan, som samhällsforskaren finner det mest tilldragande i sträfvandena utanför de lagstiftande församlingarna. De vittna om bättre förståelse af och djupare hänförelse för arbetareskyddets storartade uppgift. De låta forskaren ana, att framtiden måste blifva bättre äfven i de stater, hvars socialpolitik icke hållit jämna steg med framåtskridandet inom andra kulturområden. Men den vetenskaplige forskaren får icke i första hand tänka på egen tillfredsställelse under och genom studierna. De måste omfatta alla de sociala företeelser, hvilka förmodas kunnat utöfva intryck icke allenast på den form de gifva lagstiftningen i ett visst ögonblick, utan äfven som uppslag och stöd för en förändring i samma lagstiftning. I det senare hänseendet äro särskildt företeelserna utanför de lagstiftande församlingarna af knappast öfverskattbar betydelse. Utan kunskap om strömningarna bland olika klasser i samhället i dess helhet är det helt enkelt omöjligt att gifva en framställning af den socialpolitiska lagstiftningen i en den moderna vetenskapen tillfredsställande form.

Att i allmänhet begränsa källorna för en af statsmyndigheter

utgifven socialpolitisk publikation till uteslutande officiella aktstycken förekommer visserligen i Tyskland och Belgien. Englands praktiska *labour department* och Frankrikes *office du travail* däremot emottaga och använda alla tillförlitliga uppgifter utan hänsyn till ursprunget. I Schweiz, Förenta Staterna eller de australiska kolonierna har naturligtvis någon sådan begränsning aldrig förekommit. Till och med Österrike, där ministerpresidenten helt nyligen hotade med regering utan folkrepresentation, har insett fördelen med användandet af äfven icke officiella tillförlitliga uppgifter. Hade de vunnit användning, skulle de nog så officiellt korrekta inledningarna till de respektive lagarna i arbetareskyddslagstiftningens årsbok kunnat gifva den kosmopolitiske läsaren en föreställning om, hvarför innehållet är så torftigt i Sveriges lag angående minderårigas och kvinnors användande till arbete i industriellt yrke af den 17 oktober 1900 eller huru New Zealands *Industrial conciliation and arbitration act* i dess konsoliderade och amenderade form af den 20 oktober 1900 kunnat blifva ett sådant mästerverk i socialpolitiskt hänseende. Till kännedomen om arbetareskyddslagstiftningen i »landet utan strejker», som den amerikanske författaren H. D. Lloyd först kallat New Zealand, och i andra australiska kolonier bidrager årsboken i alla fall med de öfversatta lagtäxterna, hvilka i original varit så svåråtkomliga för den siste framställaren af arbetareskyddslagstiftningen nederländaren van der Zanten att han begränsat sitt arbete till de europeiska staterna — något som måste beklagas då, hvilka invändningar däremot än må göras. New Zealand visat och alltjämt visar vägen för framtidens arbetareskyddslagstiftning i det gamla Europa.

Framtiden kommer förvisso icke häller att nöja sig med det nuvarande redigeringssättet för arbetareskyddslagstiftningens årsbok. Antingen måste Belgiens *office du travail* ändra det eller också får årsbokens redaktion uppdragas åt någon annan institution. Den lämpligaste är i sådant fall det af åtskilliga stater redan understödda nyupprättade internationella arbetsamtet i Basel, hvilket äfven för underhandlingar med Belgien om utgifvandet och fördelandet af arbetareskyddslagstiftningens årsbok.

Tillfälliga Utskott [1]).

Af

Eli Heckscher.

I.

De tillfälliga utskotten äro en skapelse af vår nuvarande riksdagsordning. Det kan dock vara af intresse att studera deras motsvarigheter under tiden 1809—1866, men väsentligen längre tillbaka torde ej undersökningen med fördel kunna bringas. Före 1809 var nämligen utskottsväsendets ordnande i hufvudsak öfverlämnadt åt praxis, hvarför någon motsvarighet till T. U. med deras rent supplementära ställning — som förutsätter lagbestämda ständiga utskott — ej gärna var tänkbar. Ser man åter på den grupp af ärenden, som i praktiken utgör det främsta föremålet för T. U:s behandling, nämligen frågor tillhörande den ekonomiska lagstiftningen och önskningsmål i allmänhet, så ha dessa visserligen under hela den svenska riksdagens historia varit af stor betydelse, men endast mera sällan haft vissa genom praxis bestämda utskott till sin beredning. Före 1809 äro bland utskott af detta slag dock att anteckna ståndens *Besvärsdeputationer* under Frihetstiden och *Ekonomiutskottet* vid 1800 års riksdag [2]).

---

[1]) Efterföljande uppsats återgifver i omarbetad och sammandragen form några föredrag som hållits på Seminariet för statskunskap i Uppsala höstterminen 1901; de reflexioner af mera subjektiv natur, som äro upptagna särskildt i slutet, utgöra emellertid senare tillsatser. För värdefulla rättelser, råd och anvisningar står jag i tacksamhetsskuld till Seminariets ledare, Docenten Dr Otto Varenius.

Förkortningar (utom de allmänt använda): *T. U.* = Tillfälligt utskott. *A. T. U.* = Andra kammarens tillfälliga utskott. *F. T. U.* = Första kammarens d:o. *[B.] Ek. U.* = Allmänna Besvärs- och Ekonomiutskottet.

Hänvisningar till Riksens Ständers eller Riksdagens Protokoll göras genom att endast angifva året med tillägg för den del af protokollen som åsyftas.

[2]) Se t. ex. Emil Hildebrand, Svenska statsförfattningens historiska utveckling (Stockholm 1896) sid. 559, 567.

Med 1809/1810 års grundlagstiftning upphörde utskottsberedningen att öfverlämnas åt ständernas godtfinnande. Från denna tid har vårt statsskick gifvit grundlags helgd åt alla bestämmelser om riksdagsärendenas förberedande behandling — om till nytta eller skada lämnas därhän. Genom R. F. § 53 bestämdes sex *ständiga*, för alla stånd *gemensamma* utskott [1], och sist bland dem ett »Allmänt Besvärs- och Ekonomiskt Utskott», hvarmed vi nu närmast skola sysselsätta oss.

Allmänna Besvärs- och Ekonomiutskottet utgör en direkt fortsättning af det nyss omtalade utskottet vid 1800 års riksdag. Dess befogenhet bestämmes noga af 1810 års R. O. § 34, och kan i korthet sägas omfatta *ekonomisk lagstiftning enligt § 89 R. F.* Utskottet skall nämligen — 1810 med, men sedan 1815 utan initiativ — behandla »frågor om förändring, förklaring och upphäfvande af lagar och författningar, som rikets allmänna hushållning röra; om sådana nya lagars stiftande och om grunderna för allmänna inrättningar af alla slag, ehvad de röra uppfostrings- och undervisningsverken, allmänna fattigvården, landthushållningen, bergverken m. m. — dock med det undantag, att om konungen vill afgöra ett sådant ärende med ständerna, frågan behandlas såsom lagfråga, d. v. s. beredes i lagutskottet.

Efter denna ursprungliga lydelse af G. R. O. § 34 är Ek. U. tydligen alldeles sidoordnadt med öfriga ständiga utskott, i det dess befogenhet är begränsad till ett visst slag af ärenden. Men den från denna tid allt oftare återkommande svårigheten att finna en bestämd gräns för frågor tillhörande ekonomisk lagstiftning förorsakade fruktan hos ständerna att genom remiss till Ek. U. på förhand binda sig till att anse en fråga såsom tillhörande konungens afgörande utan riksdagen. 1810 års Konstitutionsutskott bestred visserligen obetingadt att detta skulle impliceras i en remiss till Ek. U., men föreslog icke desto mindre för att undanröja svårigheterna ett tillägg till paragrafen [2], hvilket slutligt antogs 1815 såsom mom. 2 af § 34. Därigenom förändrades Ek. U:s ställning icke obetydligt. »Vilja R. St. hällre» — heter det — »än att tillsätta flera utskott, remittera sådana mål, *som till visst utskott icke höra*, antingen till B. Ek. U. eller till något af de öfriga förut tillsatta utskott», skall detta vara tillåtet och icke inverka på ständernas beslutanderätt i frågan.

Man har härigenom tillförsäkrat också frågor, som ej obetingadt tillhöra något ständigt utskotts verksamhetsområde, möjlighet att icke desto mindre tillfalla ett af dem, och då främst Ek. U. Men — och det bör fasthållas för att rätt uppfatta Ek. U:s sam-

---

[1] Ett sjunde ständigt utskott blef det genom R. O. § 36 mom. 1 införda Expeditionsutskottet, motsvarande de nuvarande Kanslideputerade.

[2] K. U:s memorial n:o 40, 27/4 1810 (R. H. St:s Constitutions-Utskotts Memorialer och öfriga Expeditioner vid Riksdagen i Stockholm 1809—10. Stockholm 1874. Sid. 655 ff.).

manhang med de senare tillfälliga utskotten — detta utskott är fortfarande hufvudsakligen afsedt för ett visst slag af ärenden, endast i andra hand och vid sidan af öfriga ständiga utskott ämnadt att upptaga frågor af andra slag. Något hinder för att dessa sistnämda antingen fingo egna, för tillfället utsedda utskott, eller också tämligen jämt fördelades på alla de ständiga utskotten, fanns tydligen ej i grundlagen.

Den faktiska utvecklingen blef emellertid ej sådan, utan Ek. U. utvecklade sig snart till »Riksens Ständers skräpkammare» [1]), ett receptaculum för de mest olikartade motioner, nämligen alla, som ej obetingadt tillhörde något annat ständigt utskott, och däribland äfven alla sådana som på förhand voro dödsdömda — ty enligt R. F. § 56 kunde ingen fråga förkastas utan föregående utskottsbehandling. Anledningen till denna utveckling var otvifvelaktigt främst det ytterst omfattande och obestämda området för utskottets egentliga verksamhet — den ekonomiska lagstiftningen. Men denna förskjutning torde mot periodens slut ha gått så långt, att man *uppfattade* Ek. U. såsom egentligen afsedt för alla frågor som ej tillhörde annat ständigt utskott, d. v. s. såsom till sin kompetens *endast negativt bestämdt* [2]).

G. R. O. hade utom dessa ständiga utskott äfven *ståndsutskott* (§ 36 mom. 2) för håndens enskilda besvär och angelägenheter, och lämnade dessutom (§ 36 mom. 3) ständerna frihet att utse huru många andra utskott som hälst [3]). Visst spelrum lämnades alltså ännu vid utskottsväsendets ordnande åt praktikens växlande kraf.

Under den långa striden om representationsreformen spelade frågorna om utskotten helt naturligt en underordnad roll, ehuru större eller mindre ombildningar af dem ofta måste ingå i de många konstfulla förslagen till enkammarsystem, tvåkammarsystem eller kombinering af båda. Min framställning kan emellertid förbigå dessa allmänna reformförsök och inskränka sig till förslagens hållning gentemot Ek. U.

[1]) Yttrande af Herr EHRENBORG i Andra Kammaren *1876* (I 4: 5).

[2]) Detta synes mig framgå bl. a. af motiverna till N. R. O. — se nedan sid. 36.

[3]) På grund af det i denna föreskrift gifna bemyndigandet tillsattes under ståndstiden flera gånger gemensamma s. k. *särskilda utskott*, hvilkas ledamotsantal för hvarje gång bestämdes (med säkerhet tillsatta *1815*, *1817/18*, *1823*, *1853/54*, *1862/63* — se bihangen till ständernas protokoll vid dessa riksdagar — och möjligen äfven vid andra tillfällen). Det kunde förefalla som om man i *dessa* utskott hade att se förebilden till de nuvarande tillfälliga utskotten, men så torde knappast vara förhållandet. Utskotten voro såsom nämndt gemensamma för alla stånd. Vidare behandlade de i praxis frågor, som annars tillhörde ständigt utskott, hvilket äfven torde varit G. R. O:s mening. Sannolikt voro de — såsom namnet antyder — förelöpare till de n. v. särskilda utskotten.

Det första förslag som riktade sig mot detta utskott var veterligen det som Konstitutionsutskottet vid *1840/41* års riksdag framlade (i sitt memorial n:o 68, i hufvudsak bibehållet i sammanjämkningsförslaget mem. n:o 85, som blef hvilande vid riksdagen). *Ekonomiutskottet skulle afskaffas* — hufvudsakligen på grund af ärendenas olikartade beskaffenhet, som omöjliggjorde sakkunnig behandling — men riksdagen äga tillsätta utskott utöfver de i grundlagen föreskrifna [1]. — Äfven i K. U:s förslag vid *1844/45* års riksdag var Ek. U. afskaffadt [2].

Det viktigaste uppslaget härstammar emellertid från den af Kongl. Maj:t 1846 tillsatta *representationskomitén*, som *1847* framlade sitt förslag. Äfven i detta var Ek. U. afskaffadt, men — hvad som för oss har särskild betydelse — i stället hade föreslagits, att för fråga som icke tillhör ständigt utskotts behandling men »anses böra blifva föremål för närmare utredning» hvarje kammare inom sig skall tillsätta ett »särskildt tillfälligt utskott» (sedan omväxlande kalladt »särskildt» och tillfälligt»). Bestämmelserna för detta utskott äro, i hufvudsak t. o. m. ordagrannt, förebilder för dem som i 1866 års R. O. gälla för tillfälligt utskott [3]: så föreskrifves också, att utskotten *inom sig* för hvarje särskildt mål skola utse en föredragande, som äfven uppsätter utskottets yttrande — ord för ord motsvarande N. R. O. § 44, sista punkten. Bland reella olikheter kan — utom bestämmelser om remissvägran och motionstid — endast nämnas, att *antalet* ledamöter fixerats (till fem). Det lider sålunda intet tvifvel att vi *i de »särskildta tillfälliga utskotten» enligt representationskomiténs förslag af år 1847 ha att se den ursprungliga förebilden till N. R. O:s tillfälliga utskott* [4].

---

[1]) *1840/41.* Bih. III. K. U:s mem. n:o 68: förslag till R. F. (R. O. skulle afskaffas) §§ 65 och 73, jämte motiver till § 65. K. U:s mem. n:o 85: förslag till samma paragrafer. — Om förslagens allmänna karaktär se Svedelius, Representationsreformens historia (Stockholm 1889) sid. 319—53.

[2]) *1844/45.* Bih. III. K. U:s mem. n:o 26: förslag till R. O. § 45 och motiver sid. 21 f.

[3]) I de få fall, då formuleringen af N. R. O. afviker från detta förslag, måste det senare anses mera tillfredsställande. För jämförelses skull aftryckes här § 86 i förslaget. «Derest i någondera Kamaren väckt fråga, som icke tillhörer ofvan uppräknade Utskotts behandling, anses böra blifva föremål för närmare utredning, skall, för frågans beredande, ett särskildt tillfälligt Utskott, bestående af 5 ledamöter, inom Kamaren tillsättas; Kamaren dock obetaget att, under det ett eller flera sålunda utsedda särskildta Utskott äro i verksamhet, till något af dem hänskjuta med föremålet för dess tillsättning likartade frågor, som sedermera inom Kamaren blifvit väckta». — Kongl. förslaget 1848 — jfr texten — gaf orden: «väckt fråga (som . . .) anses — — — utredning», den formulering de nu hafva.

[4]) Betänkande, förslag och protokoll från den af Kongl. Maj:t i nåder förordnade Kommité för behandling af frågan om National-representationens ombildning. Stockholm 1847. Förslag till R. O. §§ 84, 86, 93, 113, 115, 119.

Om förslagets upphofsman lämna de summariska protokollen ingen säker uppgift; det heter endast, att Kammarherren Grefve Hamilton »framlade ett af Hr Grefven utarbetadt förslag» om utskotten och deras bildande, hvilket diskuterades, hvarefter de komiterade »ansågo» de skildrade för-

Af de följande förslagen till representationsreform är *1848* års kongl. förslag — hvilande vid denna riksdag men förkastadt af den nästa — i denna punkt nästan ordagrannt likalydande med komiténs. Det af en komité inom K. U. vid 1847/48 års riksdag utarbetade förslaget, som af K. U. sköts åt sidan för regeringens förslag, ehuru det medföljde utskottets utlåtande såsom reservation, företedde i denna fråga åtskilliga likhetspunkter med de sistnämda förslagen, ehuru utskotten synas motsvarat de nuvarande både särskilda och tillfälliga och äfven för öfrigt fått ett ansenligt verksamhetsområde, da lagutskottet afskaffats [1]).

Senare förslag (före det de Geerska), af mindre omfattande natur än dessa, synas ej hafva berört Ek. U:s existens.

Det förslag till representationsreform, som slutligen lyckades genomgå skärselden från två på hvarandra följande riksdagar, bibehöll de ständiga gemensamma utskotten i hufvudsak oförändrade. Den viktigaste förändringen bestod just i Ek. U:s afskaffande — såsom vi sett ett gemensamt drag för alla mera genomgripande reformförslag. *Motiverna till N. R. O.* grunda det senare helt kort på »olämpligheten af ett ovillkorligt stadgande om uppdrag åt samma personer att utreda alla de olikartade frågor, som nu tillhöra Allmänna Besvärs- och Ekonomiutskottets handläggning», hvarför »det öfverlämnas åt kamrarna att för utredningen af dylika frågor tillsätta tillfälliga utskott till det antal som finnes vara af nöden [2]). Någon särskild förklaring till att just denna sista utskottsform valts, finnes ej, lika litet som hänvisning till utländsk praxis eller äldre svenska förslag.

Konstitutionsutskottets memorial ang. Kongl. Prop. om den nya R. O. återger i denna punkt endast förslagets motivering. Men den skarpa *reservation* mot K. U:s utlåtande, som afgafs af prästeståndets ledamöter i utskottet, vänder sig bl. a. mot denna punkt i förslaget. På grund af den under hela riksdagen medgifna

---

ändringarna böra företagas. Det finnes sålunda en möjlighet — ehuru ej mera — att T. U. i stället för att härstamma från Louis de Geer föreslagits af hans och det nya representationsskickets främste motståndare HENNING HAMILTON — ty det är honom protokollet åsyftar. Prot. 9.—11. febr. 1847, sid. 118 ff.

Om komitén och dess förslag se vidare SVEDELIUS a. a. sid. 401—24.

[1]) *1847/48.* Bih. I:2. K. M:ts nådiga skrifvelse n:o 83: förslag till R. O. §§ 81, 82, 88, 107, 109, 113.

Bih. III. K. U:s mem. n:o 12. Reservation: förslag till R. O. §§ 67, 69, 75, 95, 97, 99. Bägge förslagen äro äfven särskildt utgifna (Stockholm 1848).

[2]) Utdrag ur protokollet i justitiedepartementsärenden den 5. januari 1863 — bifogadt Kongl. Prop. vid *1862/63* års riksdag n:o 61 (Bih. I:2) sid. 45: flerestädes tryckt.

motionsrätten »just i de frågor där den hitintills mest begagnats» och tillsättningen af tillfälligt utskott för hvarje sådan fråga, frukta reservanterna »många och kanske äfven långa diskussioner» om remiss af motionerna och däraf följande förlängning af riksdagarna, hvarvid således »de afsedda fördelarna af Ekonomiutskottets försvinnande icke uppvägas af de därmed förenade olägenheterna». Att ej reservanterna blefvo sannspådda häri, torde förnämligast bero på, att ej tillfälliga utskott tillsatts för »hvarje sådan fråga»[1].

Ståndens debatter om det kongl. förslaget *1863* och *1865* beröra ytterst sällan utskottsväsendet; talarna afböjde i allmänhet att diskutera detaljer. Dock upprepas understundom, särskildt i prästeståndet, utskottsreservanternas oro att förändringen skulle medföra riksdagarnas förlängning, ja, efter någras mening t. o. m. göra dem permanenta. Förslaget blef emellertid, såsom bekant, i denna punkt som i alla andra oförändradt antaget[2].

II.

Det mest utmärkande för de tillfälliga utskott, som 1866 års riksdagsordning skapat, är efter grundlagen kanske deras *rent negativt bestämda kompetens*. Intet visst slag af ärenden hör hit: hufvudstället (R. O. § 37 mom. 3) säger endast att *frågor »som icke tillhöra förenämda (ständiga och särskilda) utskotts behandling»* men kräfva beredning i utskott, skola hänvisas till tillfälligt utskott. Häri ligger en väsentlig skillnad från Ekonomiutskottet, som ju enligt grundlagen — ehuru ej i praxis — var afsedt för en viss homogen grupp af ärenden; man har därför ej rätt att från en frågas behandling i Ek. U. under ståndstiden sluta till att den nu tillhör T. U., eller tvärtom[3].

Det andra utmärkande draget för T. U. är dess egenskap af *kammarutskott;* det skall tillsättas »inom kammaren». Häraf följer ett annat viktigt förhållande, nämligen *ifrågavarande ärendens successiva behandling i kamrarna.* Betänkanden från de ständiga utskotten föredragas, såvidt möjligt, samtidigt i bägge kamrarna.

---

[1]) *1862/63.* Bih. III. K. U:s mem. n:o 7 sid. 12, 32 f.

[2]) Det enda yttrande rörande frågan, som jag funnit vid *1862/63* års riksdag, är af Kontraktsprosten TEGNÉR — mot förändringen (Prästest:s prot. 18/3 1863, III 114 f.)

Från *1865/66* års riksdag finnas flera, nämligen i Prästeståndet ett yttrande *för* förslaget af Doktor GUMÆLIUS (4/12 1865, prot. I 182) af verklig betydelse, vidare i samma stånd två mot förändringen mycket fientliga af Hofpredikanten WAHRENBERG och Kontraktsprosten ALTAHR (5/12, prot. resp I 224 f. och I 239 f.) Hos Adeln märkas två yttranden, ett af Frih. RUDOLF KLINCKOWSTRÖM mot den förslagna § 44 R. O. (4/12, prot. I 231 f.) och ett af Frih. RUDOLF CEDERSTRÖM (6/12, prot. I 333 f.), som ensam af alla formligen förklarar, att »Ekon.-Utsk:t skulle framkalla en kännbar afsaknad».

Möjligen ha några yttranden i de nästan ändlösa diskussionerna undgått mig.

[3]) Så göres dock understundom, t. ex. *1867 A. K.* I 147.

men T. U:s betänkanden föredragas till en början endast i den kammare som tillsatt utskottet (R. O. § 59). Förkastar denna kammare förslaget, kommer det aldrig till medkammaren; afslår kammaren däremot *icke* förslaget, meddelas beslutet i protokollsutdrag medkammaren, som därefter har att fatta sitt beslut omedelbart eller efter hänvisning till ett eget tillfälligt utskott (R. O. § 63).

Det tredje kännetecknet är det som ligger i själfva namnet: *tillfälligheten;* förutsättningen för tillsättande af T. U. är, att fråga blifvit väckt, som fordrar behandling däri. Härmed sammanhänger, att ett obegränsadt antal sådana utskott kan tillsättas, så att — som sedan närmare skall visas — hvarje utskott endast bör ha en viss grupp af ärenden till behandling. Därför är ej häller något visst ledamotsantal föreskrifvet. Äfven sammanhänger härmed en bestämmelse som ej är utan praktisk vikt; T. U. har ej att tillsätta sekreterare och kansli såsom de ständiga utskotten, utan skall för hvarje särskildt mål *inom* sig utse en »*föredragande*», som äfven uppsätter utskottets yttrande i målet (R. O. § 44).

Riksdagsordningen äfvensom de Reglementariska Föreskrifterna för Riksdagen och kamrarnas Ordningsföreskrifter — Regeringsformen känner ej T. U:s tillvaro — lämna därutöfver både direkt och indirekt åtskilliga bestämmelser om T. U:s roll i riksdagsarbetet. hvilka längre fram skola behandlas.

Hvilken förändring har då 1866 års reform infört med afseende på utskotten? Den har *i hufvudsak bibehållit de ständiga utskotten* ej blott till namnet utan också till deras befogenhet och allmänna ställning i riksdagsarbetet. Gemensamma beredningar med såvidt möjligt parallela öfverläggningar i stånden hade under Frihetstiden blifvit ett så utmärkande drag för riksdagsarbetet, att man 1809—10 vid återgången till verksamma riksdagar obetingadt återupptog denna ordning, som också torde ha varit oundgänglig för att sammanhålla fyra stånd. Men med tvåkammarsystemets införande skulle en förändring häri redan af sig själf legat ganska nära till hands och kunde ha fallit sig än mera naturlig af det skäl, att successiv behandling af ärendena i de flesta länder tillhör detta system. Förändringen skedde emellertid som sagdt icke, utom i ett fall — nämligen just vid de tillfälliga utskotten.

I sammanhang med hufvudändringen *afskaffades* följande bestämmelser: *1*) rätten att hänvisa till ständiga utskott frågor som ej rätteligen hörde dit (G. R. O. § 34 mom. 2), *2*) rätten att utse (gemensamma) utskott utöfver de i grundlagen omnämda (G. R. O. § 36 mom. 3) och *3*) rätten att utse ståndsutskott för ståndens enskilda angelägenheter (G. R. O. § 36 mom. 2). Däremot *infördes* två viktiga ännu ej berörda förändringar, nämligen *1*) motionsrätt under hela riksdagen för frågor som ej tillhöra ständigt utskott (N. R. O. § 55) och *2*) rätt att utan remiss till utskott *förkasta* dylika motioner, som dock ej utan utskottsbehandling kunna *antagas*, såvida de icke röra en kammares enskilda ären-

den (N. R. O. § 56). Meningen var tydligen, att dessa sistnämda förändringar skulle uppväga hvarandra.

III.

Jag skall nu utförligare redogöra för de tillfälliga utskottens verksamhet under deras trettiofemåriga tillvaro.

Kastar man först en blick på *T. U:s yttre organisation*, märkes genast att *tillfälligheten är ett föga framträdande drag*. T. U. hafva förekommit i *bägge* kamrarna vid *alla* de 36 lagtima riksdagarna sedan 1866 [1]). Äfven *utskottens antal* har varit ganska konstant. *Första Kammarens* T. U. voro *två* vid 18 riksdagar och *tre* vid 15, maximum har varit *fem* och minimum *ett* [2]). *Andra Kammarens* T. U. ha i allmänhet varit flere: vid 18 riksdagar *fyra* och vid 13 *tre*; för öfrigt *fem* eller *sex* [3]). Slutligen har också en bestämd praxis utbildat sig beträffande *antalet ledamöter* i utskotten [4]).

Frågan om utskottens antal är icke utan betydelse, sedd i samband med antalet till dem remitterade motioner. Här är en af de punkter där den nya institutionen visat sig ej kunna uppfylla de förhoppningar som ställts på densamma. Det är alltid ett stort antal motioner åtminstone i Andra Kammaren, som böra behandlas i tillfälligt utskott [5]). För att stäfja missbruk af motionsrätten gåfvo 1866 års grundlagsstiftare kamrarne *rätt att utan remiss afslå dylika motioner*. Men — och det har varit af afgörande betydelse — *denna rätt har i allmänhet ej begagnats*, förmodligen emedan försök i detta syfte endast framkalla debatten genast, innan man har ett utskottsbetänkande till grund för ett motiveradt afslag [6]). Sålunda har denna hållhake på riksdagsarbetets ökning visat sig oduglig.

---

[1]) Såsom synes räknas för enkelhetens skull den efter upplösningen 1887 sammanträdda riksdagen såsom en ny — här och framdeles.

[2]) *Två:* 1869—70, 72, 75—80, 82—83, 93, 95, 97—1901.
Tre: 1867—68, 73, 81, 84—91, 94, 96.
Fem: 1892. *Ett:* 1871 och 1874.

[3]) *Sex:* 1867—69. *Fem:* 1870, 78.
Fyra: 1873, 76, 77, 81, 1888—1901.
Tre: 1871, 72, 74—75, 79—80, 82—87.

[4]) I *Första Kammaren* som regel *fem* (vid alla utskott under 28 riksdagar — 1867, 69, 70, 77—91, 93—1901 — vid en del af utskotten under fem riksdagar: 1868, 73, 75, 76, 92), i öfriga fall *sju* (vid alla T. U. under riksdagarna 1871, 72, 74). I *Andra Kammaren* har ledamotsantalet varit högre och mera konstant: *sju* vid de två första riksdagarna, sedermera — efter votering 1869 — oafbrutet *nio*. — Suppleanter hade F. K. delvis 1868, och f. o. m. 1869 oafbrutet med ett undantag; A. K. (efter förslag af Herr Hedin) f. o. m. 1893.

[5]) Exempelvis *1867* redan vid utskottens tillsättande 39 stycken.

[6]) Jfr yttrande i F. K. *1890* II **23**: 12, 20; K. U. *1880* utl. n:o 13; F. K. *1892* II **31**: 2—14 (speciellt s. 8).

Närmast har resultatet häraf påverkat *motionernas fördelning på de olika tillfälliga utskotten.* Ett utskott för hvarje motion förekommer väl understundom i Första Kammaren, men i Andra Kammaren ytterst sällan [1]). Detta är ej häller nödvändigt: *ett T. U. för hvarje större fråga eller grupp af frågor* är fullkomligt tillräckligt för de praktiska krafven, t. o. m. lämpligare än det förra alternativet. Ej häller detta kan emellertid anses förverkligadt ens i F. K. I *Andra Kammaren* har ej någon stadgad praxis i detta afseende utbildat sig. Endast *en* grupp af frågor har genomgående erhållit en självständig behandling, i det A. T. U. n:o 1 alltifrån 1867 vid alla riksdagar med undantag af tre [2]) tilldelats uteslutande, öfvervägande eller delvis undervisningsfrågor eller ecklesiastika ärenden i allmänhet. Ansatser till samma förfaringssätt finnas äfven för andra ärenden; arbetarförsäkring och arbetarskydd, fattigvård, försäljning af vin och maltdrycker ha ofta haft egna utskott, tidtals också vissa bestämda — allt i *Andra* Kammaren [3]). — För öfrigt upptagas utskotten alldeles öfvervägande af näringsförhållanden och kamerala frågor, stundom sammanhängande, stundom ytterst disparata. Också om sålunda flera eller färre sammanhörande motioner lämnas till gemensam behandling, så återstår dock ett betydligt antal — stundom öfver hälften — utan allt sammanhang sins emellan, och åt dem upplåtes i allmänhet det eller de sista utskotten, som sålunda tillhöra det alternativ, som man genom 1866 års lagändring just velat befria sig ifrån: skräpkammaren. Tämligen på måfå gripna äro följande exempel. Sedan den första indelningen, såsom allt för heterogen, blifvit förbättrad, hade ett af A. T. U. *1876* till behandling: vinförsäljning, byggnader åt Smålands husarer, flygsandsfält, biskopskåpor. *1885* F. K.: karantän, konungens befäl öfver Norges krigsmakt, indragning af kronofogdebefattningar; *1889* F. K.: regler för bokföring, skottpängar, prostitutionen, uppbördsborgen; *1900* F. K.: majorsbefordran, lösen för växelprotest, jaktstadga.

Kamrarnas praxis står i tämligen tydlig strid med R. O:s ord (i § 37 mom. 3): »Därest . . . fråga väckes . . . skall för *frågans* beredande *ett* tillfälligt utskott . . . tillsättas» [4]). Men en återgång till lagliga förhållanden torde vara omöjlig utan en verkligt sträng användning af rättigheten att vägra remiss af odugliga motioner [5]).

---

[1]) För *Första Kammaren* kunna nämnas exempel från 1867, 1887 B, 1890, 1894, 1898—1901, då ett, några eller alla T. U. vid tillsättningen endast haft en motion hvardera; i allmänhet torde dock flera tillkommit under riksdagens lopp. För *Andra Kammaren:* 1897 (A. T. U. n:o 4).

[2]) 1873, 1883, 1892.

[3]) Exempel på att någon eller några af dessa frågor helt eller delvis fått egna utskott (i allmänhet A. T. U. n:o 2 eller n:o 3) lämna riksdagarna 1868, 78, 82, 93, 97—99, 1901.

[4]) Detta var också *K. U:s* mening *1880* (utl. n:o 13 sid. 2).

[5]) Att statistiskt sammanställa antalet utskott, ledamöter och remitterade motioner låter sig ej gärna göra, då motioner remitteras och ut-

Om vi betrakta de tillfälliga utskottens *arbetssätt*, är det hufvudsakligen i två afseenden det skiljer sig från de ständiga utskottens. Det ena är redan omtaladt: deras brist på sekreterare och kansli. Det andra är att tillfälliga utskott ej ansetts kunna sammanträda med ständiga, hvilket är af stor betydelse i de många fall då frågor ligga på gränsen mellan bägges område eller tillhöra bägge: de sammansatta Stats- och Ekonomiutskotten, Lag- och Ekonomiutskotten samt Stats-, Lag- och Ekonomiutskotten spelade en stor roll under ståndstiden. Man har ansett, att N. R. O. § 47, som talar om sammanträden endast mellan två *ständiga* utskott, skulle innebära ett förbud för sammanträde af andra utskott. Omöjligt är detta visst icke, så till vida som ett utlåtande afgifvet gemensamt af ett kammar- och ett riksdagsutskott blir af något tvifvelaktig karaktär, men en gemensam öfverläggning utan gemensamt betänkande skulle dock möjligen kunna anses tillåtlig. Sammanträden af de två kamrarnas T. U. i samma fråga äro däremot vanliga, ehuru ej af officiel natur; härom finnas många vittnesbörd [1]).

IV.

Tydligast framträder de tillfälliga utskottens faktiska utveckling och anledningarna till att denna ej blef hvad 1866 års grundlagsstiftare väntat, då man undersöker de gränsflyttningar som praxis medfört på utskottens *kompetensområde*. Teoretiskt taget är detta område fullt bestämdt; allt hvad som ej tillhör ständiga utskott skall hänskjutas till de tillfälliga.

Främst bland de grupper af frågor, som tillhöra T. U:s befogenhet, står tydligen den som var Ekonomiutskottets främsta uppgift, nämligen *ekonomisk och administrativ lagstiftning*. Den obestämda omfattningen af detta T. U:s förnämsta verksamhetsfält är redan i sig själf en fara. Riksdagen, som alltid är mån om att bevara sin maktställning, fruktar ofta att genom remiss till T. U. på förhand förklara en fråga tillhöra ensamt konungens afgörande. Mot en sådan uppfattning påpekade redan 1810 års Konstitutionsutskott det orimliga i den slutsatsen, »att ett mål, däruti beslutande rätt R. H. St. tillkommer, kunde förlora en sådan detsamma tillhörande egenskap, blott därigenom att målet blefve till Besv.- och Ek.-Utskottets utarbetande remitteradt» [2]). Då T.

---

skott tillsättas under hela riksdagens lopp, utan att man med de tillgängliga registren kan vara säker om att finna dem alla; de ofvan meddelade siffrorna för antalet T. U. äro af samma skäl möjligen något för låga och meddelas med reservation.

[1]) Rydin, Svenska Riksdagen II: 2 (Stockholm 1879) s. 155.

Herr Rydin i F. K. *1867* I 237; hans reservation till K. U:s utl. *1890* n:o 8. — A. K. *1870* II 22—27. — F. K. *1880* III 40: 41—19. — A. K. *1880* V 57: 9—24.

[2]) Se ofvan sid. 33 med not 2.

U. ej äga *någon* positivt angifven befogenhet, borde detta vara än mera tydligt nu under N. R. O:s tid, men icke desto mindre ha ofta liknande synpunkter gjorts gällande, ja sådana ligga till grund för en stor del af de svårigheter, med hvilka T. U. haft att kämpa [1]. I denna uppfattning ligger dessutom att T. U. alltid varit och äro inskränkta till ämnen, *där riksdagen ej äger beslutanderätt*, s. k. *önskningsmål*, något som af intet kan anses bestyrkt [2].

Härmed är angifven den enda enhetliga grupp af ärenden, som — ehuru ej i R. O. angifven — under alla förhållanden måste hänskjutas till T. U. Då T. U. efter grundlagen fått sin befogenhet bestämd till de frågor, som ej kunna upptagas af ständiga utskott, blir det för öfrigt tydligen de senares grundlagsenliga begränsning som bestämmer T. U:s; och då några allmänna bestämmelser ej finnas om de ständiga utskottens *gemensamma* befogenhet, måste T. U:s gräns mot hvarje utskott undersökas för sig.

Det är dock en grupp af frågor, hvilkas behandling varit af afgörande betydelse för T. U:s utveckling och som i praxis behandlats på samma sätt oberoende af hvilket ständigt utskott däraf berörts. Det är de s. k. *skrifvelseförslagen*, förslag om skrifvelser till K. M:t med begäran om utredning eller att taga i öfvervägande ett eller annat ärende. Såvida riksdagen erkänner, att den fråga, hvari utredning begäres, tillhör konungens afgörande utan riksdagen, råder ingen tvekan om att ärendet tillhör T. U:s behandling. Men om ett *förslag till riksdagens beslut* i frågan skulle behandlas af ständigt utskott, huru skall då *förslag till riksdagens anhållan* behandlas? Det finnes näppeligen någon grupp af frågor inom det här behandlade ämnet, som föranledt flera tvister och flera svårigheter för själfva sakbehandlingen.

En redogörelse för praxis i detta stycke kan ej följa denna sak från riksdag till riksdag, men genom framdragande af några afgörande fall torde utvecklingen kunna klarläggas. — Tvist uppstår i allmänhet endast, om det ständiga utskott, som fått frågan till sig remitterad, i enlighet med Regl. F. § 7 återlämnar densamma; först därigenom kommer frågan under behandling i bägge kamrarna, och vid olika meningar dem emellan har K. U. att slita tvisten.

Från *1867* och *1870* års riksdagar finnas exempel på att motioner gående ut på skrifvelseförslag remitterats till ständigt utskott; i det senare fallet måste K. U. på grund af kamrarnas

[1] THULIN (Om konungens ekonomiska lagstiftning. Studie i svensk statsrätt. Lund 1890. S. 214 f.) anför med skäl mot denna uppfattning, att i riksdagens skrifvelse till konungen alls intet nämnes om det utskott som beredt frågan. Jfr *K. U. 1870* utl. n:o 3 s. 4.

[2] Hela denna fråga är mycket debatterad i riksdagen; jfr nedan sid. 48 f. För öfrigt kan hänvisas till Herr RYDINS riksdagsanföranden, passim (t. ex. *1873* F. K. I 78—82) och hans anf. arb. II: 2 sid. 143 f.; vidare diskussionerna: *1867 A. K.* I 263—302 (i synnerhet Herr ROSENBERGS anförande), *1868 F. K.* I 87—96 (bl. a. Herr HASSELROT), *1873 F. K.* I 140—43.

oenighet fälla afgörandet, hvilket utföll till T. U:s förman [1]. — Med *1870-talet* började emellertid en bestämd och för ärendenas behandling mycket ogynnsam praxis göra sig gällande. A. K. sände nämligen nästan undantagslöst skrifvelseförslag till det ständiga utskott, som skulle haft att förbereda ett riksdagens beslut i frågan; F. K. däremot — ehuru ej så konstant — tillsatte tillfälliga utskott för skrifvelseförslag. Utgick ärendet da från F. K., som efter beredning i T. U. fattade beslut och meddelade det till A. K., afslog denna kammare utan vidare hela förslaget såsom ej lagenligt behandladt. Detta blef resultatet med tva skrifvelseförslag om lagändring *1876* och *1878* (ang. resp. konkurslagen och äktenskapsskillnad); i A. K. yttrades oemotsagdt, att kammaren borde afslå alla från F. K. utgangna skrifvelseförslag i lagfragor, som behandlats i T. U.; och resultatet blef det nämda [2].

Först 1880 åvägabragtes i frågan ett prejudikat, ehuru ej sa vägande som varit möjligt. Sedan kamrarna stannat i olika beslut angående L. U:s anhållan att få återlämna en motion från Andra Kammaren innehållande ett skrifvelseförslag om tillsättande af prästerliga tjänster, afgaf *K. U.* ett motiveradt utlåtande om *behandling af skrifvelseförslag angående lagändringar.* På både teoretiska och praktiska skäl, som strax skola anföras, förklarade utskottet, att *formen icke* skulle vara afgörande, utan *innehållet*, d. v. s. K. U. gaf *Andra* Kammarens praxis fullständigt rätt. Det var också endast A. K:s ledamöter som bifallit utlåtandet; samtliga F. K:s ledamöter i utskottet hade reserverat sig [3].

Ett prejudikat var sålunda vunnet, sådant det nu var, och nagra stridigheter synas ej förekommit under den närmaste tiden. *1890* afslog A. K. en motion om skrifvelseförslag pa den grund att det beredts i — kammarens eget — T. U. i stället för i St. U. [4].

På 1890-talet uppstar en ny praxis, i det *också Första Kammaren börjar remittera skrifvelseförslag med hänsyn till de ämnen de beröra.* Sa vidhöllo bägge kamrarna endräktigt, i allmänhet

---

[1] *1867.* *A. K.* I 196 f.

1870. Bih. IV: 1. *St. U:s* utl. n:ris 2—6. *A. K.* I 193 ff. *F. K.* I 287—92. *K. U.* utl. n:o 3.

[2] *1876.* *F. K.* III **28**: 27—34. *A. K.* V **53**: 1 ff.

1878. *F. K.* II **33**: 37—53. *A. K.* V **57**: 3. V **64**: 37 ff. *A. T. U.* utl. n:o 33 (Bih. VIII: 2) — det sistnämnda innehöll bl. a., att en fraga som den föreliggande »otvetydigt synes hänvisad till L. U.».

1879 återkom i F. K. motionen från 1878, hvarvid man lyckades åvägabringa dess remitterande till L. U.; motionären anhöll bevekande härom, emedan ett annat förfarande skulle »redan i början strypa motionen» (I 4: 15—21).

[3] *1880.* *Motion A. K.* n:o 121. *L. U.* utl. n:o 5. *A. K.* I **5**: 3, I **6**: 9 f. *F. K.* I **5**: 4. *K. U.* utl. n:o 1.

[4] *1890.* *A. K.* III **32**: 1—8. Motionen gick ut på begäran om utredning ang. ändringar i K. Kungörelse om anslag till slöjdundervisningen (Motion A. K. n:o 209). Herr Hedin kallade den »en ren och oblandad statsregleringsfråga».

emot resp. utskotts hemställanden, *1894* remiss till St. U. af en begäran om förordning ang. obligatorisk lifränteförsäkring och utredning ang. anslag härtill [1]; *1896* remiss till L. U. af skrifvelseförslag om personlig afgift för prästerskapets aflöning [2]; samma år fick St. U. mottaga en för dess verksamhet så främmande motion som ett skrifvelseförslag ang. uppfostran af minderåriga brottslingar [3]; slutligen *1898* remitterades till St. U. ett skrifvelseförslag ang. utredning af ålderdomsunderstöd åt småskolelärare och statsbidrag för idiotvård [4].

Praxis har sålunda nu utvecklat sig därhän att *kamrarna utan större meningsskiljaktighet till ständiga utskott remittera skrifvelseförslag i ärenden, där förslag till riksdagens beslut borde beredas i dessa utskott:* tämligen undantagslöst gäller detta L. U., i öfvervägande grad också St. U. Låtom oss undersöka det lagliga och lämpliga i denna praxis [5].

Såsom det visar sig vid en blick på bestämmelserna i §§ 39–42 R. O., behöfver ej samma förhållande råda för remiss af skrifvelseförslag till olika ständiga utskott. — 1880 års K. U. inskränkte sig i hufvudsak till att draga gränsen mellan *Lagutskottet* och T. U., hvarvid majoriteten som stöd för A. K:s (nu hela riksdagens) praxis anförde, att § 42 talar om »förslag till *stiftande* . . . af civil . . . lag» ej om »förslag till civillag» e. d., hvarför äfven icke formulerade lagförslag böra gå till L. U.; äfven hänvisades till uttrycken »motion i *ämne*, som tillhör ständigt utskotts behandling», »till hvilket utskott uppkomna *frågor och ämnen* böra hänvisas» (§§ 55 och 38 mom. 3). Reservationerna till detta uttalande påpekade häremot bl. a., att § 42 fordrar verkliga »förslag», medan öfriga paragrafer nöja sig med »frågor», en motion om skrifvelseförslag är endast en »väckt fråga»; G. R. O. § 33 mom. 1 hänvisar till L. U. också »i R. St:s plena väckta frågor», och då detta borttagits, måste L. U:s befogenhet på sådant sätt minskats. — Efter min mening måste reservanternas lagtolkning här anses mer tillfredsställande; ett förslag till begäran om utredning ang. stiftande af lag *eller* förslag till begäran om framläggande af lag kan väl ej — allra minst det förstnämnda, då något lagförslag här ej behöfver blifva följden — utan förvrängning af språkbruket anses som liktydigt med förslag till stiftande af lag.

[1] *1894. Motion A. K.* n:o 108. *L. U.* utl. n:o 5. *F. K.* I 4: 17. *A. K.* I 5: 9 f.

[2] *1896. Motion A. K.* n:o 78. *St. U.* utl. n:o 11. *F. K.* I 4: 5. *A. K.* I 5: 3 f.

[3] *1896. Motion F. K.* n:o 20. *St. U.* utl. n:o 12. *F. K.* I 4: 6. *A. K.* I 5: 1 ff.

Det är betecknande från flera synpunkter, att A. K. samtidigt remitterat en motion (n:o 123) med samma syfte till T. U.

[4] Se nedan sid. 46 med not 4.

[5] En gång för alla får jag här hänvisa till Rydin a. a. II: 2 sid. 151–55. Den här utvecklade uppfattningen synes i hufvudsak sammanfalla med hans.

— Beträffande *Statsutskottet* visar sig än tydligare att förhållandet är detsamma, ty § 39 synes otvetydigt inskränka utskottets verksamhet till årets statsreglering, hvarpå skrifvelseförslag *aldrig* kunna få någon inverkan. — Det enda ständiga utskott, som efter R. O:s ord torde kunna mottaga skrifvelseförslag, är Bevillningsutskottet, ty § 40 talar endast om »dit från kamrarna hänvisade *frågor*».

Annorlunda ställer sig *den praktiska frågan.* För remiss till *Statsutskottet* talar ej häller något från denna synpunkt, ty dels är utskottet redan förut öfverhopadt med arbete, dels ha skrifvelseförslagen föga gemensamt med utskottets egentliga uppgift: årets statsreglering. Ej så med *Lagutskottet*, det enda af de öfriga fasta utskotten, där skrifvelseförslagen ha större betydelse. K. U:s betänkande från 1880 har här sin fulla giltighet. Ett beslut i lagfrågor i hvad form som hälst behöfver säkert den fackmässiga beredning, som endast L. U., riksdagens lagkunniga biträde, kan åstadkomma; härtill kan läggas, att riksdagen hälst alltid bör öfverlämna åt K. M:t att utarbeta lagtexten, d. v. s. låta hela sitt initiativ i dessa frågor ta form af hemställanden. De allmänna skälen för skrifvelseförslagens hänvisning till ständigt utskott äro också af vikt. Ofta föranleder en motion om ett riksdagens beslut endast ett utskottsförslag om hemställan till K. M:t. Ofta framkommer samma förslag vid en riksdag både i yrkanden på beslut och i yrkanden på skrifvelser; två olika utskott få då behandla samma fråga. Hvilka komplikationer detta viktiga och synnerligen vanliga förhållande kan leda till, syntes *1876*. F. K. hade hänvisat ett skrifvelseförslag om väghållningsskyldighet till T. U.; men samtidigt behandlade L. U. icke mindre än åtta motioner i ämnet [1]. F. T. U. tillstyrkte skrifvelse, och L. U. tillstyrkte också skrifvelse, men af annat innehåll. F. K. hade alltså två stridiga utskottsutlåtanden i samma ämne och lyckades uppnå ett resultat endast genom att lägga åsido T. U:s förslag till dess L. U:s behandlats; under debatten om det sistnämnda måste en enskild kammarledamot väcka ett förslag ungefär likalydande med T. U:s betänkande; då emellertid L. U:s utlåtande antagits, kunde T. U:s betänkande i nästa plenum förklaras förfallet [2]. — Äfven den nuvarande olagliga praxis lider emellertid af stora brister, såsom Rydin visat; i de ytterligt öfveransträngda ständiga utskotten få många viktiga detaljfrågor, om de ej sammanhänga med utskottets centrala uppgift, antingen i tysthet begrafvas eller framkalla en ytlig skrifvelse, som ej är K. M:t till någon ledning; upptagas frågorna åter till samvetsgrann behandling i utskottet, blir detta ett hinder för dess öfriga arbete [3].

---

[1]) Sakens orimlighet ökades ytterligare genom att fem af dessa motioner — från A. K. — också voro skrifvelseförslag.

[2]) *1876. F. K.* I 9: 31—34, III 34: 65—76, III 35: 2. *F. T. U.* n:o 1 utl. n:o 2 (n:o 2 i saml.). *L. U.* utl. n:o 37.

[3]) Rörande hela den här behandlade frågan finnas en mängd riksdagsanföranden, som kunna återfinnas under de sid. 42—48 citerade stäl-

Det torde nu vara lämpligt att något undersöka gränsen mellan T. U. och hvart och ett af de ständiga utskotten för sig, hvarvid dock endast St. U. och L. U. tagas i betraktande, först *Statsutskottet.*

Det är härvidlag egentligen en grupp af frågor, som förtjäna beaktande, nämligen sådana, som *ej beröra årets statsreglering.* Dit höra främst *alla* skrifvelseförslag; jag skall här redogöra för några fall, då denna synpunkt särskildt betonats.

Fallet från *1870* har redan berörts [1]; K. U. ansåg motionerna i frågan tillhöra T. U., ehuru främst af skäl som ej angå denna fråga. Ett fullt tydligt prejudikat vanns däremot *1873,* då K. U. förklarade ett skrifvelseförslag om ny organisation af justitierevisionen ej tillhöra St. U., emedan dess antagande ej kunde få inflytande på årets statsreglering [2]. I bägge dessa fall var det Första Kammarens praxis som godkändes emot Andra Kammarens. Från *1875* och *1876* finnas nya fall, det senare af intresse, emedan kamrarna där voro ense om att från St. U. till T. U. flytta en motion, som gällde riksdagens beslut i en fråga, där densamma hade medbeslutanderätt — förhöjning i reseersättning enligt K. Kungörelse — på det angifna skäl, att den ej berörde årets statsreglering [3].

Resultatet af tvisterna har således hvarje gång blifvit, att T. U. fått hvad som tillkommit dem — ehuru visserligen därför alldeles ej alla motioner blifvit lagenligt remitterade. Under den följande tiden förekomma knappt några tvister, ehuru en olaglig praxis fortfar, så att skrifvelseförslag i mängd hänvisas till St. U. Från *1898* finnas emellertid några fall, som förtjäna uppmärksamhet. Bägge kamrarna voro ense om att till St. U. återremittera två motioner, gående ut på, den ena en skrifvelse till K. M:t ang. ålderdomsunderstöd på 100 kr. åt småskolelärare, den andra begäran om utredning för statsbidrag till idiotvård. Emot den anmärkning, att årets statsreglering under inga förhållanden kunde beröras af motionerna, ja, att af den ena ej tydligt framginge, att något statsbidrag ens i framtiden afsåges, åberopades från motsatta sidan (allt i A. K.) dels praxis ang. skrifvelseförslag, dels riksdagens medbeslutanderätt, dels också den i första motionens kläm insatta *siffran* 100 kr., och på denna motivering beslöto kamrarna såsom nämdt remiss till St. U. [4]. — Andra Kammarens

---

lena i protokollen. THULIN (a. a. sid. 211 not **) ansluter sig till den mening, som uttalades af K. U:s majoritet 1880.

[1]) Ofvan sid. 42 f.

[2]) *1873. Motion A. K.* n:o 50. *St. U.* utl. n:o 2. *F. K.* I 135. *A. K.* I 170 ff. *K. U.* utl. n:o 4.

[3]) *1875. A. K.* I 2: 4 1. *Motion A. K.* n:o 18.

1876. Motion A. K. n:o 51. *St. U.* utl. n:o 2. *F. K.* I 5: 3. *A. K.* I 8: 1—4 (yttrande af Herr Hörnfeldt).

[4]) *1898. Motioner A. K.* n:ris 105 och 53. *St. U.* utl. n:ris 11 och 12. *A. K.* I 5: 11—20 (yttranden af bl. a. Herrar Hans Andersson i Nöbbelöf — mot återremiss — samt Ryding och Hedin — för densamma). *F. K.* I 5: 5—8.

Tillfälliga Utskott n:o 1, som under tiden haft till behandling två motioner af likartad natur (motion n:o 8, begäran om utredning ang. statens öfvertagande af småskolelärarnes utbildning, och motion n:o 188, ang. ombildning af ett vanligt läroverk till ett försöksläroverk), fruktade efter detta prejudikat att, såsom förut skett [1]), dess förslag skulle förkastas endast på grund af frågornas behandling i T. U., och begärde därför — under hänvisning till dessa frågors nära släktskap med dem som hänvisats till St. U. — att få återlämna motionerna; meningen med detta var dock endast att tydligt få veta kammarens mening. — Denna blef också fullt tydlig af den långa diskussion, hvartill T. U:s utlåtanden gåfvo anledning. Nästan fullkomligt enhälligt återremitterade A. K. motionerna till T. U. Af största intresse är den förkrossande kritik, som Herr Restadius underkastade den motsatta uppfattningen. «Om det ligger någon sanning i utskottets ord, att motionen såsom innefattande ett förslag, hvars förverkligande skulle i en framtid medföra en statsutgift, borde hafva remitterats till St. U. [2]), då vet jag verkligen icke, hvar gränsen skulle ligga mellan ärenden som tillhöra de ständiga, och ärenden som tillhöra de tillfälliga utskottens behandling»; i så fall skulle man nödgas remittera en motion om aga åt minderåriga brottslingar till St. U., emedan inköp af rottingar kräfde en statsutgift [3]). Att denna kritik måste anses fullt befogad och afgörande, förefaller obestridligt; sådana frågor kunna aldrig med rätta hänskjutas till St. U. [4]).

Det nämdes nyss att tvister rörande remiss till St. U. voro ganska sällsynta på 1880- och 1890-talen. Detta berodde på en praxis, som redan tidigt börjat, men ständigt vuxit i omfattning: för att få ett skrifvelseförslag remitteradt till St. U. försågs det med ett tillägg innehållande begäran om *anslag till utredning*, att utgå på följande års stat. Sålunda får St. U. att behandla en mängd för statsregleringen alldeles främmande men i och för sig synnerligen viktiga frågor, t. ex. skrifvelseförslag om härordningsreformer, under förutsättning att någon om än aldrig så liten anslagsfråga hopkopplats med förslaget.

Det kan svårligen förnekas, att lagens bokstaf i sådana fall respekterats, men lika säkert är, att dess anda lemnats obeaktad. Hvarken ur teoretisk eller praktisk synpunkt kan det sålunda an-

---

Uppfattningen att alla skrifvelseförslag som innehålla någon bestämd anslagssiffra tillhöra St. U., synes nu vara den i riksdagen förhärskande. Ett skrifvelseförslag i A. K. *1901* remitterades till T. U. endast af det skäl, att någon bestämd siffra ej angifvits (*A. K.* I 3: 1—4, isynnerhet ett yttrande af Herr Pehrson i Törneryd).

[1]) Se ofvan sid. 43.

[2]) Utskottets ord i dess utl. n:o 2.

[3]) En motion om skrifvelseförslag i ett liknande ämne hade verkligen 1896 behandlats i St. U. — se ofvan sid. 44.

[4]) *1898. A. T. U.* n:o 1 utl. n:ris 1 och 2. *A. K.* I 7: 28—43.

ses tillfredsställande att själfva sakfrågan behandlas i St. U. i de fall då anslaget endast är en oviktig del af ett förslag. Måhända skulle dessa frågor kunna bringas på rätt spår, om T. U. finge behandla själfva sakfrågan och först under förutsättning af dess tillstyrkande eller efter ett preliminärt beslut af kamrarna anslagsfrågan remitterades till St. U. [1]).

Den nu lämnade redogörelsen är mera en öfverblick öfver särskildt omtvistade gränstrakter emellan T. U:s och St. U:s område än ett uppdragande af denna gräns på alla punkter enligt grundlag och praxis. Af densamma har kanske ej med tillräcklig tydlighet framgått, i hur hög grad en olaglig gränsflyttning ägt rum på T. U:s bekostnad. Att med siffror eller exakta uppgifter belysa detta förhållande är ej här möjligt, men att särskildt St. U:s inkräktningar varit större än man lätteligen gör sig en föreställning om, framgår af många omständigheter. Exempelvis kan anföras, att den s. k. Wismarmotionen vid *1900* års riksdag, hvilken gick ut på en skrifvelse till K. M:t med begäran om inledande af underhandlingar i Wismarfrågan, utan motsägelse remitterades till St. U. och af detta behandlades, ehuru denna fråga, från hvilken synpunkt man än betraktar den, synes vara självskrifven til behandling i T. U. och sakna all beröring med Statsutskottets verksamhetsområde [2]).

Beträffande *Lagutskottets* gräns mot T. U. är mindre att förmäla, då den afgjordt viktigaste tvistefrågan, nämligen skrifvelseförslagens beredning, redan behandlats. Efter två ändringar i R. O. § 42 år *1882* råder eljest föga ovisshet.

Före 1882 lämnade R. O. § 42 mom. 1 till L. U. behandlingen af endast sådana förslag, som rörde *allmän* civil, kriminal- och kyrkolag, således icke speciallagstiftning och icke kommunallag [3]). Då dessa lagfrågor tydligen ej tillhörde något annat ständigt utskott, måste de tillhöra T. U., hvaraf följer, att den för konung och riksdag gemensamma lagstiftningen före 1882 delvis tillhörde T. U. — ty all kommunallag och en stor del af speciallagstiftningen ingick i denna kategori [4]). Den uppfattningen, att T. U. endast hade att behandla önskningsmål, var emellertid så djupt rotad hos de flesta riksdagsmän, att *bestämmelserna i § 42 helt enkelt åsidosattes i denna punkt.*

---

[1]) Jfr Rydin a. st. s. 153. En fråga, som jag nödgas förbigå, är den om behandlingen af frågor rörande rättsgrunden till statens inkomster, men hänvisar till Rydin a. a. II: 2 sid. 100 f. med not, jfr II: 1 sid. 168 not.

[2]) *1900. Motion A. K.* n:o 47. *A. K.* I 6: 1. *St. U.* utl. n:o 19.

[3]) Om betydelsen af ordet *allmän* i detta sammanhang se Thulin a. a. sid. 58 f.

[4]) Jfr Thulin a. a. sid. 107—44.

Hvad först beträffar *speciallagstiftningen*, återlämnade L. U. vid *1867* års riksdag ett stort antal motioner inom dess område (rörande skiftesstadgan, K. F. om hemmansklyfning o. a.), men bägge kamrarna återremitterade efter långa diskussioner endräktigt samtliga, med ett enda undantag, och angående detta afgjorde K. U. — ehuru utan tydlig principförklaring — att också den fragan tillhörde L. U.[1]. Praxis fortgick oemotsagd; särskildt remitterades skogsfrågor oupphörligt, ehuru ej uteslutande, till L. U. eller till särskildt utskott[2].

Beträffande *kommunallagstiftningen* var utvecklingen om möjligt hastigare. Bland de till ett antal af trettioen uppgående motioner, som L. U. *1867* återlämnade, berörde fjorton detta ämne; båda kamrarna återremitterade samtliga efter diskussioner, hvari de flesta talare — liksom i nyss berörda fall — påstodo att T. U. endast hade att behandla önskningsmål[3]. *1868* höjdes i F. K. en enstaka röst mot en dylik uppfattning men utan påföljd[4]. *1873* erhöll praxis K. U:s sanktion, i det detta utskott förklarade sig «ej finna skäl förevara att . . . afvika» från den praxis som under de två sista riksdagsperioderna ansett kommunallagarna tillhöra L. U:s behandling[5]. Praxis fortfor också obehindradt.

Genom *1882* års lagändringar uteslöts ordet »allmän» ur R. O. § 42 mom. 1 och insattes ordet »kommunal-»(lag) i detta lagrum och i R. F. § 53. Att den praxis, som härmed blef lag, dessförinnan var olaglig, synes oemotsägligt. Visserligen har oberopats R. F. § 89 som stöd för en motsatt åsikt, i det för frågor som *alltid* behandlas af konung och riksdag gemensamt, a fortiori skulle gälla bestämmelsen för det fall, då konungen *vill* dela sin lagstiftningsmakt med riksdagen (§ 87 R. F.). Men — såsom Rydin anmärker — i dessa frågor skall ock Högsta Domstolen höras, och det har aldrig ifrågasatts att detta skulle gälla kommunallagstiftningen[6]. Dessutom var tystnaden i §§ 53 R. F. och 42 R. O. alldeles tillräcklig för att utesluta frågorna från L. U:s be-

---

[1] *1867. L. U.* utl. n:ris 1—5, 18, 19, 31. *A. K.* I 263—302. *F. K.* I 231—53. *K. U.* utl. n:o 4.

[2] Se t. ex. *1874 A. K.* I 78—80, 91—95 (med historik af Herr Ehrenborg).

[3] *1867. L. U.* utl. n:ris 8—14, 24—30. *F. K.* och *A. K.* i not 1 a. st.

[4] *1868. F. K.* I 87—96 (yttrande af Herr Faxe) *A. K.* I 37—54.

[5] *1873. K. U.* utl. n:o 2. Tvisten gällde ej, till hvilket utskott kommunallagfrågor hörde, utan om den föreliggande motionen kunde anses tillhöra denna kategori. Dock bör sägas, att L. U:s ordförande Herr von Gegerfelt i F. K. påpekade, att den använda praxis ej var riktig, ehuru han icke vill opponera sig mot densamma. Hela frågans behandling, särskildt i F. K., erbjuder åtskilligt af intresse (*F. K.* I 78—83, 140—43; *A. K.* I 172—79).

[6] Rydin a. a. II: 2 sid. 142 f., 152. Thulin a. a. sid 111—18 har ytterligare klargjort, att vid sidan af den kategori gemensam lagstiftning, som behandlas enligt § 87 R. F., finnes en annan, också gemensam, som ej behandlas efter denna paragraf.

handling; detta gäller dock ej i samma grad speciallagstiftningen, då ordet «allmän» genom en egendomlig inkonsekvens fa'tades i R. F. § 53.

Genom 1882 års grundlagsändring *minskades sålunda T. U:s juridiska maktbefogenhet,* ehuru näppeligen deras faktiska. Detta är den enda direkt på T. U:s kompetensområde inverkande grundlagsändring, som vidtagits. För närvarande består sålunda T. U:s befogenhet på detta område i behandling af sådana frågor, som tillhöra konungens enskilda lagstiftning och som konungen ej vill dela med riksdagen, samt därjämte af skrifvelseförslag i lagfrågor. Då emellertid de senare i frågor om gemensam lagstiftning numera nästan alltid gå till L. U. och en god del af konungens ekonomiska lagstiftning delegeras, visar sig också här en *betydande minskning i T. U:s befogenhet.*

En fråga som blir af stor betydelse för T. U. med deras sväfvande kompetens är den: hvart skola motioner remitteras, som antingen ligga på gränsen mellan T. U. och ständiga utskott eller som beröra bägge dessa kategorier — då sammanträde af dem ej förekommer? Saken försvåras genom den stora mängd «blandade lagar», som delvis äro af ekonomisk lags, delvis af civillags natur. Denna fråga måste undersökas innan vi kunna lämna spörsmålet om T. U:s kompetensområde. — Egendomligt nog finnas här två fullt klara men motsatta principuttalanden. *1870* års K. U. tilldelade T. U. alla dylika frågor. «Till tillfälliga utskott böra öfverlämnas alla frågor, hvilka icke efter en sträng tolkning af grundlagen kunna hänföras till de ständiga utskottens bestämdt begränsade verksamhet»; häri inbegripas tydligen blandade frågor, så mycket mer som de ärenden hvilka förut handlagts i sammansatt Stats- och Ekonomiutskott eller Lag- och Ekonomiutskott, nämnas strax förut [1]). — Den motsatta uppfattningen häfdas af K. U. redan *1874;* L. U. förklaras vara rätta orten för en motion på den grund, att motionen *företrädesvis* afsåg ändring i allmän lag [2]). I denna form återkom frågan till K. U. *1880, 1881* och *1894* med samma resultat som 1874 [3]). Slutligen kan på denna sida åberopas ett principuttalande af en man, som, om någon enskild person, borde vara auktoritet i detta fall, nämligen frih. LOUIS DE GEER, vid 1867 års riksdag. Han yttrade: «En väckt fråga af så beskaffadt blandadt innehåll, att en del däraf faller inom området för ett ständigt utskotts verksamhet, men en del tillhör tillfälligt utskott, måste efter min uppfattning remitteras till ständigt utskott och får icke remitteras till ett tillfälligt» [4]).

---

[1]) *1870. K. U.* utl. n:o 3. Detta är också RYDINS uppfattning (a. st. s. 153).

[2]) *1874. K. U.* utl. n:o 3.

[3]) *1880. K. U.* utl. n:o 2 (frågan var ej af oblandad civilrättslig natur, men företedde åtskilliga likhetspunkter med civillag). *1881. K. U.* utl. n:o 1. *1894. K. U.* utl. n:o 2.

[4]) *1867. F. K.* I 238 f.

I praxis försummas här som öfverallt annars sällan något tillfälle att föra en fråga öfver på ett ständigt utskotts område; som stöd åberopas i allmänhet att grundlagen ej bestämdt föreskrifver någotdera, så att man kan handla efter godtfinnande. Riksdagens oro att i minsta mån gifva bort något af sin medbestämmanderätt underblåser, som förut påpekadt, en dylik utveckling [1].

En sträng lagtolkning synes mig fordra, att de ständiga utskotten med deras formligen begränsade verksamhetsområden endast behandla sådana frågor, som bestämdt kunna visas höra dit — d. v. s. K. U:s uppfattning 1870 torde vara riktigast. Men den stora svårigheten att bestämma hvilka delar af en blandad lag som äro af ekonomisk och hvilka af civillags natur skola säkert lägga hinder i vägen för en sådan tillämpning, och häremot är från praktisk synpunkt ej mycket att säga [2].

V.

Af det föregående torde framgå, icke blott att T. U:s faktiska verksamhetsområde blifvit mindre än det i grundlagen afsedda, utan också att denna ogynnsamma praxis vuxit i omfång och vikt under årens lopp. Detta senare förhållande — T. U:s tillbakagång i betydelse — förtjänar emellertid att mera åskådligt belysas, och jag skall söka göra detta genom några statistiska jämförelser, hvilkas värde dock ej bör skattas för högt. I följande tabell är antalet af T. U:s betänkanden pr riksdag i medeltal för hvarje period upptaget bredvid antalet af Stats- och Lagutskottens utlåtanden och af hela antalet afgifna motioner; det förra för att lämna en jämförelse med öfriga utskotts arbete, det senare för att åskådliggöra riksdagsarbetet som helhet. De stora brister, hvaraf denna jämförelse lider, falla genast i ögonen, men någon bättre metod torde ej stå till buds; dock bör genast betonas, att särskildt Statsutskottets arbete förefaller mycket mindre än det i verkligheten är, då dess större betänkanden behandla ett högst betydande antal motioner, medan T. U. sällan i ett utlåtande yttrar sig öfver mer än en eller några få. I det stora hela

---

[1]) Exempel: *1870. A. K.* I 193 f. (Herr Carl Ifvarsson). *1876. A. K.* I 8: 1 ff. (densamme). *1879. F. K.* I 4: 15—21.

[2]) Jfr Thulin a. a. sid. 211; hans utredning om blandade lagar sid. 147 ff.

En motionär vid *1887* års första riksdag fordrade remiss af sin motion till L. U., emedan däri *afsåges* lagstiftning enligt R. F. § 87, ehuru den bestående lagstiftningen var administrativ. I votering segrade hans mening genom den förseglade sedeln, men då L. U. återlämnade motionen, höjdes ingen röst utom motionärens för återremiss, hvarför kamrarna kunna anses ha förkastat denna lagtolkning. (*1887 A.* Motion *A. K.* n:o 153. *A. K.* I 5: 12 ff., I 6: 5—12. *F. K.* I 4: 6).

torde emellertid den bild af *utvecklingen*, som tabellen gifver, vara korrekt [1]).

Antal utskottsbetänkanden och motioner pr riksdag.
(Medeltal)

	T. U:s betänkanden			Betänkanden af		Afgifna motioner		
	F. T. U.	A. T. U.	Summa	L. U.	St. U.	F. K.	A. K.	Summa
1867—70	13.5	41.0	54.5	58.25	103.25	69.25	306.5	375.75
1871—80	13.6	29.1	42.7	43.2	89.0	40.5	170.5	211.0
1881—90	16.6	28.1	44.7	54.1	72.4	56.0	181.9	237.9
1891—1901	15.0	25.09	40.09	62.18	91.82	41.09	205.09	246.18
1867—1901	14.89	28.91	43.8	54.0	86.77	48.4	200.17	248.57

Det visar sig då, att under den *första perioden* (1867—70) riksdagsarbetet som helhet var enastående omfattande och att *Andra* Kammarens T. U. genast fingo en betydande del af detta arbete, medan *Första* Kammarens T. U. icke blott hade en mycket liten del af arbetet utan också absolute taget mindre sysselsättning än någonsin senare; tagna tillsammans försvara T. U. väl sin plats. — Med *andra perioden* (1871—80) börjar den nya utvecklingen: *Andra* Kammaren söker remittera skrifvelseförslag till ständiga utskott, hvarför dess T. U. betydligt minskas i betydelse, medan *Första* Kammaren börjar använda sina T. U. proportionsvis afsevärdt mera; under minskningen i riksdagsarbetet som helhet försämras icke T. U:s allmänna ställning i förhållande till öfriga utskott. — Under *tredje perioden* (1881—90) bibehåller hvardera kammaren sin praxis, med den påföljd, att *Andra* Kammarens T. U. betydligt sjunka absolut och än mer relativt, medan *Första* Kammarens T. U. betydligt växa absolut, delvis dock säkerligen beroende på den oproportionerliga ökningen i antalet af F. K:s motioner; i den — måhända till en del blott skenbara — ökningen i riksdagsarbetet ha T. U. som helhet sålunda sin del. — Men med den *fjärde perioden* (1891—1901) inträder den tydliga nedgången i T. U:s betydelse; *Andra* Kammarens T. U. afgifva afsevärdt färre utlåtanden, medan A. K:s motioner i hög grad tilltaga i antal; äfven *Första* Kammarens T. U. minskas åtskilligt i

[1]) På grund af osäkerheten i jämförelsen ha inga proportionsberäkningar gjorts; det är endast den allmänna utvecklingen, som kan åskådliggöras. En jämförelse mellan t. ex. F. T. U:s betänkanden och F. K:s motioner vore betydligt missvisande, då en afsevärd del af F. T. U:s arbete består i frågor, som uppstått såsom motioner i A. K.

Riksdagarna *1887* ha här räknats såsom *en*, hvilket sannolikt i sin mån bidragit till att siffrorna för perioden 1881—90 visat en så betydande stegring; ett motsatt förfarande skulle emellertid ha varit än mer missledande.

betydelse, säkert till en del beroende på ett starkt minskadt antal motioner i F. K., men sannolikt också på att kammaren i afseende på skrifvelseförslagens behandling nu öfvergått till medkammarens praxis. Jämför man summan af T. U:s betänkanden med motsvarande siffror för L. U. och St. U. visar det sig bäst, huru en allmän och obestridlig ökning i det allmänna riksdagsarbetet åtföljts af en betydelsefull *absolut* minskning i T. U:s arbete, som *relativt* alltså minskats än mer. — Äfven en jämförelse mellan denna periods siffror och medeltalssiffrorna för hela tiden från 1866 är ej utan intresse. F. T. U. står en obetydlighet öfver medeltalet, men både A. T. U. och T. U. som helhet stå åtskilligt *under* detta medeltal, medan det senare under alla föregående perioder stått öfver detsamma; och samtidigt har L. U:s och St. U:s siffror stigit betydligt öfver medeltalet, liksom äfven A. K:s motioner, medan summan af motionerna ännu står under medeltalet men arbetar sig upp mot detsamma, och endast F. K:s motioner visa en betydlig och bestämd minskning. — Föga tvifvel torde under dessa förhållanden råda om att *de tillfälliga utskotten trängts tillbaka f. o. m. det sist förflutna artiondet.*

De omedelbara anledningarna till denna utveckling äro förut nämda: främst skrifvelseförslagens behandling, därnäst remiss till St. U. af andra frågor som ej beröra årets statsreglering, vidare de ofta till andra förslag gjorda tilläggen om anslag, slutligen möjligen en minskad omfattning af konungens ekonomiska lagstiftning [1]).

Men dessa orsaker måste tydligen i sin tur ha en grund, och denna är för de förra af dem att söka i *de brister som enligt grundlag och praxis ligga i T. U:s organisation,* äfvensom i en däraf oberoende *afvoghet mot T. U. från kamrarnas sida.* Ehuru dessa synpunkter delvis redan antydts, skall jag här försöka sammanfatta dem.

Den förnämsta svårigheten ligger i T. U:s grundprincip, att *beredningen ej är gemensam* för båda kamrarna. Utskottsbetänkande, blir då till innehåll och form endast ett uttryck för den ena kammarens mening i motsats till de ständiga utskottens förslag, som redan från början hvila på en sammanjämkning. Då medkammaren får förslaget till behandling, tilltalar det alltså ej i allmänhet dess åskådning — hvilket kan ha till följd, att äfven ett gemensamt beslut i sakfrågan då lätteligen motiveras och

[1]) Hvarken historiken eller statistiken göra troligt, att lagändringen 1882 utöfvat något inflytande; visserligen äro siffrorna för T. U. 1882 — särskildt — och 1883 ovanligt låga, men dels kan det förra ej ha påverkats af en ändring som trädde i kraft året efter, dels gäller minskningen hela riksdagsarbetet.

formuleras annorlunda. Kammaren anser sig ej häller kunna lita på att den andra kammarens T. U. underkastat saken en grundlig och opartisk undersökning; följaktligen händer det i allmänhet ej, att en kammare bifaller ett sådant förslag utan ny beredning i ett af dess egna T. U. — Stanna sedan kamrarna i olika beslut, finnes intet utskott för att sammanjämka meningarna. — Vid det ömsesidiga misstroende mellan kamrarna, som torde vara oskiljaktigt från ett tvåkammarsystem, och som ej är utan betydelse också inom vår riksdag, skärpas ytterligare dessa svårigheter.

Den successiva behandlingen gör dessutom, att en fråga ofta ej hinner till beslut i bägge kamrarna eller åtminstone ej hinner få en grundlig pröfning och därför afslås, ty innan den kammare som tagit initiativet fått tid att slutbehandla frågan, är riksdagen ofta framskriden till sitt sista och brådaste stadium.

Att T. U. enligt praxis *ej få sammanträda* med ständiga utskott är en ny svårighet, som leder till betydligt *slöseri med arbetskraft* för frågor som ligga på gränsen mellan bägges befogenhet, och som skulle blifva än större, om *skrifvelseförslag* remitterades på det sätt grundlagen afsett. Bristen på samarbete mellan de två kamrarnas T. U. i samma fråga gör detta slöseri än större, men äfven en förändring, som medgaf dylika officiella sammanträden, skulle ej afhjälpa en sådan brist, ty i allmänhet — på grund af att de flesta förslag utgå från Andra Kammaren — finnas ej ofta samtidigt två utskott i samma fråga, utan en fråga kommer i allmänhet till en kammares T. U. först då den andra kammaren redan fattat sitt beslut och dess T. U. sålunda långesedan slutat sitt arbete i frågan.

Orsaken till att alla dessa svårigheter gjort sig gällande hos oss, medan andra länder med tvåkammarsystem i allmänhet utan klagan använda samma utskottsform synes mig tvåfaldig. Dels äro två kamrar, som icke blott enligt lag utan också i praxis och i allmänna meningen äro fullt jämnställda, något ganska ovanligt; och där initiativet, såsom på de flesta ställen är fallet, i vissa frågor tillhör den ena kammaren, måste ju också utskottsberedningen utgå därifrån. Dels — och det är af största vikt — hafva andra länder ett enhetligt utskottssystem, medan — såsom frih. DE GEER själf sade i F. K. 1880 — *N. R. O. skapade två med hvarandra täflande utskottssystem*, införde tillfälliga utskott utan att upphäfva de ständiga. I början trodde man nog, att den nya institutionen skulle segra i täflingen; så sade K. U. 1869, att den »tunga och obekväma inrättningen af ständiga och gemensamma utskott», som vore nödvändig för fyrståndsindelningen, «torde i längden icke finnas motsvara tvåkammarsystemets fordringar», hvarför utskottet antog att om och när några reformer företoges i utskottsinrättningen, de komme att gå ut öfver de ständiga utskotten och ej öfver T. U. [1]). — Men man misstog sig. 1880 må-

[1] *1869. K. U.* utl. n:o 9.

ste K. U. konstatera, att «den nya institutionen ... ej rätt ... velat slå rot i våra förhållanden»[1]. Redan vår hela riksdagsutvecklings ämbetsmannamässiga skaplynne måste ge en särskild styrka åt de ständiga utskotten. Genom att lämna alla viktigare frågor åt dessa, påskyndade N. R. O. själf utvecklingen: från formell synpunkt hade intet hinder funnits mot att — såsom t. ex. i det inom K. U. 1847/48 utarbetade förslaget[2]) — låta lagfrågor behandlas af T. U. Men de ständiga utskotten hade allt för nära vuxit ihop med riksdagen, ej blott eller ens hufvudsakligen med dess fyra stånd: det kan därför ej förundra någon, att de tillfälliga utskotten blefvo de besegrade.

Då tendens till öfvergrepp på T. U:s område sålunda fanns, kunde den så mycket lättare blifva verklighet på grund af de oklara gränser, som R. O. gifvit åt deras befogenhet.

Till dessa på grundlagen beroende svårigheter komma åtskilliga, som sammanhänga med *kamrarnas praxis,* hvilken sålunda dels föranledes af T. U:s svåra ställning, dels ytterligare försvårar den. Genom att ej begagna sin rätt att afslå motioner omöjliggöra kamrarna, att ett T. U. utses för hvarje större fråga: T. U:s uppgift att representera fackkunskapen kan då ej uppfyllas, utan deras göromål bli ännu mer osammanhängande än de ständiga utskottens, och dessutom delvis resultatlösa, då en god del af dit hänskjutna motioner på förhand äro dödsdömda. — Under den tid kamrarna följde olika praxis, medförde detta ytterligare många svårigheter, som förut visats.

Starkare än någon af dessa orsaker bidraga måhända till T. U:s tillbakagång *den på politiska anledningar beroende afvogheten* mot dem. De ständiga utskotten, och särskildt *Statsutskottet,* ha erhållit en makt som ställer andra delar af riksdagen alldeles i skuggan, och med de traditioner, som hos oss äro rådande, besättas platserna i dessa utskott med alla det härskande partiets ledande män. Ett förslag som ej varit underkastadt dessa mäns förberedande granskning, har ej stora utsikter att blifva antaget. Det är då naturligt, att hvarje motionär med alla krafter söker få sin motion hänvisad till ett ständigt utskott, hälst Statsutskottet, hvarpå de förut omtalade vidhängda anslagsfrågorna lämna goda exempel.

Genom alla dessa omständigheter ha T. U. erhållit så att säga en lägre rang än andra utskott, hvilket föranleder att äfven de *särskilda utskotten* gynnas på deras bekostnad, ehuru dessa utom den visserligen mycket viktiga gemensamma beredningen ej ha några betydligare företräden framför T. U.

---

[1] *1880. K. U.* utl. n:o 13.
[2] Se ofvan sid. 36.

VI.

Det är under dessa förhallanden ej underligt, att *försök till reformering af de tillfälliga utskotten* upprepade gånger gjorts; fastän utan resultat [1].

Sedan *1867* ett förslag väckts att i F. K:s Ordningsstadga intaga en bestämmelse om gemensamma sammanträden af kamrarnas T. U. [2], och ett formligt grundlagsändringsförslag *1869*, gående ut på *ett gemensamt tillfälligt utskott*, utan ett ords debatt blifvit förkastadt i bägge kamrarna [3], kom det första allvarliga reformförsöket vid *1880* års riksdag och därefter ett nytt *1890*. Dessa två förslag (resp. af Herr Erik Westin och Herr Fr. von Strokirch) gingo bägge ut på *Ekonomiutskottets återupprättande*, och K. U. anslöt sig i hufvudsak till förslagen. Det nya Ek. U:s kompetens skulle bestämmas negativt med angifvande af ekonomisk lagstiftning (enligt R. F. § 89) såsom främsta uppgift (i Herr von Strokirchs motion var Ek. U. inskränkt till det sistnämda). Antalet ledamöter skulle sättas högt (24 eller 32) [4] för att möjliggöra arbete på afdelningar; rätten att vägra remiss på motioner skulle bortfalla. Första Kammaren ställde sig i bägge fallen ganska välvillig mot förslaget; 1880 beslöts återremiss, 1890 antogs K. U:s förslag med tre rösters öfvervikt. 1880 omöjliggjorde frih. de Geer i F. K. hvarje försvar för T. U., i det han oförbehållsamt bröt stafven öfver sitt eget verk och förklarade att T. U. ej uppfyllt de förhoppningar han fäst vid dem; för att få skrifvelseförslag rätt behandlade önskade han emellertid ej blott Ek. U:s återupprättande utan äfven återinförande af bestämmelsen (i G. R. O. § 34 mom. 2) om remiss till hvilket ständigt utskott som hälst af frågor som ej tillhörde något af dem. — Andra Kammaren förkastade emellertid bägge förslagen utan votering, och skälet härtill angafs ganska tydligt; man fruktade att genom ett ständigt utskott för ekonomimål bekräfta konungens ekonomiska lagstiftningsmakt [5].

---

[1] På grund af det omfång denna uppsats redan fatt, kan jag endast ytterst kort beröra reformförsöken.

[2] *1867. F. K.* I 161 f.

[3] *1869. Motion A. K.* n:o 252 af Herr G. Bjerkander. *K. U.* utl. n:o 9 (citeradt ofvan sid. 54). *F. K.* IV 183. *A. K.* IV 258.

[4] Det gamla Ek. U. hade 48 ledamöter.

[5] *1880. Motion A. K.* n:o 156. *K. U.* utl. n:ris 13 och 14. *F. K.* III **40**: 41—49. *A. K.* V **57**: 9—24 (se särskildt yttranden af Herrar Carl Ifvarsson och Sjöberg).

1890. Motion F. K. n:o 3. *K. U.* utl. n:o 8. *F. K.* II **23**: 2—32 (yttranden af bl. a. Herrar Törnebladh, A. N. Sundberg och Treffenberg; den sistnämde uttalade sin glädje öfver att det hedervärda B. Ek. U. väckts till nytt lif, och hoppades, att motionären till nästa riksdag skulle kunna skaffa tillbaka de fyra stånden). *A. K.* III **26**: 63—79.

Thulin (a. a. sid. 212) uppger, att ett biskäl till förslagen om Ek. U:s återinförande varit, »att ett ständigt utskott lättare skulle kunnat verka

Vid *1900* års riksdag framställdes tre reformförslag, som berörde T. U., ett (af Grefve HUGO HAMILTON) om att förse T. U. med kansli, ett (af Herr VON STROKIRCH) om *ett gemensamt tillfälligt utskott* och ett (af Herr E. HAMMARLUND) om T. U:s afskaffande och upprättande af fem ständiga utskott utom de redan förefintliga (hvaribland ett socialpolitiskt och ett ekonomiutskott): på dessa skulle frågorna fördelas oberoende af om de tillhörde gemensam eller konungens enskilda lagstiftning. Af dessa förslag tillstyrkte K. U. endast det första (äfven det med modifikation), och föreslog för öfrigt endast den förändring, att särskildt utskott skulle kunna utses också för fråga som tillhörde T. U:s behandling. Äfven dessa svaga reformförsök förkastades, det senare i F. K. och bägge i A. K. — dock efter en lång debatt [1]).

Utan jämförelse det tyngst vägande af de inlägg, som gjorts till förmån för T. U:s bibehållande och mot Ek. U:s återupprättande, är den *reservation*, som afgafs af Herr RYDIN mot K. U:s utlåtande 1890; den förtjänar därför väl en utförligare redogörelse. Hufvudinnehållet var följande. Grundtanken i R. O. är, att endast ständigt återkommande frågor skola tillhöra ständigt utskott; motioner i andra ämnen kräfva sin kammares anslutning, innan medkammaren får besväras med dem. Till försvar för T. U. anföres, dels att T. U. handlagt många stora frågor, t. ex. fattigvårds-, undervisnings- och arbetarfrågorna, dels att felen i organisationen hufvudsakligen bero på oriktig praxis men i öfrigt kunna afhjälpas, om de konfidentiella sammanträdena mellan kamrarnas T. U. blefve officiella. Ek. U:s brister vore större. Dess medlemmar såsom utsedda innan motionerna blifvit kända, kunde ej vara sakkunniga; den föreslagna fördelningen pa afdelningar skulle medföra tidsförlust och brist på kontinuitet. Gränsen mellan utskotten blefve snarare otydligare än tydligare genom förändringen: remiss till annat ständigt utskott skulle säkerligen eftersträfvas lika ifrigt som förut och tvister uppstå beträffande skrifvelseförslag, som väckts efter den vanliga motionstidens slut. Ekonomiutskottet skulle under sådana förhallanden blifva den sump, hvari man kastar alla motioner, som ej äro tydliga lag- eller statsreglerings-

---

en inskränkning i konungens ekonomiska lagstiftning». Oafsedt det sakligt egendomliga i denna argumentation, framgår dess ohållbarhet däraf, att motståndarna till Ek. U:s upprättande nästan genomgående varit motståndare till konungens ekonomiska lagstiftning och som nämdt ej häller dolt sin uppfattning af sammanhanget mellan dessa två frågor.

[1]) *1900. Motion F. K.* n:o 33 (von Strokirch). *Motioner A. K.* n:ris 153 (Hamilton) och 160 (Hammarlund), dessutom en fjärde af Herr J. BYSTRÖM (n:o 149) angående andra utskottsreformer, som delvis upptogos af K. U., men förkastades af kamrarna. *K. U.* utl. n:o 9. *A. K.* IV 54: 9—51 (yttranden af bl. a. Hrr Hammarlund, Boëthius, David Bergström, Centervall och Hedin; den sistnämde ville ej motsätta sig en förändring i § 44, «men i öfrigt ber och bönfaller jag, att kammaren icke måtte förderfva en af de bästa bestämmelserna i vår nu gällande riksdagsordning»). *F. K.* III 39: 6—16.

frågor; då remiss ej kan vägras, kommer det betydelsefulla att drunkna bland det värdelösa. Reservationen sammanfattar på ungefär följande sätt sina invändningar. Ek. U. snarare ökar än minskar meningsstriden, lämnar snarare sämre än bättre utredning; dess fördelar kunna vinnas genom bättre praxis; förslaget beröfvar kammaren rätten att vägra remiss och ordna beredningen efter eget tycke.

En blick på reformförsökens historia visar en betydligt mindre välvilja mot förändringen 1900 än 1890 och 1880, och detta vid sidan af A. K:s konsekventa afböjande af alla förslag leder till den egendomliga iakttagelsen, att önskan att förändra institutionens karaktär står i omvändt förhållande till den användning som densamma har i sin nu existerande form.

Detta behöfver endast betyda, att riksdagen i strid med lagens anda utvecklat en praxis som den hvarken vill afstå ifrån eller vill bringa lagen i öfverensstämmelse med. Och från en något realpolitisk synpunkt är härom intet ondt att säga; det praktiska statslifvet med dess föränderlighet följer ofta med en viss naturnödvändighet vägar, som ej grundlagsstiftarna tänkt sig, och härvid ha de statsrättsliga fiktionerna — som bidragit att gifva särskildt den engelska politiska utvecklingen dess egenartade skaplynne — sitt stora berättigande genom att möjliggöra en fri organisk utveckling, utan att lagen därför behöfver ändras; dessa fiktioner bringa det bestående i rent formell samklang med lagar som stiftats under helt andra förhållanden och med helt andra syften. Är praxis endast sund, måste det betraktas som en relativt liten olycka, att den ej står i samklang med lagstiftarens ursprungliga mening.

Men kamrarnas praxis i detta fall är icke sund. Den tenderar att lägga i händerna på ett fåtal utskott och deras ledamöter alla frågor, som tillmätas någon vikt, och detta är en politisk fara.

Syftet med denna uppsats är alldeles ej att framlägga några förslag till utskottsväsendets ordnande, men kanske må det icke desto mindre tillåtas mig att på gammalt akademiskt vis i några teser sammanfatta de konklusioner, som kunna dragas ur den föregående framställningen, ehuru de delvis gå utanför uppsatsens ram. Jag påstår alltså:

1) *att* T. U. gått tillbaka i betydelse sedan 1867;

2) *att* denna återgång till stor del berott på en mot grundlagen stridande praxis, som emellertid i sin tur delvis är en nödvändig följd af bristfälligheten i R. O:s föreskrifter;

3) *att* lagbestämmelserna, där de iakttagits, ej medfört en tillfredsställande behandling af ärendena, lika litet som den lagstridiga praxis mäktat åstadkomma en sådan; samt

4) *att* ett återinförande af Ek. U. i en eller annan form *ej* skulle råda bot på alla dessa missförhållanden;

5) hvilka delvis ha sin rot i de *ständiga* utskottens ställning och endast genom en reform af dessa kunna fullt afhjälpas.

Strödda meddelanden.

Vigda, födda och döda i Förenta Staternas storstäder. Sedan 1899 har årligen i den amerikanska *Bulletin of the Department of labor* offentliggjorts en omfattande statistik öfver de städer inom Unionen, som räkna minst 30,000 inv. Efter senast utkomna dylika publikation meddelas här några uppgifter rörande befolkningsförhållandena, hvarvid vi dock inskränka oss till städerna med minst 100,000 inv. Tyvärr afse siffrorna endast året 1900, hvilket ju i ej ringa mån minskar deras användbarhet.

Antalet sådana utgjorde enligt census $^{1}/_{6}$ 1900 38 med sammanlagdt 14,1 mill. inv., fördelade på 19 stater samt förbundsdistriktet Columbia. Af dessa ägde tre öfver en million hvardera: New York 3,437,202, Chicago 1,698,575 och Philadelphia 1,293,697 inv. Öfver en half million hade ytterligare St. Louis, 575,238, Boston, 560,892, och Baltimore, 508,937 inv. Flertalet storstäder äro till finnandes i de östra och mellersta staterna, endast 1 i sydstaterna [1]) och 4 i väststaterna [2]). New York, Pennsylvanien och Ohio hafva hvardera 4 dylika städer, Massachussets, New Jersey och Missouri hvardera tre.

Äktenskapsfrekvensen är i genomsnitt hög, i medeltal för samtliga 38 städer 9,42 ‰, men med mycket stora variationer, från 11,71 ‰ i Columbus, Ohio, ned till 2,77 ‰ i Scranton, Pa. Anledningen till de stora olikheterna ligger emellertid delvis i lagstiftningen: städer, belägna i stater, hvilkas lagstiftning underlättar äktenskapslicensers utfående, visa en mycket hög frekvens, beroende på tillströmningen af personer från stater med strängare bestämmelser. Omvändt minskas frekvensen i de sistnämnda staternas städer.

I motsats mot äktenskapsfrekvensen är nativiteten mycket låg, i genomsnitt 18,31 ‰. Förhållandena äro emellertid vidt skiljaktiga i de olika städerna; å ena sidan uppvisar Fall River, Mass,

[1] Staterna från North Carolina till Texas.

[2] Staterna väster om Mississippi, med undantag af Minnesota, Iowa, Missouri och Arkansas.

den abnormt höga siffran af 43.76 ‰. å andra sidan möter man de häpnadsväckande låga talen 7.22 ‰ i St. Joseph, Mo, och 7.75 ‰ i Toledo, Ohio. Den låga nativiteten i de amerikanska storstäderna är så mycket mera anmärkningsvärd, som man *a priori* kunde vänta ett helt annat förhållande; den höga äktenskapsfrekvensen och den gynnsamma åldersfördelningen med stark besättning af de manbara åldrarna borde medföra en hög nativitet. Förklaringen till, att nativiteten trots detta är så låg, är väl antagligen densamma, som gäller i fråga om nativiteten i Frankrike. Dessutom torde äktenskapsfrekvensen ingalunda te sig lika gynnsam, om den mätes i förhållande till den giftasvuxna och giftaslediga befolkningen, just på grund af den ofvannämnda åldersfördelningen.

Dödligheten är, äfven den, låg, 18.31 ‰, en naturlig följd af den låga nativiteten och gynnsamma åldersfördelningen. Också här äro växlingarna mycket stora, ytterpunkterna betecknas af New Orleans med 25.86 ‰ och St. Joseph, Mo, med 6.91 ‰. Förutom nativiteten och åldersfördelningen är det framförallt rasförhållandena, som föranleda de betydande olikheterna i fråga om mortaliteten. Negrerna visa öfver allt en betydligt högre dödlighet än de hvita, i New Orleans t. ex. hvita 20.67, svarta 39.74 ‰, i Baltimore hvita 18.86, svarta 32.69 ‰, i St. Louis hvita 16.20, svarta 30.93 ‰, för att nämna endast några af de städer, i hvilka negerelementet spelar en betydligare roll. Följden är, att dessa städer med nödvändighet komma att visa en högre mortalitet än de öfriga. För öfrigt kan vara ovisst, i hvad man rasolikheten är orsak till negrernas större dödlighet, de ogynnsamma sociala förhållanden, under hvilka negrerna till stor del lefva, utöfva säkerligen också en betydande inverkan.

Antalet gemensamma voteringar i svenska riksdagen har sammanställts i följande tabell:

Riksdagar	Rörande statsutgifter: I—III hufvudtiteln	IV hufvudtiteln	V hufvudtiteln	VI hufvudtiteln	VII hufvudtiteln	VIII hufvudtiteln	IX hufvudtiteln	Summa	Rörande statsinkomster	Rörande riksgäldskontoret och riksbanken	Summa	Däraf med seger för: I:sta kammaren	2:dra kammaren
1867—71	8	29	5	39	13	8	25	127	21	32	180	64	116
1872—76	22	41	17	54	19	32	22	210	18	35	263	130	133
1877—81	4	24	9	23	5	25	27	117	52	22	191	76	115
1882—86	9	37	8	21	12	31	34	152	33	9	194	57	137
1887—91	2	30	11	11	8	22	38	122	39	8	169	86	83
1892—96	9	25	10	22	3	21	33	123	134	16	273	155	118
1897—1901	8	7	4	24	10	20	9	83	34	7	124	64	60
1867—1901	62	193	64	194	70	159	188	934	331	129	1394	632	762

Härvid har frånsetts den förändring i riksstatens uppställning, som blifvit en följd af det åttonde departementets inrättande; den gamla fördelningen af ärendena mellan departementen har fingerats såsom varande i kraft äfven under 1900—1901. Samtliga voteringar rörande understöd, äfven i form af lån, åt enskilda järnvägar o. d. hafva uppförts under VI hufvudtiteln. Förutom de under de särskilda hufvudtitlarna uppförda voteringarna hafva i slutsumman inräknats en del voteringar rörande utgifter, som afsett flera än en hufvudtitel; voteringar rörande anslag utom hufvudtitlarne hafva hänförts till den hufvudtitel, dit de rätteligen höra.

I medeltal komma nära 40 voteringar på hvarje riksdag. Siffran har dock växlat i hög grad, från 114 1892 ned till 15 1901; den förstnämnda höga siffran beror på de talrika voteringarna rörande tullbevillningen. Någon tendens till vare sig ökning eller minskning i antalet kan ej spåras. Under de allra sista åren har dock antalet voteringar varit synnerligen ringa, en naturlig följd af den politiska öfverensstämmelse, som under dessa år rådt emellan de båda kamrarna. — De flesta voteringarna hafva ägt rum rörande statsutgifter, och här intagas främsta rummen af VI, IV och IX hufvudtitlarna. Flertalet segrar hafva, helt naturligt, hemförts af andra kammaren, detta dock ej under de sista åren. Första kammarens majoritet har under dessa varit allt för kompakt för att kunna besegras af den splittrade andra kammaren; vid enstaka voteringar har minoriteten i första kammaren hopsmält till endast 1 à 2 röster. — Ej sällan har förekommit, att en kammare vid den gemensamma voteringen frångått sitt förra votum; tillsamman har detta inträffat rörande första kammaren i 75 fall, rörande andra kammaren i 100 fall. Stundom har detta berott på konsekvenserna af föregående voteringar, i hvilka kammaren lidit nederlag, men vanligen har orsaken varit antingen nyvunna upplysningar, eller ock att den föregående voteringen ej gifvit uttryck för den verkliga majoritetens mening.

Administrativ praxis.

1. *Talan om företrädesrätt till besittning af nybygge på grund af skedd öfverlåtelse af åborätten må anställas, äfven om den, som fått sagda rätt på sig öfverlåten, ej sökt införsel däri.*

Sedan hemmansägaren Unanderson i egenskap af förmyndare för David Frids omyndiga barn uti en till Kbfd i Västernorrlands län ingifven skrift anhållit, att bemälde Frid, hvilken af Kbfde d. 7 sept. 1895 blifvit antagen till åbo å 1 $^5/_8$ mål af krononybygget Stensjö i Indals-Lidens s:n. men d. 19 dec. samma år öfverlåtit åborätten å grosshandlanden Åsander i Sundsvall, måtte förklaras förlustig åborätten till förmån för sina ofvannämnda barn eller det af barnen, som Kbfde kunde finna till åboskapet berättigadt, samt Kbfde genom utslag d. 14 okt. 1899, enär ej ens uppgifvet än mindre visadt vore, att Frid eftersatt sina skyldigheter såsom åbo å ifrågavarande nybyggesdel samt införsel däri ej blifvit af annan person sökt, funnit sig lagligen förhindrad att till klagandens ansökning om åborättens öfverflyttning å Frids barn lämna bifall, så ock efter det Kammarkollegium, hvarest Unanderson öfver berörda utslag anfört besvär, i utslag d. 20 febr. 1900 icke funnit skäl att göra ändring i Kbfdes utslag, fullföljde Unanderson sina besvär hos K. M:t, som den 19 okt. 1900, efter det bl. a. justitiekanslersämbetet afgifvit yttrande, sig utlät, att, som den omständigheten, att Åsander icke sökt införsel i ifrågavarande nybyggesdel, icke bort utgöra hinder för bifall till klagandens ansökning om åborättens öfverflyttande å Frids barn, men Kbfde med sin åsikt härutinnan icke ingått i vidare pröfning af samma ansökning, funne K. M:t godt att, med undanrödjande af Kbfdes och Kammarkollegii utslag, visa målet åter till Kbfde, som hade att detsamma ånyo företaga och därmed vidare lagligen förfara. G. T.

2. *Kyrkokassas medel få ej användas till kostnader för församlings- och ministerialböcker, expeditionstryck, skrifmaterialier, inbindning o. d.*

Sedan Hemmesdynge församling jämlikt dess å kyrkostämma fattade beslut anhållit om nådigt tillstånd för församlingen att af sin kyrkokassa,

intill dess denna, som för det dåvarande uppginge till omkring 19,000 kronor, understege 10,000 kronor, årligen använda högst 100 kronor till anskaffande af församlings- och ministerialböcker, till hyra af lokal för nattvardsbarnens undervisning och till förvarande af kyrkans arkiv samt till expeditionstryck, skrifmaterialier, inbindning och dylikt. förklarade K. M:t efter vederbörandes hörande den 6 okt. 1899, att K. M:t funnit hinder icke möta för kassans användande till gäldande af hyra för lokal för nattvardsbarnens undervisning och förvarande af kyrkans arkiv, därest utrymme därför icke lämpligen stode att vinna i kyrkan eller densamma tillhörigt hus, men att kostnaderna för församlings- och ministerialböcker, expeditionstryck, skrlfmaterialier, inbindning och dylikt icke borde bestridas med kyrkokassans medel.

G. T.

Rösträttsreformen.

Af

Professor **Pontus E. Fahlbeck.**

I.

Rösträtten — en individuell rättighet eller en offentlig funktion.

Politisk rösträtt och politisk representation kunna betraktas ur två skilda synpunkter: de enskilde medborgarnes och det allmännas eller statens. Den förra synpunken är historiskt äldre och tillika den vulgära; den senare har först i nyaste tid kommit upp och är den vetenskapliga. I förra fallet uppfattas rätten att utse representant och att genom sådan deltaga i statens styrelse som en individens rättighet, i det senare fallet blifva bådadera en funktion i statens och det allmännas tjänst. När politisk representation först uppkom under medeltiden — ty i antiken kände man ej till denna institution — så var syftet alldeles öfvervägande att häfda och tillvarataga ståndens intressen hvart och ett för sig. Statsintresset, som likväl ofta kräfde gemensamt handlande, blef mestadels en biprodukt därvid. I den mån emellertid som staten växte sig stark, och där ännu en folkrepresentation fanns vid sidan om den ofta enväldiga konungamakten, såsom i England och Sverige, trädde efter hand statssynpunkten allt mer i förgrunden. Detta skedde i och med, att riksdagen själf blef ett verkligt statsorgan och slutligen en makt i staten. Häraf måste nämligen med inre logik följa, att äfven rätten att

medverka till detta organs bildande och att deltaga i dess arbete måste betraktas som en funktion i statens tjänst. Men det dröjer århundraden, innan denna, såsom det synes så naturliga slutföljd, blir fullt medveten och erkänd. Allt ifrån Gustaf Wasas tid är riksdagen i Sverige uteslutande ett statsorgan, men ännu efter 1720 års författning äro bevillningarne hvarje stånds ensak, och först 1810 fastslås i lagen de båda grundsatserna: att ständerna företräda hela det svenska folket, och att hvarje enskild riksdagsman representerar icke ett stånd eller en klass, utan hela folket[1]). Trots den delvis negativa formen innebär detta, att, såsom ständerna äro och för öfrigt länge varit ett statsorgan, så skola äfven de enskilde representanterna vara funktionärer för detta organ.

I England hade utvecklingen gått på likartadt sätt, som i Sverige, om den också ej blifvit lika klart formulerad. Flertalet öfriga länder i Europa väckas till lif först genom den stora franska revolutionen och dess efterdyningar 1830 och 1848. Den uppfattning af rösträtt och representation, som tog sig uttryck uti författningen af 3 Sept. 1791, blef alltså tongifvande såväl för flertalet senare författningar, både franska och andra, som ännu mer för den allmänna meningen i Europa. Nu inträffade emellertid det märkliga, att nämnda uppfattning var icke enkel och enhetlig, utan tvåfaldig och motsägande. Å ena sidan heter det fullt modernt, att hvarje medlem af nationalförsamlingen representerar hela det franska folket[2]), men samtidigt uppföras rösträtt och representation bland de allmänna mänskliga rättigheterna (Art. 6). Med den förra satsen proklameras de vara en statsfunktion, uti den senare framställas de som en individuell rättighet. Båda de mot-

---

[1]) R. O. § 1: Riksens ständer äro svenska folkets representanter och kunna i utöfningen af deras riksdagsmannabefattning icke bindas af andra föreskrifter än rikets grundlagar.

[2]) Det uttryckliga stadgandet härom förekommer väl ej uti författningsurkunden själf, men återfinnes utom i motiverna till densamma uti den viktiga lagen af 22 Dec. 1789 rörande valkretsarne och den nya territoriella indelningen, hvars öppet utsagda grundtanke var, att hvarje representant skulle representera icke en korporation eller ett departement, utan samtliga, d. v. s. *la nation entière* (Art. 8).

satta synpunkterna kommo sålunda att stå oförmedlade sida vid sida uti författningen. Att denna inre motsägelse icke märktes af sina upphofsmän, förklaras emellertid däraf, att man näppeligen fullt insåg, hvad det vill säga, att representanten företräder hela folket. Man uttalade denna princip närmast blott såsom negationen af ståndssamhällets representation. *Les états généraux* voro uttrycket för de särskilda stånden, och de enskilde medlemmarne af desamma voro ombud med imperativa mandat, nedlagda uti de s. k. *cahiers.* I motsats härtill skulle nu nationalförsamlingen företräda icke skilda stånd, som ej längre borde finnas, utan alla; och ingen representant finge bindas af föreskrifter. Den förenämnda grundsatsen hade mera negativt än positivt innehåll för den tidens fransmän. Därför kunde de i samma handvändning fastslå detta och tillika förklara, att rösträtt och representantskap äro en oafytterlig individens rättighet, ej inseende, att de med sist nämnda grundsats faktiskt återupptogo den princip, som de nyss afsvurit. Ty den uppfattning af rösträtten, som gör den till en allmän mänsklig rättighet, skiljer sig principiellt icke från den äldre, som gjorde den till en ståndsangelägenhet. I båda fallen är den *de enskildes rättighet,* blott med den skillnaden, att i det ena fallet alla (män) äga denna rättighet, i det andra blott vissa privilegierade. Den grundsats, man med spott och spe kastat ut genom fönstret, fördes sålunda med ståt och under djupa bugningar åter in genom dörren. Det är svårt att återhålla ett löje inför en komedi af detta slag, men historien bjuder ofta på sådana.

Efter Frankrikes föredöme hafva de flesta länder, som under 1800-talet fingo författningar, i sina grundlagar inskrifvit satsen, att riksdagsman representerar hela folket, men mestadels har man ej menat därmed annat, än hvad man gjorde i Frankrike, eller att ståndsväsendet nu upphäfts. Samtidigt har man på sina ställen, såsom i Belgiens grundlag af 1831, hvilken tjänat flera följande till förebild, upptagit i modifierad form proklamationen om de menskliga rättigheterna, dock icke beträffande rösträtt och representation. Men hvad författningsurkunderna underlåtit i sådant afseende, det har den allmänna meningen dragit försorg om; och i dess kodex öfver de mänskliga rättigheterna står bland de främsta

just rätten att rösta på riksdagsman och öfver hufvud verksamt deltaga uti det politiska lifvet. På denna omväg har sedan nämnda grundsats trängt in uti flera författningar liksom uti det politiska lifvet, oaktadt den i grunden strider mot de nutida författningarnas anda. Hurn detta kunnat ske, och i hvilken omfattning det skett samt med hvad resultat, hör till ett af de märkligaste bladen uti de politiska meningarnes historia. Man skönjer däri äfven några af de lagar, som styra dessa meningars evolution och för öfrigt hela den sociala utvecklingen i vår tid. Blott några grofva konturer af denna historia kunna här få plats. Men mer behöfves ej för vårt ändamål.

Främst att märka härvid är, hurusom själfva föreställningen om individens rätt i afseende på rösträtt och representantskap ifrån att vara en medeltida åskådning, grundad på de skildaståndsintressena och statens oförmåga att göra sig gällande, blir en det moderna politiska lifvet behärskande grundsats. Detta skedde, såsom ofvan antyddes, blott och bart genom att utsträcka den nämnda rätten från de priviligierade stånden till alla. Naturrättsfilosofien utförde denna transformation i teorien, och därefter proklameras den som allmän rättsgrundsats uti de amerikanska koloniernas och sedan i den första franska författningen. På så sätt fick denna lära såväl teoretisk grundläggning som offentlig sanktion eller allt som behöfdes för att göra den i sin nya generella form till en mäktig politisk doktrin. Senare har denna doktrin själf undergått en viss utveckling, så att den i nutiden framträder i dubbel gestalt — dels alltjämt såsom den först formulerades uti proklamationerna om de menskliga rättigheterna, dels på följande sätt.

Rösträtten är om också icke en allmän mänsklig, så dock en allmän *medborgerlig* rättighet, i det att hvarje medborgare har stora skyldigheter mot staten och det allmänna, och dessa böra medföra motsvarande rättigheter. Den närmare utläggningen af denna tankegång är väl bekant. De fattiges förpliktelser mot det allmänna äro ej mindre än de förmögnares, ty dels betala de i indirekt skatt till staten proportionsvis lika mycket som de senare, dels fullgöra de genom värnplikten samma skyldighet. Och mellan politiska skyldigheter och politiska rättigheter bör jämnvikt råda.

Där de förra utkräfvas, böra äfven de senare gifvas i fullt mått. Endast detta är rättvisa. — — Det kan se ut, som om detta så vanliga resonemang hade föga att skaffa med den uppfattning af rösträtten, som grundar densamma på den mänskliga naturen och gör den till en medfödd rättighet. Men ehuru händerna äro Esaus, är rösten dock Jakobs. Det är en variant allenast på samma tema. Båda sätten att resonera grunda sig nämligen på den gamla naturrättsliga uppfattning af individ och samhälle, som fick sitt konsekventaste uttryck uti Rousseaus »samhällsfördrag». Enda skillnaden är, att föreställningen om rösträtten som allmän medborgerlig rättighet icke lika direkt utgår därifrån som den andra åskådningen, utan har förmedlats af ekonomisternas läror. Hos den gamla frihandelsskolans män var det mycket vanligt, att icke blott alla ekonomiska företeelser utan ock samhälle och stat betraktades under *bytets* synvinkel. Skatter och andra prestationer till det allmänna äro ett byte och en betalning för de tjänster, som detta i form af rättsskydd och likn. göra den enskilde. Staten uppfattades ungefär som en försäkringsanstalt, där de ömsesidiga prestationerna betingade hvarandra, och hela samhället som ett bolag eller annan på fördrag grundad inrättning, hvarest rättigheter och skyldigheter balansera hvarann. Det är denna rent privaträttsliga uppfattning af samhälle och stat, som återkommer uti ofvan anförda resonemang. För hvad jag betalar och ger det allmänna, har jag rätt att fordra full valuta. Rösträtten är min rättighet, på grund af hvad jag i utbyte ger stat och samhälle.

Uti denna från ekonomisterna lånade dräkt har den gamla åskådningen om rösträtten som en individuell rättighet fått insteg på månget håll, där den i sin rena naturrättsliga nakenhet icke skulle vunnit gehör. Tillsammans behärska de emellertid den offentliga meningen i nutiden i mycket stor omfattning. Och deras verk svara däremot.

Ehuru grundsatsen om den politiska rösträtten som individuell rättighet i verkligheten är en gengångare från medeltiden, har den likväl utöfvat och utöfvar fortfarande större inflytande än flertalet framtidstankar gjort eller göra. Ty det är den, som i främsta rummet föranledt den *allmänna rösträttens* införande uti

ett flertal europeiska stater — uti Förenta Staterna har detsamma skett, men kanske mest i följd af dessas uppkomst och utveckling ur nybyggaresamhällen, där hvar och en var så godt som suverän för sig och alltså självskrifven delägare i alla politiska angelägenheter. I Europa åter, med hvilket vi endast böra sysselsätta oss, har den allmänna rösträtten denna åskådning om individens rättigheter väsentligen att tacka för sin utveckling. Visserligen tillkomma städse som medverkande faktorer stora folkrörelser, både inre och yttre — så i Danmark 1848 och 1864, i Tyskland 1871, så flera gånger i Frankrike och Spanien — men själen i nämnda utveckling var städse tron på individens rätt härvidlag. Nu är som bekant den allmänna rösträtten införd uti flertalet europeiska stater, men väl att märka icke uti de enda länder, som äga en lång och ärorik författningshistoria, England och Sverige. Härmed vill jag likväl icke säga, att den allmänna rösträtten skulle vara oförenlig med den uppfattning, som uti representantskapet ser en offentlig funktion och underordnar detsamma under statsintresset, ty allt beror på, hvad detta intresse kräfver. Men vid dess vagga har ej denna, utan den motsatta åskådningen stått fadder, ehuru visserligen, såsom nyss anfördes, vanligen icke ensam. Sålunda var det viktiga statshänsyn, som bestämde Bismarck, att 1871 liksom förut 1867 låna sitt öra åt den populära föreställningen och införa allmän rösträtt i det nya tyska riket.

Men det är ej endast i form af den allmänna rösträtten, som denna på en gång privat- och naturrättsliga uppfattning af rösträtt och representation satt frukt. Den spökar uti mångt och mycket annat. Sålunda är det s. k. *imperativa mandatet,* som väl ej står inskrifvet uti någon författning, tvärtom är där uttryckligen förbjudet, men ofta förekommer på de politiska programmen, eller i de politiska sederna, af samma gengångaresläkt och saknar blott en *cahier* för att fullständigt sammanfalla med sina medeltida förebilder. Med stolthet kunna vi svenskar erinra om, att denna fråga hos oss afgjorts redan af vår store Gustaf Adolf 1614 och sedan ånyo under Frihetstiden 1743 och det på det sätt, som en hög statsutveckling kräfver, med förkastande af väljarnes makt

öfver representanten[1]). Just i detta hänseende lider emellertid det politiska lifvet under den nämnda föreställningen äfven på annat sätt. Det moderna partiväsendet försyndar sig mot det allmänna, icke blott när det af representanten fordrar blind lydnad och sålunda faktiskt gifver honom ett imperativt mandat, utan äfven när det tilldelar representantskapets viktiga kall åt en obetydlighet, blott han har den rätta färgen, eller omvändt utesluter en framstående person, endast därför att han har en egen mening. Som ett återfall uti samma individualistiska tankegång kan ock den oseden betecknas, att landstingen hos oss allt mera begränsa sitt val af ledamöter i första kammaren till «landsmän», i uppenbar strid med icke blott riksdagsordningens föreskrifter, utan ock vår författnings anda. Och öfver hufvud taget torde kunna sägas, att den nedgång uti representanternas personliga qvalitet, som man icke utan skäl anmärkt såväl annorstädes som hos oss, till god del har sin grund uti samma uppfattning, som uti representanten ser blott ett språkrör för lokala och andra partiintressen. Detta är politisk atavism, som emellertid bevisar, att ehuru ståndssamhället är dödt, dess anda dock lefver. Man kunde likväl tycka att vi, som i författningsväg redan undangjort så mycket, af hvad öfriga folk med konstitutioner sedan i går måste i våra dagar genomlefva, borde kunna hålla oss bättre fria från dessa och andra skenbart nya, men i grunden gamla idéer. Men tankar och föreställningar smitta lika väl som koppor och difteri, när ej kunskapen om deras rätta halt och i detta fall vår egen författning skydda oss. Och sådan kunskap felas dessvärre blott allt för mycket, medan ögon och öron fyllas af syner och röster utifrån.

Vända vi oss därnäst till den motsatta uppfattningen af rösträtten, den som däruti ser en offentlig funktion, och som helt och hållet grundar den på statsintresset, så kunna vi fatta oss kort. Denna åskådning framträdde nämligen — om vi bortse från Sveriges och Englands författningshistoria, där den tidigt

---

[1]) Vid det senare tillfället var uttalandet om riksdagsmans själfständighet gent emot sina väljare visserligen snarast en partimanöver, men motiven betaga icke resultatet dess betydelse.

ger sig tillkänna trots de ståndsmässiga formerna för Ständer och Parlament — såsom en vetenskaplig doktrin och är i grunden så alltjämt. Den sammanhänger med den nya uppfattningen af staten, som fått sitt uttryck uti begreppet *rättsstat.* Med detta ord hafva förbundits många olika föreställningar, som dock alla ha det gemensamt, att de vilja karakterisera den moderna staten i motsats till äldre kristna statsformer. Några förstodo därmed den konstitutionella staten gent emot enväldet, andra åter staten med allmän representation i motsats till ståndsstaten. Det senare var det vanligaste: och i den betydelsen är det, som detta begrepp bestämt nyss nämnda uppfattning af rösträtt och representation. Medan uti ståndssamhället och den löst hopfogade ståndsstaten, såsom t. ex. det tyska riket i äldre tid, riksdagar och ständerförsamlingar representerade blott hvar sina grupper af samhället, men ingen det hela, skulle uti den moderna staten representationen såväl som dess enskilde ledamöter föra det allmännas talan, icke särintressenas annorlunda än, i den mån dessa äro moment uti det helas lif. Representationen uppfattades härmed såsom ett statsorgan och rösträtten som en offentlig funktion i det förras tjänst. Det är sålunda den moderna statens genombrott, som framkallat denna uppfattning af rösträtten, diametralt motsatt den, som uttalar sig i proklamationen om de mänskliga rättigheterna liksom uti den privaträttsliga bytesläran om medborgarens rätt. Men i motsats till de senare är den ej en allmän föreställning, utan tills vidare öfvervägande en lärd doktrin, ehuru som sådan nu mer tämligen enrådande inom den politiska vetenskapen. Efter de tyske författarne, som först utvecklade denna lära [1], hafva efter hand alla statsvetenskapsmän af någon betydenhet antagit densamma.

Hvilkendera af dessa nu framställda meningar är den högre, hvilken den lägre, är ej svårt att inse. Några ord till belysning häraf torde dock vara på sin plats.

Uppfattningen af rösträtten som en allmän mänsklig rättighet faller med hela talet om s. k. mänskliga rättigheter, som, längesedan utdömdt af vetenskapen, nu mer förlorat kredit äfven hos

[1] Dock uttalas principen redan af BLACKSTONE liksom af enskilda stämmor under fr. revolutionen (BARNAVE, THOURET).

en stor del af allmänheten. Det är väl blott bland arbetarne, atminstone i vårt land, som denna föreställning ännu äger fotfäste; och snart, hoppas jag, skall den äfven hos dem vika för en riktigare insikt om samhälle och stat. Annorlunda förhåller det sig med den andra formuleringen af samma grundåskådning, den som betraktar rösträtten som en medborgerlig rättighet tillkommande enhvar, som fullgör alla medborgerliga skyldigheter. Denna uppfattning är synnerligen allmän bland alla folkklasser, icke minst hos de s. k. bildade. Med denna formulering undgår man ock den fatala konsekvensen, att kvinnor och rätteligen äfven barn borde ha rösträtt, ifall den är en allmän mänsklig rättighet. Såsom endast medborgerlig rättighet kan den begränsas till vuxne män, eftersom värnpliktens tunga utkräfves endast af dem.

En närmare eftertanke lär dock, att denna uppfattning af rösträtten icke står högre än den andra, hvars afkomma den för öfrigt, såsom vi ofvan sågo, är.

Den privaträttsliga uppfattning af förhållandet mellan stat och individ, som närmast ligger till grund för föreställningen om rösträtten som en valuta för uppfyllda medborgerliga skyldigheter, hör icke hemma uti den moderna rättsstaten. Uti det medeltida ståndssamhället eller i nybyggarsamhällen, som ännu ej hunnit till ett fast statsväsen, har denna synpunkt sitt berättigande. Detsamma gäller i viss mån alltjämt om förhållandet till kommunen. Kommunen är den lägsta offentliga gruppen och står som sådan de privata föreningarne närmare. Därför kan den för de senare bestämmande grundsatsen om jämvikt mellan skyldigheter och rättigheter därstädes få tillämpning, nämligen beträffande ekonomiska företag och inrättningar till gemensamt bästa. I full öfverensstämmelse härmed har ock en hvar rösträtt uti kommunen, som betalar skatt till densamma, i Sverige äfven kvinnor och barn, de senare genom sina förmyndare. Men full jämvikt mellan skattebelopp och rösträtt råda dock icke, utan den senare är begränsad. Redan häruti framträder en annan rättsuppfattning än den nämnda privaträttsliga. Och öfver allt, där kommunen verkar som statsorgan, såsom i fråga om rättsvård, skolväsen, hälsovård o. likn., där får den fullständigt vika. Huru mycket mer skall ej då detta vara fallet med staten själf i dess moderna gestalt,

som sätter sitt intresse ofvan alla enskilda intressen och principiellt ej kan medgifva någon köpslagan om rättigheter och skyldigheter mellan sig och sina undersåtar. Den bestämmer ensam bådadera och uteslutande med hänsyn till sitt eget väl förstådda intresse. Det är just härigenom den moderna staten skiljer sig från den medeltida ståndsstaten med dess ständiga pakterande mellan det allmänna och de enskilda intressena. Rösträtten och alla andra medborgerliga rättigheter kunna lika litet grundas på fullgjorda prestanda efter privaträttsligt sätt som på en människan medfödd rättighet. Den förra meningen är ett utflöde af en föråldrad och ovetenskaplig uppfattning af staten lika väl som den senare.

Men om så är fallet, huru skall man då förklara, att dessa föråldrade åskådningar kunna fortbestå, sedan det yttre grundlaget för desamma, det medeltida ståndssamhället, fallit bort och en ny högre uppfattning framställts? Grunden härtill är naturligen i första hand, att de väl passa samman med de enskildes privatintressen, ty såsom bekant äro motiven till dylika allmänna opinioner mindre att söka uti hufvudet än i hjärtat och stundom i magen. Människornas åsikter forma sig städse efter deras önskningar. Men utom denna allmänna förklaring finnas andra. Det är en känd sak, att gamla meningar alldeles icke försvinna, därför att nya träda upp. Ofta kunna dylika äldre åskådningar fortlefva årtusenden igenom vid sidan af nyare. Religionshistorien har mycket sådant att förtälja, men icke blott den utan rätts- och kulturhistorien likaså. Särskildt verksam är härvid en annan omständighet, som vanligen icke beaktas, såsom sig bör, men hvilken hjälper oss att förstå just vår tid och många dess egendomligheter. Det är, att i samhällets lägre lager en äldre tids åskådningar och vanor så i godt som ondt lefva kvar långt efter det, att desamma öfvergifvits af de högre stående folkelementen eller vetenskapen. En tvärgenomskärning af samhället ofvanifrån och ned svarar i detta hänseende, där ej särskilda omständigheter rubba lagen, emot ett eller två århundradens utveckling tillbaka i tiden. För den skull, när såsom i nutiden de lägre folkklasserna snabbt träda fram och göra sin mening gällande, så få vetenskapligt sedt utdöda åsikter nytt lif. Det gamla, i den högre bildningens föreställningsvärld öfvervunna, går igen hos massan af folket och

förkunnas på torgen som en nyhet. Det kan sålunda inträffa och gör så nästan dagligen i vår tid, att de s. k. framstegsmännen ibland predika det gamla och uttjänta, såsom vore det något nytt, blott emedan det motsvarar den stora mängdens åskådningssätt. Detta är åter en af de historiens komedier, hvarom ofvan talats.

II.

Penningen som mätare af medborgarvärdet och villkor för rösträtt.

Det är långa vägar, vi måste gå för att nå fram till rösträttsfrågan för dagen. Och ännu äro de ej slut. Ty ännu föreligger en principfråga, som måste besvaras, innan vi kunna få stöd för ett grundadt omdöme om, hvad som i denna viktiga sak bör göras. Det är det allbekanta spörsmålet om penningen och människovärdet eller närmare uttryckt om penningen och en ekonomisk census som mätare af representant- och rösträttskvalifikation. Den populära meningen om denna sak, som ofta äfven uttalats af filosofer och politiske författare, känna vi. Liksom penningen icke är en mätare af människovärdet, så är den icke heller en riktig måttstock för medborgareskapet och de politiska rättigheterna. Det är en låg och föraktlig uppfattning, heter det, att öfverhufvud göra egendom till något slags mått för människan, men alldeles särskildt i förevarande fall att ställa personligheten under penningen och göra de högsta medborgerliga rättigheterna beroende af den. Denna på hundratals sätt varierade text för snart sagdt dagliga betraktelser på folkmöten och eljest har trenne rötter. Genom en hämtar den näring omedelbart ur den ofvan behandlade individualistiska åskådningen om rösträtt och representation. Äro dessa allmänt mänskliga eller medborgerliga rättigheter, så kan naturligen icke utöfvandet däraf göras beroende af ett penningestreck. De följa med individen och medborgaren och kunna icke bindas af en för desse så yttre egenskap som egendomsbesittning. På denna tankegång behöfver jag ej spilla några ord. Den hvilar på en, såsom vi ofvan sågo, föråldrad uppfattning af rösträtt och representation och faller med den.

Den andra grundvalen för ofvan nämnda populära föreställning om penningens obehörighet som medborgerlig och politisk

pröfvosten, är en idealistisk och religiös uppfattning af människan som personlighet. Den högsta värdesättningen af människan är den moraliska, som har sitt mått uti inre egenskaper allenast. Enligt den gäller ej rikedom mera än fattigdom, ej börd mer än lag härkomst, ej höghet mer än ringa ställning. Lazarus är för mer än den rike mannen. Inför detta mått på människorna måste en hvar med vördnad böja sig. Men — det måttet kan ej användas, ej heller hör det hit. Uppdelningen af människorna uti goda och onda, såsom Skriften gör, eller uti moraliskt högtstaende och moraliskt lågtstående är outförbar för oss dödlige; och att, då så ej ske kan, betrakta alla som lika goda och lika bekväma för medborgerliga rättigheter kan vara vackert och människovänligt, men svär emot all erfarenhet. Därtill förliker det sig illa med det allmänna statsintresset, som fordrar, att blott de därtill kvalificerade böra utföra en funktion i dess tjänst. Den ideellt moraliska synpunkten är i sig själf obrukbar för att afgöra om individens värdighet eller icke värdighet för utöfvande af rösträtt och representation. På denna synpunkt kan därför ej heller byggas en förkastelsedom öfver en census och penningen som värdesättare i dessa ting.

En tredje grund för den nämnda populära meningen är föreställningen, att penningen, d. v. s. egendom och inkomst, äro blott tillfälliga egenskaper, som icke stå i någon förbindelse med menniskans inre väsen. Denna mening grundar sig på ett ej sällan förekommande tankefel, att taga *pars pro toto,* delen eller en sida af något för det hela. Sålunda förekomma utan tvifvel fall, då rikedomen är en gåfva af slumpen eller eljest tillkommit utan den mottagandes egen förtjänst såsom vid arf eller genom gifte. Men man glömmer härvid, att det är icke egendomsbesittningen i och för sig, som utgör rikedomen eller öfverhufvud penningen i detta ords här använda sociala betydelse, utan det är inkomsten. Och om inkomsten gäller blott i ringa grad, att den är en tillfällighet. Emot den otaliga massan af fall, da denna är resultatet af eget planmässigt arbete, reduceras de fall, då den är en gåfva af tillfälligheten, till ett obetydligt mindretal. Inkomsten är lika litet en tillfällighet som arbetet, hvilket skapar densamma, eller i fråga om äldre folk, lef-

vande på förvärfvade räntor, har skapat den. Endast de arbetsföre, men icke arbetande inkomsttagarne, som utan egen förtjänst äga sådan, äro gäldenärer hos slumpen. Men sådana drönare blifva allt sällsyntare i våra samhällen. Säkert nittionio procent af de vuxne arbetsföre männen förvärfva med eller utan hjälp af egendomsbesittning sin inkomst under och genom arbete. Alltså äfven ur förvärfssynpunkt är penningen i form af inkomst ingen tillfällighet, utan för det mesta en frukt af ordnad verksamhet. Betraktas den åter som medel för uppehället, så är den helt enkelt en nödvändighet. Penningen och inkomsten ehuru något yttre äro för den skull ett allt annat än tillfälligt attribut till kulturmänniskan: de äro tvärtom en för henne nödvändig existensform. På hvad sätt och under hvilka villkor de tillika blifva en utmärkt värdemätare utaf vissa sidor af hennes inre väsen, skola vi nu tillse.

Är inkomsten, såsom nu mer är det vanligaste, en frukt af det egna arbetet, så blir den omedelbart en måttstock på detta. Mycket och godt arbete ger stor inkomst, litet och dåligt ringa sådan — allt detta relativt d. v. s. för hvar och en inom hans arbetssfär. Denna sats kan betraktas såsom allmängiltig, och redan härigenom blir penningen-inkomsten en mätare af vissa den enskildes egenskaper ss. förstånd, ordning och samvetsgrannhet m. m. Men satsen tål att närmare bestämmas, ty ingen kan påstå, att dessa egenskaper växa eller aftaga i jämn proportion med inkomsten. Det är ingalunda visst, att en bankdirektör, som har 30,000 kr. i lön, är bättre än den, som har 20,000, eller ännu mer, att en jordägare, som har 100,000 kr. i inkomst, är dugligare karl än den, som har 10,000 kr., o. s. v. Däremot är det säkert, att den man, inom hvilken social grupp han än må befinna sig, som icke kan förtjäna *medelinkomsten* inom samma grupp och arbetsområde, är i ett eller annat afseende undermålig. Alltså den stora inkomsten, som vida öfverskjuter medelinkomsten inom samma sociala grupp eller yrke, lämnar ej något säkert bevis om mannens duglighet, ty här spela de ofvannämnda liksom andra tillfälligheter in. Men ju mer man närmar sig medelinkomsten, dess mer vittnesgill blir penningen i denna sak; och kommer man under nämnda inkomst mot den yttersta gränsen för ifrågavarande sociala existensform eller det s. k.

existensminimum, så blir dess vittnesbörd ofrånkomligt. Med andra ord: penningen-inkomsten är en osäker värdemätare af människan uppåt mot de högre inkomsterna, men blir en god sådan, om man går nedåt mot de låga. Och vid existensminimum är den osviklig. Den man, som icke eller blott med svårighet kan hålla sin inkomst uppe vid minimum — oafsedt tillfälliga afbrott beroende på sjukdom eller allmän arbetslöshet — han är socialt undermålig. Därom kan intet tvifvel råda.

Sådana existensminima förekomma i mängd uti hvarje kultursamhälle. Det gifves dylika snart sagdt inom hvarje yrke — sålunda ett för att vara grosshandlare, ett annat för att vara minuthandlare, ett tredje för att vara hökare och krämare, ett fjärde för att vara gårdfarihandlare o. s. v. Det gifves vidare sociala existensminima, ett för *the upper ten thousands*, ett annat för den bildade klassen i allmänhet, ett tredje för den själfägande bonden o. s. v. Men nedom dessa existensminima, som alla knyta sig till en viss social ställning, finnes ett sista, som afser icke den sociala existensen så mycket som själfva lifsuppehället, och som skiljer dem, som icke äga egen inkomst eller så ringa sådan, att den icke rätt förslår till lifvets nödvändigaste, från alla andra. Detta är det absoluta existensminimum, och hvad man vanligen förstår med detta uttryck. Men så absolut det må nämnas i sin egenskap af det sista, så är det dock lika litet som något annat knutet till en viss fast inkomst. Föreställningen om, hvad som ytterst tarfvas för lifvets uppehälle och en menniskovärdig existens, växlar med tiderna, liksom ännu mer begreppen om alla högre belägna existensminima. Äfven i hvarje särskild tid är det icke lätt att på siffran angifva den inkomst, som svarar mot hvarje existensminimum. Men det är härvidlag ungefär som i fråga om bestämningen af vänster och höger. Ingen kan säga det, och likväl förmå vi alla skilja det ena från det andra.

Dessa existensminima och isynnerhet det sista äro nu som vikter på den vågskål, med hvilken vi väga människorna och bestämma deras värde i socialt och i viss mån äfven i moraliskt afseende. En hvar, som icke kan uppnå medellönen eller medelinkomsten inom sin grupp eller sitt yrke, anse vi redan som en klen karl; och den som balan-

serar jämt och nätt med existensminimum för att ej tala om den, som sjunker därunder, betrakta vi som en stackare eller odåga. Vi afskilja nämligen, som naturligt är, alla dem, hvars oförmåga i förenämnda afseende har sin grund i ungdom eller ålderdom eller sjukdom och annan lekamlig ofullkomlighet. Af desse fordra vi ofta icke, att de skola själfve förvärfva den inkomst, som svarar mot existensminimum. Det är uteslutande de vuxne arbetsföre, som omdömet afser. Men dem gäller det obönhörligt.

Som häraf synes, användes penningen-inkomsten faktiskt som allmän värdemätare af människan, nämligen i hennes egenskap af arbetare och medborgare. Som särskilda yttringar af denna allmänna mening må äfven erinras om ett par fall, som här förtjäna beaktande. Sålunda fordra vanligen de engelska *Trades Unions* af dem, som begära inträde, bevis om att de kunna förtjäna en viss ingalunda låg medelinkomst. Vidare återfinnas äfven uti de länder, som infört allmän rösträtt, bestämmelser, som därifrån utesluta dem, som afträdt sin egendom till konkurs eller åtnjuta fattigunderstöd. Trots den allmänna rösträtten och trots fördömelsen af all census, så stadfästa dessa författningar härmed dock en sådan uti existensminimum. Det är därför endast en synvilla, att census någonstädes saknas ifråga om utöfvande af rösträtt. Census finnes öfverallt och kan icke undvaras, blott att den sättes olika högt i olika författningar. Det är en ingenstädes förverkligad utopi att tro alla människor vara skickade att utöfva rösträtt. De äro lika litet det som att utöfva hvilket som helst annat uppdrag, som kräfver en viss insikt och omdömesförmåga. Det är endast, emedan man betraktat rösträtt som en individens rättighet i stället för att däri se en funktion i det allmännas tjänst, som man kunnat hemfalla åt en villa, så stridande mot lifvets vanligaste erfarenheter.

Jag återkommer alltså därtill: penningen-inkomsten är under formen af medelinkomst och existensminimum en mätare af människovärdet, bättre än någon annan som står oss till buds. Den är ett groft mått med hvarjehanda individuella undantag, såsom alla massmått äro; men det är intet annat som behöfs. Historikern och moralfilosofen bedöma människor och människo-

värde individuellt. Därför kan Geijer i sina bekanta artiklar om Representationsfrågan förklara, att icke penningen utan personligheten bör ligga till grund för rösträtt och representation [1]. Statistikern liksom politikern ser tingen annorlunda. De stanna ej vid den eller det enskilda, utan gå från dessa till människomassor och massföreteelser. Och då blir penningens massmått, på sätt som ofvan antyddes, den enda användbara mätare af medborgarvärde och rösträttskvalifikationer, som öfver hufvud taget gifves.

III.

Rösträttsreformen i Sverige och regeringsförslaget.

Sedan vi genom förestående principiella undersökningar förskaffat oss fast mark under fötterna, kunna vi gå till spörsmålet för dagen. Detta spörsmål består af dubbelfrågan: bör en utvidgning af rösträtten till Andra kammaren äga rum? och i så fall hvilken omfattning bör densamma få? — Vid besvarandet af den först nämnda frågan kunna vi nu utan vidare afvisa alla de deklamationer om rättvisa och rättfärdighet såsom skäl för en dylik utvidgning, som ofta framföras. Dessa och liknande motiv utgå alla från en individualistisk uppfattning af rösträtt och representation, härrörande från ett förgånget samhällsskick och en föråldrad statslära. Och äfven om minnena af detta utvecklingsskede behärska den vulgära uppfattningen, eller till och med ifall en och annan yttring däraf framträder uti de makthafvandes i Riksdagen handlingssätt — något som dock icke med rättvisa kan sägas i större grad hafva ägt rum — så får dock ej denna föråldrade tankegång bli afgörande för en sak, som gäller hela framtiden. Öppnas Andra kammarens dörrar för arbetarne i större grad, än hittills varit fallet, så böra de veta,

---

[1] Likväl må erinras, att Geijer samtidigt förordade *indirekta* val, hvarvid blott det första valet baserades på allmän rösträtt, det andra däremot på en genom census begränsad sådan. Med andra ord «en viss försäkrad inkomst bör fordras för valbarhet till elektor» (Representationsfrågan, första art.). På samma ställe betonar Geijer vidare, att förmögenhet i regeln tyder på förmåga.

att de komma dit in icke som klassmänniskor, utan som statsborgare. Alltså, icke den individualistiska rättfärdighetssynpunkten, utan allenast den allmänna statssynpunkten och det helas väl bör gifva svaret på frågan.

Härmed synes man emellertid ha råkat ut på de subjektiva omdömenas gungande mark. En finner det allmänna bästa fordra en åtgärd, en annan en rakt motsatt. Hvem har rätt? I detta dilemma är den verklige statsmannen den rätte skiljedomaren och rättesnöret för hans domslut en politisk intuition. Men äfven allmänna betraktelser kunna i fall som detta gifva en ledning bättre än den, som blott består uti att peka på utlandet, som icke angår oss. Hela samfundsutvecklingen består sedan en längre tid tillbaka uti, hvad jag på ett annat ställe [1]) kallat den nedåtgående, nivellerande rörelsen, genom hvilken kulturella, sociala och politiska förmåner, som varit ett mindretal förbehållna, utbredas i allt större kretsar. På förevarande område togs senast ett sådant steg 1865, då den politiska tyngdpunkten i vårt land förlades till det fjärde utaf de fyra förut representerade stånden. Nu gäller det ett nytt steg på samma väg, hvilket åt massan af arbetarne bereder deltagande i det politiska lifvet. Att en rösträttsutvidgning går i utvecklingens allmänna riktning, är således obestridligt. Frågan är endast, om tiden för detta nya steg redan är inne. Men äfven det måste besvaras jakande. Och beviset härför ligger uti det allmänna ropet på utvidgadt deltagande i det politiska lifvet, som från arbetarnes sida höjes. Ty ehuru detta detta rop ljuder vida mer högröstadt, än det utan agitationens konst skulle vara, och oaktadt arbetarne genom underlåtenhet att angifva sin rätta inkomst ofta själfva döma sig till politisk omyndighet, så kan dock ingen förneka, att ej detta rop har resonans öfver allt inom deras led. Så länge arbetarne icke hade och icke uttalade några önskningar att få deltaga i det politiska lifvet, så länge kunde därom ej vara tal. Men så snart en djup och allmän åstundan därefter uppstått, så är det ett statsintresse, att densamma tillgodoses. Äfven från en annan sida sedt, kan detsamma sägas. Arbetareklassen är något helt annat nu än år

[1]) *Stånd och klasser.* Lund 1892.

1865. Sverige har sedan dess delvis blifvit ett industriland. Kroppsarbetarne utgöra en större procentsats af hela folket, än de då gjorde; och särskildt intaga industriarbetarne en helt annan ställning, både i socialt och befolkningshänseende. För staten är det af vikt, att alla stora berättigade intressen blifva företrädda jämväl uti det politiska lifvet. Detta är ett statsintresse med hänsyn till en lugn och harmonisk inre utveckling; men det är också ett bjudande statsintresse i yttre politiskt hänseende. Vi hafva så länge lefvat under fredens välsignelse, att vi glömt, att Sverige också äger och kan komma att äga en allvarlig yttre politik. Och ej minst med hänsyn härtill är det ett statsintresse, att inre klassmotsatser, så vidt möjligt är, mildras, på det att alla med enade sinnen må villigt arbeta på att bereda det gemensamma fosterlandet full värnkraft.

Slutligen må emot dem, som frukta en rösträttsutvidgning just med hänsyn till arbetarnes efter utländskt mönster uppagiterade klasskänsla, anföras följande. Denna känsla är en fara, det är obestridligt, ty den hotar att återföra representationen till ståndssamhällets intresserepresentation. Men denna fara blir icke mindre, om vi dröja med reformen; tvärtom blir den större, i det klassmotsatsen därigenom skärpes. Däremot är det icke sannolikt, att arbetarne, drifna af samma klasskänsla, skulle kunna, äfven om de det ville, helt och hållet undantränga Sveriges bönder från makten i riksdagen och sätta sig i deras ställe. såsom skett i Norge. Ty att så där skedde, berodde närmast på de norska bönderna själfva, att de läto sig gripas af en flack radikalism, ej inseende hvart den förde. Sveriges långa politiska utveckling torde hafva bättre uppfostrat dess dannemän. Dessutom må aldrig förglömmas, att vi äga en Första kammare, som, hvad man må säga om dess personaluppsättning — något hvarför ej den utan landstingen bära skulden — är, typologiskt sedt, ett mycket godt verk, och som redan nu är vår urgamla författnings fastaste stöd, men ännu mer blir det i framtiden [1]). Med en så fotad Första kammare, och om blott landstingen förstå sin upp-

[1]) Se vidare härom förf:s uppsats *Grunddragen af Sveriges författning* (Statsv. Tidskr., 1901, h. 5 samt i särtryck).

gift att, fria från en snäf provins- eller partisynpunkt, fylla den med landets främste män, så behöfva vi ej frukta för öfvergrepp från arbetarnes sida. Makten är och har sedan urminnes tid i Sverige varit delad. Detta är vår frihets värn. Äfven arbetarne skola väl en gång komma ut ur de utländska idéernas trollkrets och växa in uti dessa nationala åskådningar, som uti den ömsesidiga respekten för samtliga berättigade intressen ser allas och det helas välgång.

Måste vi sålunda besvara frågan, om en rösträttsutvidgning bör ske, obetingadt jakande, så återstår den andra, huru långt man därvid bör gå. Att den icke bör utsträckas till s. k. allmän rösträtt, torde vara självklart. Intet statsintresse kräfver ett sådant steg; tvärtom bjuder detta afgjordt att utesluta från rösträttens funktion alla dem, som äro personligt och socialt undermålige. Härvid får icke den omständigheten, att den allmänna rösträtten införts i andra länder och öfver hufvud är «modern», lika litet som att den är en vidt utbredd politisk dogm, tillerkännas någon vikt. Den dogmatiska grunden till den allmänna rösträtten är, såsom ofvan visats, mer än lofligt klen och allt annat än modern — tvärtom en kvarlefva från förgångna samhällsskick och rättsuppfattningar. Och man bör ju kunna hoppas, att dessa gengångarläror en gång skola vika äfven från den stora massan af folket, där de ännu ha rotfäste. Hvad åter beträffar den allmänna rösträttens faktiska seger i flertalet länder, så beror den, såsom ofvan antyddes, väsentligen af rent yttre och tillfälliga omständigheter — i Förenta staterna, att dessa framgått af nybyggarsamhällen, och i Europa, att stora politiska kriser fordrat denna hästkur, för att staten med framgång skulle kunna genomgå desamma. Lyckligtvis föreligger intet sådant hos oss; utan kunna vi i lugn och med sans fullborda denna reform, så som statens intresse och en utvecklad rättsuppfattning fordra.

För visso skorrar denna dom öfver den allmänna rösträtten illa i månget öra, och den, som uttalar den, stämplas som reaktionär och en folkfiende. Men detta må man taga lätt, ty lika visst är, att blott den är den rätte framstegsmannen och folkvännen, som håller tillbaka i den utveckling, hvaruti de nutida samhällena i detta fall äro inbegripna. Allas lika rätt att handhafva

statsangelägenheter har varit demokratiens achilleshäl i alla tider. Den abstrakta jämlikheten i politiska ting var städse denna statsforms olycka och kommer att så bli intill dagarnes ända. Alla de svagheter och brister, som man såväl af historiens vittnesbörd som efter hvad vi självfva upplefva med rätta tillvitar demokratien, ha sin grund uti den allmänna rösträtten. Och hvarför? Jo, emedan människorna icke äro lika, utan det finnes jämte de få högt begafvade och mängden af genomsnittsmänniskor en ej ringa rest undermåliga inom alla områden och beträffande alla egenskaper. Att nu blanda alla om hvarandra och göra dem likvärdiga är emot naturen och hämnar sig genom det sämre resultat, som däraf med nödvändighet framgår, i politiska ting som i allt annat. Det är de bättre eller åtminstone genomsnittsmänniskorna, som skola råda för icke blott sig själfva utan för alla. De undermålige skola uppfostras, om så är möjligt, och styra för sig själfva, så långt de kunna, men framför allt skola de icke råda öfver andra. Ty då blir det hela undermåligt; alldeles såsom, då man sätter orent vatten till rent, det hela blir grumligt. Demokratien behöfver mer än någon annan statsform ett filtrum för att utestänga, hvad som kan orena densamma. Den stora mängden af undermålige blifva eljest lätt en »valboskap» i särintressenas tjänst vare sig kapitalismens eller lefvebrödspolitikens till stor fara för staten och det allmänna. En census, som afskiljer alla tydligen undermåliga folkelement, är denna författnings bästa skydd. Det är för den skull icke den allmänna rösträttens förespråkare, utan fastmer de, som fordra en dylik gallring, som äro denna statsforms verkliga vänner. Endast om demokratien förstår att begränsa sig, blir den beståndande och kan hoppas att nå det ideal, som föresväfvar den, att bereda alla största möjliga förmåner.

Till dessa allmänna betraktelser må slutligen äfven fogas en erinran om, att den allmänna rösträtten på grund af vissa för Sverige hedrande förhållanden skulle komma att verka vida starkare hos oss än i de stora länderna, där den införts. Dessa förhållanden äro, att valen åsamka väljarne så godt som inga kostnader, och vidare att våra politiska seder förbjuda de förmögne att göra sitt sociala inflytande gällande vid desamma. Det är emedan motsatsen härtill

äger rum i Förenta Staterna och England, som den politiska makten trots allmän rösträtt i det förra landet och en mycket utsträckt i det senare därstädes alltjämt ligger hos de förmögnare klasserna; och det är tack vare samma förhållanden, som arbetare och annat småfolk äro så sällsynta uti såväl dessa länders parlament som i Frankrikes, Spaniens och delvis äfven Tyska rikets. I Sverige skulle däremot allmän rösträtt fylla Andra kammaren till öfver hälften med arbetare och deras förtroendemän. Men detta vore ingalunda till fromma vare sig för det allmänna eller i sista hand för arbetarne själfva, som visserligen känna sina egna önskningar och behof, men af statsväsen, och huru statsaffärer skola skötas, tills vidare så godt som intet. Den ytterliga demokratien är alltid en svaghet och en fara, dess större ju mer den yttre politiken kräfver uppmärksamhet.

Bör sålunda rösträtten vara begränsad, blir spörsmålet: Hvar finna denna gräns? Enligt den allmänna föreställningen är hvarje politiskt streck utom den mognade ålderns rent godtyckligt. Detta är likväl ett misstag. Teoretiskt sedt behöfver en census, som utestänger de undermåliga folkelementen, lika litet vara godtycklig som en åldersgräns, hvilken afskiljer de fysiskt och psykiskt ännu ej mogna ungdomarne. Den blir godtycklig, endast om den är mycket hög eller ingen hänsyn tar till medelinkomsten. I motsatt fall blir den af skäl, som ofvan utlades, fullt rationell. Blott den invändningen kan göras, att medelinkomsterna liksom existensminima icke äro en utan många uti samhället. Hvilken skall man då välja eller skall man taga flera. Det senare, som vore det teoretiskt riktiga, är praktiskt outförbart. Återstår endast att stanna vid någon låg sådan och ytterst vid den lägsta. Härigenom blifva visserligen icke alla de uteslutna, som borde uteslutas, de i högre social klass lefvande undermåliga, som icke kunna hålla sig uppe i sin ställning, men dock vanligen ha högre inkomst än t. ex. kroppsarbetaren. Detta är en ofullkomlighet hos hvarje census, men den gör blott liten skada i detta fall, enär de högre klasserna äro så fåtaliga i ett samhälle, fem à sex procent af hela folket. Om de få till dessa klasser hörande undermålige erhålla rösträtt, betyder alltså föga ur statsintressets synpunkt, hvilket härvid är det enda bestämmande. Däremot

beträffande den stora massan af folket är det af stor vikt, att alla undermåliga element uteslutas, ty dessa äro till antalet så många, att deras deltagande i valen blir för det allmänna en våda. Gäller det alltså, såsom i förevarande fall, att utsträcka rösträtten från de mellanlager i samhället, vid hvars yttersta gräns ungefär den hittills stått, till kroppsarbetarne, så blir medelinkomsten bland dessa eller ytterst medelinkomsten bland grofarbetarne en fullt rationell census. Hvad därunder finnes af vuxet folk, är med få undantag för sjuklingar och vanföre absolut undermåligt och bör aldrig få deltaga uti utöfvandet af en offentlig funktion sådan, som rösträtten är.

Erbjuder sålunda det teoretiska fastställandet af en census ingen svårighet, så är detta ännu mindre fallet med det praktiska utförandet däraf, förutsatt, att det finnes en något så när god statistik öfver inkomstförhållandena o. likn. Man må blott aldrig förgäta, att det icke kan eller bör vara fråga om annat än ett *massmått* d. v. s. ett groft mått i fråga om census alldeles såsom beträffande åldern. Den ene är förr utvecklad och utbildad än den andre, men i stort kan bland oss nordbor åldern 21—25 år betraktas som den tidpunkt, då männen nått sin första mognad. På samma sätt gifves för arbetarnes sociala klass en medellön, omkring hvilken flertalets inkomster koncentrera sig, medan ett mindretal sådana variera öfver och under densamma. Att fastställa den förra är allt, som behöfs för att ernå den politiska massverkan, som afses och statens väl fordrar.

En särskild fråga blir sedan, i hvilken form medellönen skall fastställas som census, antingen direkt efter sitt i penningar uttryckta belopp, t. ex. 600 kr., eller efter något sitt symptom, exempelvis bostaden eller erläggandet af en viss skatt. För min del är jag afgjord vän af den metod, hvilken såsom i England förlägger census till *bostaden*. Att hafva egen bostad, vare sig hyrd eller i eget hus, är ett ytterligare bevis utom medellönen, att man är ordentlig karl med hyggliga vanor. Alla de, som kunna nöja sig med det vanligen mycket usla och ofta demoraliserande inneboendesystemet, nå i själfva verket icke det behöfliga medborgerliga måttet, äfven om deras inkomster öfverstiga medellönen. Därför vore att föredraga framför hvarje annan en census af t. ex.

följande art: bostad i egen fastighet af minst 500 kronors värde eller hyrd egen lägenhet eller boställslägenhet, hvarför utan möbler betalas minst 50 kronor i årlig hyra på landsbygden och i städerna efter deras storlek 75—125 kr.[1]). En så beskaffad census skulle utom sin egentliga uppgift att utgallra undermåliga element äfven äga den mycket betydelsefulla verkan att uppfostra en stor del af arbetarne till ett bättre lefnadssätt.

Men vi stå nu med bundna händer. Den kungliga propositionen, som själf föranledts af en riksdagens skrifvelse, ligger på kamrarnes bord. Det gäller att hålla sig till den och därom yttra sig. Efter de principiella uttalanden, som i det föregående gjorts, kan detta ske helt kort.

Detta förslag har mötts af ett mycket allmänt ogillande, större än det rättvisligen förtjänar, allra helst inom samma riksdag, som aflåtit 1900 års bekanta skrifvelse. Ty förslagets största brist är just, att detsamma är ett troget återljud af nämnda skrifvelse, medan å andra sidan dess bärande tanke är rösträttsstreckets sänkning till det kommunala, eller hvad det liberala samlingspartiet uppställt som sitt program. Men det händer ej sällan i det politiska lifvet, att de små felen äro mäktigare än de stora förtjänsterna. Så äfven här. Förslaget har flera sådana fel, hvilka likväl hvart och ett höra till utanverken uti detsamma och därför kunna mönstras bort, utan att detsamma i sin helhet behöfver vräkas, såsom nu mestadels sker.

Sålunda måste det betraktas som ett bestämdt misstag att kombinera den politiska rösträtten med den kommunala och samtidigt grundlagfästa den senare. Det förra har framgått ur önskan att låta den politiska rösträtten liksom växa fram ur den kommunala och städse följa den. Men detta är principiellt oriktigt af det skäl, att rösträtt i kommunen, såsom ofvan utlades, delvis hvilar på en helt annan grund än den politiska. Å andra sidan

---

[1]) I England är som bekant denna siffra satt till 10 p. st. eller 180 kronor för hela landet.

I Stockholm utgjorde år 1900 hyran för en bostadslägenhet om ett rum i medeltal 149 kr. och för en sådan om ett rum och kök 236 kr. (Enligt 1900 års kommunalberättelse).

är det praktiskt olämpligt att låta den kommunala rösträtten, enligt sin natur mera beroende af växlande förhållanden, inga som ett moment i författningen. Därnäst måste de tre nyheterna, att dubbla röster tilläggas gifte liksom åldrarne öfver 40 år, äfvensom att de större städerna uppdelas i enmansvalkretsar, betecknas som misslyckade. Efter allt att döma torde de nämligen hvar för sig ha en alldeles motsatt verkan mot den, som därmed afses, eller att förhindra allt för stora omhvälfningar uti de politiska maktförhållandena. Äktenskapligheten är inom den kroppsarbetande befolkningen vida större än ibland ämbetsmän o. likn., och den förras större antal skulle verka blott ännu mera förkrossande vid en fördubbling af de äldres röster. Slutligen lär en blick uti senaste bostadsstatistik öfver Stockholm, att de högre klasserna näppeligen i någon valkrets därstädes skulle kunna bestämma valet, och att de alltså vid en sådan anordning som den föreslagna vore ännu mera utsatta att trängas undan, än hvad med nuvarande listval är att befara. Man kunde snarare ha väntat, att regeringen ånyo upptagit tanken om proportionella val, som i de största städerna vore fullt på sin plats.

Mot dessa debetsidans poster, hvilka, som sagdt, mycket väl kunna aflägsnas, utan att förslaget i sin grundtanke förändras, har det flera stora förtjänster, som måste räknas detsamma till godo. Sålunda löser det det s. k. bostadsbandet, som börjat kännas tryckande, och som föga hör samman med representationens idé uti den moderna rättsstaten. Vidare innebär det en stor rösträttsutvidgning i öfverensstämmelse med tidens kraf. Slutligen gifver det samtidigt ett medel att utgallra undermåliga element genom fordran på oafbruten skattebetalning. Att förslaget desslikes talar om värnpliktens fullgörande som villkor för rösträtt, är ett offer åt den populära men föråldrade prestanda-teorien, som hvarken gör från eller till. Intetdera af dessa moment, skatternas betalande eller värnpliktens fullgörande, får nämligen betraktas som erlagd betalning för rösträtten, ty här råder ingen bytesaffär mellan staten och de enskilde i detta fall. Krafvet på fullgjord skattskyldighet har visserligen sitt berättigande i och för sig, men härvid främst som medel att utgallra de oordentlige. Fordran på värnpliktens fullgörande, som strängt utkräfves och därför icke har denna

verkan, är däremot ganska meningslös annat än såsom en honnörs-sak.

Emellertid är det just mot fordran på den treåriga eller med andra ord permanenta skattebetalningen, som de värsta anloppen göras. Den är odemokratisk, obillig och ledande till valkrångel. Om det sista vill jag, ej yttra mig; dock tror jag, att denna fara kan besvärjas genom passande bestämmelser om vallängden och klagan däröfver. De båda andra tillvitelserna bero väl åter på föreställningen om nämnda fordrans restriktiva verkan på antalet nytillkommande valmän. Detta antal uppgifves uti den officiella statistiken till 246,000 i rundt tal. En större nedsättning uti detta antal på grund af nämnda villkor skulle lätt göra hela reformen illusorisk. Hvad man gifvit med ena handen, tages tillbaka med den andra. Vore den officiella siffran riktig, så ägde denna anmärkning stor vikt, det måste jag medgifva. Men den är icke riktig såsom uttryck för det antal vuxne män, som genom det politiska census-streckets nedsättning till likhet med det kommunala skulle ernå rösträtt. Sällan har sagan om kejsarens nya kläder haft större tillämplighet än i detta fall. Ty med den föreslagna nedsättningen i census marscherar kung allmän rösträtt in i vårt goda land, nästan utan någonting på kroppen. En större synvilla än den, som här råder, har väl knappast förekommit i slika ting. Det kommunala census-strecket betyder allmän rösträtt eller näst upptill. Vi skola i följande stycke siffermässigt ådagalägga detta.

Men har man klart för sig detta, då förändras med ett slag uppfattningen af fordran på ordentlig skattebetalning. Om den föreslagna census icke längre är en effektiv census, i det att densamma ligger under medellönen för flertalet arbetare, då måste andra medel tillgripas för att åstadkomma den så nödvändiga utgallringen af undermåliga folkelement. Detta blir nu den viktigaste uppgiften. Och ett sådant medel af ganska verksam art är just fordran på permanent erläggande af laga utskylder till stat och kommun. Härigenom utestänges en mängd oordentliga och pliktförgätna medborgare — så länge de så förblifva. Detta är en nödvändig sofring af valmanskåren. Endast i ett par afseenden kunna befogade anmärkningar häremot göras.

En sådan är, att denna bestämmelse skulle faktiskt framflytta åldersgränsen för många ett par år, i det att de unge ännu ej kommit rätt in uti sina medborgerliga skyldigheter och deras fullgörande. Denna invändning är dock af underordnad betydelse, ty för det allmänna lär ingen olägenhet däraf härflyta, att en del yngre personer af nämnda grund utestänga sig själfva. Viktigare är den, att skatten för mången arbetare och andra inkomsttagare med familj kan kännas så tryckande, att de däraf starkt frestas att ej fullgöra ifrågavarande medborgerliga skyldighet, hvarigenom en utgallring träffar mera desse än de ogifte eller gifte utan barn. Detta vore icke önskvärdt. Men sådant kan förebyggas, antingen därigenom, att större bevillningsfritt afdrag meddelas inkomster under t. ex. 2,000 kronor, eller ock så, att skatten nedsättes till hälften för dem, som äga familj, och hvilkas totala inkomst ej öfverstiger, låt säga 5,000 kr.[1]). Sistnämnda åtgärd är äfven utan hänsyn till den politiska rösträtten i hög grad behjärtansvärd och fullt i öfverensstämmelse med den populära grundsatsen, att skatten bör utgöras efter skatteförmågan.

Ett annat skäl för fordran på fullgjord skatteplikt, som icke heller bör lämnas ur sikte, är den moraliska och uppfostrande verkan, som stadgandet härom efter hand måste utöfva inom vida kretsar af vårt folk, hvarest känslan af plikt i detta fall är mycket outvecklad. Det är en skam såväl för myndigheterna som ännu mer för de skattskyldige, att uraktlåtandet att betala sina utskylder till stat och kommun är så allmän, som den faktiskt är. Uti intet annat land i världen råder ett liknande själfsvåld. Det är på hög tid, att åtgärder häremot vidtagas, eljest förslappas rättskänslan icke blott i detta stycke utan från det i allt. Men som man ej kan, med den utsträckning, det onda för närvarande äger, städse tänka på lagsökning, så är rösträttens suspension af alla botemedel det bästa i ty fall, på samma gång som härmed en mängd mindre skötsamt och ordentligt folk utgallras från valmanskåren.

---

[1]) Att detta icke bör inverka på den kommunala rösträtten, är uppenbart, hvadan stadgandena om den maste ändras i samma anda.

Men denna metod för undermåliga folkelements uteställande från rösträttens funktion förslår ej. Det finnes en hel stor grupp af sådana personer, hvilkas undermålighet ofta är af vida svårare art än den, som ger sig till känna uti slarf med skattebetalningen. Det är alla de, som råka i beröring med strafflagen, när detta icke sker af våda eller eljest rör underordnade ting. Det är en stor brist uti de moderna författningarne, att ej utöfvandet af rösträttens funktion göres beroende af medborgerlig oförvitlighet i denna kardinala punkt[1]). Sådant kan förklaras endast däraf, att man städse glömt, att rösträtten nu mer skall vara en statsfunktion, icke som i ståndssamhället en individens rättighet. Såväl ur rent principiell, som ur praktisk politisk synpunkt är *rösträttens suspension på viss tid* för alla för öfverträdelser och brott dömda personer att på det bestämdaste påyrka. I förevarande fall bör således hvar och en, som dömts för icke blott «gröfre» och «ringare brott» utan äfven för «förseelser» af visst slag sasom fylleri i förening med oljud, slagsmål eller annat förargelseväckande beteende, öfvervåld o. s v., förlora politisk rösträtt under tre, sex och nio år efter förbrytelsens art eller, om han för ålders skull ännu ej äger sådan, under motsvarande tid ej få rösträtt. Det är en skriande orimlighet, att den, som straffats för brott enligt strafflagen, och där brottet ej, som sagdt, skett af våda, skall utan vidare äga ett finger med uti landets styrelse.

Om verkan af nu föreslagna utgallring kan man endast med svårighet göra sig en föreställning med ledning af vår högst ofullkomliga brottmålsstatistik. Antalet brott och ännu mer förseelser af alla slag har på ett oroväckande sätt tilltagit under senaste tid, så att t. ex. 1899 sakfälldes vid samtliga rikets underrätter följande antal män: för «gröfre brott» 1,974, för «ringare brott» 10,189 och för «förseelser» 43,885. Huru många af desse voro under 21 och 25 år, redogöres endast beträffande gröfre brott. Äfven måste en fördelning af förseelserna äga rum, för att man skall kunna rätt bedöma verkan af den föreslagna åtgärden. Sannolikt synes vara, att sedan stadgandet ifråga nått full effektivitet, antalet af dem,

---

[1]) Likväl förekomma ansatser till dylika bestämmelser uti flera författningar, starkast i Frankrike genom lagen af 2 febr. 1852, art. 15 o. 16.

som af denna grund finge sin rösträtt suspenderad, skulle hålla sig omkring 100,000, så länge mängden af förseelser af ifrågavarande art, med andra ord dryckenskapslasten, är så stor ibland det svenska folket, som den dess värre alltjämt är. Af desse för brott och förseelser sakfällde torde likväl en betydlig del tillhöra dem, som slarfva med sina utskylder. Totala antalet sådana, som få sin rösträtt suspenderad af en eller annan grund blir därför ej så stort, som man enbart af dessa siffror kunde förmoda. Huru stort det i verkligheten blir, kan emellertid icke på förhand sägas. Hvad man kan hoppas, är blott, att detsamma med tiden sjunker. Ty detta goda har båda de föreslagna metoderna för rösträttens begränsning med sig, men isynnerhet den senare, att de uppfostra de folkelement, som däraf äro i behof, till bättre medborgare och därigenom upphäfva sig själfva. Men de lagar och åtgärder, som så verka, äro städse de bästa.

IV.

Reformens verkningar och den statistiska utredningen.

Innan jag går att tala om de sannolika verkningarna af den föreslagna rösträttsutvidgningen, är det nödigt att granska den af Statist. Centralbyrån verkställda utredning, som ligger till grund för regeringsförslagets beräkningar häröfver. Denna utredning, hvaraf ännu endast en preliminär summarisk redogörelse föreligger, är tydligen af samma slag som den år 1885 föranstaltade undersökningen af de kommunalt och politiskt röstberättigade. Ändamålet med dessa utredningar har i båda fallen varit att med ledning af dem kunna bedöma verkningarne af en eventuell rösträttsreform. Plan och anläggning äro, såvidt man af de publicerade tabellerna kan se, likaledes desamma. Hela denna statistik hvilar således på den år 1884 af dåvarade chefen för Statist. Centralbyrån utarbetade och af Statist. Beredningen den 19 dec. s. å. gillade allmänna planen för ifrågavarande arbete. Denna plan måste man skänka sitt fulla erkännde i afseende på den omsikt och administrativa förfarenhet, hvarmed den intränger uti den förelagda uppgiften, för så vidt denna framgår af det officiella

materialet, nämligen kommunernas skattelängder, samt fyrktals- och röstlängder. Men vid detta material stannar den utan att fråga sig, om detsamma med hänsyn till de verkliga inkomstförhållandena är fullständigt eller icke. Syftet med hela undersökningen är ju dock ytterst att lära känna *det verkliga antalet inkomsttagare*, ty blott däraf kan man bedöma, huru många nya röstberättigade tillkomma vid en eventuell sänkning af census. Endast om de uti skattelängderna redovisade fastighetsägarne och inkomsttagarne utgöra samtliga sådana, som uppfylla de stadgade villkoren, är denna statistik vittnesgill för den fråga, som utredningen afser, verkningarne af en rösträttsutvidgning. Men om skattelängderna äro bristfälliga i nämnda afseende — hvad så? Dessa statistiska utredningar äro förträffliga produkter af administrativ statistik; men med den byråkratiska fulländningen sakna de dock ett för modern statistik lika nödvändigt moment — den vetenskapliga kritiken.

Samtliga dessa undersökningar lida af en *felkälla* af alldeles enorma dimensioner, såvidt man vid en allmän öfverblick kan se, den nämligen, att de kommunala skattemyndigheterna icke på långt när upptaga alla dem, som äga de i lag stadgade kvalifikationerna för att bland skattskyldige upptagas. Förnämligast gäller detta inkomsttagarne med inkomster mellan 500 och 800 kr., medan däremot de små fastighetsägarne liksom sannolikt äfven arrendatorerna äro ganska mangrannt uppförda. Desses egendoms- och förvärfsförhållanden ligga nämligen i öppen dag och kunna därför icke gärna förbigås, åtminstone ej i någon större omfattning. Så mycket mer är detta däremot fallet beträffande de små inkomsttagarne. Arbetarne anmäla icke själfve sina inkomster, utan ofta t. o. m. fördölja dem; och taxeringsmyndigheterna låta dem undandraga sig skattsättningen dels af ömhet om dessa små inkomsttagare, men dels ock af den bedröfliga erfarenheten om deras vägran att betala skatten. Ty det är uppenbart, att om dessa myndigheter år efter år se, att en stor mängd af sådana inkomsttagare trots uppskattningen och den påförda skatten icke betala densamma, så upphöra de efter hand att alls sätta upp dem på skattelistorna, då det ändock ur skattesynpunkt till intet tjänar.

Dessa tämligen allmänt kända förhållanden borde icke, synes det, hafva undgått Statist. Centralbyrån. En kritisk granskning utaf de siffror, som den hade inför sig, kunde för öfrigt hafva upplyst därom. Ty dessa siffror själfva jämte andra från den officiella statistiken hämtade gifva till fylles upplysning om såväl tillvaron af den nämnda felkällan som om dess ofantliga storlek. Några få allmänna sammanställningar och jämförelser torde vara tillräckliga för att ådagalägga både det ena och det andra.

Enligt Befolkningsstatistiken för 1899 — den sista som står oss till buds — uppgick hela antalet män öfver 21 år till 1,355,292. Uti den af Statist. Centralbyrån senast publicerade redogörelsen för kommunalt och politiskt röstberättigade redovisas utaf dessa endast 679,247, hvartill kommer ett visst antal «ej i kommunen mantalsskrifne, omyndige, i konkurstillstånd varande utan kommunal rösträtt, ej välfrejdade äfvensom utländska undersåtar». Antaga vi desses tal utgöra omkring 25,000, såsom man på grund af motsvarande uppgifter för 1885 samt med hänsyn till den nya mantalsskrifningsförordningen m. m. kan göra, så blir hela antalet redovisade män öfver 21 år i rundt tal — 704,000. Hvar finnas de återstående 651,000 myndige männen? Bland «inkomsttagare» med mindre än 500 samt i Göteborg, Sundsvall och Stockholm 600—700 kronors årlig inkomst[1]) — blir med nödvändighet svaret efter den officiella statistiken att döma, enär, såsom ofvan anfördes, fastighetsägare och arrendatorer sannolikt äro med få undantag rätt upptagna. Afräkna vi från sist anförda summa, såsom sig bör, de till högst 49,000 uppgående vuxne understödstagarne af mankön, som funnos år 1899, så återstå i rundt tal 602,000 arbetsföre myndige män, som skulle äga en årlig inkomst understigande 500 samt i de nämnda städerna 600—700 kr.[2]). Det vore förskräckligt. Lyckligtvis är det icke så illa beställdt, det kan man utan vidare säga. Ty hvar skulle denna massa små inkomsttagare bland myndige män finnas? De finnas icke bland industri- och handtverksarbetarne, och öfverhufvud

[1]) Efter rösträttsstatistiken ser det ut, som om äfven Jönköping hade höjt det skattefria existensminimum till 600 kr.

[2]) Oberäknadt de till åtskilliga tusental uppgående s. k. luffarne, hvilka icke förekomma i någon statistik.

icke bland städernas arbetare, ty alla dessa ha större inkomst[1]). Återstå endast jordbruksarbetarne samt vissa icke till någon yrkesgrupp hörande personer.

Som bekant äro de vid jordbruket betalta lönerna de lägsta af alla. Likväl uppgifves värdet af stat och lön i genomsnitt för *statdräng* till 484 kr. enligt senaste uppgift härom. Betänker man nu, att åtskilliga af dessa statkarlar ännu ej fyllt 21 år, så kan man vara förvissad om, att de myndige af denna klass i medeltal säkert hafva 500 kr. i årlig inkomst. Uti nio län angifves äfven det nämnda medelvärdet från 500 till 700 kronor. Ännu mindre kunna *torpare* skattas till lägre inkomst än 500 kr., ty i regeln anses desse stå ett steg högre på den sociala skalan än statkarlarne. Man kan därför vara förvissad om, att de allra fleste af de 53,170 torparne, hvilka af den officiella utredningen upptagas såsom icke kommunalt skattskyldiga, faktiskt dock äga den inkomst, som härför fordras. Endast de uti husbondens kost lefvande *drängarne*, för hvilka den kontanta lönen i riksmedeltal uppgifves till 223 kronor kunna anses ha mindre inkomst än 500 kr. Men af dessa är en stor mängd yngre personer, ännu ej fyllda 21 år. För öfrigt är antalet «tjänstehjon af mankön» icke stort, 69,120 vid jordbruket sysselsatta och i hela riket 75,214 — enligt 1890 års yrkesstatistik. Och deras tal är helt visst icke större utan fastmer mindre år 1900, ty sedan lång tid tillbaka befinner sig denna yrkesgrupp i starkt tillbakagående. Hvad slutligen beträffar de s. k. fria jordbruksarbetarne, så torde väl en del af dem icke uppnå en inkomst af 500 kronor, men å andra sidan äger flertalet sådane eget hus och äro för den skull upptagne bland

[1]) Att städernas vuxne arbetare alla ha öfver 500 kronors inkomst är obestridligt. Huruvida åter alla i Sundsvall och Göteborg samt Jönköping ha öfver 600 kr. och i Stockholm öfver 700 kr., kan vara ovisst. Allt synes dock tala för, att så är fallet beträffande alla, som icke äro på ett eller annat sätt förkomna genom dryckenskap o. likn. Under alla förhållanden är antalet män med dessa låga inkomster uti de nämnda städerna jämförelsevis så ringa, att man i denna summariska afräkning godt kan bortse därifrån. — Att i tider af lång arbetsinställelse arbetarnes inkomster för ett år kunna nedgå till låga belopp, är obestridligt. Men detta är undantagsfall, som icke inverka på de allmänna förhållandena.

fastighetsägarne samt äro som sådana redovisade uti den officiella utredningen.

Detta om jordbruksarbetarne. Öfriga grupper, som icke äga en inkomst af 500 kronor äro studerande och andre, som ännu ej fullbordat sin utbildning, samt på landet hemmavarande äldre söner, hvilka hjälpa till vid gårdens bruk, vidare orkeslöse gubbar, som ej äga egen inkomst, men ej heller ligga fattigvården till last. Alla desses tal äro dock små: låt säga 4,000 för den först nämnda gruppen, högst 20,000 för den andra[1]) och om vi räkna till sista kategorien hälften af alla öfver sjuttio år gamle män, omkring 56,000[2]), så lär det ej vara för knappt tilltaget.

Slutligen återstår det ännu en grupp, som icke äger nämnvärd inkomst, men icke åtnjuter understöd af fattigvården, yngre löst folk, drinkare och lättingar. En del af dessa, de s. k. luffarne, äro för det mesta ej upptagna uti prästerskapets böcker och kunna då ej heller förekomma uti den officiella statistiken lika litet som i denna afräkning. Öfrige hithörande kunna till sitt antal icke med någon säkerhet bestämmas, men sannolikt tager man ej för lågt, om man skattar dem till 2 % af den manliga befolkningen öfver 21 år. De blifva då 27,000 individer i jämnt tal. Tillsammans uppgå alla nu omnämnda till 107,000 personer.

Afräkna vi nu desse 107,000 samt vidare samtliga drängar i husbondens kost, alltså icke endast de i jordbruk sysselsatta, inalles 75,000, så kvarstå af ofvan funna 602,000 vid pass 420,000. Vill man ytterligare afräkna samtlige »stattorpare och jordbruksarbetare», omkring 100,000[3]) — hvilket emellertid är oriktigt, då desse allmänt erkännas i flera län ha öfver 500 kr. i årsinkomst — så återstå i alla händelser 320,000 vuxne män, hvilkas inkomster omöjligen äro att finna under kommunalstrecket, utan måste ligga öfver detsamma. Så stor är alltså, lågt räknadt, den felkälla, hvaraf de officiella uppgifterna lida — 320,000 vuxne män. Att liknande fel förefinnas beträffande en mängd självförsörjande kvin-

---

1) Den officiella yrkesstatistiken af 1890 har 27,830 för denna grupp, men däri ingå äfven hemmavarande i åldrarne 15—21 år samt ålderstigne, som ej äga undantag o. likn.

2) Enligt 1899 års befolkningsstatistik.

3) 98,758 enligt 1890 års yrkesstatistik.

nor, är väl alldeles säkert, men detta förhallande kommer oss här ej vid.

Som en illustration till den officiella statistikens inkomstfördelning må slutligen följande öfversikt anföras rörande de manlige inkomsttagarne:

Antal vuxne män[1])	Med inkomst af
190,889	öfver 800 kr.
34,925	700—800 »
48,234	600—700 »
76,929	500—600 »
651,000[2])	under 500 »

Om den sista gruppen uppdelas så, att de notoriskt egna inkomster saknande (studerande, hemmavarande söner, åldringar, löst folk samt fattighjon, inalles 231,000) föras för sig, så får man i stället för den sista följande två grupper:

Antal vuxne män.	Med inkomst af
420,000	400—500 kr.[3])
231,000	under 400 »

Låtom oss nu tänka oss, huru den s. k. inkomstpyramiden efter detta skulle se ut, med den våldsammaste kastning från den lägsta inkomstgruppen af själfständige inkomsttagare (400—500 kr.) till den närmast högre med 500—600 kronors inkomst. Är en sådan kastning tänkbar? Man kan därtill tryggt svara nej. Naturen gör intet språng af sådant slag, och så ej heller de sociala förhållandena och inkomstfördelningen. Huru man än räknar

[1]) En del af desse äro därjämte fastighetsägare. Å andra sidan saknas en del män, »ej i kommunen mantalsskrifne, omyndige, i konkurstillstånd varande utan kommunal rösträtt, ej välfrejdade äfvensom utländske undersåtar».

[2]) Uti denna summa ingå äfven i städerna Sundsvall, Göteborg och Jönköping befintliga med inkomst af 5—600 kr. och i Stockholm med inkomst af 5—700 kr. Som ofvan anfördes, är det dock föga troligt, att något nämnvärdt antal ordentlige män med så små inkomster förekommer i dessa städer.

[3]) Häruti äro alla jordbruksarbetare inbegripna, ty ingen vuxen sådan lär ha under 400 kr. i ett för allt. Dessutom ingå häruti de i Sundsvall, Göteborg och Jönköping med inkomst af 500—600 och de i Stockholm med inkomst af 500—700 kr. — om sådana finnas.

och räknar, blir slutsatsen af allt den, att den officiella inkomstfördelningen på intet vis motsvarar den verkliga. Och oemotsvarigheten utgöres i groft mått — och annat kan ej vara fråga om här — af de ofvan funna 320,000, som äga den inkomst som fordras för att skatta till kommunen, men nu ej göra det. De kommunalt skattskyldige männen äro alltså icke 679,247, såsom den officiella utredningen uppgifver, utan ungefär jämnt *en million*.

Hvad verkan den föreslagna rösträttsreformen med iakttagande af åldersgränsens framflyttning till fyllda 25 år komme att äga, är efter detta klart. I städerna allmän rösträtt *sans phrase* och på landet en mycket utsträckt sådan. I det hela blir valmanskåren ungefär jämnt fördubblad mot hvad den nu är (433,000 minus de i åldern 21–25 år stående röstberättigade). Häremot kan ej invändas, att det oskick, som nu råder i afseende på uppskattningen, skulle fortfara som hittills med däraf följande inskränkning uti de röstberättigades tal. Ty då politisk rösträtt kommer att åtfölja äfven de låga inkomsterna, så talar allt för, att de små inkomsttagarne självmant skola göra sin rätt gällande härutinnan. Detta öfverträffar reformvännernas djärfvaste förhoppningar. Men det är af detta också klart, att om man skall gå ända till kommunalstrecket — och enligt min mening må det så vara — då är en utgallring af undermåliga element absolut nödvändig. En sådan utgallring bör ske på båda de sätt, som ofvan anfördes, genom den kgl. propositionens stadgande om utskyldernas ordentliga erläggande samt genom rösträttens suspension för förseelser mot lagarne. En eftergift härutinnan är under dessa förhållanden icke tillrådlig. Det är i alla händelser ett jättesteg, som vi nu måste taga. Det hade utan tvifvel varit bättre, om utvecklingen gått mindre brådstörtadt. Förslaget af 1896 hade varit en lämplig öfvergång, ty antalet af dem, som genom nämnda reform fått rösträtt, hade icke varit 43,562, såsom det då uppgafs, utan sannolikt två à tre hundra tusen. Men gjordt är gjordt; och det gäller att finna sig uti den nuvarande situationen samt framför allt att icke förhala reformen. Ty det är med dessa ting som med de sibyllinska böckerna. De bjudas i dag till ett pris,

men i morgon till ett högre och så för hvar gång, tills de slutligen måste köpas långt öfver, hvad man tänkt och tidigare kunnat.

Med en reform så beskaffad, som nu antydts: det nuvarande kommunalstreckets census eller enklare fast egendom till värde af minst 100 kr. eller inkomst af minst 500 kr.; vidare fordran på ordentlig skattebetalning och i yttre hänseende oförvitlig vandel, slutligen 25 års ålder, så göres på en gång en mycket stor rösträttsutvidning och sörjes för, att undermåliga folkelement utestängas. Man har därmed vidtagit en stor reform och likväl icke öfvergifvit den väg, som 1865 inslogs, och vid hvilken man nu vant sig. Det torde för närvarande vara klokast att förbli på den. Skulle framdeles nationen, trött vid denna ordning för utöfvande af rösträttens funktion, önska en annan, så kan man då fresta nya metoder, de proportionella valens eller andra. Men den rådvillhet, som under de olika intressenas kamp nu synes härska, bör få ett snart slut, på det att söndringen för denna sak må biläggas och nationen odeladt kunna ägna sig åt andra ej mindre viktiga uppgifter, som stå för dörren.

Döda bokstäfver i Sveriges gällande Regeringsform[1]).

Af

Professor **Rudolf Kjellén.**

I.

»Man skrifver ej», säger E. G. Geijer på ett bekant ställe, «svenska folkets historia efter förordningar». Riktigheten af denna anmärkning sträcker sig utöfver det enskilda fallet. Man skrifver intet folks historia efter förordningar. Ja, man skrifver icke ens folkens statskunskap efter författningslagarne allena. Mellan det *skrifna* och det *faktiska* statsskicket insmyger sig alltid, förr eller senare, mer eller mindre, en divergens, som häntyder på andra drifkrafter i folkens politiska lefnad än den formella rättskänslan allena.

Detta förhållande innebär icke heller någonting öfverraskande, om man blott fäster uppmärksamheten på det faktum, att ett folk är ett lefvande väsen. Som sådant är det underkastadt inflytelsen af subjektiva intressen — drifter, passioner, partisinne — som ingalunda alltid låta sig af lagens bommar stängas ute från det politiska lifvet. Att ett folk redan på denna grund kan göra afsteg från sin skrifna författning, är lika litet underligt, som att en enskild individ kan handla i strid mot sina principer; och det är i grunden samma företeelse, som möter i bägge fallen.

[1]) Föreläsning vid tillträdet af professuren i Statskunskap med statistik vid Göteborgs Högskola den 18 Februari 1902; tillökad och försedd med vetenskaplig apparat.

Till *blodets frestelser* kommer sedan för folket den särskilda vanskligheten, att dess handlingar bestämmas af enskildes sammanlagda viljor, men att det ständigt skiftar detta sitt människomaterial som en flod sina böljor. En ny generation växer upp utan omedelbar kontakt med de stämningar och förhållanden, under hvilka grundlagen kom till. Lagstiftarnes stämmor hafva tystnat, men de egna intressena och den nya tidens idéer tala högt och nära. Ej under, om man då understundom äfven i god tro drifves att förblanda egna önskningar med lagens verkliga mening; så mycket lättare som lagen själf — i en värld där allting flyter och förvandlas och själfva orden småningom ändra valör — aldrig kan vara nog klart affattad för att utestänga alla möjligheter till missförstånd. Vetenskapen skulle här innebära korrektivet, men fackkunskapen har af närliggande grunder mer än vanligt svårt att göra sin röst hörd på det praktisk-politiska lifvets allmänning. Sålunda har *okunnighet om lagen* i alla tider varit en viktig faktor i statsförfattningarnes historia — en okunnighet, som inför medvetandet bemantlas med stundens ingifvelser, hvilka i själfva verket blott allt för ofta dikteras endast af stundens intressen.

Nu är det emellertid klart, att den antydda risken växer i samma mån som *grundlagsstiftarne* själfve lämnat ett ofullkomligt verk. Här komma vi till deras anpart af skulden, om en skrifven författning icke visar sig täcka det verkliga lifvet. Och visserligen äro bristfälligheter lätt tänkbara vid lösandet af en uppgift så svår som deras. Det är de, som skola tillse, att författningens språkliga form lämnar minsta möjliga spelrum för olika meningar. De hafva vidare att gifva statsskicket organiskt sammanhang, så att icke någon del kommer att svära mot en annan. De hafva slutligen, och framför allt, att anpassa sina rättsregler så fast, att de fullt tillfredsställa tidens behof, men tillika så elastiskt, att de kunna räcka för framtidens.

Denna sistnämnda svårighet, som väl är lagstiftningens egentliga stötesten, söker den parlamentariska statstypen undkomma genom att öfverhufvud binda sig så litet som möjligt vid förutfattade regler. Dess ledstång är erfarenheten af hvad som varit; från det ena precedensfallet till det andra trefvar den sig

framåt och bygger sålunda bakom sig af prejudikater sin normerande rätt. Den sant konstitutionella statstypen, med sin kodifierade grundlag, ser i stället framåt och bygger på beräkning af hvad som kan komma. Den lämnar mindre utrymme åt friheten att handla nytt i en ny situation, ty den har redan på förhand velat bestämma sitt handlingssätt. Men därför är den också speciellt utsatt för risken att finna sina principer en vacker dag, då tidens hjul vändt sig, utan makt öfver lifvet eller rent af hängande i luften utan grund under.

För sådana eventualiteter har den konstitutionella författningen visserligen sitt *grundlagsändringsinstitut*, och i sig själft betecknar detta ett stort framsteg öfver närmast föregående tider, hvilka trodde sig kunna binda staten i en för all framtid gifven, orubblig form. Genom att nu tillåta ändringar har man ju beredt lagstiftningen tillfälle att ackommodera sig efter förändrade omgifningar, hinna upp tiden och söka på nytt regelbinda statslifvet i harmoni med den. Men förutom det, att hvarje ingripande af lagstiftningen i viss mån delar det ursprungliga grundlagsskapandets risker, kan det väl hända, att ändringsinstitutet icke nog smidigt följer utvecklingen efter; och därtill kommer här i alldeles särskild grad den risken, att reformverksamheten, som naturligtvis i regeln riktar sig på enstaka praktiska fall, bringar de särskilda grundlagsbudens sammanhang med hvarandra i fara.

Med alla dessa synpunkter för ögonen inser man lätt vanskligheten af att bygga sin statskunskap på författningsstudier allena, hvartill man i vårt land måhända varit något för mycket benägen. Icke nog med att en dylik begränsning lösrycker staten från dess geografiska och sociala miljö och dymedelst förflackar uppfattningen; författningskunskapen räcker icke ens att gifva en full och sann bild af sitt eget föremål, den politiska organisationen och det politiska arbetets principer. Den upplyser på sin höjd om, hurudant statsskicket borde vara, men den lär oss icke, huru det faktiskt ter sig. Ty den förbiser å ena sidan de faktiskt verksamma normer, som kunnat utbilda sig utanför den skrifna författningen, å andra sidan de punkter på papperet, som icke längre motsvaras af någon verklighet.

Sådana punkter kan det finnas godt om, där den formella rättskänslan hos ett folk icke är mycket vaken. Dessa författningsparagrafer, som i den tryckta grundlagseditionen ligga så jämbördigt vid hvarandras sida, visa sig inför den moderna vetenskapens genetiska synvinkel representera alla stadier af utveckling och alla grader af lifskraft. Därinne trängas unga och gamla idéer: idéer i full mognad och lifaktighet, vid sidan af framtidsidéer, som ännu ej kommit till sin fulla utveckling, och forntidsidéer, som luta mot förgängelsen eller redan lefvat ut och nu hänga kvar i författningen endast som förtorkade grenar, de där icke mera orka bära frukt.

Det är på detta sistnämnda fenomen, bestämmelser i en gällande författning, hvilka förlorat sin tillämplighet — vare sig de blifvit öppet dödade genom en lagstridig praxis eller som rudimentära organ dött soldöden af brist på all praktik — vi här gå att fästa en närmare uppmärksamhet. Dylika företeelser höra till de intressantaste i en modern grundlag. Det är dem jag kallat döda bokstäfver.

Men man får vara försiktig med att ställa ett grundlagsbuds horoskop. Statsrätten har icke lika säkra metoder som medicinen att skilja skendöd från stendöd. Det finnes vissa paragrafer, som hvila till periodiskt återkommande tillfällen eller till rena undantagsfall, men då kunna göra påpasslig och trogen tjänst[1]); och det finnes andra, som verka i det tysta till kontroll och skydd utan att kanske någonsin behöfva sätta sin straffande apparat i gång[2]).

---

[1] Salunda hade § 35 i vår Regeringsform sofvit i nära femtio år och § 51 i öfver fyrtio, då de upplifvades, den förra år 1896 genom generalintendenten Thoréns afsättning, den senare år 1895 genom valet af »särskilda deputerade» att med konungen öfverlägga i unionsfrågan. E. o. riksdagsort enl. § 50 har icke förekommit sedan 1812; utomordentliga statsråd enl. § 13. användt krigskreditiv enl. § 63 och krigsgärder enl. § 74 åtminstone icke sedan 1814—15; förmyndareregering enl. §§ 41, 93, konungaval enl. §§ 42, 94, förlängd bevillning enl. § 109 ingen gång under statsskickets hela tid, utan att man därför har någon anledning att betrakta grundlagsbuden som döda. Freden och ett blomstrande konungahus höra till folkens förgängliga goda, och när de försvinna, då skola vederbörande paragrafer lefva upp igen i full kraft, utan skada af hvilan.

[2] Vår författning bjuder exempel härpå i § 44 om prinsars olofliga gifte, §§ 91, 92 om riksdagens befattning med rikets styrelse, § 95 om hof-

Blotta kasuistiken räcker sålunda ej till för att utröna en grundlagsbestämmelses lifskraft; i all synnerhet som mera tillfälliga orsaker — ex. en rättsinnehafvares större eller mindre beslutsamhet att använda sina prerogativer — här kunna spela in. Innan man utställer en dödsattest, måste man alltså först aflägsna alla dylika felkällor. Men därnäst, och väsentligast, bör man ock kunna påvisa en giltig och nödvändig dödsorsak.

Det är tydligt, att dödsorsaken här endast kan vara en af de två: *bristande lifskraft från början* eller *förlorad lifskraft under tiderna.* Det kan finnas dödfödda, och det kan finnas utlefvade grundlagsbud: någon tredje möjlighet synes icke föreligga. I förra fallet är felet endast grundlagsstiftarnes: motsägelser i lagen eller missuppfattning af tidens behof. I senare fallet hafva de efterkommande generationerna brustit i sin uppgift att ackommodera lagen efter tidsandan eller också i sitt reformarbete insmugit nya motsägelser; så t. ex. att de, utan att själfva märka det, genom ändring i en paragraf undanryckt grunden för en annan. Men i bägge fallen har man så säker garanti, som öfverhufvud är tänkbar, för att lagbudet verkligen är dödt, utan hopp om återuppståndelse. Och studiet af de döda bokstäfverna får häraf en djupare betydelse, då de sålunda framstå som en spegel, där man kan skönja idéernas egen kamp, med nederlag och seger, på folksjälens botten. —

Sveriges grundlagsstiftare af 1809 hafva hembördat den största ära för sitt verk, som någon kan vinna, och vår beundran för dem växer ju mera vi lära känna verket. Men mellan oss och dem ligger nu snart ett helt sekel, därtill ett sekel af utomordentlig materiell utveckling, en social omskapning utan like. De krafter, som arbeta på att lägga en klyfta mellan den skrifna och den verkliga författningen, hafva således hos oss fått lång tid på sig och en gynnsam luft. De funno också från början en bundsförvant i 1809 års eget reforminstitut (§ 81), som synes vilja begränsa grundlagsändringar till aktuella behof [1]) och sålunda i viss man försvå-

---

rätternas riksdagskallelse, § 101 om Högsta Domstolens juridiska ansvar, § 110 om våld mot riksdagen, jfr §§ 2, 45, 55, 65, 68, 78, 112.

[1] Konstitutionsutskottet skall rekommendera endast sådana ändringar, som det anser »högst nödiga eller nyttiga och möjliga att verkställa»;

rar aflägsnandet af oskadliga lagbud, som dött en naturlig död. Det är alltså redan a priori sannolikt, att vår författning skall släpa på en sådan där död vikt af bokstäfver utan tillämpning.

För en mansålder sedan utkom i Tyskland ett arbete med titeln «*Studien zur Fortbildung der Preussischen Verfassung*» [1]. Utan tvifvel är en dylik uppgift lockande för vetenskapen, och en förberedande åtgärd därvid synes vara den negativa att påvisa och utmönstra författningens döda delar; sedan ankommer det på lagstiftaren att aflägsna dem ur lagen, liksom trädgårdsmästaren klipper bort torra grenar från trädet, för att det hela skall desto bättre grönska.

Det är en undersökning af detta slag, som här i öfversiktlig form skall meddelas.

* *

*

Vi slå då först upp § 21 i vår Regeringsform och inhämta där, att Sveriges konung äger 2 röster i Högsta Domstolen (H. D.), när han finner för godt att deltaga i dess arbeten. Detta är samma dubbelröst, till hvilken frihetstiden reducerade konungamakten i rådets allmänna styrelse, och som Gustaf III behöll i domssaker samt år 1789 vid rådets fall öfverförde på H. D.

Det var alltså ett bestående förhållande, som 1809 års män här upprätthöllo [2]. Och där bakom lag en gammalgermansk rättsuppfattning, som slagit djupa rötter i svenska folkets medvetande. Det är «konungens domsrätt» (§ 17) som här fortlefver, öfverensstämmande med andan hos ett folk, som — för att tala med 1823 års Konstitutionsutskott (K. U.) — hyser den «enkla men sköna tro, att konungen afsäger Guds domar» [3], och som icke

jfr nuvarande R. O. § 38 mom. 1. Denna synpunkt har, som bekant, också spelat en ganska stor roll i utskottets memorialer.

[1] Constantin Rössler, Berlin 1863—64.

[2] Dock icke alldeles utan kritik, se Bjurbäck i Prästest., ss. 218 f., jfr K. U:s svar på De la Gardies anmärkningar, mem. 1809—10 (utg. 1874) s. 688.

[3] Likaså Riksdagens skrifvelse n:o 66 1829.

vill afstå ifrån sin urgamla vana att «gå till kungs» i sista hand med sina rättstvister[1]) lika såväl som med sina öfriga önskningar. Att dömande makten var en gren af styrelsen, det hörde till de fastaste traditionerna från Sveriges gamla historia[2]).

Redan ett fullt halfsekel förr än denna tradition nu fick sitt rum i vår författning hade emellertid en man uppträdt, hvars inflytande på Europas (och Amerikas) grundlagsstiftning varit större än någons förut eller efteråt. Denne man var MONTESQUIEU. Bland hans grundtankar var också den, att rättskipningen, såsom en själfständig «makt» i staten, skall helt separeras från lagstiftningen och läggas i oberoende domares händer. Med denna nya idé kunde den gammalsvenska uppfattningen tydligen icke förlikas. Teoriens inflytande förmärkes också hos Gustaf III, då han vid det gamlas återupprättande modererade konungens fulla domsrätt till de två rösterna[3]), och går sålunda igen i liknande bestämmelse af 1809 års grundlagsstiftare. § 21 framstår därmed som en kompromiss mellan en utländsk doktrin och en nationell rättsuppfattning, som man icke ville helt uppgifva.

Nu var frågan alltsa, om den nya idén skulle låta sig nöja med denna halfva seger. Konung Karl Johan själf — Montesquieus landsman — gjorde sig till dess målsman, då han år *1823* i strid mot sitt statsråds enhälliga mening[4]) föreslog riksdagen att borttaga konungens röster ur domstolen. Detta initiativ inbragte visserligen konungen det erkännandet från MUNCK AF ROSENSCHIÖLD på Riddarhuset, att det allena vore nog för hans odödliga ära[5]); men K. U. afstyrkte genast[6]), och om också adel och borgare af

[1] Se ännu 1844 års Bondest., prot. IV, 176.

[2] Se härom i sammanhang KJELLÉN, Den nationella karaktären i 1809 års grundlagsstiftning, i Hist. Tidskr. 1893, s. 17 f.

[3]) Se härom vidare KJELLÉN, Riksrättsinstitutets utbildning i Sveriges historia 1895, s. 187 f. Där citeras en anteckning af Gustaf III, som visar, att han kände Montesquieu.

[4] Statsrådets afstyrkande motiverades med hänsyn till folkmeningen i ett särskildt anförande af justitiestatsmin. GYLLENBORG, se K. M. prop. n:o 39.

[5]) Ad. prot. VIII, 213. Han citerar direkt Montesquieu.

[6]) Dock icke enhälligt, se reservation af FORSSELL samt Borg. prot. V, 167, 175.

pietet för konungen icke desto mindre gjorde frågan hvilande till nästa riksdag, så föll hon dock där i alla stånd 1829[1]).

Denna gång hade alltså den gammalsvenska uppfattningen segrat med glans. Svagare visade sig dess inflytande, då konungen år *1840*, efter den stora departementalreformens genomförande, fann tiden inne att åter väcka frågan på tal. Nu hade han till att börja med statsrådet på sin sida; och det ligger en betydande pondus i propositionens ord, att rättvisan är i sig själf »nog helig för att icke behöfva hämta någon styrka från monarkens röst eller glans från dess namn», medan å andra sidan konungens deltagande lätt kunde inverka på domstolen, på samma gång som det kunde utsätta konungen för otillbörligt klander. Vid samma tillfälle omtalar konungen, att han trott sig böra följa sin företrädares exempel och i praktiken låta prerogativet ligga obegagnadt; i all synnerhet som hans styrande uppgifter icke lämnade tid till ett regelbundet sysslande med rättskipningen[2]).

Härmed var frågan förd in på praktiska synpunkternas mark[3]). K. U. talar nu ej heller om Gudsdomen, utan nöjer sig med att påpeka reella fördelar af konungens domareverksamhet

---

[1]) Man gick icke ens till votering, mer än i Borg. st., där 33 röster stannade mot 12. — Det är af synnerligt intresse att höra HANS JÄRTAS mening i saken. Den uttalades utan förbehåll år 1824 (i »Svar på Allm. Journalens anmärkningar»), alltså strax efter propositionen. Han säger sig där hafva »någon gång under de sistförflutna åren med oro sett, att äfven ifrån regeringens sida, blifvit i den välvilligaste afsikt föreslagna eller medgifna grundlagsförändringar, som efter min öfvertygelse icke stå väl tillsamman med det hela af vårt konstitutionella system, och som synes mig utgå från andra frihetsbegrepp än de urgamla svenska». Till yttermera visso bifogar han i en not sin åsikt, att »den framställda principen, att konungen må skiljas från all delaktighet i lagskipningen, *ehuru enlig med en viss abstrakt teori*, icke kan utan våda utföras i Sverige». Se Järtas skrifter, II, 415 n.

[2]) Att konungen icke »plägat» begagna sina röster, bekräftades upprepade gånger i Stånden, se Ad. prot. XVII, 152—159, Präst. X, 455 och Borg. V, 726.

[3]) I Prästest. uttalades ett bekymmer, att konungen med anledning af § 21 borde aflägga »hofrättsexamen», se prot. X, 459. Vid samma tillfälle bröt THOMANDER en lans för den nationella uppfattningen gent emot de allmänna idéerna, bl. a. påvisande konungens moraliska ansvar för domen, hvilket borde inverka på hans val af domare; ibm s. 453 f. Det är den döende idéns sista och bästa försvar.

och nackdelar af dess upphörande, speciellt farhågor att detta skulle framkalla kraf på nytt vad från H. D. till konungen själf[1]. K. U:s afstyrkande åtföljdes också af 9 reservanter, däribland E. G. GEIJER. På riddarhuset kallade Exc. G. LÖWENHJELM bestämmelsen i fråga för en gammal spindelväf, som man borde sopa bort från statsbyggnadens kornicher[2]; och endast bönderna afslogo med detsamma. Vid nästa riksdag 1844 upprepade de emellertid sitt nej och fingo nu prästerna med sig, oaktadt biskop HALLSTRÖM stämplade prerogativet som »skuggan af ett föraldradt bruk»; flertalet ville med bisk. ANJOU behålla det som »en vacker fiktion». Reformen stupade sålunda äfven nu, och det är betecknande, att detta skedde just i de stånd, som voro minst känsliga för moderna idéers makt; men det är tydligt, att den nu hade vida mera gynnsam vind än 1823.

Sedan dess har lagstiftningen icke mera påkallats i denna sak. § 21 står sålunda alltjämt kvar i vår grundlag, och lärer icke undgå främlingens uppmärksamhet såsom ett stort afsteg från en modern författnings numera allmänt antagna principer. Men detta afsteg finnes blott på papperet, ty paragrafen tillämpas icke mera. Konungamakten har upphört att söka på reformvägen komma den till lifs för att i stället låta den tvina bort i tysthet, hvartill konungamakten visserligen varit i oförneklig rätt. Enda undantaget från denna obstruktionsprincip gjordes, för så vidt jag vet, 15/5 *1889*, men då blott för att celebrera H. D:s sekularfest[3]. I hvardagslifvet är rättskipningen äfven i Sverige fullständigt afskild från tronen. Konungens domsrätt i vår författning är en

---

[1]) K. U. utgår sålunda — mer eller mindre uppriktigt — från den uppfattningen, att institutet skulle praktiseras; hvilket ådrog utskottet mycket hån af G. LÖWENHJELM på Riddh. Se K. U. mem. n:o 53 och Ad. prot. XVII, 152. — Farhågan, att en reform skulle medföra längtan efter »en instans öfver den högsta», går igen i 1844 års riksdagsskr. n:o 10.

[2]) Ad. prot. XVII, 153 f. — Mera misstänksam, som alltid, är C. A. LÖWENHJELM i sin anonyma kritik af 1809 års grundlag (1844), där han i § 21 ser ett »giller, uti hvilket konungamakten förr eller senare skulle fastna» för att gifva hugg på sig; s. 38.

[3]) Konungen afgjorde saken genom att lägga sina 2 röster till en minoritet af 3 justitieråd gent emot 4, se HOLM, Nytt jurid. arkiv 1889, n:o 64, s. 223. — Om konungens »dom» i fideikommissmål, se nedan sid. 133 n. 2.

ren fiktion utan all verklighetsgrund. § 21 har ingen annan betydelse än som en ärevördig relik från en numera öfvervunnen rättsåskådning — ett monument på kabinettsjusticens graf.

Att vi här verkligen hafva att göra med en död bokstaf i den mening inledningen angifvit, framgår måhända klarast ur en praktisk synpunkt, som LARS HIERTA 1840 först införde i den parlamentariska debatten[1]). Det duger icke, att konungen utöfvar detta prerogativ enstaka gånger blott, ty därmed väcker han gifvetvis misstanken att vilja utöfva patryckning i de särskilda fallen; han måste utöfva domarekallet regelbundet eller ock alls icke; och då nu det förra alternativet förbjudes af hans ständigt växande börda inom regeringen, så blir det en rent praktisk nödvändighet för honom att taga definitivt afsked från domstolen[2]).

Den verkliga dödsorsaken är tydlig. En gammal rättsåskådning, som icke längre kunde följa med utvecklingen, har måst vika för en modern idé, som motsvarar det förändrade samhället och en djupare uppfattning af statens väsen. Det är ett typiskt fall af utlefvadt grundlagsbud, en *förbrukad idé.*

* *

*

Samma strid, i hvilken § 21 dukat under, har sökt sig ännu två slagfält inom vår författningsmässiga organisation af den högsta dömande makten. Det ena är § 19, och det andra är § 103. Vi skola nu se, att stridens utgång blifvit densamma äfven i dessa fall, fast på något annorlunda sätt.

§ 19 statuerar en särskild rätt för H. D. att förklara lagens mening på förfrågningar under tiden mellan riksdagar; vid riksdagarne själfve förklaras lag så som den stiftas, d. v. s. med konungs och riksdags öfverensstämmande vilja (§ 88). På det att

[1]) Ad. prot. 1840, XVII, 157; jfr v. TROIL ibm, s. 159.

[2]) Jfr Kongl. Maj:ts Kung. 21/10 1872, strax efter Oskar II:s tronbestigning. — Man tänke sig också det fall, att en *Interimsregering* med sina 10 norska ledamöter tagade ned i H. D:s sal för att vid de 5—8 justitierådens sida utöfva konungens rätt att deltaga i förhandlingarne och lämna sin kollektiva dubbelröst! § 39 ger Interimsregeringen full befogenhet härtill; jfr K. U:s mem. 1809—10, s. 689 och BLOMBERG, Om Sveriges H. D. (1880), s. 83.

denna extra ordinarie lagförklaringsmetod emellertid ej skulle göra H. D. till lagstiftare[1]), reserverade man i § 88 rätt för riksdagen att efteråt ogilla H. D:s tolkning. Sålunda beträdde man äfven här kompromissens väg mellan de inhemska antecedentia, där rådet förenat funktioner inom lagstiftning och rättskipning, och Montesquieus doktrin, som förbjöd all samröring mellan dessa funktioner.

Jämte detta haltande i principerna gaf § 19 emellertid anledning till en annan anmärkning af mera praktisk betydelse. Man hade reserverat riksdagens lagstiftningsrätt mot H. D., men man glömde konungens. Ty denne senare skulle äfven här hafva sina 2 röster, och de skulle visserligen alltid beräknas (§ 21); men då han icke desto mindre tydligen var utsatt för risken att öfverröstas vid en lagtolkning, som sedan genom riksdagens samtycke kunde blifva gällande lag, så var här onekligen öppnad en bakväg, på hvilken hans veto i lagstiftningen kunde kringgås.

Det var därför helt naturligt, att konungen år *1823* tog initiativet för att tillförsäkra äfven sig det veto, som den andra lagstiftande faktorn, riksdagen, redan ägde i detta fall. Detta förslag framkom inflätadt i det förutnämnda om afstående af dubbelrösten i H. D. öfverhufvud, och det var tydligen konungens mening att erbjuda detta offer som en lösepenning undan obehaget af § 19. Förslagen rönte också samma öde, att af K. U. genast afstyrkas[2]) och sedermera få nej i alla stånd, Febr. 1829.

Under tiden hade emellertid institutet visat sig äga en icke ringa betydelse i det praktiska lifvet. Redan för 1812 års riksdag hade justitieombudsmannen haft att anmäla 2 fall af H. D:s lag-

---

[1]) Uttryckligen anmärkt af Adlerbeth i en randanmärkning vid Håkansonska lagförslaget; se Naumanns Tidskr. för lagstiftn. m. m. 1872, s. 261, n. 7. — Under frihetstiden hade konungen med rådet utöfvat en liknande lagförklaringsrätt (som också flitigt anlitades, särskildt i första tiden efter 1734 års lags tillkomst med ständernas gillande efteråt; men detta prerogativ var blott en ingrediens i den provisoriska lagstiftning, som då i allmänhet tillerkändes honom.

[2]) K. U. motiverade sitt afstyrkande med det något egendomliga argument, att riksdagens eventuella ogillande af en lagförklaring skulle blifva mera kränkande för majestätet, därest konungen enligt förslaget skulle hafva nedlagt sin fulla vilja i förklaringen; se K. U:s mem. n:o 45. Det vill synas, som borde denna kränkning icke vara större för konungen här än vid vanlig lagstiftning, där riksdagen ju hade sitt veto.

förklaring (det första af år 1811); för 1815 års var det också 2; för 1817 års 10; för 1823 års riksdag kommo 8 fall, och 1828 kulminerade institutet med ej mindre än 18 nummer[1]). Konungen fann sig häraf föranlåten att omedelbart upprepa sin proposition, Sept. *1829*, nu skild från frågan om domsrösterna; och sedan K. U. denna gång lämnat sitt tillstyrkande, blef saken första gången ställd under ordentlig debatt.

Nu visade det sig, att det rådde en principiell motsats i uppfattningen af själfva § 19, en motsats som går igenom hela denna lilla reformhistoria. Den ena parten betraktade H. D:s lagförklaring såsom en form af *lagstiftning* och måste alltså yrka på skydd åt konungens rätt. Från andra sidan urgerades institutet tvärtom som ett slag af *rättskipning*, där konungen ju icke borde hafva någon större rätt[2]). Denna sistnämnda uppfattning förstärktes af det praktiska skälet, att konungens inlagda veto skulle försätta H. D. i ett svårt dilemma vid den omstridda lagens tillämpning, då domstolen ju endast skulle få valet mellan att frångå sin egen mot konungen häfdade mening eller i handling negligera vetot[3]). För tillfället blef frågan hvilande genom K. U:s tillstyr-

[1]) Riksdagens lagutskott fann sig dock föranlatet att utmönstra 8 af dessa nummer såsom rena tillämplighetsatgärder eller föranledde af ständernas egna petitioner och alltså ej fallande under deras kontroll; se L. U:s mem. n:o 44, ss. 25 ff., i Bih. VII 1828—30. Detsamma hade ägt rum redan 1817, da L. U. utmönstrade 3 förklaringar, se mem. n:o 1, ss. 10 ff., i Bih. VII 1817—18. Man tyckes på denna tid icke tagit det så noga, vare sig med att afvakta förfrågningar nedifrån eller med distinktionen mellan denna allmänna lagförklaring och K. M:ts självständiga rätt att förklara sin egen lag enl. § 89. — Förhållandet med den ekonomiska lagen klargjordes bäst i prästestandet 1823 af Hedrén (VI, 40) och 1834 af Wingård och Agardh (III, 142, 144); jfr Forssells reservation vid K. U:s mem. n:o 45 år 1823 samt Ad. prot. 1829, I, 15, 21, 25, 46.

[2]) Se från ena sidan särskildt Boye (H. D. en «tredje lagstiftande makt») och Schulzenheim på 1829 års Riddh., prot. L. 18, 19, Borg. prot. s. å. V, 1150, Wingård («egentligare lagstiftande än lagskipande») i Präst. 1834, III, 145, och v. Troil på Riddh. 1844, II, 358 f. — från andra sidan Horn på Riddh. 1834, IV, 384, 396, Rdgns skrifvelse 1834 n:o 40 och 1844 n:o 11 («en för alla likartade fall stadgad lagskipning») samt Just.-omb:s berättelse 1844, s. 61. Geijer betecknar proceduren i § 19 som «tillämpningsåtgärder, eller en slags supplementarisk och provisorisk lagstiftning», Präst. 1829, X, 560.

[3]) Detta vägande argument påpekades först af Cederschiöld i reser-

kande, trots prästernas direkta afslag [1]). Men vid 1834 års riksdag, som själf fick 4 nya fall af institutet att behandla, gjorde sig de sistnämnda synpunkterna gällande, och konungen hade endast böndernas bifall till tröst i nederlaget.

Det såg emellertid ut, som om frågan denna gång föll framåt [2]). Då nu därtill kom, att institutet icke anlitades en enda gång under femårsperioden till nästa riksdag, hvadan behofvet tycktes vara minskadt, upptog konungen saken för tredje gången, år *1840*, men nu i en radikalare form; han föreslog helt enkelt att afskaffa hela denna lagförklaringsmetod [3]), och han stödde denna proposition med det särskilda argumentet, att behofvet för framtiden borde blifva ännu mindre, om nämligen riksdagen samtidigt antog reformförslaget att samlas hvart 3:dje år i st. f. som hittills hvart 5:te [4]).

När detta förslag, af K. U. genast tillstyrkt, år 1844 kom till afgörande, kunde konungen också hänvisa på ett prejudikat, som ställde betänkligheterna med § 19 i skarp belysning. Detta var en lagförklaring af *1842* (angående bysättning) — den enda, som ägt rum sedan 1832 — där en majoritet af 5 justitieråd öfverröstat en minoritet på 2 kamrater jämte konungen, hvadan konungen nu funnit sig föranlåten att i vanlig lagstiftningsväg proponera denna i hans eget namn utfärdade lagförklarings upphäfvande. Saken väckte ett betydligt uppseende på riksdagen [5]), där hördes

---

vation vid K. U:s mem. n:o 50 1829, s. 12 f.; jfr Poppius i Präst. 1829, X, 579, Stråle (själf justitieråd) på Riddh. 1834, IV, 391, Hallström i Präst. 1834, III, 147 f., och St. skr. 1834 n:o 40. — Man kan endast invända, att samma dilemma ju inträder också efter ett riksdagens ogillande.

[1]) Geijer var emot förändringen.

[2]) Adeln afslog visserligen med 90 röster mot 18, borgarne med 42 mot 16 och prästerna utan votering (med Wingårds reservation). Men det visade sig, att saken egentligen stupade på en utkant, nämligen det i propositionen instuckna förslaget att gifva H. D. eget initiativ i saken. I själfva hufvudfrågan ställde sig borgarne uttryckligen på konungens sida, och äfven på Riddarhuset fanns här åtminstone en stark opinion för.

[3]) Enligt Richerts tanke 1829, Borg. V, 1149 f.

[4]) Alternativt föreslog konungen, att de två rösterna skulle behållas endast, men med fritt förfogande, vid lagförklaringar. Reformförslaget i § 19 var nämligen nu åter förknippadt med frågan om konungens röster i domstolen (§ 21) — dock icke som 1823 i en och samma proposition.

[5]) Se Ad. prot. II, 349, 350, 356, 362, 364; Borg. I, 321 f.

t. o. m. tal om kunglig namnstämpel[1]), adeln antog också reformen med stor majoritet (134 mot 47), borgare och bönder med acklamation. Men i Prästeståndet — som från början visat sig mest omedgörligt i detta stycke — stodo vid den definitiva omröstningen 25 ja mot 25 nej, och när alltså den förseglade sedeln måste brytas, befanns den vara mot reformen[2]).

Sålunda var det bestående räddadt ännu en gång, och faran för konungamakten stod alltjämt legaliserad i grundlagen. Men samma riksdag antog konungens förslag om samling hvart 3:dje år, och detta beslut skulle rubba H. D:s lagförklaringsprerogativ i dess grundvalar. Ty detta instituts verkliga *raison d'être*, som förmått hålla det uppe i trots af dess principiella brister, var gifvetvis behofvet af enhet och snabbhet i lagskipningen, så att mål icke skulle få dömas olika i underinstanserna, ej heller behöfva dragas ut på tiden i väntan på en riksdag, hvars sammanträde kunde dröja i bortåt fem år: en nödfallsutväg alltså i rent praktiskt syfte, motiverad af den långa tiden mellan riksdagarne, vid sidan af lagförklaringarnes normala väg med riksdag och konung.

---

[1]) V. F. Dalman på Riddh. II, 366: jfr Präst. III, 250.

[2]) Vid detta tillfälle påpekades i Prästeståndet, att Kung. af 3/4 1810 stadgade ändring i *Fideikommissförfattningar* på den i § 19 statuerade vägen, se prot. III, 158. I själfva verket synas dessa fideikommissmål åtminstone i äldre tider hafva behandlats som en mellanform mellan lagförklaringar och vanliga domsaker. Som lagförklaringar borde de alltid komma under konungens ögon (enl. § 21), vare sig vid tillfället i H. D. eller efteråt i Statsrådet, samt slutligen efter sträng rätt underställas riksdagen (§ 88) genom justitieombudsmannen. Det sistnämnda har naturligt nog (jfr Blomberg, anf. st., s. 74) aldrig inträffat. J. O:s berättelser innehålla intet därom. Däremot har jag funnit ett och annat bevis på, att konungen verkligen deltagit i domen. Så stärker Karl XIV år 1820 i Stora justitiekonseljen H. D:s enhälliga mening med sina 2 röster, se Naumanns Tidskr. 1865, n:o 42, s. 260 n.; på den tiden med dess täta lagförklaringar ju icke så ovanligt. Märkligare är, att hertigen-regenten 24/8 1872 fick sig i statsrådet föredraget ett mål angående öfverflyttning af fideikommissnatur (Ternö), därvid förklarande, att »H. D:s beslut skulle under Kungl. Maj:ts sekret utfärdas», Naumanns Tidskr. 1873. n:o 9, s. 60. Och samma år, den 8 jan. *1872, har Karl XV faktiskt suttit i H. D.* och förenat sig med 4 justitieråd mot 3, i fråga om utbyte af fideikommiss (Uddeholm), ibm n:o 46, s. 302. Å andra sidan finnes redan 1831 en dom i dylika mål utfärdad under K. M:ts sekret, se Schmidts Jurid. Arkiv, II 430 ff. Saken är af det intresse, att den förtjänade en specialundersökning.

När mellantiden mellan riksdagar nu kröp samman till högst ett par år, blef nödfallet mindre. Detta var en garanti för konungamakten lika god som en grundlagsändring, hvadan konungamakten hädanefter afstått från anfallen på § 19[1]. Och när riksdagen år 1867 började sammanträda årligen, så fick § 19 dödsstöten, ty 8 månader eller litet mera kan man ju alltid vänta med ett mål.

Ännu i dag lefver § 19 i Sveriges Regeringsform på den förseglade sedelns nåd i 1844 års prästestånd. Men det enda lifstecken, han numera ger ifrån sig, är följande tämligen stereotypa klausul i justitieombudsmannens årsberättelse: «Herr Statsrådet och chefen för Justitiedepartementet har på förfrågan tillkännagifvit, att sedan början af senaste lagtima riksmöte någon förklaring af lag, i den ordning 19 § R. F. bestämmer, icke blifvit af Kongl. Maj:t meddelad». Under hela det nya statsskickets tid har paragrafen sålunda hvilat, och allt sedan 1844 har han öfverhufvud blott en gång kommit till anlitande, nämligen *1865*[2].

Kasuistiken blir således här mycket upplysande: inalles 46 fall, däraf alla utom 2 intill 1832 och de 40 intill 1828[3]. Man kan med denna statistik för ögonen icke tvifla på, att § 19 numera är försvunnen för alltid ur det praktiska statslifvet: en död bokstaf, som

---

[1] Att Oscar I icke förnyade en proposition, som varit så nära seger, har väl sin närmaste förklaring i de viktigare frågor, riksdagsreformen o. d., som vid nästa riksdag efter 1844 togo hans intresse fånget.

[2] Se J. O:s berättelse 1865, s. 114 f. och Sv. Författningssaml. 1865, n:o 3. Detta fall synes icke hafva kommit under riksdagens behandling — åtminstone ger lagutskottet intet utlåtande därom — och tyckes också hafva varit af rent administrativ natur. Till institutets bortdöende har väl eljest bidragit en klarare uppfattning, som utskilt konungens självständiga rätt därifrån. De siste, liksom de förste (1812 års riksd., Bih. I, 55 f.), som anlitade institutet, voro landshöfdingar, och i allmänhet synas dessa jämte hofrätterna varit dess flitigaste kunder. Om en afslagen ansökan om lagförklaring, strax efter den sist meddelade och i ett liknande ämne, se Naumanns Tidskr. 1865, n:o 65, ss. 423—527. Om ett fall af skenbar lagförklaring se J. O:s Ber. 1867, s. 108 ff. Om justitieombudsmannen Theorells misslyckade försök att blåsa lif i § 19 med sitt initiativ vid förfrågningar, se hans ämbetsberättelser 1850, ss. 130 ff., och 1851, s. 10 f., samt L. U. 1850, n:o 4, s. 26.

[3] Sin rätt att ogilla enl. § 88 synas ständerna aldrig hafva direkt begagnat; jfr Präst. 1844, III, 162, 165.

får stå qvar i grundlagen endast och allenast för sin betydelselöshets skull — visserligen en klen qvalifikation för plats i grundlagen.

Dödsorsaken är här icke egentligen förlorad lifskraft, så starkt motståndarne än betonat institutets synd mot den moderna principen om lagskipningens afsöndring från lagstiftningen [1]). Närmaste anledningen till paragrafens faktiska annullering är tydligen det praktiska skälet, att det behof, hvarefter han anpassades, icke längre existerar; men detta beror på grundlagsändringen i § 49 angående riksdagens möten. § 19 ger oss sålunda ett lärorikt exempel på grundlagsbud, som förlorat sin betydelse såsom sekundär verkan af en reform på annat ställe i lagen [2]).

* *

*

I § 103 hade grundlagsstiftarne, af egen fatabur, lämnat riksdagen rätt att genom en nämnd, som åtminstone så tidigt som 1823 befinnes allmänt kallad Opinionsnämnden [3]), utöfva parlamentarisk kontroll på H. D:s verksamhet, så nämligen att nämnden kunde utvotera medlemmar därur, utan dom och rannsakning, utan uppskof och öfverläggning, fast med en del restriktioner. Här var det alltså den andra lagstiftande faktorn, riksdagen, som i lika öppen strid med Montesquieus teorier inblandades i lagskipningens ärender.

Om grundlagen vore ett Jericho, hvars murstenar fölle för rop, då skulle visserligen § 103 sedan länge vara ett bedröfligt minne blott i vår författning. Ty sällan har väl någon institution blifvit så smädad som Opinionsnämnden. Redan vid sin födelse

[1]) Se t. ex. Kongl. Maj:ts prop. n:o 75, 1840.

[2]) Det rätta hade varit, att man strukit § 19 vid 1866 års riksdagsreform. — Skulle riksdagens sammanträden ånyo ställas på längre periodicitet, då kunde väl § 19 ännu äga kraft att fungera. Denna tankegång visar alltså, att den icke egentligen fallit på sin egen orkeslöshet; men den visar också, huru ringa hopp här finnes om en återuppståndelse.

[3]) Någon gång finnas äfven andra riksdagens nämnder hafva blifvit kallade opinionsnämnder; så den som har att tillsätta justitieombudsman, af lagutsk. vid 1828—30 års riksdag, mem. n:o 153, s. 4.

mottogs han på sina håll med vedernamnet «ostrakism» [1]), som sedermera troget följt honom genom lifvet. I all synnerhet hafva prästerna fört ett hårdt tal emot honom. HEDRÉN karakteriserar honom 1823 såsom «oförenlig med den konstitutionella eller monarkiska principen», «olämplig, ofullkomlig och orättvis» [2]). J. O. WALLIN betecknar honom 1829 som ett «missljud i harmonien af vår lyckliga konstitution», och yttrar om § 103 i grundlagen, att den «hänger vid sin stam endast med tomma barken, drar must därifrån och ger ingenting igen; är dessutom ganska vanskaplig, såsom det torra och döda vanligtvis är». Rekordet slår dock E. TEGNÉR, som vid samma tillfälle finner OpN. «oförenlig med grundlagens bokstaf, med grundlagens anda och i allmänhet oförenlig med begreppet lag», «förnärmande för den enskildes väl, för lagens anseende, för nationens ära, för konungens majestät», titulerar den en «lotterikontroll» och en «nybyggd ruin», förvånar sig öfver, att svenska folket «på gamla dagar åter framletat dylika leksaker», och slutligen kryddar sina oartigheter medelst jämförelsen med «Ivar Benlös i sagan, som hade brosk i st. f. ben i kroppen» [3]).

Äfven utanför riksdagen låter omdömet lika resolut. År 1812 karakteriserar Kongl. Maj:t institutionen klart och skarpt som «*antingen en tom ordformel eller ock ett öppet förtryck*», år 1823 som en «inqvisitorisk nämnd» och ett «tvedräktsfrö» mellan statsmakterna, hvadan dess upphäfvande helt enkelt framstode som «rättelse af ett misstag». År 1844 stämplar C. A. LÖWENHJELM § 103 kort och godt som «en anarkisk paragraf» [4]). Vid århundradets midt höra vi justitieombudsmannen THEORELL, som eljest icke visade sig sakna lust att komma H. D. till lifs, kalla paragrafen ett «hinder för lagskipningens fullkomlighet» och en «illa misslyckad grundtanke», enär den lämnade «spelrum för smädelsen» [5]). Och år 1880 förklarar O. I. FÅHRÆUS efter en grund-

[1]) Biskop WEIDMAN kallar den «obillig, enär alla lägre domare njuta bättre hägn och beskydd, vådlig, enär den ej lämnade garantier för rättvisa. Vi känna alla upprinnelsen af ostracismus. Den bör, efter min tanke, icke finna rum uti en svensk grundlag». Präst. prot. 1809, s. 248 f. Jfr K. U:s svar, Mem. s. 401.

[2]) Präst. prot. 1823, VIII, 285.

[3]) Präst. prot. 1829, II, 646 ff., 635—641.

[4]) Anf. Kritik, s. 40.

[5]) Justitieomb:s berättelse 1848, ss. 23—30.

lig utredning, att «lagbudet om ifrågavarande nämnd är till sin grund rättsvidrigt, till sin verkan menligt och för det afsedda ändamålet obehöfligt» [1]).

Grundtanken i alla dessa hårda omdömen har gifvetvis varit den, att § 103 öppnar dörrarne för partiinflytelser och ställer H. D:s ledamöter rättslösa mot politisk förföljelse. Denna fara ligger ju ock för öppen dag.

När en så illa beryktad och med så uppenbara brister behäftad institution icke desto mindre existerar ännu den dag som är, så skulle man väl vänta sig starka grunder på andra håll till dess försvar. Men däraf förspörjes i förstone föga. Prosten Fröberg i 1823 års prästestånd står skäligen ensam med sin tro på OpN. som ett «nationens sköna palladium». Äfven dess försvarare framhålla ofta, att de gärna skulle taga något annat institut i samma väg, om man bjöde dem, och Wijkman, medlem af det grundlagskrifvande utskottet, anför vid tvenne riksdagar liksom ursäktande, att detta utskott hade speciell anledning att begränsa konungens inflytande på H. D. [2]).

Härmed är ett skäl angifvet: man har fruktat H. D:s beroende af konungen, väl mindre för de 2 rösternas skull än på grund af konungens fria rätt att utnämna justitieråd. § 103 är alltså afsedd som korrektiv mot konungens missbruk af sin utnämningsrätt [3]). Men dess egentliga grund ligger djupare. Den angafs af det första K. U. så, att H. D. icke borde blifva en «*status in statu*» — «en alldeles okontrollerad och oförbätterlig(!) del af lagskipningen», som 1812 års K. U. förklarar — «en permanent, isolerad auktoritet, utan beröring med den lagstiftande makten och i full oafhängighet af dess bägge integrerande delar», såsom 1823 års K. U. tillägger i skarpaste strid mot den moderna doktrinen [4]).

---

[1]) Skildringar ur det offentl. lifvet, s. 120. Året förut sökte Gistrén i Naumanns Tidskr. (ss. 609—615) visa, att § 103 leder till rent juridiska absurditeter.

[2]) Präst. prot. 1823, VIII, 299, och 1829, II, 649.

[3]) Se t. ex. Ad. prot. 1829, XIV, 33. Här omnämnes, att broschyrer emot § 103 utkommit, s. 32.

[4]) Sistnämnda utskott låter också framskymta den arkitektoniska synpunkten, att man velat etablera en «motsvarighet emellan de bägge högsta rådgifvande och dömande auktoriteterna». Det är 1809 års älsklingstanke,

Vi återfinna denna synpunkt till institutets försvar under den lysande diskussion i prästeståndet $^{23}/_{2}$ 1829, där skalderna Wallin och Tegnér gingo till anfalls [1]. Det var GEIJER, som den gången räddade § 103; han finner den ansluta sig till en grundtanke i vår historia, den att icke vilja hafva någon «barrikaderande mellanmakt» mellan konung och folk, vare sig adlig, prästerlig, militärisk eller judiciell [2]. Historikerns auktoritet gjorde intryck; skalderna stannade i minoritet med 10 röster, och OpN. stod stark med 42 borgesmän i det högvördiga ståndet.

Genom dessa synpunkter till förmån för § 103 framlyser tydligen ett slags öfvertro på H. D:s betydelse. Ännu 1829 stod man under makten af minnena från den ej mer än 40 år aflägsna tid, då den högsta dömande myndigheten i landet låg i rådets hand och sålunda var en integrerande del af aristokratien. Vi, som för länge sedan gjort upp räkningen med aristokratien, kunna numera knappast fatta detta betraktelsesätt, enligt hvilket H. D. framstod som ett hufvud på aristokratiens förhatliga hydra; men vi kunna icke misstaga oss på, att det ytterst är detta betraktelsesätt, som skapat och vidmakthållit ett författningsinstitut, hvilket tenderar att göra de högste domarne till riksdagens förtroendemän, sedan de upphört att vara konungens (§ 36) [3].

Det var denna traditionella uppfattning, som bröt udden af konungamaktens initiativ äfven i denna sak. Både *1812* och *1823*

---

som här går igen: balansen och symmetrien. Dess olämplighet på denna punkt har ingen klarare uppvisat än HEDRÉN i prästest. 1823, VIII, 285 ff., då han påpekar, att kontrollen på justitieråden, olikt all annan kontroll, blifvit rent godtycklig, samt att de sålunda kontrollerade intaga en helt annan ställning än styrelsemakten, därutinnan att de icke hafva några underordnade att svara för. Jfr FÅHRÆUS, anf. arb., s. 117.

[1]) Vid deras sida ställde sig POPPIUS, som vittnade om sina känslor såsom gammalt justitieråd under 18 års rättslöshet gent emot de «svarta kulorna» och fruktade, att man framdeles kunde få svårt att rekrytera domstolen under dessa omständigheter. Se Präst. 1829, II, 654 f.

[2]) Ibm, ss. 651 ff. I samma anda yttrade WINGÅRD, att «konungamakt och folkfrihet hafva ingen genom sin formalism starkare och mera i opinionen betydande aristokrati sig motsatt än den judiciära», ibm, s. 656.

[3]) Det var tydligen under samma förutsättning af H. D:s och statsrådets jämbördighet, som grundlagsstiftarne kände ett estetiskt behof att paralellisera dem, se föreg. s. n. 3. — Härvid bör man icke släppa ur sikte,

ville Karl Johan upphäfva § 103, men fick icke ens K. U. med sig, och reformen stupade 1829 i alla stånd[1]). Det enskilda initiativet har rätt litet sysslat med frågan. År 1823 tänkte sig Munck af Rosenschöld nämnden vald af länsdeputerade; 1829 framkastade W. Tham tanken på lagutskottets läsning af H. D:s protokoller och eventuell anmärkning enl. § 107, en tanke som ej heller var Tegnér främmande; år 1848 föreslår Theorell en mera formlig procedur med rätt för H. D. att förklara sig[2]); eljest har, mig veterligt, ingenting af vikt förekommit i detta stycke, om jag franser från Johansons i Noraskog idé 1890, att riksdagens 48 äldste ledamöter skulle vara självskrifna till nämndens funktion, och Ljungmans 1899 om opinionskontrollens utsträckning till den projekterade »Regeringsrätten» för administrativ lagskipning, en anordning som visserligen skulle varit egnad att skänka § 103 nytt lif[3]).

Opinionsnämnden har lagenligt fungerat 28 gånger och fungerar ännu vid hvarje efter nyval sammankommen riksdag. Såtillvida är § 103 ingen död bokstaf. Men kasuistiken synes ganska be-

---

att det gamla sambandet mellan administration och dom verkligen står kvar på många punkter i 1809 års R. F.: ej endast i konungens domaröster, utan äfven i justitiestatsministerns säte bland justitieråden (§ 5 före 1840), i de bägge statsrådens deltagande med H. D. i krigsmål (§ 20 före 1815) och de bägge justitierådens deltagande i konungens justitiekonseljer (§ 26) samt i hela H. D:s betänkanden vid lagstiftningen (§ 87). Lägga vi härtill H. D:s befattningar med lagförklaring, riksrättsdom och riksdagsmannaval, så framstår § 103 onekligen såsom mera förklarlig utan att därför vara mera försvarlig. — Vid ett tillfälle (R. och A. 1844, II, 350) har man framhållit § 103 som ett korrektiv mot § 19 — den ena döda bokstafven mot den andra!

[1]) Man gick icke ens till votering mer än hos prästerna. Då förslaget framkom 1823, hade utskottet likväl icke varit enhälligt (se Wallins och Forssells vittnesmål i präst. 1829, prot. VIII, 290 f.), och endast borgarståndet afvisade reformen med detsamma (24 röster mot 19, Borg. prot. 1823, VII, 197). — År 1840 funderade konungen på att framställa förslaget för tredje gången, men statsrådet afstyrkte af opportunitetsskäl, se Fåhræus s. 107.

[2]) Ad. prot. 1823, X, 2, bih. s. 68, och 1829, XIV, 32; Präst. prot. 1829, II, 640; Justitieombudsmannens ber. 1848, s. 26. Enligt sistnämnda förslag skulle det stå i riksdagens skön att efter lagutskottets hörande bestämma, huruvida en Opinionsnämnd öfverhufvud skulle tillsättas eller ej. Ännu 1853 fasthåller Theorell denna tanke, se ber. s. 4.

[3]) Motioner i A. K. 1890 n:o 221, 1899 n:o 232.

stämdt utvisa, att formen förlorat sitt innehåll under senaste halfseklet. Därförut voro prickningsrösterna i nämnden vanligen ganska talrika. Nu är föreskrifvet, att man i en första votering skall bestämma, huruvida andra votering skall äga rum eller ej; denna andra votering utpekar vissa namn, hvilka sedan hvar för sig ställas under en tredje votering. 1834 och 1844 skilde vid första voteringen blott en röst, och *1823* samt *1840* gick det verkligen till en andra votering, i det att 31 mot 16 vid förra, 32 mot 15 vid senare tillfället så begärde. Förra gången utpekades justitieråden Sylvander, Petterson och Kurck, men ingendera fick vid tredje voteringen ens enkel majoritet emot sig. År 1840 gällde det Snoilsky, Nyblæus och Isberg, och denna gång fick den förste 27 fällande röster mot 21, den andre 25 mot 23. Så nära att falla har Damoklessvärdet öfver H. D:s hufvuden aldrig varit; endast klausulen om qvalificerad majoritet räddade den gången de misshaglige[1]).

Ännu 1851 stodo vid första omröstningen 22 ja mot 24 nej. Men vid nästa riksdag hade jarösterna (för anställande af votering) sjunkit till 11, och sedan 1857 är det i regeln en enda eller ingen röst för prickning. Efter 1888 har sålunda ingen enda jaröst aflämnats i Opinionsnämnden[2]).

Denna kasuistik är lärorik nog, äfven därutinnan att den tämligen otvetydigt demonstrerar institutets befarade känslighet för partiströmningarne. Det kan icke vara en tillfällighet, att det kulminerar samtidigt med oppositionen mot Karl Johan vid 1840 års riksdag[3]). Den tiden stod institutet nära det ena alternativ, som profeterades i 1812 års kungl. prop.: det öppna förtrycket. Sedan dess har det allt mera närmat sig det andra: en tom ordformel.

---

[1]) Se Fåhræus, s. 118 f., och Schinkel-Alin, Minnen XII, 2, s. 65.

[2]) Endast 1873 steg jasiffran plötsligt och hotande upp till 21; 1879 var hon 10, 1885 7, 1876 6 och 1870 5. Efter voteringen får riksdagen en enkel notifikation om resultatet, hvarpå Kanslideputerade (före 1867 Expeditionsutskottet) uppsätter skrifvelse därom till Konungen.

[3]) Se Schinkel-Alin, XII, 1, s. 211 om attentatsplanerna mot justitiestatsmin. Rosenblad 1834 och XII, 2, s. 65, om Petrés agitationer 1840. Denna gång undandrog sig Rosenblad nämndens dom genom att resignera från sin plats, se Fåhræus s. 31.

Tilläfventyrs vore det i alla fall förhastadt att utan vidare sätta dödskorset öfver § 103. Det är ju möjligt, att det rostiga svärdet skulle kunna dragas ur slidan igen. Vi konstatera därvid blott, att denna möjlighet sammanhänger med förutsättningen af förblindande politiska passioner inom representationen; ty endast under dylik förutsättning lär en riksdag numera komma att förgripa sig på rättvisans högste vårdare. Ur objektiv synpunkt kan man icke förneka, att vår Opinionsnämnd är en utlefvad institution, som skapades i hägnet af en föråldrad rättsuppfattning och måste dö med den.

De amerikanske Trusts.

Af

Professor **N. C. Frederiksen.**

III.

Den største og i flere Henseender mærkeligeste Trust er den, der er dannet 20 Marts 1901 ved at samle en Række andre store Trusts i Staal og Jærn Industrien med en samlet Kapital af omtrent 1,400 Mill., United States Steel Corporation. Dens Aktier opgives i Øjeblikket, Marts 1902, till omtrent 508 1/4 Million ordinære Aktier og noget over 510 7 % kumulative Preferenceaktier samt omtrent 363 Millioner Obligationer, hvoraf 304 Millioner 5 % Obligationer betalte til Carnegie ved Overtagelsen af hans Selskaber, nogle Beløb repræsenterende underordnede Selskabers Gjæld. Paa en vis Maade kan Kapitalen af de forenede Selskaber siges at være endnu større, thi i nogle Selskaber ejer det ny Selskab, United States Steel Corporation, kun Flertallet af Aktier. Det er heller ikke nogen endelig bestemt Kapital; thi der er stadig Spørgsmaal om ny Udvidelser. Det har ogsaa for nylig været paa Tale at forandre de 7 % Preference Aktier til 5 % Obligationer og derved betydelig formindske det Beløb, der skal udbetales, for de almindelige Aktier erholde Dividende; men foruden andre Vanskeligheder herved er det vistnok en afgørende Hindring, at Obligationerne udstedte til Carnegie Selskabet have første Prioritet. Efter de siste Depecher skulde der dog nu straks udstedes 250 Millioner 5 % Obligationer — 200 i Stedet for Preference Aktier, 50 som Forøgelse i Kapitalen.

Det lønner sig her att gaa i Enkeltheder. thi dels er Jærn og Staal Industrien i visse Retninger den vigtigste Industri af alle, dels er Enkelthederne i høj Grad karakteriske. Det er endog ganske nødvendigt at gaa i det Enkelte, naar man vil forstaa, hvorledes Trusterne blive til som en nødvendig Følge af den hele Udvikling og ingenlunde som noget Tilfældigt eller Vilkaarligt.

Vigtige Aftaler, om Priserne have allerede forholdsvis tidligt været oppnaaet og været støttet ved den høje Beskyttelsestold. Saaledes havde en Forening af de Værker, der frembragte Staalskinner, allerede fra det daarlige Aar 1893 forhindret dem i at gaa ned i Pris, saaledes som de andre Produkter af Jærnindustrien gjorde. Men i 1897, da Efterspørgslen øjensynlig i høj Grad led under de høje Priser, og da nogle af de store Producenter, som nu var meget vidt i tekniske Forbedringer, var blevet utaalmodige overfor de Baand, der indskrænkede Salget af deres Frembringelser, var det blevet umuligt at vedligeholde Sammenslutningen, og Priserne paa Staalskinner gik endog ned under Priserne i England. Da Efterspørgslen imidlertid senere vedblev at udvikle sig overordentligt stærkt, da Amerikas uhyre Jærnbanenet for en stor Del vedblev at ombytte sine Jærnskinner med Skinner af Staal, da de gamle Træbroer, de bekendte store Stilladser, vi kende fra Afbildningerne, ombyttedes af Broer af Staal, og Masser af dette Materiale, *structural iron*, ogsaa paa mangfoldige andre Maader vedblev at anvendes till Bygning, saa har det været muligt ogsaa at udvikle denne Produktion først ved flere Sammenslutninger og senere ved Dannelsen af den uhyre, nu vel bekendte Jætte Trust. Til Tider har Fabrikanterne og deres Sammenslutninger tjent mangfoldige Millioner ved Toldbeskyttelsen, der endog har gjort det muligt at holde langt højere Priser i Indland end i Udland og saaledes f. Eks. i lange Perioder at lade Regeringen betale det dobbelte for Pansre til sine Krigsskibe, mod hvad den havde kunnet faa dem for i Udlandet. Dernæst har Ejendomsretten over Malmfelterne aabenbart gjort det muligt at enes om at forhøje Prisen paa Malm langt over, hvad det kostede at frembringe den; interessante Eksempler foreligge.

Den bekendteste og betydeligste af de Sammenslutninger, der allerede tidligere var bragt till Veje paa dette Omraade, var den,

der ledes af Skotten Carnegie. Fra 1864 var hans Forretning udvidet saaledes, at han i alt Fald regjerede en hel Række Selskaber, til Sidst 26 i Tal, der endelig i 1896 samledes i Carnegie Steel Co. med 25 Millioner Kapital og omtrent 50,000 Arbejdere, til hvem der aarlig udbetaltes 50 Millioner Dollar Arbejdsløn. Forretningen ledes med stor Dygtighed af unge Mænd, der alle havde arbejdet sig op nedenfra. Den benyttede de nyeste Forbedringer, og den var koncentreret i store Værker anlagt i faa engelske Miles Afstand fra Pittsburg, Edgard Thompson Værkerne i Bessemer, andre i Duquesne, Homestead og et Par andre Steder, alle forenede ved Værkernes egen Bane. Navnlig udmærkede Forretningen sig dog ved at forene en Række forskjellige Virksomheder, der alle hørte sammen for att danne et harmonisk Hele. Carnegie, Phipps & Co., havde i 1882 kjøbt Flertallet af Aktierne i H. C. Frick Coke Co. og derved erhvervet 2/3 af de til Cokes saa ypperlig skikkede Connellsville Kullejer. Man havde yderligere for at forsyne sig med Brændsel erhvervet Retten til naturlig Gas fra 98,000 acres Land i det vestlige Pennsylvanien. Man havde erhvervet Brud af Kalksten til Jærnets Behandling, og man havde navnlig i 1896 kjøbt 5/6 af Oliver Iron Mining Co:s fortrinlige Malmlejer i Gogebie og Marquette ranges ved Lake Superior og endelig Aaret efter, i 1898, sluttet en halvhundredaarig Kontrakt med Rockefeller Iron Mining & Transportation Co:s hvorefter man fik Jærnmalmen mod en Afgift af 1 Dollar 5 Cent pr Ton og et Maksimum af 80 Cent for Transporten. Rockefeller havde nemlig erhvervet de endnu fortrinligere Malmlejer i Vermillion og Mesaba ranges, hvor Dampskovle tage Malmen op for 10 Cent pr Ton og øse den ud i Vognene, der føre den til de vel indrettede Havne og der kaste den ned i de store Dampbaade. Selskaberne havde derved opnaat en Forsyning af 4 Millioner Ton Malm om Aaret. Endelig havde de erhvervet Majoriteten af Aktierne i en udmærket Linje af Dampskibe og i en Jærnbanelinje fra Soernes Bred til Værkerne nær Pittsburg, paa hvilken man indførte de nyeste Forbedringer, ballastede med Cinders fra Værkerne, belagde Linjen med Hundrede Punds Skinner, anskaffede Vogne af Staal paa hundre tusende Pund og svære Lokomotiver med det Resultat, at den transporterer billigst af alle Baner næst efter en Rockefeller Bane

fra Minerne til Lake Superior, for $1/10$ Cent pr Ton Mil. Kort sagt, der fandtes her en Forening af Produktionsbetingelser som neppe noget andet Sted i Verden, og naar Værkerne producerede 30 % af Landets rails og 50 % af *structural iron*, kunde de gjøre det med saa lave Omkostninger, at neppe Nogen kunde konkurrere med dem.

Ved Siden af Carnegie Selskabet var American Federal Steel dannet i Begyndelsen af 1898 med en autoriseret Kapital af over 200 og en virkelig udstedt Kapital af omtrent 100 Millioner Dollar, dels Preference dels ordinære Aktier samt 34 ½ Millioner Obligationer, den vigtigste af de allerede bestaaende Trusts. Den var atter sammensat af 4 store Selskaber, der i sig først havde forenet en Række andre Selskaber, og som formelt vedblev at bestaa hver for sig, men under en fælles Kommité, der væsenlig ledede Styrelsen. Disse Selskaber vare Illinois Steel C:o, der ved sine forskjellige Værker regnedes at frembringe $1/3$ af samtlige Staalskinner, der produceres i Staterne; et betydeligt Jærnbaneselskab i Illinois, der foruden Kullejer og Andet ejer det saakaldte ydre Jærnbanebælte 30 engelske Mil udenom Chicago, i Alt ikke mindre end 346 Mil Jærnbane; dernæst Minnesota Iron Co. med 150,000 acres Malmland med 75 Millioner Ton *in sight* og navnlig den største Produktion af haardt Malm, desuden Jærnbane og fortrinlige Anlæg for Udskibning ved Duluth og Two Harbors; endelig Lorain Steel Co. med Værker i Pennsylvanien og Ohio, hvor man ogsaa havde erhvervet noget Connellsville Kulland saavel som Kullejer i Vest Virginien. Det, man gjorde ved denne Samling af forskjellige Forretninger, de 21 Høiovne, 10 Martinsovne, Malmfelter, Baner, Dampskibe m. M., var, sagde Trustens Præsident Dommer E. H. Gary, ikke Andet end, hvad der blev gjort, naar to Mænd slog sig sammen, hvoraf den ene ejede en Vogn, den anden ejede en Hest, og som saa hjalp hinanden. Allerede ved denne Trusts Dannelse i 1898 var John Pierpont Morgan, den store New Yorker Bankier af engelsk Fødsel, virksom, uden at han dog synes selv at have tilvendt sig noget meget stort Beløb. Til de Kapitaler, Selskaberne, der forenedes, stod opført for i deres Bøger, 45 Millioner, samt 10 Millioner, de besad i rede Penge, og 14 Millioner ny Driftskapital, som Morgan skaffede, føjede man

31 Millioner til som formentlig større Værdi; derved kom man op til de 100 Millioner, for hvilke der udstedtes Aktier. Uagtet denne Trust frembragte Varer i samme forholdsvis raa Form som Carnegie Selskabet, konkurrerede den dog ikke væsenlig med dette; thi dette havde sin Virksomhed i Østen, Federal Steel sin væsenlige Virksomhed 500 engelske Mil længere borte i Vesten, navnlig i Illinois og Wisconsin.

Det i stor Kapital næste Selskab, der sluttede sig sammen til den store Trust, var American Steel and Wire Co., selv dannet tidlig i 1898 af 40 Firmaer med mange, om end mindre forskjelligartede, Værker og anvendende ikke mindre end 56,000 Arbejdere. Imellem de Selskaber, det selv havde forenet, var American Steel and Wire Co. af Illinois allerede sammensat af 14 Selskaber. Adskillige andre udmærkede sig ved at have samlet et betydeligt Antal Værker i forskjellige Dele af Staterne, saaledes, for at nævne et enkelt Eksempel, det fra sine Patenter bekendte Washburn and Moen Co. med Værker baade i Worchester i Massachusetts, i Waukegan ved Michigan Søen i Illinois og i San Francisco o. fl. a. Foruden den høje Beskyttelsestold — for Traad i Gjennemsnit 40, for Søm 13 % — spillede i denne Fabrikation Patenterne en stor Rolle, og allerede ved disse havde man saaledes næsten opnaaet fuld Eneret for Staaltraadshegn med Pigge og af sammenvævet Traad; de Par Fabriker, der var udenfor Trusten, havde mod en aarlig Afgift tilkøbt sig Ret til denne Produktion. Mange Historier fortælles om Fabrikernes store Fortjeneste ved Beskyttelsen, og hvorledes den vel har kunnet forsyne England med det meste, 60 %, af dets Forbrug af Staaltraad og Traadsøm, men saa ogsaa solgt til halv Pris i England imod i Amerika. Denne Trust var dannet med en Kapital af 90 Mill., medens Værkerne ansloges at have en Værdi af 20 og højst at have kostet 36 Mill. Bankhuset Seligman i New York skal have faaet 11 Mill. ordinære Aktier for at sikre Tegningen og forstrække det nødvendige kontante Beløb.

Det er dette Selskabs Præsident John W. Gates, som en Gang forhandlede med tyske Værker om med dem at dele Verdensmarkedet, og hvor Tyskerne da begyndte med at tilbyde Amerikanerne 25 og senere 45 %, men hvor Gates dog til slut ikke vilde gaa

ind paa nogen Overenskomst. Det var den samme Gates, som ved at sætte Priserne paa Selskabets Varer ned i Marts 1900 begyndte Nedgangen af Niveauet af Verdenspriser efter det sidste Aars usædvanlige Expansion — han selv siger, fordi hans Selskab havde ophobet store Varemasser, som Markedet ikke kunde sluge; Andre mente, at det var for i egen Interesse at kunne manipulere Priserne paa Aktierne, ligesom de bebrejdede ham at have tjent store Summer ved Salg af Dampskibe til sit Selskab.

Morgan siges siden 1899 at have været interesseret i American Steel and Wire. I ethvert Tilfælde var National Tube Co. et Morgan Selskab. Det var dannet i 1899 af 21 Selskaber, der antoges at producere 80 % af Jærnrør, der navnlig bruges til Dampmaskiner. Det fik sine Kul fra Federal Steels Kulmarker. En anden Trust for Jærnrør, Shelby Tube Co. med 14 Millioner nominel Kapital mente at have Monopol paa Jærnrør under Søm, *seamless tubes*. Efter at tidligere Forhandling om Sammenslutning ikke havde ført til Noget, fandt ogsaa denne sig senere paa Grund af truende Konkurrence nødt til at gaa ind under den store Trust paa mindre fordelagtige Vilkaar. American Bridge Co., en Kombination af Værker, der byggede Staalbroer, med 62 Millioner Kapital, der efter den store Trusts Dannelse gik ind i denne for 67 Millioner, var ligeledes nærmest knyttet til Federal Steel.

Af en i flere Henseender mere tvivlsom Karakter var National Steel Co. og de dertil knyttede store Truster, American Tin Plate Co., American Steel Hoop Co. og American Sheet Steel Co. De havde væsenlig samme Bestyrelser, de var i finansiel Henseende navnlig ledet af de to Brødre Moore, og National Steel var dannet med det særlige Formaal at frembringe det Staal i Stænger og under andre Former, som de andre Selskaber skulde bruge, ligesom den atter regnede paa disse som Kjøbere af dens Produkter. Tin Plate, væsenlig, hvad vi kalde Blik, det vil navnlig sige, tynde Plader, før af Jærn, nu af Staal, dyppede i Tin, et Materiale, der bruges i store Masser i Amerika til Daaser til henkogte Sager, Kjødvarer, Laks og andre Fisk og Østers, Frugter og Grønsager, denne Masse af Produkter, der bevares paa denne Maade i Amerika, er en af de Industrier, der i Amerika er skabt ved Beskyttelsen, meget høj efter Mac Kinley

Tarifen af 1890, sat noget ned ved Wilson Tarifen i 1894 og atter noget forhøjet vid Dingley Tarifen i 1897, til omtrent 47 % af Værdien. Det lykkedes virkelig at drage denne Industri fra Wales over til Amerika, hvor det endogsaa kunde lønne sig at betale høj Løn til uøvede Arbejdere, og hvor Fabrikanterne en Tid lang tjente mindst hundrede Procent, i 9 Aar, regnede man, en samlet Sum af mindst 100 Millioner. De fik i en vis Periode den dobbelte Pris for Kasserne mod i England. Men da der saa blev Overproduktion og Prisen gik langt ned, og nogle Fabriker lukkede, medens andre truede med at gjøre det, dannede man, i Slutningen af 1898, en Sammenslutning uden Trustens Form med en Kommité i Stedet for trustees, men hvor de almindelige Aktier i Virkeligheden var det Samme som Trusternes tidligere Certifikater. Man holdt Prisen oppe, lukkede en Del af Værkerne og sparede Mellemmænd, idet man for hele Landet kun holdt to Generalagenter. Man betalte i denne Trust ingen særlig høje Lønninger til Lederne. For at undgaa at se nye konkurrerende Fabriker anlagt sluttede man Kontrakter med de Værksteder, der leverede Maskiner til Trusternes Fabriker, med det Vilkaar, at de i flere Aar ikke kunde sælge til Andre. Trusten selv dannedes med 46 Millioner Kapital, 18 Millioner ordinære og 18 Millioner Preference Aktier givne for Ejendommene og 10 Millioner ordinære Aktier til den Mand, der organiserede Trusten, medens de 279 Værker, ejede af 39 Firmaer og Selskaber, der sluttede sig sammen, antoges tilsammen kun at have kostet en halv Snes og i Virkeligheden maaske kun havde kostet 3—4 Millioner Dollar. Senere gik Tin Plate Co. ind i den ny store Trust for over 63 Millioner. — Paa samme Tid og væsenlig af de samme Mænd dannedes American Steel Hoop Co., der frembringer valsede Jærnartikler saasom de Baand, der bruges i store Masser til at binde Bomuldsballer sammen. Værker, der ligeledes ansloges til en Værdi af en halv Snes Millioner, forvandledes her til et Selskab med 33 Millioner Dollar Kapital. Man paastod, at man straks sparede meget betydeligt ved at lade hvert Værk udføre sin særegne Specialitet. Af den betydelige Produktion, 700,000 Ton om Aaret, udførte man en Del til Europa til lavere Pris. Toldbeskyttelsen er for disse Varer 29 % af Værdien. American Tin Plate Co. var væsenlig Herre over

Produktionen, den producerede selv de 90 % af Landets Forsyning, og de faa andre Producenter, der var i Stand til at arbejde, var væsenlig kun »dippers», der kjøbte sine sorte Plader af Trusten, og som denne derfor lod arbejde i Fred. Dog var det til Dels for at undgaa Konkurrence, at Lederne ogsaa fik samlet de Værker, der producerede andre Plader, i American Sheet Steel Co. med 49 Millioner Kapital. Beskyttelsen er her 45 %. Selve National Steel Co. havde samlet i sin Haand rige Malmleier med en aarlig Produktion af to Millioner Ton og havde ikke mindre end 17 Hojovne, der i Alt behandlede 3 Millioner Ton Malm, og 7 Staalværker, der producerede 1,800,000 Ton Bessemer Staal. Det producerede ikke samme Varer, rails m. M., som Carnegie Selskaberne og Federal Steel, men halvfærdige Produkter som Stænger og Plader.

For disse sidste Selskabers Vedkommende har man ganske interessante Meddelelser fra den Mand, der udøvede stor Virksomhed ved deres Dannelse, Dommer W. H. Moore fra Chicago. Han havde allerede udmærket sig ved at danne et Par andre store Sammenslutninger, navnlig Tændstikfabrikernes Diamond Match, National Biscuit Co. og den store Union Bag and Paper Co. eller Selskabet for at lave Papirposer, og han syntes at have forstaaet sin Dont saa godt, at hans Hjælp søgtes af alle mulige og umulige Forretninger, der vilde slutte sig sammen. Tin Plate Selskabet betalte ham 10 Mill., American Steel Hoop 5 og selve National Steel andre 5 Mill. i Aktier, der dog i Virkeligheden gennemsnitlig have haft hojst den halve Værdi af det nominelle Beløb. Ofte maatte han imidlertid, saaledes ved Tin Plate Co., selv købe Værkerne og laane flere Mill. for at kunne gennemføre Sagen. Ejerne tog i Almindelighed Aktier, oftest 100 Doll. Preference og 100 Doll. alm. Aktier for, hvad der kun regnedes at være 100 Doll. værd i rede Penge. Men de tog dem først, naar de vare sikre paa, at hele Forretningen lykkedes. De stærke maatte lokkes ved mere eller mindre kontant Betaling, eller ved at man tilbod Lederne Pladser i Bestyrelsen; de svagere kunde man i Almindelighed lettere komme til Rette med, og undertiden lod de sig ogsaa lede af Frygt for at blive knust af de større Sammenslutninger. Forhandlingerne maatte i Almindelighed holdes hemmelige. Det var indlysende af Dommer Moores Meddelelser, som da ogsaa følger

af Sagens Natur, at der kræves betydelig »Smarthed« for at bringe Sammenslutningerne i Stand.

Saa længe Priserne vare stærkt opadgaaende, havde de store Trusts mindre Anledning til att konkurrere indbyrdes. Carnegie Selskabet og Federal Steel havde de andre Selskaber til Kunder. National Steel producerede andre halvfærdige Produkter og havde vanskelig ved at forsyne de andre Trusts, der som den selv hørte til Gruppen i finansiel Henseende ledet af Brodrene W. H. og J. H. Moore; men da Priserne begyndte at gaa ned, og man frygtede for større Nedgang, laa Intet nærmere for de store Selskaber end at udvikle sig endnu mere ved at samle de forskjellige Produktioner, derved spare og derved sikre sig baade Forsyning og Afsætning. Saaledes havde American Steel and Wire ikke blot erhvervet et Par Tusind acres Connellsville Kulland i Pennsylvanien samt kjøbt Malmlejer i Norden med en aarlig Brydning af en Million Ton; det havde ogsaa bestemt at bygge Staalværker i selve Pittsburg Distriktet paa Neville Øen i Monongahela Floden, hvor den hele Række Behandlinger af Raamaterialet skulde foregaa. Dets Plan ogsaa at bygge Staalværk i Milwaukee ved Michigan Søen blev opgivet overfor Federal Steel, der truede med selv at bygge *wire mills*. Det siges nu ogsaa selv siden 1899 at have været lige som Federal Steel under Morgans Indflydelse. National Tube bestemte paa sin Side at bygge et Staalværk ved Wheeling i West Virginia. National Steel søgte ogsaa at udvide sin Virksomhed trods sine spredte Værker. Dets affilierede Selskab Steel Hoop havde ogsaa erhvervet Malmlejer med en aarlig Brydning af en Mill. Ton. Carnegie Selskabet, der saa de andre Selskaber mere og mere gaa bort som Kunder, truede nu ikke blot Moore Gruppen med sine Foranstaltninger for at lave Plader og andre halvfærdige Artikler ved Homestead ligesom ogsaa Staaltraad og Søm til Skade for Steel and Wire. Det gav navnlig ogsaa i Januar 1901 Ordre til at bygge et Værk til Fabrikation af Rør til ikke mindre end 12 Millioner Dollar i Conneaut, Udskibningsstedet for dets Bane ved Erie Søen i Ohio, hvortil det kunde sende Staal som Retur for Vognene, der bragte Malm op til Pittsburg. National Tube var derfor truet med en Konkurrence af den aller alvorligste Art. Det saa derfor ud, som der skulde udbryde en voldsom

Krig mellem de store Truster. Her har nu vistnok E. S. Meade fuldkommen Ret, naar han gjør opmærksom paa, hvor svag i Virkeligheden flere af de store Trusters Stilling var. Carnegie Organisationen var meget stærk. De forskjellige Led passede udmærket ind i hinanden med den bedst mulige Transport mellem Malm og Kullandet, og navnlig var Værkerne alle fortræffelig koncentrerede omkring Pittsburg, medens de andre Truster derimod havde deres spredte over Illinois med Wisconsin og Ohio. Carnegie Selskabet havde allerede i 1898 anvendt ikke mindre end 20 Mill. Dollar af dets Fortjeneste paa at indføre de bedste nyere Maskiner og andre Forbedringer. Det havde, efter hvad der kom frem i den Proces, der blev begyndt af Frick om hans Andel i Affærerne, alene i Aarene 1898—99 en Profit af over 70 Millioner Dollar. Dets finansielle Stilling var en saadan, at »det kun lidt gav sig af med at lave Aktier og Obligationer, væsenlig kun med at lave Staal». National Tube var forholdsvis stærkt og havde kunnet give et godt Udbytte til sine Aktionærer samtidig med at lægge et passende Beløb til Side som Reserve. Men de fleste andre af de ny Trusts havde for at kunne give Udbytte til den store »udvandede» Kapital overtraadt den Regel, ogsaa anerkjendt i andre Lande, hvorefter der ved Fabrikationen af en Vare, hvis Afsætning i en saadan Grad som Jærnets og Staalets veksler med gode og daarlige Tider, altid maa lægges store Beløb til Side som Reserve. Det forholder sig anderledes med Fabrikationen af Varer som Sukker, Mel og Petroleum, der har en langt mere regelmæssig Afsætning, og dog har selv Sukker Trusten stadig lagt en Snes Procent af sin Indtægt til Side. Da den opadgaaende Konjunktur hørte op i Slutningen af 1899, var alle disse Trusts vanskeligt situerede. Bankhusene, der havde forsynet dem med Kapital eller havde garanteret Tegningen, Promoterne, alle de oprindelige Interessenter laa endnu med Aktierne og kunde ikke blive af med dem. Fra December 1899 til Oktober 1900 maatte de finde sig i at se dem gaa stadig ned i Kurs, Federal Steels almindelige Aktier til 32, dets Preference Aktier til 61, American Steel and Wires henholdsvis til 31 og 62, National Steels til 24 og 82, American Tin Plates til 27 og 80, Steel Hoops til 18 og 65, selv National Tubes til 46 og 93. Heldigvis kom der nu i Efteraaret 1900 efter

Republikanernes Seir ved Præsidentvalget en ny Opgang, der gjorde det muligt for dem at komme ud over Vanskelighederne.

I Stedet for at blive knust af den stærkere Carnegie Trust lykkedes det Morgan i Februar 1901 at slutte Overenskomst om dennes Overdragelse for de nævnte 304 Millioner 5 % Obligationer. Man regnede, Carnegie nu selv kunde trække sig tilbage med en Formue af mindst 200 Millioner. I Alt sattes den ny Trusts Kapital, 416 Millioner, over de ældres for en stor Del allerede højt ansatte Kapitaler, Federal Steels til 110 ½ i Stedet for omtrent 100, American Steel and Wires over 98 i Stedet for 90, National Tubes over 103 i Stedet for 80, National Steels omtrent 79 i Stedet for 59, den anden Moore Trust American Tin Plate over 63 i Stedet for godt 46. Huset Morgan fik 56 Millioner Aktier for at danne Trusten, og *underwriters* eller Garanterne for Tegningen af 200 Mill. og den virkelige Overtagelse af 25 Mill. betaltes herfor 10 Mill. Dollar. Foruden det nævnte American Bridge Co. erhvervedes ogsaa umiddelbart efter Trustens Dannelse Lake Superior Consolidated Iron Mines med en Kapital af 30 Millioner for 80 Millioner ny Aktier. Herved bragtes Trustens aarlige Brydning af Jærnmalm op til henimod 13 Millioner Ton. Den ejer nu 80 % af de værdifulde Malmfelter med ikke mindre end 500 Millioner Ton »in sight» og besidder omtrent Alt, hvad endnu ikke er udtømt af Connellsville Kullejer, 60,000 acres. Selv besidder den foruden Jærnbaner og Havne 115 store Dampere for nu ikke at tale om de Jærnbaner og Dampskibslinier, med hvilke den staar i den nøjeste Forbindelse. Selvfølgelig er alle Værker og Kontorer forbundne med Telegraftraade og Telefoner. Den producerer 7/10 af samtlige Landets Staalvarer. I dens Bestyrelse sidde de dygtige Ledere af de ældre Trusts saasom Schwab og Frick, Dommer Gary og William J. Moore sammen med andre af Landets stærkeste Mænd saasom den store *ironmaster* Abram Hewitt, tidligere mayor i New York, og de to betydeligste Mænd fra Standard Oil John W. Rockefeller og Henry H. Rogers for nu ikke at tale om John Pierpont Morgan selv.

Hvor meget Trustens Kapital end er sat over, hvad Værkerne have kostet, og hvad de kunde opføres for fra Ny af — de have vistnok tilsammen kostet 3—400 Millioner og kunde maaske i

Øjeblikket opføres, som de nu skulde være, for et Par Hundrede Millioner — har det dog været muligt for Jætte Trusten i indeværende Aar at give passende Udbytte, foruden 5 % af Obligationerne og 7 % af Preference Aktierne, 4 % af de almindelige Aktier. Den har holdt sine Priser moderate i Forhold til Dagens Efterspørgsel. Denne er stadig overordenlig stor, og trods den stigende Produktion — der af Raajærn regnes til ikke mindre end 18 Millioner Ton i indeværende Aar — har de Forenede Stater maattet indføre temmelig betydelige Kvantiteter. Men noget helt Andet er det, hvis man skal slutte fra Fortidens vekslende Perioder af daarlige og gode Tider. Vil man igjen se Nedgang i Efterspørgsel og Priser, som man har set det tidligere i regelmæssige gjenkommende Perioder, da er det sikkert, at man ikke kan vedblive at give samme gode Udbytte. Det er da forklarligt nok, at Aktierne ikke staa højere end den Pris, man antog, de udstedtes for, 90 for Preference og 45—50 for de almindelige Aktier, i dette Øjeblik, i Begyndelsen af Marts, omtrent 93 for Preference Aktierne og 44 for de almindelige Aktier, det er omtrent 30 % under ikke blot Sukker Aktierne regnet efter det samme Udbytte, men ogsaa under en Trust som Amalgamated Copper. I 1901 vare de nede, de almindelige Aktier endog til 24 og Preference Aktierne til 69.

Der er nu slet ikke Tale om, at denne Trust trods al sin Styrke har noget fuldstændigt Monopol eller vil kunne erhverve et saadant ved en fortsat Udvidelse. Ingen erkjender dette bedre end Carnegie, der paa det Bestemteste erklærer, att Monopol ikke blot aldrig har eksisteret, men i og for sig er en absolut Umulighed. Dette fremgaar ogsaa af den flygtigste Betragtning af de faktiske Forhold.

Hvor meget der end her sluttede sig sammen, var der for det første en Mængde Selskaber, der vedbleve med deres særlige Eksistens, idet de fabrikere forskjellige store Artikler af Staal og Jærn af en mere speciel Karakter, men som ofte staa i nøje Forhold til den store Trust, idet de bl. A. købe deres Raamateriale af den. National Shear Co. producerer omtrent alle de større Sakse, som laves i Amerika, medens de mindre Sakse blive indført. Det samme er Tilfældet med The International Silver Co., der navnlig laver enten, hvad der kaldes *silver nickel*, eller sølvpletterede Varer

af Jærn og Staal, og hvor det meste af de Værdier, der omsattes til Aktier, var de forskjellige Firmaers Navn eller Renomme. American Plough Co. er en selvstændig Sammenslutning af forskjellige Firmaer med en Kapital, der nu er bestemt til at bringes op til 100 Mill. Doll., og som blandt andet udmærker sig ved med stor Besparelse at formindske Typerne paa amerikanske Plove fra et Antal af omtrent 400 til omtrent 50. Lokomotiv Trusten, i hvilken de berømte Baldwin Værker i Philadelphia er de vigtigste, har senest lavet omtrent 1,100 af den samlede aarlige Produktion af 3,000 Lokomotiver, men menes nu at kunne bringe det op til 2,000. Et Antal af andre store Selskaber, saasom American Car and Foundry Co., Pressed Steel Car Co.[1]), United States Cast Iron Pipe and Foundry Co., American Steel Casting Co., Ames Shovel and Tool Co., den ny store, men tvivlsomme Union Chain and Iron, American Bicyclette Co., en ny Sammenslutning af Fabriker, der laver Maskiner til Vaskerier, American Type Founders Co., American Can Co. eller Trust for Tinæsker, endelig American Ship Building Co., staar efter deres Natur i meget forskjelligt Forhold til den store Trust, og det samme er vistnok Tilfældet med enkelte af de større dog til dels uafhængige Selskaber, der skulde kunne konkurrere med Trusten, saasom Pennsylvania Steel Co., der blandt andet ved sine Værker nær Baltimore behandler Malm fra Cuba med Kul fra Pennsylvania, men som nu siges under Ledelse af den store Trusts Mænd, Morgan og andre, at skulle slaas sammen med Cramps og med Wickers, Sons & Maxims store Værker for Panserskibe og andet Krigsmateriel; og efter de sidste Aars Valg af Bestyrelse for det betydelige Colorado Fuel and Iron Co., i et Territorium temmelig fjærnt fra de andre Værker, synes ogsaa dette at være under Trustens Indflydelse. Selv Cambria Steel Co., en ny Kombination paa en halv hundred Mill., organiseret af de ledende Mænd i Pennsylvania Banen, kan paa Grund af denne dets Oprindelse vanskelig være uden Forbindelse med Morgans store Organisation.

Trods Trustens mere eller mindre nøje Forbindelse med mange andre Sammenslutninger, og selv om man vil tro paa Rygterne om Forbindelse med endnu andre hidtil selvstændige Kombi-

---

[1]) Disse to Selskaber og Republic Iron and Steel Co. er senere gaaet ind i Trusten.

nationer, saaledes med det store Republic and Iron Steel Co., med dets henved en halv hundrede Mill. Kapital og Værker i 8 Stater, med det ligeledes betydelige Lackawanna Iron saavel som de uafhængige Jones & Laughlin, der ligeledes har Værker baade i Østen, i Pennsylvanien, og i Chicago, kan der dog ikke en Gang være Spørgsmaal om noget Monopol paa Raaprodukter. Ikke blot har man udmærkede nyere Værker, saasom det store Anlæg i Sidney ved Cap Breton i Nova Scotia med Kul og Kalk paa Stedet og udmærket Malm fra en Ø ved New Foundland, der er anlagt ved amerikansk Kapital, og som nu skal producere billigere end noget andet Værk og saaledes ogsaa kunne udføre store Masser til England og andre Steder, fremdeles et nyt Anlæg ved Sault St. Marie, Udløbet fra Lake Superior; vel betaler det sig som Regel bedst at tage Jærnet til Kullene og ikke omvendt, fordi der ved Behandlingen bruges 2 Ton Kul mod 1 Ton Jærn, men inden visse Grænser kan Kullet ogsaa føres den anden Vej mod meget billig Returfragt som hidtil til Ohio og Michigan Søen. Ogsaa frembringes Raajærnet indenfor Amerikas Grændser stadigt overordenlig billigt i Sydstaterne, hvor man kan tage Malm op til 25 Cent pr. Ton og paa samme Sted ogsaa ofte har Kalksten, som man bruger til at uddrage Jærnet, og hvor man ved nye Methoder kan lave Bessemer Staal af Jærn, som tidligere ikke regnedes rent nok dertil. Det vigtigste Centrum er stadig Birmingham i Alabama; men Virksomheden er dog ogsaa betydelig udviklet i andre Centra og i andre tilgrændsende Stater, navnlig i Tennessee og i Georgia. Det antages, at $^1/_{10}$ af Landets Jærn og Staal nu frembringes i Sydstaterne. Der finder her en Produktion Sted, med hvis gunstige Forhold jeg tilfældig personlig har haft nøje Lejlighed til at gøre mig bekendt. Naar der idelig tales om, hvor vidt Venner af Trusten vinde Indflydelse i forskjellige Selskaber saasom i det nævnte Colorado Fuel and Iron og i Tennesee Iron, Coal and R. Co., et Selskab paa omtrent en Snes Millioner, er det et af Beviserne paa den Konkurrence, der stadig er til Stede. Naar man har stort Herredømme over Markedet, er det især, fordi man kan frembringe saa overordentlig billige Varer. Det er, naar man, som selv under den stigende Konjunktur i 1898, kan sælge 1 Pund Staal for $^2/_3$ Cent, at man ikke behøver at nære nogen stærk Frygt for Konkurrence.

Det er altid vanskeligt for de Beskyttede selv at give Afkald paa Beskyttelsen, og ligesom enkelte Dele af denne Industri er udviklet overordentligt ved Hjælp af denne, som nævnt Blikplader, Traad og Traadsom og endnu enkelte særegne Artikler, saasom Skinner, der bruges til Sporskifte og Omdrejninger, de saakaldte *guard rails*, saaledes er der ogsaa mange Punkter, paa hvilke Vedkommende endnu kæmpe for de dem tilstaaede store Begunstigelser. Selv Lederne af Trusten vil nødig have Konkurrence paa Kysterne, og naar andre Lande have Overproduktion; men de erklære samtidig, at deres største Interesse nu er Udforselen, og om de ikke kunne slaa deres Konkurrenter i selve England, paastaa de nu at kunne dette i forskjellige engelske Kolonier og i andre Lande. De er fremfor Alt stærke ved den udmærkede Organisation, hvorefter de forskjellige Dele passer saa fortræffeligt ind det ene i det andet, saa at man ikke risikerer Tab og Standsning; man vælger overalt det bedste og benytter da dette helt ud; alt gaar sikkert, regelmæssigt og godt. Man har udmærkede Ledere, der ansættes og betales efter deres Fortjeneste. Charles Schwab, den øverste tekniske Leder, paastaar, at alle beholde al nodvendig Frihed til at handle; Trusten danner snarere kun et Slags Clearing House for dem. Den skaffer dem daglig al mulig Oplysning og sørger for, at de hensigtsmæssigste Forhandlinger finder Sted. Særlig Pris sætter han paa, hvad der allerede brugtes i Carnegie Selskabet og i andre Selskaber, at Lederne regelmæssigt komme sammen og spise Frokost med hinanden, hvorved de have den bedst mulige Lejlighed til frit at udvikle deres Tanker. Kommitéer sammenligne de forskjellige Værkers meget ulige Omkostninger og undersøger alle Forhold, hvor Besparelser er mulige. Man fordeler Arbejdet bedre end før og sparer blandt andet megen unyttig Fragt af Raamaterialet og andre Artikler igjennem Landet, fordi man overalt kan kombinere, som det er bedst efter Sagens Natur. Schwab paastaar straks at have sparet 10 Mill. i Omkostninger om Aaret. Hvor det som her vistnok virkelig er Ledere i Besiddelse af virkelig Statsmandsdygtighed, der staa i Spidsen og have de bedst mulige Hjælpemidler til deres Raadighed, repræsenterer Sammenslutningen et afgjort Fremskridt. Om Aktierne har en passende Pris, er deres Sag, som kjober dem.

IV.

The American Sugar Refining Co. blev dannet 1887 og blev forvandlet, for at undgaa Lovene mod Trusts, til et stort Selskab i 1891. Ogsaa denne Trust udviklede sig paa en naturlig Maade. I de fleste Lande er Raffinaderierne i Hænderne paa faa store Huse. Det er en Forretning, der kan drives paa en meget regelmæssig Maade, men som kræver meget store Fabriker og meget store Vareoplag. I Amerika var de fleste mindre Raffinaderier standsede i Kriserne 1873 og 1877, og det Hus, der væsenlig dannede Trusten, Brødrene Havemeyer, havde længe haft Overmagten paa Grund af deres store Kapital og udmærkede Dampskibsflaade. Trustens Magt er stadig væsenlig begrundet paa den store Kapital, Sukker Raffinaderiet kræver, helst 4 til 5 Millioner Dollars til et stort Raffinaderi. Men den har dog ikke kunnet undgaa Konkurrence, uagtet den oftere har søgt at overvinde denne dels ved at opkjøbe sine Konkurrenters Værker, dels ved haardnakket Kamp. De Fabriker, der oprindelig samledes til Trusten, 16 og snart 18, antages ikke at have været værd mere end 6 ½ Million Dollars: desuagtet kapitaliseredes den straks til 50 Millioner, og dens Kapital er senere forøget til omtrent 90 Millioner til Dels ved virkelige Udvidelser. Dens Historie er i flere Henseender interessant, ikke mindst ved dens Kamp mod Konkurrenter, senest mod et stort Hus, der solgte brændt Kaffe, og som fandt det fordelagtigt at benytte det Maskineri, der anvendtes til at lave Kaffepakker, til ogsaa at fordele Sukker. Huset anlagde af denne Grund endogsaa et stort Raffinaderi, og det er forgæves, at Sukker Trusten har fulgt den nye Konkurrent paa dennes eget Omraade og endogsaa nødt Firmaet til at finde sig i Formindskelse af sin Profit paa Kaffen til det halve. Her som ofte ellers har Konkurrenterne paa deres Side sluttet sig sammen til en anden kraftig Forening.

Sukker Trusten hører til dem, der til en vis Grad har tjent Publikums Interesser. Det var hensigtsmæssigt, at den straks lukkede de fleste af sine 18 Fabriker og indskrænkade sig til at raffinere i et Par af de største Byer. Den har kunnet nedsætte Omkostningerne ved Raffinering til ½ eller højst 0,65 Cent pr

Pund, men paastaar dog, at Raffineringen endnu koster 15 til 20 % mindre i Europa trods Amerikas billigere Raastoffer. Henry Havemeyer, Trustens bekendte Leder, kræver da ogsaa den moderate Beskyttelses Bevarelse og helst Forhøjelse, samtidig at han ivrer mod Beskyttelsen af Raamaterialet, en Beskyttelse, der koster Forbrugerne i Staterne ikke mindre end 35 Mill. Doll. om Aaret. I Mac Kinley Tarifen havde Frihandlerne faaet Sukkertolden helt afskaffet; den republikanske Majoritet interesserede sig mindre for de demokratiske Plantere i Louisiana. Men allerede ved den ellers frisindede Wilson Tarif lykkedes det Sukkerinteresserne, de demokratiske Planteres og Kapitalisternes, der vare interesserede i Raffinaderierne, igen at faa Tolden indført til stor Profit ikke blot for Dyrkerne af Sukkerrør og Runkelroer, men ogsaa for Ejerne af Aktier i Sukker Trusten, og man vilde vide, at de mange Millioner, der tjentes ved Sukker Aktiernes Opgang paa Grund af Afgørelsen i Senatets Kommission, ikke var uden Indflydelse paa Afstemningen.

Mindre heldig end den egenlige Sukker Trust og mindre til Publikums Fordel har American Glucose Sugar Refining Co. været. Ogsaa her siges Fabrikerne, der sluttede sig sammen i 1897, at have sat deres nominelle Kapital af 40 Millioner flere Gange højere end den virkelige Værdi, der ikke skulle være mere end omtrent 6 Mill.: en enkelt Fabrik, der sagdes at være 25,000 Dollars værd, overtoges endog for 500,000 Doll. Glucose er Sukker, der frembringes af Majs, ikke frit for mineralske Syrer, men nyttigt i Ølproduktionen i Stedet for Gær, ogsaa benyttet til Karameller eller Sukkergodt og produceret tillige med *flourine*. Sist nævnte Produkt er i Virkeligheden kun Majsmel Stivelse. Oljen benyttes ikke lidt til at forfalske endog i selve Produktionslandene Bomuldsolje og Linolje, men ogsaa Levertran i Norge, Olje af Valmuefrø i Belgien saavelsom Olivenolje, ja som endogsaa benyttes til at blandes med Kautschuk til Fabrikation af et Produkt, der ikke er saa elastisk, men som lige saa godt modstaar Syre. Her som ved mange andre Forhold komme Meddelelserne fra Fjender af Trusten, her Meddelelserne om Forfalskningerne navnlig fra en tysk Sagkyndig, Mas, der har følt sig forurettet af Trusten og derfor givet interessante Oplysninger. Afset fra disse Forfalsk-

ninger er denne Produktion selvfølgelig fuldstændig berettiget, og der er ingen Grund til at forfølge den, som man har gjort i Tyskland, en Forfølgelse, der sikkert væsenlig kun skyldes Brødnid fra Sukkerfabrikanternes og Roedyrkernes Side. Værre er, at denne Trust har udmærked sig ved at forhøje, ja en Tid lang endogsaa mere end fordoble Prisen paa dens vigtigste Produkt. Det har derfor ogsaa kun været forskyldt, at den ikke har kunnet staa sig i Konkurrencen og selv er kommet til at befinde sig i en vanskelig Situation. Glucose Sukker har en Toldbeskyttelse af omtrent 62 % af Værdien. Det er efter de sidste Efterretninger lykkedes at bringe en ny Sammenslutning i Stand af Glucose Trusten med baade National Starch Co., Trusten for Stivelse, der ligeledes har været i Vanskeligheder — ogsaa, mener man, fordi den satte sine Priser alt for højt og derved fremkaldte Konkurrence — og med de hidtil uafhængige Glucose Fabriker, The Cornproducts Co. med 75 mill. Doll. nominel Kapital.

Frembringelsen af andre Oljer har heller ikke altid været heldig. Navnlig har American Linseed Oil med 33 ½ Mill. Kapital staaet sig daarligt, hvad enten det skyldes den overdrevne Kapitalisering, eller det kom af den Konkurrence, der idelig er opstaaet ikke blot fra andre Fabriker af Hørfrø, men ogsaa fra Oljer til Maling, Bomuldsfroolje, der bliver »degummed», Vandfarver, hvor der benyttes Kalk, Casein m. M. Det er karakteristisk, at denne Trust nylig, direkte eller indirekte gennem Trusten for Bly og Maling lavet af Bly, er blevet erhvervet af Standard Oil Mændene. Det er karakteristisk, fordi det er et Eksempel paa Samlingen af Forretninger, der ikke just ere af samme Art, men som staa i Forbindelse med hinanden. Hørfrøolje har en Beskyttelse af omtrent 29 % af Værdien.

Forskjellige andre Truster, der have med Fødemidler at gøre, er undertiden begrundede paa særegne Produktionsmetoder, saaledes som flere, der give sig af med Gær, Royal Baking Powder og Cream Baking Tartar Powder Co., hvert med 20 Mill. Kapital. Af store Mølleselskaber har det, der har været dannet for de berømte Pillsbury—Washburn Møller i Minneapolis, saavidt vides med 100 Millioner til Dels engelsk Kapital, været det bekjendteste. Et senere Forsøg paa at samle de større Møller i en større Trust

har været en af de mislykkede Trusts, der forvoldte Vanskeligheder i Krisen i 1893. Foruden Consolidated Ice Co. med godt 11 Millioner Kapital gaar American Ice Co. med 40 Mill. Doll. Kapital ud paa at producere, navnlig kunstig, Is. Det er en af de Trusts, der er blevet stærkest angrebet, fordi den i Tammany Perioden var begunstiget af New Yorks korrumperede Embedsmænd med Oplagspladser i Dokkerne m. M. Det var saa meget skammeligere, sagde man, som Is er saa absolut nodvendig i de varme amerikanske Sommere for at hindre Fødemidlerne i at blive fordærvede, og som den høje Pris paa Is især blev til Skade for de smaa Børns Helbred og for de Syge og Fattige. En *pool* for at holde Prisen paa Fisk, dannet i Boston, i hvis Nærhed de største Fiskerier findes, hvorved en Del Europæer navnlig Skandinaver og Portugisere er beskjæftigede, har fornylig atter oplost sig. American Fisheries Co. med 10 Millioner Kapital gaar ud paa at fabrikere »menhaden oil». En betydelig Trust, der fornylig er dannet i den store Forretning for Preservering af Laks paa Pacific Kysten, har dog paa ingen Maade kunnet omfatte hele Produktionen.

Trods den Fordel, der theoretisk set udmærker Agerdyrkning i det Store, har Erfaringen i Amerika vist, at intet kan konkurrere med den enkelte Farmers og hans Families Arbejde. Den billige Jord har givet rig Anledning til Dannelsen af Kæmpe-Farme; men det har næsten altid været fordelagtigere senere at udstykke dem, til Trods for den ubestridelige Dygtighed, hvormed enkelte af dem har været drevne. Adskillige af de bekjendte store Farme navnlig i Red River Dalen har været tilbudt Forfatteren selv til billige Priser og er senere blevet solgt ved Andre. Slavearbejdet har det været fordelagtigt at anvende i det Store; den fri Bonde er uovervindelig i Konkurrencen.

Kun fra Frugtdyrkningen i Californien kan anfores nogle heldige Sammenslutninger ligesom ogsaa en Wine Corporation paa 10 Mill. Men det gælder her ikke Dyrkningen, uden navnlig Frugtens Behandling saavelsom Salget, idet man saaledes nævner som Eksempel Omkostningerne ved Blommernes Salg, hvor det Beløb, der før upslugtes af Mellemmændene, har kunnet sættes ned til $^1/_3$ af det tidligere Beløb.

Trusten for Whisky og anden Spiritus frembyder Interesse ikke blot, fordi den som de fleste andre af de store amerikanske Trusts, naar vi undersøge den, giver et godt Indblik i den store ejendommelige Produktion. Den har ogsaa som Trust en ejendommelig Karakter. Nogle af Ejendommelighederne staa i Forbindelse med den store Afgift, der opkræves, og som bringer Produktionsprisen endog 10 Gange op over Omkostningerne ved den egenlige Frembringelse. For ikke at betale Skatten for nødvendigt bevares Spiritusen længe under offenligt Tilsyn, og en yderligere Grund til den lange Opbevaring er givet ved Alderens Indflydelse paa den egenlige Whiskys Karakter og Værdi. Dette synes at være en af Aarsagerne, hvorfor Spiritus og navnlig Whisky i flere Lande har givet særlig Anledning til Spekulation. Ogsaa i Skotland har man set dette og set Spekulationen udvikle sig, saa at Sammenstyrtning ikke let kunde undgaas. Naar man allerede af andre Grunde holder Varerne liggende i lang Tid, opmuntres Spekulationen, og man bliver omvendt let tilbøjelig til at lade den ligge endnu længere for at kunne drive Spekulationen endnu videre. I Amerika kan den ligge 8 Aar under Statens Tilsyn med forskjellig Beregning af Svind overfor Ejerne i de første 4 og i de sidste 4 Aar; derefter kan man endnu undgaa at betale ved at sende den til Europa og atter indføre den igen, hvorefter den atter kan ligge under Toldvæsenets Tilsyn. Her har man nu i Amerika allerede sluttet sig sammen i 1870—72, og allerede i 1882 dannede man en Forening for Udførsel. En Tid lang kunde man endog udføre meget Betydeligt til Middelhavslandene, hvor de 8—900 Millioner Gallons Vin, der aarlig produceres, blandes med omtrent $^1/_{10}$ Spiritus eller lige saa meget som hele Amerikas nuværende Produktion, men hvor man nu i de senere Aar er slaaet af Marken af Tyskland, dels fordi Tysklands Kartoffelbrændevin ogsaa er billigt at frembringe, dels fordi den tyske Regering anvender en Del af de Millioner, som Folk betaler i Brændevinsskat, som Præmier til at tilvejebringe en Udførsel, der i og for sig ikke betaler sig. I 1887 søgte Brænderiejerne at følge Sukkerraffinaderiernes og navnlig Standard Oils Eksempel ved i Peoria i Illinois, i Centret i den bedste Majsegn i Landet, og hvor man tillige har Kul og Vand af passende Varmegrad i en Aare langs Illinois Floden,

igjennem den derværende German American Bank at samle 87 Forretninger, hvoraf hver enkelt først omdannedes til et Aktieselskab, hvis den ikke allerede var et saadant. Det var den saakaldte Distillers and Cattle Feeders' Trust, hvor man gav Ejerne af Brænderier Trust Certifikater til et i Almindelighed fire Gange saa højt Beløb, som deres Aktier i Virkeligheden var værd. Straks lukkede man de aller fleste Brænderier og beholdt kun 10—12 i Drift. Da Lovgivningen erklærede Trusts ulovlige, forandrede man her ligesom ved Standard Oil og Sukker Trust Sammenslutningen til et Selskab, Distilling and Cattle Feeding Co. Men Resultatet af Forsøg paa at holde overdrevent høje Priser og utilladelig og overdreven Spekulation med Aktierne m. M. var en Sammenstyrtning og forskjellige nye Organisationer, Dannelser til Dels ledede af den i 1895 af Retten indsatte Bestyrer.

Man har her dog saa meget mindre kunnet undgaa Konkurrence, som der ikke kræves meget store Kapitaler saaledes som ved Sukker Raffinaderierne; for 150,000 Dollars kan man etablere endogsaa et meget betydeligt Brænderi. Trusterne have selv idelig givet Anledning til at skabe ny Konkurrence ved den overdrevne Profit, de har søgt at tage, saa snart de saa sig i Stand dertil. Vi vil nu ikke her tale om den Konkurrence, de lider under ved Smugbrænderierne, hvoraf der findes nogle mindre betydelige i de store Byer og navnlig et stort Antal i Bjærgene i Nord Carolina, Kentucky og Tennessee, drevne af de saakaldte *moonshiners*, man antager i alt i et Antal af noget som 6,000 med et Tab for Statskassen af 10—20 Mill. Doll. om Aaret, og det uagtet man i de senere Aar har taget godt og vel et Par Tusinde om Aaret. I Nord Carolina sælges Whisky regelmæssig under Skattens Beløb, og man nævner som Eksempel en moonshiner, der ved sin Profit har kunnet købe 30,000 Acre Land og hæve sig til at blive en af de ledende *politicians* i sit county. Vi vil her heller ikke tale om Fabrikationen af andre Spirituosa saasom af Gin eller Genever, eller om den Fare, der truer den egentlige Whisky ved nye Methoder, hvorved man mener navnlig ved Anvendelse af Electricitet at kunne undgaa Tab af Tid og Renter ved den nuværende lange Lagring. Destillatørerne klager over Konkurrence med Øl og Vin, fordi det første er utilstrækkeligt og den sidste,

naar den produceres i Indlandet, slet ikke beskattet. Spiritus er beskyttet med ikke mindre end 123 % af Værdien.

Et andet Forhold, der ved Siden af den høje Skat og Lagringen har bidraget til Trusternes Udvikling paa dette Omraade, og som ligeledes gør sig gældende i andre Produktioner, er Forholdene ved Forhandling og navnlig Fastsættelsen af den mer eller mindre høje Rabat til Fordel for Forhandlerne. I det hele maa man ikke tro, at Konkurrence i Varehandel virker lige ud og helt igennem overfor Forbrugerne. Der er altid megen Gnidningsmodstand at overvinde, og overalt træffe vi allerede og ikke mindst i Handelen mere eller mindre monopolistiske Forhold. Idelig vil man finde, at ikke alene Fabrikanter og Haandværkere, men lige saa vel de Handlende, navnlig Detaillisterne, kræve en Profit bestemt ofte ved Sædvane og ogsaa ofte ved bestemte Aftaler mellem de Handlende i en By eller endog mellem alle Handlende af en vis Art i langt videre Kredse. Netop her er det et Forhold, ved hvis Ordning der er Anledning for Trusterne til at gribe ind med mere eller mindre Berettigelse og med mere eller mindre Held.

Ved Whisky som ved andre Drikkevarer kræves der en usædvanlig stor Fortjeneste ved den Afsætning, der finder Sted gennem Udskænkning. Den, der udskænker en Gallon Spiritus i Amerika, der koster ham selv fra 1 Dollars 23 til 2: 50, højst 3: 50, faar for denne 8, ja 10 til 20 Dollars. Under meget primitive Forhold paa Civilisationens Grænse, hvor Alle forlange stor Fortjeneste, koster Snapsen 25 Cents; ellers gaar den ned til 10; men selv denne Pris indeholder en meget stor Fortjeneste. Selv højere oppe i Handelen er Fortjenesten betydelig; man er endogsaa gaaet saa vidt at have givet de større Handlende en samlet Rabat af 9 Cents eller næsten lige saa meget, som det har kostet at frembringe selve Spiritusen, og det Almindelige har i lange Perioder været 7 Cent pr Gallon, 5 Cent til de egentlige større Handlende, *jobbers*, og 2 Cent til de saakaldte *distributers*, et Antal Hovedagenter, der ogsaa selv beskæftige sig med at tilsætte forskjellige Ingredienser for derved at skabe særegne Kvaliteter. Thi det gælder endnu mere i Handelen med Drikkevarer end i Handelen med de fleste andre Varer, at det Vigtigste er den Varietet, som Publikum er vant til, ikke mindst selve Navnet, *the brand*. Netop disse distributers

har man særlig ved en af Spiritus Trusterne søgt at drage ind i Organisationen.

Det er ikke blot i Amerika, at Magt over Forhandlerne og Ordningen af deres Fortjeneste har været et af de vigtigste Formaal for store Organisationer, saaledes ogsaa ved Sammenslutning af store Bryggerier. Man erindrer ogsaa disses Opkøb af eller i alt Fald Binden af Udskænkningsstederne, *the tied houses*, i England. Ogsaa Sammenslutningen af de danske Bryggerier har væsenlig denne Ordning til Formaal.

I Amerika har Forhandler Rabatten ligeledes spillet en stor Rolle i Sukker Trusten. Ogsaa her har man opstillet bestemte Regler for Profiten, der formentlig i begge Parters Interesse skulde nydes af de større Handlende. Man har fastsat den til $^{3}/_{16}$ Cent pr. Pund foruden $^{1}/_{16}$ Cent for kontant Betaling og en femte Sekstendedel for dem, der tog 100 Td. Sukker paa en Gang. Allerede ved de større Handlende var det vanskeligt at overholde denne Regel, og man har forgæves forsøgt at indføre den Skik at udbetale Rabatten senere saa vel som ogsaa at sikre sig Overholdningen af Prisen ved edelige Erklæringer. Det var Formaalet at sikre sig, at Køberen ikke købte af andre end Trusten; men man ønskede ogsaa at fastslaa, at de Forhandlende selv fik denne Profit. Allerede for de større Handlendes Vedkommende berettes det, at man i hele Dele af Landet maatte slaa af, saaledes, at man der nøjedes med $^{2}/_{16}$ Profit. Spørgsmaalet om Rabatten paa Sukker er saa meget vigtigere for Urtekræmmerne, som dette ofte repræsenterer $^{1}/_{3}$ af hele deres Handel, og det er ret ejendommeligt, at det synes at være Regel, at de ved en saadan Artikel maa reducere deres Fortjeneste til et Minimum for saa at tage Revanche paa et Omraade, hvor Publikum mindre let kan kontrollere, hvad der er passende Pris.

Ogsaa ved Tobak Trusterne har Afsætningens særegne Karakter udøvet en stor Indflydelse. Man har ogsaa her søgt at monopolisere ved at give god Rabat til Forhandlere og saa til Gengæld, at forlange, at disse ikke maa handle med andre, 10 % Rabat, naar de lade sig binde, men kun 2 ½ %, hvor de ogssa købe af andre. Nogle af Trusterne har her til Dels været knyttet til Patenter, saasom American Tobacco Co. (47 ½ Mill. Kapital)

for Fabrikationen af Cigaretter; men endnu mere Indflydelse synes Ordningen af Afsætningen at have udøvet. Saaledes har det store Continental Tobacco Co. (93 ½ Mill. Kapital) udmærket sig ved at skabe et nyt Marked i Kina og endog at lære hele Befolkninger at bruge Tobak. I Amerika er der Toldbeskyttelse af omtrent 144 % for Cigaretter, 118 % for Snus og 257 % for anden forarbeidet Tobak. Ikke desto mindre har den store ny Trust gjort sig særlig bemærket ved netop at ville trænge frem i Udlandet. Den har søgt at erhverve en stor Del Fabriker i Europa, navnlig i England, hvor den har kjøbt et af de store Selskabers Forretning.

National Salt Co., oprettet i Foraaret 1899 af Kapitalister fra Standard Oil, har søgt at sikre sig Monopolindtægt ved at erhverve sig Ejendomsret over Saltkilderne. Det er Forhold, vi ogsaa kjende fra Europa, fra Comp. des Salines de l'Est i Nancy i Frankrig, fra Saltværker i Tyskland og der særlig ved Produktionen af de for Gjodning saa vigtige Kalisalte fra preussisk Saksen, ogsaa fra Canadian Salt Co. og fra den engelske Salt Union. I Amerika har Trusten tillige forstaaet at udnytte den høje Indførselstold, tidligere efter Mac Kinley og nu efter Dingley Tarifen, medens Salt var frit efter Wilson Tarifen. Den er i Gjennemsnit 50 % eller korrektere 39 og 89 % for de forskjellige Former af Salt, og den har gjort det muligt for Trusten at hæve Prisen allerede paa Kysterne til 50 cent pr. Tønde, hvad der skulde kunne løbe op til en Monopolprofit af 4—5 Mill. om Aaret. Nu har den amerikanske Trust ogsaa erhvervet baade Canadian Salt Co. og den engelske Salt Union, og ved Herredømmet over Produktionen paa de vestindiske Øer og Italien menes den udvidede Trust nu at kunne udøve Magt over Verdensmarkedet med Undtagelse af Rusland og nogle ganske barbariske Lande.

Trusts som Salt Trusten minder om andre Monopoler, hvor der findes en naturlig begrændset Produktion, saaledes ved Frembringelsen af Diamanter af De Beers Co. ved Kimberley og af Kvægsolv ved gamle Almada i Spanien og Ny Almada i Amerika. Ogsaa andre Miner har man troet at monopolisere. Saaledes har man for nylig dannet en endnu større Trust end den, der tidligere eksisterede, for Bly under Medvirkning af Morgan og Rockefeller og ikke uden Forbindelse med Standard Oil Folkenes Interesse for

Olje og dermed for de Farver, hvortil foruden Olje ogsaa Bly anvendes. Det har ligget nær at forsøge at monopolisere Frembringelsen af Kobber, hvis Pris for en Tid var i saa stærk Stigning paa Grund af de nye Anvendelser i den elektriske Industri, ved Skibsbygning m. M.; men ligesom den ældre Kobberring mislykkedes i Frankrig og der endog fremkaldte Krise tidligere end Baring Krisen i England, saaledes har heller ikke The Amalgamated Copper Co. i Amerika i den nyeste Tid været heldigt, uagtet det har været dannet af saa mægtige Kapitalister som de fra Standard Oil, der her have samlet den rige Anaconda og andre Miner. Man mente, at de 75 Mill. Aktier skulde komme op til det Dobbelte eller i alt Fald mellem 100 og 150 %; men Englænderne, som havde 3/5 af Aktierne i Anaconda, begyndte at sælge og var heller ikke tilbøjelige til at spekulere i Prisstigning af selve Kobberet. Amalgamated Copper var Hovedaarsagen til, at Globe National Bank i Boston, der havde deltaget i Spekulationen, gik under i Trust Krisen sidst i 1899, og Standard Oil Kapitalisterne selv sagdes da at maatte sælge for en Snes Mill. »gilt-edged» Papirer for at kunne holde deres Aktier. Senere har man ment, at Trusten ved Overenskomst med den store Calumet og Hecla Mine paa den nordlige Michigan Halvø skulde have erhvervet et virkeligt Herredømme over Priserne; men atter er Forsøget aabenbart ganske mislykket. Uforarbejdet Kobber er toldfrit.

Trusterne i Glasindustrien er maaske ogsaa til en vis Grad begrundet paa begrænset Materiale. Monopolistiske Forsøg har ogsaa her fundet Sted i flere Lande. Paa en ejendommelig Maade er Monopolerne her imidlertid støttede af Arbejderforeningerne, og ligeledes hører disse Trust til dem, der i Amerika har forstaaet at benytte den høje Beskyttelsestold, saaledes en Trust for Spejlglas, en anden for Glas i Husholdningen eller *table ware* (60 % Beskyttelse) endelig Trust baade for grønne Flasker og *flint bottles*. Et Selskab, som har samlet 9 Fabriker for Lampeglas, og som har en betydelig Udførsel, forlanger kun fri Indførsel af sit Materiale. Den mærkeligste Trust er her imidlertid Trusten for Vinduesglas. Den har kunnet opnaa en overordentlig stor Profit paa den virkelige anvendte Kapital, forledent Aar 2 Millioner paa 6 Millioner virkeligt anvendt Kapital, 17 Mill. nominel Kapital,

en Profit, der dels er begrundet paa Beskyttelsestolden, over 66 %, der har gjort det muligt at hæve Priserne till det Dobbelte mod Englands og Belgiens, men som unægtelig ogsaa stadig har skabt Konkurrence, med hvilken man da maatte arrangere sig saa godt man kunde, ved Aftale eller ved at drage de ny Fabriker med ind i Trusten. Her er imidlertid Trusten og den store Profit tillige i høj Grad baseret paa Arbejdernes Foreninger, *unions*, der er stærkt udviklede i Glasindustrien med Undtagelse af Fabrikationen af Glasplader, hvor Arbejderne da ogsa kun har faaet ¼ af den Løn, de faa i Vinduesglas Trusten. Fagforeningen er her af en meget eksklusiv Karakter, idet den kun optager et begrænset Antal Lærlinge og Fremmede kun mod en Betaling af 500 Doll. Den tillader ikke Arbejderne at udføre mere end et meget begrænset Antal Arbejde. I Almindelighed er der da ikke Arbejdere nok. Den slutter Aftale med Trusten om Lønnen, om de Arbejder, der skal sættes i Gang, og den Tid, hvori Værkerne skal være i Virksomhed. Som Regel arbejdes der ikke fra 30 Maj til 15 September og i de sidste Aar ofte ikke før i November eller December. Fagforeningen har betydelig politisk Magt og har endog hjulpet Trusten at faa indført den høje Beskyttelsestold, der blandt andet har gjort Sit til, at hele Fabrikationen staar overordentlig langt tilbage i teknisk Henseende. Blandt andet har den udmærket sig ved at støtte den politiske *boss* i Pennsylvanien Senator Quay, og det er den, der har faaet den urimelige Lov igennem i 1885, at ingen Emigranter maa komme ind i Landet, som i Forvejen har sluttet Kontrakt om Arbejdet. To Tredjedele af Glaspusterne ere dog alle Belgiere eller Sønner af Belgiere. Mange af dem vende om Sommeren hjem til Belgien, og i det hele skal den Tid, der ikke arbejdes, af Mange anvendes daarligt. Trods deres overordenlige høje Løn og andre Privilegier enes de dog ikke altid med Trusten, og dette skal være en af Grundene, hvorfor den udvidede amerikanske Trust fornylig har søgt at udvide sin Virksomhed til Charleroy i Belgien, hvorfra der ogsaa har fundet nogen Indførsel Sted trods den høje Told af 80 til 100 %.

Kautchuk er en Artikel, der bruges meget i Amerika. I Vesten gaar Arbejderne, naar det er vaadt Vejr, i Støvler af Gummi. En Mængde Patenter har været taget ud for Fabrikationen. Naar

det er lykkedes at samle denne vigtige Forretning, har det dog vel til Dels været, fordi Kautchuken kommer fra Kilder, som man nogenlunde har kunnet beherske, navnlig fra Amazon Floden. Dog forklarer Charles R. Flint, den energiske og intelligente Mand, der væsenlig har udviklet denne Forretning, mig, at hvad han har organiseret som et Hele, dog væsenlig kun er »Handelen» med Kautchuk. Nu skulle alle Rubber Selskaberne dog atter være samlet til en endnu større Trust, der har søgt at efterligne Staal Trusten. De have opnaaet en Beskyttelse af 30 til 60 %.

Avispapir eller i alt Fald Trykpapir er mere eller mindre monopoliseret ved The International Paper Co. Det paastaar at levere Papir til alle Blade Øst for Chicago. Det har erhvervet en stor Mængde Værker, de fleste dog af liden eller ingen Værdi, uden Skov eller Vandkraft, og medens dens nominelle Kapital er omtrent et halvt Hundrede Mill., skulde Værkernes virkelige Værdi næppe være 15 Mill. Allerede Aaret efter dets Dannelse i Begyndelsen af 1899 erhvervede det et større Antal konkurrerende Værker, og det besidder vistnok nu den mest værdifulde Vandkraft i Staterne, 150,000 Hestes Kraft, for største Delen erhvervet for at undgaa Konkurrence, uden at man virkelig anvender den. Den ejer i 4 østlige amerikanske Stater, navnlig i Maine, 1 Mill. acres Land bedækket med amerikansk Gran, *spruce*, og har ligeledes erhvervet store Skovstrækninger i Canada. Ved Hjælp af Beskyttelsestolden, $^{3}/_{10}$ Cent pr Pund eller 15—19 % af Værdien af Trykpapir og $^{1}/_{2}$ Cent af Træmasse, hindrer den den store Indførsel, der ellers vilde finde Sted fra Canada til Fordel for Bevarelsen af Amerikas Skove. Amerikas 20,000 Aviser sige, at de nu betale det Dobbelte, hvad de behøvede at betale, for deres Papir, og at der derved i Virkeligheden tillige lægges en Skat paa Bibliotheker, paa Skoler, paa Kunst og Dannelse. Dog har heller ikke denne Trust paa nogen Maade kunnet undgaa Konkurrence, der yderligere forøges derved, at man ogsaa begynder at anvende andet Materiale, f. Eks. Sydens Magnoliatræer, Affald af Bomuldsfrø, af Sukkerrør m. m.

Endnu en Række andre Trusts i Papirfabrikationen vilde udvise Enkeltheder af Interesse. Der er Truster for Skrivepapir (38—44 % Beskyttelse), for Tapetpapir, *wallpaper* der blandt andet for-

sikrer at have sparet ½ Mill. Doll. i Udgifter til Handelsrejsende, nødvendige før Sammenslutningen. Der er en af den bekendte Judge Moores Dannelser, Trusten for Papirposer, Union Bag and Paper Co. (35 % Beskyttelse), som mener at have tvunget de Handlende til at lade være at købe af andre, der er Konvolut Trusten, American Envelope (20 og 35 % Beskyttelse), og American Straw Board Co., Fabrikationen af Pap af Halm, der for at komme til et bedre Resultat fornylig har forhandlet om Sammenslutning med andre Fabrikanter af Halmpap, medens der ligeledes er forhandlet herom mellem disse og Fabrikanterne af Papiræsker.

Tændstik Trusten eller Diamond Match Co. synes efter tidligere Uheld nu ikke blot at have opnaaet stort Udbytte, men ogsaa at have virkelige Fortjenester af Tændstikfabrikationen, hvad der blandt Andet har vist sig derved, at den for nylig har kunnet erherve Majoriteten af Aktierne og »the controlling power» i det store engelske Selskab for Fabrikation og Salg af Tændstikker, Bryant & May. Den har kunnet det, fordi den, medens det engelske Selskab i de sidste 15—16 Aar er staaet stille, har erhvervet alle ny Opfindelser og bragt de bedst mulige Maskiner i Anvendelse. Den har da ogsaa regelmæssig anvendt et halvt Hundrede Tusind Doll. om Aaret, forledent Aar 250,000 og ialt over 1 Mill. alene paa Undersøgelser og Opfindelser. Den trænger ligeledes frem i Tyskland, i Syd Afrika og i det fjærne Østen, hvor den i Manila og paa Java konkurrerer med skandinaviske Importører. Den har i Amerika 28 og 33 % Toldbeskyttelse.

Det vil ses, at de Artikler, hvormed disse store Trusts har beskæftiget sig, alle er Genstande for et stort almindeligt Forbrug. Der kan ikke være Tale om nogen monopolistisk Sammenslutning, hvor Forsyningen maa afpasses efter personlig Smag som ved Modeartikler, eller hvor Produktionen beror paa særlig personlig Dygtighed.

Man har altid fundet det vanskeligt at danne store Sammenslutninger for Tøjer, hvis Karakter varierer efter Forbrugernes Behov og Smag. Man har snarere fundet det muligt for simple ensformige Stoffer saasom de, der tjene til Foer, og for halvfærdige Produkter som Traad og Garn. Saaledes har man ogsaa i Amerika et Cotton Yarn Co. med 80 Millioner og et American

Thread Co. med 18 Millioner Kapital, Toldbeskyttelse 49 % af Værdien og formentlig »kontroleret» af det lidet heldige English Sewing Cotton Co.

Endnu er der andre Monopoler, der hører ind under, hvad vi ellers ikke have indladt os paa at omtale, den private Monopolisering af Samfærdselsmidlerne, saaledes navnlig de under Western Union sammensmeltede Telegrafselskaber, med 100 Mill. Kapital, en Sammenslutning, der tillige har været støttet af Patenter, og saaledes ogsaa den Monopolisering, der baseret paa disse har fundet Sted ved Telefonen. De store »Express» Selskaber, det vil sige Pakkepostforretninger, og Pullman Selskabet, Palads og Sove Vogne, har udviklet sig ved Overenskomst med Jærnbanerne. Mærkeligt er ogsaa det Monopol, der har udviklet sig med Hensyn til Nyheder, knyttet til Telegrafmonopolet, Associated Press for Nyheder i Indlandet, United States Press for Nyheder fra Udlandet. De store Aviser have ogsaa, ved at indgaa Foreninger og gennem disse at slutte Overenskomst med Telegraf og Telefon Monopolerne, erholdt en Stilling fordelagtigere end ny Konkurrenters, saaledes at de have kunnet tvinge disse til at betale meget store Summer for at blive Medlemmer af Foreningerne. Dette er dog en af de Sammenslutninger, hvis Berettigelse for nylig er bleven angrebet af Domstolene, der i Overensstemmelse med den almindelige Lovgivning mod Monopolerne har afgjort, at Associated Press ikke kan vægre sig ved at sælge sine Nyheder till dem, der ønsker at købe dem.

Hvis vi havde kunnet følge de enkelte Trusts endnu mere i Enkelthederne, vilde vi endnu mere have set, hvorledes deres Dannelse og Tilværelse er en evig Kamp. Deres Liv er ingenlunde uden Torne. De er en ejendommelig Fremtoning i Konkurrencens Verden; men de ere selv underkastede dens naturlige Love med dens evige Kampe. De vinde i mange Tilfælde en betydelig Profit, men de er ogsaa ofte underkastet store Tab, og er de end oftest dannede for at opnaa et Monopol, vil man dog finde, at de næsten aldrig i Virkeligheden have opnaaet nogen fuldstændig Eneret.

Några svensk-internationella rättsfrågor.

Genmäle från Utrikesdepartementet.

Under ofvanstående rubrik har professor Reuterskiöld i N:o I af Statsvetenskaplig Tidskrift för innevarande år riktat några anmärkningar mot Utrikesdepartementets uppfattning i trenne ärenden, som behandlats i Departementets årsberättelse för år 1900. Med anledning häraf har Utrikesdepartementet anhållit om plats för följande bemötande:

1. Beträffande det norska handelsfartyget, som under ett uppror i Bluefields, Nicaragua, med våld tvungits att transportera trupper och ammunition för de upproriska, anmärker professor Reuterskiöld, att Utrikesdepartementet, ehuru «några positiva detaljregler icke kunna anses finnas» för en regerings ansvar mot utländingar under uppror, och ehuru fartyget icke lidit någon förlust, bort icke destomindre begära skadeersättning på grund af, att psykiskt tvång utöfvats. Härtill kan svaras, att, därest öfverhufvudtaget någon ersättningsskyldighet skall kunna åligga en regering i dylika fall, villkoret härför är, att regeringen åsidosatt sin skyldighet att göra hvad på den ankommit för att skydda utländingarne. Nu var förhållandet i Bluefields det, att revolutionen, som leddes af militärguvernören, utbröt mycket hastigt och att till densamma anslöto sig förutom en stor del utländingar, hvaribland två svenskar, jämväl regeringens egne tjänstemän. Här-

igenom omöjliggjordes det för regeringen att bereda de neutrala utländingarne något skydd. Ingen regering har emellertid någonsin, såvidt Departementet bekant, ifråga om skada förvållad under uppror erkänt en allmän och ovillkorlig ersättningsskyldighet, med mindre sådan finnes bestämd genom lag, emedan eljest utländingar skulle komma i en förmånligare ställning än inländingar. Det torde allraminst för mindre stater vara anledning att uppställa nya grundsatser härutinnan, enär desamma mycket lätt af en större makt skulle kunna användas till förtryck och utpressningar. Visserligen har ersättning vid enstaka tillfällen utbetalts af billighetshänsyn, men i sådant fall under uttryckligt tillkännagifvande, att ingen skyldighet att betala ersättning förelåg.

Äfven om Nicaraguas regering enligt folkrätten varit ersättningsskyldig, hvilket efter hvad ofvan är påvisadt icke torde vara fallet, hade någon framställning om ersättning för annat än materiell skada icke kunnat ifrågakomma, enär en begäran om ersättning för psykiskt tvång, därest sådan framställdes af en utländsk regering mot svensk eller norsk myndighet, skulle komma att tillbakavisas af såväl den svenska som den norska regeringen.

Professor Reuterskiöld finner dessutom, att Utrikesdepartementet bort begära upprättelse för norska flaggans kränkning. Denna anmärkning försvagas dock af professorns egen fullt befogade reservation, att frågan om den hållning, en regering bör iakttaga vid kränkning af flaggan och egna undersåtars intressen, är framför allt en politisk fråga, hvars besvarande måste bero af omständigheterna, och att dessa i förevarande fall möjligen varit sådana, att ingenting annat lämpligen kunnat göras, än hvad som gjordes.

Med anledning häraf torde det böra erinras, att kränkningen af den norska flaggan icke gjordes af regeringen, men af upprorsmän, som tillfogat regeringen stor skada, och som räknat utländingar bland sina anhängare. Därest upprättelse hade begärts hos regeringen, kan det därför antagas, att en sådan begäran hade mötts med afslag. Af de i ärendet ingångna rapporter från de Förenade Rikenas agenter framgick ock med tydlighet, att någon upprättelse icke hade stått att vinna endast på vanlig «diplomatisk väg». Norska regeringen, som i främsta rummet

var häraf intresserad, yrkade vid sådant förhållande heller icke på, att framställning om upprättelse skulle göras.

2. Hvad angår norska fartyget «Regina», som uppbringades med en last af järnvägssyllar till Delagoabay för vidare befordran till Pretoria, framställer professor Reuterskiöld anmärkning mot Utrikesdepartementet därför, att Departementet *in casu* betraktat byggande af järnväg som krigshjälp och af sådan grund ansett, att «sleepers» kunnat förklaras som tillfälligt krigskontraband. Professorn anser att något skäl, hvarför järnvägsbyggande skulle anses som en krigshjälp mera i sydafrikanska kriget än i hvilket som helst annat, näppeligen lärer kunna uppvisas, samt att begreppet tillfälligt eller relativt krigskontraband icke bör utsträckas utan, så långt görligt är, inskränkas, helst den ståndpunkt, som den svenska rätten rätten intager i denna fråga, är angifven i Kungl. kungörelsen den 8 april 1854.

Grunden till att Departementet i föreliggande fall betraktat järnvägsbyggande som krigshjälp och sleepers som tillfälligt krigskontraband var dels den omständigheten, att Transvaal är ett land af stor utsträckning med outvecklade kommunikationer och utan tillgång till timmer, dels att lasten var afsedd för ett järnvägsbolag, som gjorde hvad det kunde för att hjälpa boerna och skada engelsmännen och som af den brittiska regeringen till och med betecknades som «krigförande».

Hvad åter kontrabandsbegreppet angår, torde anmärkningen, att detta begrepp icke bör utvidgas utan så långt görligt är inskränkas, svårligen kunna i praktiken upprätthållas, hur önskvärd en sådan inskränkning än må vara ur neutrala makters synpunkt. Det är ett faktum, att de medel, med hvilka krig föras, utvecklas och förökas, samt att krigföringen mer och mer måste taga i anspråk material, som samtidigt finner en utsträckt användning för fredliga ändamål. En naturlig följd häraf är, att jämväl krigskontrabandbegreppet måste småningom utvidgas, därest man öfverhufvudtaget med hela kontrabandsläran afser tillfredsställandet af ett rättvist anspråk: rätt för en krigförande makt att skydda sig mot, att neutral makts undersåte förser hans motståndare med krigshjälp. Kungl. kungörelsen den 8 april 1854 har icke heller inskränkt kontrabandbegreppet till «sådana tillverkningar, som

omedelbarligen äro till krigsbruk användbara», enär densamma bland de uppräknade förbjudna artiklarne jämväl nämner salpeter och svafvel, hvilka icke omedelbarligen användas för krigsbruk, men väl till åtskilliga fredliga ändamål, och Kungl. kungörelsen den 13 september 1855 supplerar denna kategori af kontraband med artikeln «bly i tackor eller hvilken annan form som helst». Kungörelsen af 1854 tillägger dessutom uttryckligt, att när ändring i och tillägg till bestämmelserna om kontraband komma att göras genom aftal med främmande makt, skall sådant varda särskildt till efterrättelse meddeladt. Den svenska rättsuppfattningen synes således snarare gå i riktningen af en utvidgning än af en inskränkning. Krigshistorien visar ock en tydlig tendens i utvidgande riktning. Kolfrågan t. ex. afgifver ett slående exempel på, hur kontrabandbegreppet utvidgas i samma mån, som krigets hjälpmedel utvecklas. Under det spansk-amerikanska kriget förklarade Förenta Staterna järnvägsmaterial och Spanien dynamit, sprängämnen, maskiner för fartyg, propellrar, ångpannor m. m. för krigskontraband [1]) och det torde ännu icke vara glömdt, hvilken indignation hästuppköpen för brittiska armén under pågående krig i Sydafrika väckt inom åtskilliga länder i Europa, ehuru hästar icke ingå under det traditionella kontrabandsbegreppet.

Från början voro England och Amerikas Förenta Stater visserligen ensamma om att uppställa begreppet tillfälligt krigskontraband, men då Frankrike, som dittills varit de ideella rättskrafvens talman, under konflikten med Kina år 1885 förklarade *ris* för krigskontraband [2]), erhöll den i det kontinentala Europa härskande

[1]) Spanske ministerns meddelande härom, mot hvilket icke någon protest nedlades för de Förenade Rikenas del, finnes återgifvet i Post- och Inrikestidningar för den 3 maj 1898.

[2]) Af franske ministerns i Stockholm not härom den 23 februari 1885 må följande meddelas såsom rätt betecknande: «Les conditions dans lesquelles se poursuit actuellement notre conflit avec la Chine, nous ont déterminés *à user du droit qui nous appartient comme belligérants, de considérer et de traiter le riz comme contrebande de guerre.* Des ordres sont donnés aux commandants de nos forces navales pour que cette mesure soit mise à exécution à partir du 26 Février».

För de Förenade Rikenas del protesterades visserligen på grund af kontrabandets natur af lifsmedel, men meddelandet offentliggjordes icke desto mindre till allmänhetens varning.

uppfattningen en svår stöt. Det är sant, att kontinentens folkrättsförfattare hittills icke erkänt det tillfälliga kontrabandets rättsliga natur, och folkrättsinstitutet har i sitt den 29 september 1896 antagna reglemente «réglementation internationale de la contrebande de guerre», § 4, förklarat tillfälligt kontraband för «abolie», men att äfven folkrättsinstitutet har måst taga hänsyn till krigskontrabandsbegreppets utveckling i praktiken, framgår däraf, att reglementet i nästpåföljande § 5 delvis återtager, hvad det gifvit förut, enär nämnda § 5 bestämmer:

«Néanmoins, le belligérant a, à son choix et à charge d'une équitable indemnité, le droit de séquestre ou de préemption quant aux objets qui, en chemin vers un port de son adversaire, peuvent également servir à l'usage de la guerre et à des usages pacifiques».

Så länge makterna icke kunna enas om en uttömmande definition, och så länge vissa makter anse frågan som en inre fråga, kommer osäkerhet att råda, och man måste alltid vara förberedd på tillämpning af principen om tillfälligt krigskontraband. Det gäller då för en neutral regering att bedöma frågan efter förhandenvarande omständigheter och pröfva, huruvida ett uppenbart missbruk eller öfvergrepp föreligger, eller om humanitetens fordringar åsidosatts. Därest regeringen finner, att så icke är förhållandet, men anser att verklig krigshjälp lämnas den ena af de krigförande, såsom fallet var vid ifrågavarande tillfälle, bör den vara oförhindrad att vägra sitt stöd åt en handling, som den anser rättsvidrig. Ett hinder häremot torde åtminstone icke böra sökas i förteckningar öfver kontraband, som tillkommit på tider, då betydelsen för krigsbruk af den artikel, hvarom fråga är, nämligen sleepers, antingen alls icke eller endast i ringa utsträckning var känd.

Professor R. finner emellertid icke, att kontrabandsfrågan är af största intresse i detta mål, utan han finner Utrikesdepartementets uppfattning med afseende å läran om «voyage continué», vida betänkligare. Härom uttalar professor Reuterskiöld, att «denna lära är så långt ifrån att böra gillas, att den tvärtom bör på det allra mest energiska sätt bekämpas, och att den ståndpunkt, på hvilken Departementet här ställt sig, är från modernt vetenskaplig

synpunkt ohållbar». Då det i årsberättelsen säges, att «folkrätten erkänner numera uppbringande i dylika fall för lagligt», förklarar professor R. detta vara «ett misstag».

Denna anmärkning från en så framstående vetenskapsman är öfverraskande Utrikesdepartementet tillåter sig hänvisa till en med anledning af spansk-amerikanska kriget i «Revue générale de droit international public» för år 1899 intagen serie artiklar af professorn vid universitetet i Caën L. LE FUR, däruti ifråga om tillämpningen af läran om «voyage continué» gent emot krigskontraband säges å sidan 471:

«Mais en matière de contrebande de guerre, si l'on admet que c'est la destination (*réelle*, bien entendu) qui donne à l'opération de transport un caractère illicite. en ce cas le caractère illicite existe dès le début du premier voyage et rend possible la saisie des objets de contrebande. Aussi un grand nombre d'auteurs déclarent-ils la théorie du voyage continu applicable en matière de contrebande de guerre. se trouvant ainsi d'accord sur ce point avec la jurisprudence des cours de prises anglaises et américaines».

Artikeln åberopar därefter uttalanden af folkrättsförfattare (Gessner. Heffter-Geffcken. Perels. Bluntschli. och Travers-Twiss) äfvensom några fall, bland annat det beryktade «Springbock»-målet, då läran tillämpats, samt erinrar vidare därom, att Sverige i Kungl. kungörelsen den 29 juli 1870[1]) erkänt denna lära, hvilken jämväl uttryckligen sanktionerats af folkrättsinstutet i dess ofvannämnda reglemente den 29 september 1896, hvars § 1 mom. 2 är sa lydande:

«La destination pour l'ennemi est présumée lorsque le transport va à l'un de ses ports, ou bien à un port neutre qui d'après des preuves évidentes et de fait incontestable, n'est qu'une étape pour l'ennemi, comme but final de la même opération commerciale».

[1]) Norska plakatet den 7 mars 1864 nämner äfven endast krigskontraband, som är «bestemte for de krigförende Magter eller disses Undersåtter eller der allerede tilhöre disse», och uppställer icke som villkor, att fartyget är destineradt till fientlig hamn.

Utrikesdepartementet vet icke, när det skulle sägas, att en regel för de Förenade Rikena har karaktären af gällande internationell rätt, om det icke kan ske i det fall, att regeln 1) är i öfverensstämmelse med svenska och norska författningar, 2) tillämpas af krigförande makter, 3) erkännes af de mest framstående folkrättsförfattare och 4) vunnit stöd af en så betydande auktoritet på folkrättens område som «l'Institut de droit international».

Departementet tillåter sig därför också tro, att den standpunkt, på hvilken Departementet *i detta fall* ställt sig, är från modernt vetenskaplig synpunkt fullt hallbar.

3. Slutligen framställer professor Reuterskiöld en anmärkning mot Utrikesdepartementets *motivering* ifråga om dess vägran att å diplomatisk väg utverka skadeersättning för åverkan, vållad af en tysk trawlare å svensk fiskredskap. Enligt professor Reuterskiölds åsikt borde Utrikesdepartementet hafva åberopat den i tullstadgan bestämda gräns för svenskt territorialvatten af 1 svensk mil och icke den i K. K. af den 5 maj 1871 bestämda gräns af 1 sjömil eller 4 minuter, inom hvilket fisket på västkusten är Sveriges innevånare förbehållet. Enär åverkan ägde rum 7 1/2 minut utanför yttersta skäret, hade resultatet blifvit detsamma, antingen den ena eller den andra författningen åberopats. Anledningen till att Utrikesdepartementet åberopat K. K. af 1871 var emellertid den, att det icke påvisats och antagligen icke heller skulle kunnat påvisas, att skadan förvållats af illvilja eller af uraktlåtenhet att iakttaga vare sig nödig varsamhet eller gällande internationella sjövägsregler, hvadan någon grund till reklamation icke förefanns, med mindre trawlarens fiske, under hvilket skadan förvållades, i och för sig utgjort en öfverträdelse af svensk lag, och i sistnämnda afseende kunde vid detta tillfälle endast K. K. af 1871 och icke tullstadgan vara bestämmande.

* *

*

Sedan förestående genmäle efter Departementets önskan meddelats Professor Reuterskiöld, har från honom ingått efterföljande svar.

Med anledning af Svenska Utrikesdepartementets bemötande af min uppsats torde endast ett par korta anmärkningar vara erforderliga, hvarvid bemötandets uppställning lämpligast följes.

1. Det enda, som här ger anledning till erinran, är Departementets uppfattning, att «norska regeringen» varit i främsta rummet intresserad i frågan om upprättelse. Att härmed skulle förstås den kongl. norska regeringen i Kristiania, är väl icke antagligt, utan torde därmed afses den norska regeringsmakten öfver hufvud; men detta synes mig å andra sidan vara oriktigt, i det att det *enda* i saken intresserade statsorganet här kunnat vara den folkrättsligt erkända svenska kronan, d. v. s. Kongl. Maj:t i det, Sverige och Norge omfattande, svenska riket. Har sålunda Departementet ansett ett upprättelseyrkande från «norska regeringen» önskligt eller nödigt, så måste detta efter min mening betraktas såsom ett skjutande af ansvaret öfver på orätt person. Men, såsom jag ock själf framhållit, det är ej mot den *politiska* frågans lösning, som jag egentligen gjort anmärkning, utan blott däremot, att Departementet så att säga inhöljt denna i en oriktig juridisk omklädnad, och denna anmärkning kvarstår orubbad. Själfva lösningen synes efter nu lämnade upplysningar icke kunnat blifva annan.

2. Här måste jag fasthålla, att i våra dagar göra sig visserligen två riktningar gällande, den ena till uppbringningsrättens utvidgande eller i allt fall bevarande, den andra till dess inskränkande och upphäfvande, men att af dessa det dock är den senare, som inom det kontinentala Europa torde få anses lifskraftigast och starkast, icke minst därför, att den moderna sjöfartstekniken mer och mer gör uppbringningen till ett antingen tveeggadt vapen eller ett rent ändamålslöst lidande. I detta afseende hänvisar jag till en ytterst läsvärd uppsats af Attlmayr, Strategie und Seekriegsrecht, i 1901 års «Mittheilungen» rörande Österrikes flottväsen.

Däremot medgifves gärna, att *omfattningen* af krigskontrabandsartiklarna är ganska växlande och *faktiskt* af de krigförande plägar utsträckas så långt, som de *utan allvarligt motstånd* kunna utsträcka begreppet. Men just därför är det af vikt, att *hvarje* stat med intresse för dessa frågors *rationella* reglering, huru litet stormaktsmässig den än må vara, gör allt det motstånd den kan vid de tillfällen, då den direkt är intresserad. Detta har Departementet icke, efter min tanke, i nu föreliggande fall gjort, och då jag måste anse en sådan underlåtenhet tyda på antingen alltför stor undfallenhet för utlandet eller alltför litet uppskattande af vårt eget svenska väldes rättsliga ställning i världen, har jag velat rikta uppmärksamheten härpå. De svenska författningarna i ämnet gifva vid handen 1:o Sveriges principiella ståndpunkt, som är den, jag i min uppsats angifvit, 2:o Sveriges benägenhet att vid oundvikligt behof gifva vika för ändrade förhållanden *vare sig* i utvidgande *eller* i inskränkande riktning.

Beträffande K. K. 29 juli 1870 bestrider jag, att densamma får tolkas såsom ett erkännande från svensk sida af teorien om *voyage continu*. Den innebär tvärtom ett utvidgande af rätten till fri trafik, i det att densamma begränsar den i § 5 af 1854 års K. K. stadgade inskränkning häri, och i öfrigt låter vid det gamla förblifva. Nämnda § 5 förbjöd nämligen, tolkad efter orden, öfver hufvud transport af möjligt krigskontraband, men då detta uppenbarligen icke kunde vara riktigt, gjordes genom 1870 års K. K. den förklaring, att transport af dylika varor dock vore *mellan neutrala hamnar tillåten.* Uttrycket «utan att tillhöra eller vara afsedda för de krigförande makterna eller deras undersåtar» innebär endast ett påpekande däraf, att *om* transporten i sak vore krigskontrabandstransport, medgifvandet icke skulle gälla, alltså en erinran, att rätten icke fick missbrukas på svekligt sätt, hvaremot författningen icke gaf några nya regler ang. frågan, *när* krigskontraband verkligen föreligger. Hade detta varit afsikten, borde icke § 5 allena hafva gjorts till föremål för förklaring, utan framför allt § 4. Hvad vidare angår citatet från *Revue générale de droit international public*, hvilket heller icke varit mig obekant — något som jag helt allmänt antydde genom att framhålla, att andra meningar finnas — så tilllåter jag mig påpeka,

att detsamma genom själfva sin form anger sig vara ett uttryck icke för den «härskande meningen», utan för en därifrån afvikande. Likaså innebär det åberopade uttalandet från Institut de droit international endast, att uppbringning är tillåten vid transport till neutral hamn, om det *af uppbringaren* bevisas — bevisskyldigheten åligger eljes i dylika mål den uppbringade — att denna hamn «n'est qu'une étape pour l'ennemi», d. v. s. är nederlagsplats för fienden, något som i *detta* fall svårligen kunde vara händelsen, eftersom Portugal faktiskt, om än ej formellt, stod på Englands sida och därjämte folkrättsligen kunde förhindra ett dylikt förhållande. Hvad slutligen den svenska positivt internationella rättens källor angår, äro de tre — svenska och norska författningar, våra traktater samt allmän internationell sedvanerätt. Allt annat är antingen icke bindande naturrätt eller såsom doktrin blott hjälpmedel för tolkningen af rättskällorna. Faran ligger just i att lämna en begynnande internationell praxis obestridd, ty därigenom *kan* den utvecklas till hvad den *icke är* — sedvanerätt.

3. Departementets uppfattning, att den tyska trawlaren kunnat göras ansvarig, blott om det fiske, hvarunder skadan vållades, «i och för sig utgjort en öfverträdelse af svensk lag», delar äfven jag, men i olikhet med Departementet anser jag, att detta är något som kan afgöras icke med tillhjälp af 1871 års K. K. (angående den exklusiva fiske*gränsen*) allena, utan endast under beaktande af *allt* hvad svenska fiskepolitiförfattningar härom kunna innehålla, och att på denna grund det icke är 1871 års speciella fiskegräns, utan tullstadgans sjöpolitigräns, som måste blifva den afgörande. Svensk rätt, ej internationell, skall inom denna gräns iakttagas.

Upsala i april 1902.

C. A. Reuterskiöld.

Ännu en gång "Sammansatta stater".

Af

Professor **P. Fahlbeck.**

Uti första häftet af *Dansk Nationaløkon. Tidsskr.* för innevarande år har Direktör M. Rubin ägnat min föregående uppsats om Sammansatta stater (Statsv. Tidskr. 1901, h. 6) några kritiska anmärkningar. På samma gång jag uppriktigt tackar honom för den uppmärksamhet, han skänkt min artikel, vill jag dock i sanningens intresse med ett par ord besvara de gjorda anmärkningarna.

Direktör R. anför, att öfriga nutida sammansatta staters förhistoria och tillkomstsätt äro så olika den svensk-norska Unionens, att en «sammenligning» mellan dem af den grund blir mycket haltande. Jag kan ej medgifva detta. Ty sammanställningen afsag endast att påvisa den olika utveckling, som ägt rum på den skandinaviska halfön och annorstädes; och det må väl vara tillåtet att jämföra individer af samma art för att konstatera deras åtskillnad i ett visst afseende. Däremot åsyftade jämförelsen icke att förklara den olika utvecklingen, ty det kan ingen jämförelse göra i detta fall. Hela meningsskiljaktigheten mellan min ärade recensent och mig koncentrerar sig därför på *orsaksförklaringen*, i det han mest vill förlägga den till de båda folkens tidigare historia och Unionens tillkomstsätt. Men detta är ännu ingen förklaring. Orsakerna till en pågående utveckling måste nämligen städse vara ett *praesens*, icke ett *praeteritum*, äfven om detta praesens har sina rötter i det förflutna. Men hvilka äro nu de krafter,

som, utgångna af den äldre tidens historia, lefva och verka i nutiden till Unionens upplösning i stället för till dess befästande? Man stannar i förlägenhet för svaret på denna fråga. Ty icke är det någon institution eller öfver hufvud något från äldre tider stammande yttre, som härvid kan aberopas. Återstår endast det i människornas inre fortlefvande minnet, som skulle föranledt en sinnesstämning, den där i sin ordning verkat som orsak härvidlag. Men detta strider åter mot den historiska verkligheten. Öfverhufvudtaget torde aldrig ett nationalhat ha existerat mellan norrmän och svenskar ens på den tid, då sådant beklagligen rådde mellan svenskar och danskar. Framför allt existerade intet sådant vid Unionens stiftande lika litet som senare. Under den första tiden af dess tillvaro fanns icke heller inom det norska folket någon utbredd ovilja mot Unionen själf. Denna har kommit senare; och vidare den står i samband med den inre norska partibildningen samt finnes blott hos en del af det norska folket — vänstern. Dessa tre fakta bevisa, att nämnda sinnesstämning *icke är ett barn af det förflutna, det norska folkets förhistoria och sättet för Unionens tillkomst, äfven om detta under partistriden senare påståtts, utan fastmer själf en produkt af den följande utvecklingen.* Härmed förlorar den af Direktör Rubin aberopade förklaringen till Unionens utveckling sitt stöd, och man hänvisas till de inom och under Unionen framträdande orsaksmomenten som förklaringsgrund, främst folksuveränitetens seger enligt den norska grundlagens anda, såsom jag i min tidigare uppsats påvisat. Alltså, man återkommer därtill att uti den norska grundloven jämte naturligen Unionens egen ofullkomliga organisation söka de förnämsta drifvande krafterna till hela den följande historien.

För öfrigt må emot Direktör Rubins tro på förhistoriens dominerande betydelse i fråga om en sak som denna hänvisas till ett analogt fall, som jag med flit förbigick, enär det slutat med fullständig amalgamering, men hvilket visar, huru fort människorna kunna glömma, när ej andra krafter verka till söndring. Det är Skotlands förening med England. Mellan dessa riken hade såsom oftast mellan grannar århundraden igenom rådt blodig fiendskap;

därtill voro de båda folken af olika stam med olika språk och delvis olika religion. Den följande utvecklingen har icke dess mindre gått i samma riktning som beträffande de andra sammansatta stater, jag i min uppsats anförde, blott ännu starkare. Helt visst kunde alltså trots förhistorien och sättet för Unionens tillkomst en utveckling af densamma, jag vill ej säga till enhet men till närmare sammanslutning, hafva här som annorstädes ägt rum — därest ej andra mot en sådan utveckling fientliga krafter funnits.

Af sådana krafter nämner min ärade recensent framför allt den, att Norge, som icke ville vara «provins» af Danmark, naturligen ännu mindre ville vara det af Sverige. Som psykologiskt motiv är detta fullt antagligt; men lyckligtvis sväfvar det hela i luften. Norge provins af Sverige — skulle det vara Unionens tanke? Författaren synes på fullt allvar tro det, såsom äfven framgår af de följande orden: «at Danmark ikke vil kunne være nogen ven af et suprematì af Sverige over Norge» (sid. 63). Må han då läsa igenom Riksakten, som närmare bestämmer förhållandet mellan de båda rikena. Uti detta aktstycke, som tillkom på initiativ af Sveriges Ständer, har man varit så angelägen om, att icke ens skuggan af ett provinsförhållande skulle framträda, att man till och med gjort våld på den historiska sanningen. Det heter nämligen där i ingressen: «att sedan genom Försynens mäktiga bistånd det föreningsband lyckligen blifvit knutet mellan Skandinaviens tvenne folk, som, ej af vapnen, men af den fria öfvertygelsen tillvägabragt, endast bör och skall hvila på ett inbördes erkännande af folkens lagliga rättigheter, till stöd för deras gemensamma troner», etc. Så tänkte och skref man i Sverige 1815 — det är helt annat än suprematì det. Icke heller har från svensk sida någon enda gång under den följande tiden försök gjorts att bryta denna öfverenskommelse eller att göra Norge till provins. Det tal om «Overgreb», som från norska vänsterns sida så ofta hörts och ännu höres, skall af historien, när partilidelserna en gång upphört, få sin rätta tydning och blir den för visso en helt annan, än hvad ordet lyder. Ty när detta öfvergrepp var som störst, så bestod det däruti, att Sverige till en början uppställt

alternativet status quo eller en fullständig revision, hvarje gång Norge fordrat en förändring, som innebar ett stycke upplösning af Unionen. Full likställighet genom det bitvisa sönderplockandet eller genom den fullständiga revisionen — det har varit de båda motsatta uppfattningarne, såsom en yngre norsk vänsterman nyligen litet naivt men fullt träffande karakteriserat unionshistorien. Ty dessa försök till allmän revision, som tre gånger gjorts, ha aldrig afsett att ställa Norge i provinsförhållande till Sverige, utan blott att med iakttagande af full paritet ställa båda rikena under unionen eller ett unionsförhållande. Detta är den historiska verkligheten. Emellertid är det ganska märkligt att höra en dylik uppfattning gå igen hos en af Danmarks främste män, som dock bättre än flertalet af sina landsmän känner de båda andra nordiska länderna.

Vidare anser Direktör Rubin, att jag tillagt Mellanrikslagens upphäfvande genom svenskt initiativ allt för liten betydelse i afseende på Unionens utveckling eller rättare afveckling. Jag tror icke det. Man ihågkomme blott, när detta skedde — 1897 — alltså vid en tid, då redan afvecklingen af Unionen och det ledande partiets i Norge ovilja mot densamma nått den punkt, att hvarje klarseende måste förtvifla om dess bestånd. Att det ändock i detta fall varit bättre att med ett *Credo quia absurdum* bevara denna länk i unionsbandet, har jag redan sagt, ehuru å andra sidan ingen ett ögonblick kan betvifla, att icke de åtgärder till Unionens upplösning, som sedan dess vidtagits, skulle hafva fullbordats, vare sig Mellanrikslagen ägt bestånd eller icke.

Till sist anför Direktör R., att om nutiden är imperialismens tidsålder, så är den tillika «særnationaliteternes», hvarmed väl torde afses att angifva sistnämnda tendens som fullt ut lika tidsenlig som den förra och alltså ock den separatiska utvecklingen på den skandinaviska halfön som ett naturligt barn af sin tid. Omöjligt är att förutse, såsom äfven Direktör R. anmärker, hvilkendera af dessa motsatta krafter i en sen framtid kan blifva förhärskande, men för den tid, som våra ögon kunna öfverblicka, synes dock deras inbördes förhållande vara klart. Den ena går med, den andra mot tiden, för så vidt den senare eller sträfvan till särexistens afser full själfständighet för hvarje liten nationell

grupp och dess egenheter. Inskränker den sig däremot till att fordra decentralisation och autonomi för de skilda delarna af redan bestående välden, såsom finnarnes sträfvan varit uti det ryska riket, så går den visserligen icke mot tiden, utan förliker sig väl med dess allmänna tendens, ja är egentligen dess fullbordan. Men dessa fullt berättigade sträfvanden hafva under intrycket af ett politiskt antiqvitetsvurmeri, som vi mycket ha den lärda historiska forskningen att tacka för, omsatts till en själfständighetsmani, hvilken går ut på att göra historien fullständigt om igen på alla de ställen, där den utjämnat provinsiella olikheter och förenat skilda nationaliteter. Denna andas barn äro företeelser sådana som den checkiska rörelsen i Böhmen, fennomanien i Finland, catalanismen i Spanien, maalstrævet i Norge, åtminstone uti den exklusiva form, som dessa rörelser efter hand antagit — däremot icke Irlands kamp lika litet som Polens, ty där rådde och råder fortfarande ett verkligt förtryck. Det är under samma synvinkel, jag i den omskrifna uppsatsen betraktat Norges väg ut ur Unionen. Nationalitetssträfvandet i denna gestalt, som utan tvingande behof söndrar folken i stället för att närma dem, det är det, som jag förmenar vara emot tiden. Att häruti dock för ingen del ligger en önskan, att de små nationerna, som ännu faktiskt finnas, skulle yttermera reduceras, behöfver jag ej säga. Fastmer skulle jag ans det vara den största olycka för Europa och mänskligheten, om så skedde. De små nationerna ha bland mycket annat till uppgift att vara de storas samvete och så främja folkrättens utveckling mot det mål, som ytterst föresväfvar den, den allmänna freden. Blott böra de icke onödigtvis eller för en öfverdrifven självkänsla göra sig mindre, än de redan äro — allra helst då de ha en sådan granne, som vi hafva.

Jag har tagit till orda icke blott för att bemöta min högt värderad recensent i de punkter, jag ansett honom taga miste, utan ock för att *sine ira et studio* nu liksom i min föregående uppsats söka klargöra för våra närmaste utomstående såväl som för oss själfva, hurudana förhållandena på den skandinaviska halfön rätteligen äro, och hvart utvecklingen bär. Ty i båda dessa afseenden synas oklara föreställningar råda. Vi förstå hvarandras tungo-

mål och äro af samma stam, men vi känna hvarandra i grunden mindre, än om vi talade skilda språk och vore af alldeles främmande ras. Det är sannerligen icke ett ögonblick för tidigt, att vi alla tre, danskar, norrmän och svenskar, bättre lära känna hvarann. Ty okunnigheten är alla missförstånds moder. Och tiden manar oss att hålla ihop.

Inkomsttagarne

och

den statistiska rösträttsutredningen.

Ett beriktigande

Af

Professor P. Fahlbeck.

Under brådskan med färdigställandet af senaste häfte (Extrahäfte) före påskferierna insmögo sig, förargligt nog, ett par fel uti beräkningarne öfver *inkomsttagare* och eventuellt röstberättigade vid en till kommunalstrecket skeende nedsättning af census. Det ena af dessa fel, en förväxling af tvenne rubriker, anmärktes af Dr. Söderberg uti Stockholms Dagblad för den 25 Mars och beriktigades af mig uti samma tidning för den 29 Mars. Men utom detta förekom äfven en annan oriktighet, bestående uti en felsummering uti tablåen öfver samtlige inkomsttagare, i det att de 75,000 drängarne i husbondens tjänst fördes till gruppen «egna inkomster saknande» i stället för till den närmast högre med inkomst af 4—500 kr. Allt detta föranleder mig att i korthet återgifva beräkningen, sådan den bör vara, på sätt som här följer.

Totala antalet män öfver 21 år . . .	1,355,292
Däraf redovisade utaf Stat. Centralbyrån ss. fastighetsägare och inkomsttagare	679,247

Vidare «ej i kommunen mantalsskrifne, omyndige, i konkurs varande utan kommunal rösträtt, ej välfrejdade äfvensom utländske undersåtar» approximativt	25,000
Saldo, ej redovisade	651,045
S:a	1,355,292

Af desse 651,000 i rundt tal kunna uppföras såsom *egen inkomst saknande*:

fattighjon	49,000 [1])
studerande (approx.)	4,000
hemmavarande söner och mågar vid jordbruket	88,000 [2])
hälften af alla öfver 70 år gamle män (år 1899)	56,000
Yngre löst folk (approx.) [3])	27,000
S:a	224,000
Återstod	427,000
S:a	651,000

[1]) Omfattar alla i åldern öfver 15 år enl. 1899 års statistik.

[2]) Enligt följande beräkning. «Hemmavarande söner och mågar» vid jordbruket å landsbygden 210,549. Samtidigt funnos i *åldrarne 15—21 år* å landet 213,421 män. Antager man, att desse fördela sig på jordbruket och på öfriga näringar i jämn proportion till hela antalet vid hvardera gruppen räknade, så komma på det förra i rundt tal 136,000. Af desse antagas så 10 % befinna sig icke hemma, utan i främmande tjänst. Återstå 123,000 minderårige, hvarmed det ofvan angifna talet 210,549 bör minskas, för att vi skola få hemmavarande söner och mågar, som äro *öfver 21 år*, — omkring 88,000. Allt detta enligt 1890 års statistik och utan att hänsyn tagits till den stora gruppen «utan uppgifvet yrke». Sammanföres ej denna såsom här med öfriga näringsidkare utan proportioneras ut på desse och jordbrukarne, såsom rätteligen bort ske, så blir antalet 15—21 åringar, som tillhöra jordbruket, icke 136,000 utan vida flere, följaktligen «hemmavarande söner och mågar» öfver 21 år icke 88,000 utan ej obetydligt färre. Naturligen kunna ofta hemmavarande söner och mågar anses äga en inkomst af mer än 500 kr., men för att ej räkna för knappt, bortses därifrån.

[3]) Hit hänföras 2 % af hela antalet män öfver 21 år.

Tablaen öfver *inkomsttagare* blir alltså, såsom förut:

Antal vuxne män [1]) med inkomst af:

öfver 800 kr.	190,889
700—800 »	34,925
600—700 »	48,234
500—600 »	76,929
under 500 »	651,000 [2])

och om den sista gruppen uppdelas så, som ofvan skett:

Antal vuxne män med inkomst af:

400—500 kr.	427,000
under 400 » eller egna inkomster saknande	224,000

Att en så beskaffad inkomstfördelning är en orimlighet, äfven om behörig hänsyn därtill tages, att blott «inkomsttagare», icke fastighetsägare afses, är själfklart. Af ofvan nämnda 427,000 torde i verkligheten blott drängar i husbondens tjänst samt hälften af statkarlarne (de förra vid pass 75,000 de senare i rundt tal 50,000 enligt 1890 års statistik) få anses äga mindre än 500 kr. i inkomst. Totala antalet af den officiella statistiken icke redovisade inkomsttagare med öfver 500 kr. blir sålunda enligt dessa beräkningar — 302,000 vuxne män.

Emellertid må till sist erinras om, att beräkningar af detta slag icke afse att gifva en exakt bild af förhållandena, blott en ungefärlig föreställning därom. Endast en verklig inkomst- och lönestatistik kan härvid gifva rätt besked. Men i afsaknad af en sådan äro uppskattningar, ehuru till sin natur mer och mindre godtyckliga, enda utvägen att komma till någon kunskap. Och i förevarande fall, då det finnes omkring 651,000 vuxne män, som icke innefattas uti den officiella skattestatistiken, och frågan gäller

---

[1]) En del af desse äro därjämte fastighetsägare och arrendatorer. Å andra sidan saknas ett antal män (approx. 25,000) «ej i kommunen mantalsskrifne, omyndige» etc.

[2]) Häruti ingå jämväl uti Göteborg, Sundsvall och Jönköping möjligen förefintliga vuxna män, som äga i inkomst 500—600 (650) och i Stockholm 500—700 kr.

en rösträttsutvidgning till 500 kronors-strecket, så får man, äfven med risk att taga till för mycket här, för litet där, tillgripa nämnda utväg för att ej allt för käckt leka blindbock med verkligheten. Ty vid bedömandet af en så beskaffad rösträttsreforms sannolika verkningar får man ej trösta sig med, att de små inkomsttagarne skola framdeles som hittills underlåta att anmäla sig för upptaxering. Och äfven om man antoge, att skattemyndigheterna icke ville godkänna andra än de, som uppnå kontant minst 500 kr., och därför bortser från statkarlarne samt och synnerligen såsom delvis ägande sina inkomster in natura, så återstå i alla händelser 252,000 *utöfver* de af den officiella statistiken redovisade (246,404), som kunna och helt visst skola fordra rösträtt. När 500 kronors inkomst och en minimal skattebetalning skänka politisk rösträtt, så talar allt för, att massor af sådana, som nu ej låtit höra af sig, skola begagna sig af sin rätt. De med en dylik reform inträdande helt nya förhållandena göra alla hittills vunna erfarenheter i detta afseende om intet. Man har härvid endast att räkna med den ekonomiska och juridiska möjligheten, alldeles såsom man upptager de nu röstberättigade, vare sig de betalt sina utskylder eller ej. Därför måste man trots alla mer eller mindre allvarligt menade motförsäkringar från vissa håll fastslå, att det s. k. kommunalstreckets census innebär allmän rösträtt i städerna och en mycket utsträckt sådan på landsbygden.

Att inför en sådan verklighet mången ryggar tillbaka för såväl det kungliga rösträttsförslaget som andra liknande, är ej underligt. Sedan man efter vanligheten allt för länge uppskjutit en nödig reform och äfven varit okunnig om den rätta inkomstfördelningen samt verkan af en rösträttsutvidgning till kommunalstrecket, så finner man sig nu plötsligen stå tämligen ansikte mot ansikte med den allmänna rösträtten med dess vidt gående konsekvenser särskildt för de maktägande i andra kammaren. Flera förslag hafva äfven sett dagen, åsyftande att jämte det man bereder större rum åt arbetarne likväl häfda det bestående. Uti dessa förslag har tillämpats principen om gruppval dels i form af klassval utaf ett eller annat slag dels i den mekaniska formen af allmänna proportionella val. Hvilketdera som helst är tvifvelsutan

bättre än den allmänna rösträtten *sans phrase.* Men spörsmålet är, om ej dessa förslag nu kommit antingen för sent eller — för tidigt.

Hvad slutligen beträffar ett försökt försvar af läran om rösträtten som en allmän mänsklig rättighet på den grund, att friheten och särskildt lagbunden frihet «ej låter tänka sig, utan att en hvar bundit sig f r i v i l l i g t, d. v. s. själf godkänt eller själf varit med — direkt eller indirekt — att stifta de lagar, hvaraf han bindes», så faller det på sin egen orimlighet. Hufvudmassan af de lagar, hvarunder vi lefva, har tillkommit före vår tid, men ingen tänker på att vägra dem lydnad därför, att han ej själf bidragit att stifta dem. Och sammalunda med många af de lagar, som tillkommit under min lefnad, men hvilka jag kanske högeligen ogillar. Det har funnits en tid — uti vissa gammalgermanska och medeltida samhällen — då blott den lag ansågs bindande, som den frie mannen själf godkänt; och en sådan tid skall komma uti framtidens samhällen, förmenar anarkisten — men i nutiden och i våra samfund gäller den absolut ej. Att söka ur frihetens begrepp deducera allas lika rösträtt är fullständigt förfeladt.

Anm. Man har fäst min uppmärksamhet vid ett skriffel uti samma artikel å sid. 79 rad 4 och 1 nedifrån, där det står *människovärdet* i st. för *medborgarvärdet*, såsom det bör vara, och hvartill det härmed rättas

Nyare statsvetenskaplig litteratur.

Af

Joh. R. Nilsson.

Sveriges statskunskap på grundvalen af W. E. Svedelius handbok af J. F. Nyström. Upsala 1901.

Handbok i allmän statskunskap. Populär framställning af Ragnar Lundborg. Stockholm 1901.

Det var en mycket god idé af förläggarne af W. E. Svedelius' handbok i statskunskap att i en ny upplaga utgifva den del däraf, som handlar om Sverige, såsom en särskild bok. Ty så länge skildringen af vårt land sammanfördes i en bok med framställningen af Norge och Danmark, måste priset bli högre och därför bokens spridning mindre. Och detta var skada, då ju den breda, saftiga och flytande stil, som utmärker Svedelius' framställning, gör hans arbete särdeles lättläst och därför synnerligen lämpadt för spridning i vida kretsar. Tyvärr är priset — Kr. 2: 50 — fortfarande väl högt.

Naturligtvis har i denna nya upplaga Svedelius' framställning i mångt och mycket måst omarbetas, och utgifvaren påpekar också i förordet, att arbetet till stor del blifvit ett nytt. «Flera kapitel äro här alldeles omarbetade, och ett par nya hafva tillagts, men utgifvaren hoppas, att dessa ändringar måtte befinnas hafva ländt arbetet till nytta och gjort det än mer lämpadt till en inledning i Sveriges statskunskap».

Dessa förhoppningar hafva goda grunder för sig. Det hade dock icke skadat, om utgifvaren litet noggrannare genomsett framställningen, så att man icke här och hvar behöft stöta på föråldrade eller eljest oriktiga detaljuppgifter af större eller mindre betydelse.

I de båda första kapitlen talas om Sveriges *areal* och *folk*, hvarvid belysande jämförelser med andra länder i rikt mått förekomma. Särskildt bör papekas, att i denna upplaga meddelas en hel del befolkningsstatistiska uppgifter, som ej alls berördes i de förra upplagorna, t. ex. om befolkningens tillväxt från äldre tider till våra dagar, om äktenskapsfrekvensen, proportionen mellan könen samt nativitet och mortalitet förr och nu m. m. Därefter kommer ett innehållsrikt kapitel om Sveriges *näringar*. Afdelningen om *förvaltningen*, som sedan följer, är utförligare och mer systematiskt ordnad än förr. Men vissa uppgifter där äro oriktiga, t. ex. att näringarna i allmänhet höra till civildepartementet (sid. 34), eller att kammarrättens utslag i fattigvårdsmål kunna öfverklagas till högsta domstolen (sid. 39). Där talas också fortfarande om patentbyrån i stället för patent- och registreringsverket m. m. dyl.

Så följa några tämligen kortfattade kapitel om *lagskipning, kyrkan, läroverken, inrättningar för vetenskap och konst* samt *krigsmakten*. På tal om högsta domstolen säges nu som förr, att den arbetar på två afdelningar, ehuru den numera stundom arbetar pa tre. Den oriktiga framställningen af rösträtten vid prästval (sid. 46) kvarstår från förra upplagan. Och den förändring, som 1893 skedde i afseende på rätten att deltaga i val af de prästerliga ombuden i kyrkomötet, har utgifvaren icke beaktat, ej heller att numera icke blott chefen för ecklesiastikdepartementet, utan äfven chefen för justitiedepartementet får deltaga i kyrkomötets öfverläggningar.

Så kommer ett nytt kapitel om *banker och finanser* samt därefter den tämligen utförliga *historiska inledningen till statsförfattningen*. Äfven här skulle anmärkning kunna göras mot en eller annan detalj. Och vid den därpå följande skildringen af *Sveriges nuvarande grundlagar* har utgifvaren t. ex. förbisett, att det icke längre går an att säga, att interimsregeringen består af hela svenska statsrådet och lika många ledamöter af det norska (sid. 164 och 227). Och han räknar fortfarande till de allmänna villkoren för riksdagsmannaskap «att ej vara under tilltal för vanfrejdande brott» (sid. 190).

Det sista kapitlet, om *Unionen med Norge*, är nytt och innehaller dels en kort redogörelse för föreningens uppkomst och utveckling, hvarvid äfven omnämnes den senaste unionskommittén och de förslag, som där framställdes, dels en skildring af unionens nu gällande statsrätt.

På grund af sina många goda egenskaper förtjänar boken en vidsträckt spridning äfven bland de bredare lagren af vårt folk. Och den bör ej saknas vid våra folkhögskolor eller i våra arbetare- och sockenbibliotek.

Herr Ragnar Lundborgs Handbok i allmän statskunskap afser att lämna en »redogörelse för staternas nuvarande och förutvarande regeringssätt, folkrepresentation, förvaltning, domstolar,

tidningspress, härväsen, finanser m. m.». Med afseende på *antalet* omförmälda stater lämnar den intet öfrigt att önska. Så t. ex. behandlas särskildt för sig äfven de obetydliga engelska lydstaterna Johore, Brunei m. fl., och samma ära vederfares så tvifvelaktiga statsbildningar som Moresnet, ett neutralt område på gränsen mellan Preussen och Belgien, och Goust, en ort i Frankrike. Det är under sådana förhållanden tämligen opraktiskt, att innehållsförteckningen icke upptager staterna i bokstafsordning, utan i en af förf. uppgjord rangordning sålunda: först åtta stormakter med Ryssland i spetsen och Förenta staterna och Japan sist; därefter åtta stater af första ordningen, bland hvilka Nederländerna sättas främst och Kina sist; så nio stater af andra ordningen, börjande med Portugal och slutande med Chile; därefter en hel del stater af tredje ordningen samt till slut småstater «utan något inflytande på världspolitiken», såsom Luxemburg, Lichtenstein och San Marino.

I en inledning gifver förf. först några upplysningar om, hur han tänker sig *statskunskapens ändamål, begreppet stat* och *staternas klassifikation*, därefter några notiser om *regerande furstliga dynastier* samt äfven om några icke regerande såsom Bonaparte, Karageorgevitch m. fl. samt säger till slut några ord om *folkrätten*. Denna inledning hör icke till bokens mera lyckade partier. Särskildt stöter man sig på förf:s klassificering af staterna, som saknar system och reda. Den bjuder för öfrigt på hvarjehanda egendomligheter. Så finner förf. «lämpligast» att först och främst indela staterna i arfriken och valriken, och denna indelning fullföljer han hela boken igenom. Så betecknar han t. ex. Schweiz som ett «konstitutionellt valrike»; Hamburg och Bremen förklaras likaledes för valriken, däremot Lübeck och Peru för arfriken, hvilket dock måste vara tryckfel. Vidare anser han det riktigast att beteckna tyska riket såsom ett statsförbund och icke som förbundsstat, ty, säger han, «de olika tyska staternas suveränitet är fullt erkänd af alla», något som icke är med sanningen öfverensstämmande. Förf:s bestämning af begreppen personal- och realunion är också något egendomlig och leder honom till att karakterisera föreningen mellan Sverige och Norge som personalunion, men den mellan Österrike och Ungern som realunion.

I den därpå följande framställningen behandlas hvarje stat för sig, hvarvid förf. först meddelar uppgifter om *ytinnehåll* och *folkmängd* samt de förnämsta städerna och deras invånareantal. I detta afseende är hans framställning ganska rikhaltig och siffrorna, såvidt jag kunnat finna, i det hela riktiga, om man bortser från ett och annat påtagligt tryckfel. I vissa fall borde emellertid något nyare folkmängdssiffror kunnat uppgifvas.

Teckningen af staternas *författning, styrelse* och *förvaltning* upptager största utrymmet, men är ända i allmänhet ganska knapphändig. Till en del hade detta kunnat afhjälpas, om förf. hade förstått att hushålla mera med utrymmet och icke slösat därmed på

uppgifter om kejsares och konungars mer eller mindre långrandiga titlar. Det värsta är emellertid, att denna afdelning lider af mycket stora fel. Här och hvar bjudes man på oriktiga årtal. Ej sällan lämnas föråldrade uppgifter. Så påstås, att i Förenta staterna till vicepresident utses den, som vid valet «fått det näst efter presidenten största antalet röster», en bestämmelse, som upphäfdes för ungefär etthundra år sedan. Att rösträtten till Andra kammaren i Holland betydligt utsträcktes 1896, synes förf. icke veta om; ej häller att samma år Österrikes Haus der Abgeordneten fick en ändrad sammansättning. Rösträtten till norska stortinget beskrifves sådan den var före 1898. Och den utvidgning af det schweiziska förbundets myndighet på kantonernas bekostnad i afseende på civil- och kriminallagstiftningen, som skedde 1898, har undgått förf:s uppmärksamhet o. s. v. o. s. v. Alltför ofta är framställningen så knapphändig och oklar, att man ej får någon redig föreställning om den sak, som behandlas. Så t. ex. skildringen af Englands förvaltning (och rättsväsende), presidentvalet i Förenta staterna och valen till det danska landstinget.

Notiserna om *rättsväsendet, kyrkan och den andliga kulturen, pressen, krigsväsendet, järnvägar* och *finanser* i de olika staterna äro i det hela mycket kortfattade. Felaktiga uppgifter saknas tyvärr icke där heller. Så skall enligt förf. förbundsdomstolen i Schweiz fortfarande bestå af blott 9 ordinarie ledamöter, ända till 97 % af Rysslands befolkning höra till den grekisk-katolska kyrkan och flertalet af Badens befolkning till den evangeliska kyrkan. Vidare påstås, att Finland endast har tre biskopsstift, att de franska järnvägarnes längd år 1899 blott var 38,002 kilometer o. s. v.

Såsom en allmän anmärkning mot boken kan till slut framhållas, att den synes tillverkad i alltför stor hast, så att stilen blifvit en smula vårdslös och tryckfelen onödigt många.

Förf. uttalar den förhoppningen, att hans arbete «skall kunna blifva till nytta dels för en större politiskt intresserad allmänhet och dels för preliminära studier i statskunskap vid våra högskolor». Denna förhoppning kan näppligen ha stora utsikter att förverkligas.

Administrativ praxis.

---

3. *Tjänsteman, som har sin bostad utom tjänstgöringsorten, är ej berättigad att för resor i tjänsteärenden bekomma högre ersättning af statsmedel, än om han vore boende inom tjänstgöringsorten.*

Sedan Kammarrättens revisionsafdelning efter granskning af Väg- och Vattenbyggnadsstyrelsens räkenskaper för år 1898 framställt anmärkningar, innefattande påstående, att, enär till byråchefen i nämnda styrelse A. F. O. Cederberg, som enligt styrelsens förordnanden nämnda år verkställt åtskilliga inspektioner och andra förrättningar i landsorten, utbetalt dels enligt anordningar den 28 sept. och den 5 nov. 1898 för fyra resor mellan Saltsjöbaden och Stockholm, företagna närmast före och efter dylika inspektioner, ersättning med tillhopa 9 kronor, dels ock enligt anordning den 16 juli 1898 ersättning för två resor mellan Saltsjöbaden och Stockholm, likaledes företagna närmast före och efter sådana inspektioner, tillhopa 4 kr. 50 öre, men vid det förhållande, att Stockholm vore bemälde Cederbergs tjänstgöringsort, ersättning för berörda resor mellan Stockholm och Saltsjöbaden icke bort till honom utgå, nämnda belopp, tillsammans 13 kr. 50 öre, måtte ersättas, utlät sig, efter det förklarande afgifvits dels af revisoren hos Väg- och Vattenbyggnadsstyrelsen O. V. Modig rörande utbetalningen af förstnämnda belopp 9 kronor, dels af amanuensen A. Norbeck i egenskap af tjänstförrättande revisor hos styrelsen i fråga om utbetalningen å återstående 4 kr. 50 öre, Kammarrätten genom två särskilda utslag den 21 mars 1901, att, enär den omständigheten, att Cederberg haft sin bostad utom tjänstgöringsorten, icke finge anses hafva berättigat honom att för resor i tjänsteärenden bekomma högre ersättning af statsmedel, än om han varit inom tjänstgöringsorten boende, fastställde Kammarrätten anmärkta beloppen, tillsammans 13 kr. 50 öre, till betalning af Modig och Norbeck, en hvar i hvad honom rörde, dock med öppen lämnad rätt för en hvar af dem att af vederbörande söka sitt åter efter befogenhet.

Modig och Norbeck anförde häröfver besvär hos K. M:t, som emellertid enligt utslag den 24 jan. 1902 ej fann skäl göra ändring i Kammarrättens öfverklagade utslag. G. T.

4. *Reseersättning utgår jämväl, där afståndet understiger en kilometer.*

Sedan häradshöfdingen i Bräkne härad V. Ekenman hos Kbfde i Blekinge län den 10 dec. 1900 anhållit att enligt afgifven räkning utbekomma ersättning med tillsammans 183 kr. 20 öre för inställelse 8 särskilda gånger vid urtima ting i Karlshamn för rannsakning med häktade personer, så ock efter det vid räkningens granskning i Blekinge läns landskontor anmärkts, att, då afståndet mellan klagandens bostad i Hoby och Hoby järnvägsstation understege en kilometer, från räkningens belopp borde afdragas ersättning för skjuts- och vagnslega med 3 kr. 60 öre för hvarje inställelse i Karlshamn, eller tillhopa 28 kr. 80 öre, utanordnade Kbfde genom beslut den 14 i samma månad, med gillande af anmärkningen, till klaganden allenast återstående 151 kr. 40 öre.

Ekenman anförde häröfver besvär hos K. M:t, som den 7 febr. 1902, enär, med afseende å hvad i ärendet upplysts angående väglängden emellan klagandens bostad och järnvägsstationen i Hoby (890 meter), klaganden måste anses berättigad till ersättning för de af honom i och för ofvannämnda rannsakningar företagna resor emellan ifrågavarande ställen, fann skäligt att, med undanrödjande af öfverklagade beslutet, visa ärendet åter till Kbfde för utanordnande till klaganden af den ersättning, som i sådant afseende borde honom tillkomma. G. T.

5. *Angående rätt till rese- och traktamentsersättning för länsman, som förordnats att i egenskap af allmän åklagare utföra de tjänstemål, som eljest tillkommit länsman i annat distrikt.*

Uti en af Kbfde i Norrbottens län till K. M:t öfverlämnad samt till bifall förordad ansökning anhöll e. o. hofrättsnotarien Axel Bergström, att, som han under tid, då han innehaft förordnande såsom länsman i Pajala distrikt, af Kbfde förordnats att vid lagtima tinget med Korpilombolo tingslag den 24—27 sept. 1900 i egenskap af allmän åklagare utföra de tjänstemål, som eljest tillkommit länsmannen i Korpilombolo distrikt, landsfiskalen J. A. Bergström, hvilken af deltagande i pröfningsnämndens sammanträde varit förhindrad att inställa sig vid tinget, sökanden måtte af allmänna medel undfå rese- och traktamentsersättning för den resa till Korpilombolo, han i anledning af detta förordnande företagit, med 45 kr. 52 öre enligt bifogad räkning. Sedan Statskontoret häröfver afgifvit und. utlåtande, fann K. M:t, enligt beslut den 25 okt. 1901, då det sökanden lämnade uppdrag att tjänstgöra utom det distrikt, där han på förordnande skötte länsmansbefattningen, måste anses såsom en sådan extra förrättning, för hvilken ersättning enligt resereglementet borde till sökanden utgå, godt bemyndiga Kbfde att af andra hufvudtitelns anslag till rese- och traktamentspenningar till sökanden utbetala den rese- och traktamentsersättning, som efter räkningens granskning funnes honom rätteligen tillkomma. G. T.

Angående ifrågasatt vitesförbud för ölutkörare att befara vissa enskilda vägar å Vermdön.

Sedan K. H. Smith jämte andra fastighetsägare å Vermdön hos Kbfde i Stockholms län anhållit, att Kbfde måtte stadga förbud vid vite af 200 kronor för personer, som kringförde maltdrycker till försäljning, att befara sökandena tillhöriga enskilda vägar inom Boo socken äfvensom ålägga de bryggerier, hvilkas varor sålunda kringfördes, att ansvara för gäldandet af de vitesbelopp, som möjligen kunde komma att utdömas; till stöd för hvilken ansökan Smith åberopat, att dylika ölutkörare, honom till skada, färdats å hans enskilda ägor, oaktadt han sådant uttryckligen förbjudit och om detta förbud underrättat ölbryggeriernas disponenter, förklarade Kbfde, jämlikt resolution den 9 maj 1901, sådant vitesförbud, som i ansökningen afsåges, ej lämpligen böra meddelas, hvarför Kbfde lämnade ansökningen utan bifall.

Häröfver anförde K. H. Smith jämte en del af sökandena hos Kbfde underdåniga besvär hos K. M:t med yrkande, att K. M:t, med ändring af Kbfdes öfverklagade beslut, täcktes bifalla ansökningen om vitesförbud, men — sedan Kbfde uti infordradt underd. utlåtande bl. a. anfört, att den Kbfde medgifna rätten att stadga viten omfattade endast sådana fall, där något ansvar icke vore i lag eller författning bestämdt, att uti ifrågavarande ansökning visserligen icke direkt begärts vitesförbud mot begående af lagstridig handling, men att skälet till ansökningen endast vore att söka förhindra, det å visst område skulle begås förseelser, därå ansvar funnes i författning bestämdt; att, om sålunda tvekan redan kunde uppstå, huruvida Kbfde vore behörig att meddela det begärda vitesförbudet, det vore otvifvelaktigt, att detsamma vore föga lämpligt, då enskilda vägar, som ej hölles afstängda, vore upplåtna till allmänt bruk, att sådana förhållanden väl kunde uppkomma, att det vore behöfligt förbjuda allmänheten att utan särskildt tillstånd af ägaren beträda den enskilda vägen eller viss sträcka däraf, men att i förevarande fall enskild väg skulle utan vidare vara upplåten för begagnande af hvem som helst med undantag endast för en viss klass näringsidkare, som kunde antagas möjligen komma att skada ej vägen eller egendomen, däröfver denna ginge fram, utan allenast några moraliskt svaga personer genom att bereda dem tillfälle att berusa sig med öl — lämnade K. M:t, enligt resolution den 21 febr. 1902 besvären utan afseende.

G. T.

Döda bokstäfver i Sveriges gällande Regeringsform.

Af

Professor **Rudolf Kjellén.**

II.

Jämsides med konungens domsrätt går konungens personliga handhafvande af styrelsen som en annan stor rättsprincip genom Sveriges gamla historia. Efter det nationella konungadömets renässans i Gustaf Vasas stat vänder denna princip sin udd mot riksrådet. Rådet skall råda men ej regera, heter det sedan 1602. Frihetstidens kränkning gaf principen endast förökad styrka; och när 1809 års män konstituerade sitt statsråd vid tronens sida, så finna vi dem med nästan ängslig omsorg vaka öfver, att desse rådgifvare icke i något stycke skulle inkräkta på tronens själfbestämningsrätt, ej heller själfve få något slags beslutande makt, från hvilken ett nytt rådsvälde kunde tänkas uppspira.

Sålunda skrefvo de i § 7, att »*alla* regeringsärenden» utom ministeriella och kommandomål skulle »inför konungen i statsrådet föredragas och där afgöras»; § 9 inskärper ytterligare konungens frihet att »*allena* besluta», och Ansvarighetslagen för statsråd af 1810 understryker meningen genom påminnelsen att statsråden hafva att »endast konungen råd gifva, men *ej jämte honom regera*». Tydligare kan man icke uttrycka sitt förbud mot all ministerstyrelse. Det enda undantaget var den lilla befattning med tryckfriheten, som hofkanslern strax efteråt fick och justitieministern 1840 ärfde efter honom.

§ 7 öfverlefde såväl K. Maj:ts misslyckade proposition *1812* som departementalreformen, och synes ännu en tid därefter hafva blifvit obrottsligt iakttagen[1]. Men den ofantliga ökning i regeringsärendenas antal, som samhällsutvecklingen i seklets senare hälft medfört, har tvungit äfven denna gamla svenska rättstanke att maka åt sig. Vid den fysiska omöjligheten för konungen att själf sätta sig in i regeringens alla detaljer har departementschefens mening mer och mer måst blifva den i verkligheten afgörande. Och under sådana förhållanden har man också börjat tumma på bokstafven i § 7, så sträng och fast den än ser ut.

Det var, så vidt jag kunnat utröna, först på 1850:talet, som denna riktning började. Jag fäster mig då ej så mycket vid 1858 års konsulatstadga, som gaf utrikesministern vissa självständiga funktioner i styrelsen af konsulatväsendet[2], eller 1859 års cirkulär, som beklädde chefen för landtförsvarsdepartementet »med chefs makt och myndighet att afgöra frågor som röra disciplinen»[3], ty härför finnes ju alltid en möjlighet till hemul i de från regeln i § 7 stipulerade undantagen. Ett direkt afsteg från regeln togs däremot *1859,* då civildepartementets chef fick rätt att utse kartografer, hvartill 1865 kommo landtbruksingeniörer[4]. 1862 fick likaså ecklesiastikministern en del småfrågor med studentexamina att själf afgöra[5].

Så obetydliga dessa första steg än kunna tyckas, så var dock härmed en ny väg beträdd. Regeringen själf uttrycker tvifvel om

---

[1]) Att departementalreformen 1840 icke inverkat på grundprincipen om förbudet mot ministerstyrelse, är klart fattadt och skarpt framhållet gent emot möjligt missförstånd af C. O. D—n (Delldén), Konstitutionell ansvarighet enligt Sveriges grundlagar, i Schmidts Jur. Arkiv XIII (1842—43), 318 f.

[2]) Redan Kgl. Bref 25/5 1850 ger utrikesministern rätt att utnämna vice konsuler, se Sv. Författn.-saml. n:o 40. Jfr nuvarande konsulatstadga 1886, Sv. Förf.-s. n:o 69, särsk. §§ 9, 34, 35.

[3]) Sv. Förf.-s. 1859 n:o 2. Jfr cirkulär af 5/4 1889, Sv. För.-s. n:o 12 mom. 1, som begränsar befälet till de fall, då konungen »finner godt så bestämma», och till att utöfvas i konungens namn.

[4]) Sv. Förf.-s. 1859 n:o 69, 1865 n:o 76. Dessa civilministerns befogenheter hafva numera (tillika med rätten att utse statsgeologer, se nedan), i enlighet med sista klausulen i 1900 års departementalstadga, öfvergått på jordbruksministern, se årets Förf.-s. n:o 12.

[5]) Sv. Förf.-s. 1862 n:o 25, jfr 1895 n:o 25. Han bestämmer tiden för examina, utger ämnen för den skriftliga pröfningen, anvisar läroverk åt censorerna o. d.

dess öfverensstämmelse med grundlagen, då hon åren *1868* och *1885* föreslog att legalisera praktiken genom ändring i § 7 [1]; men detta har icke hindrat ett fortsättande på vägen under mellantiden, i det att sjöministern 1872 fick sig delegerad befogenheten att tillsätta lärare vid sjökrigsskolan, finansministern 1874 att besluta inspektion af enskilda banker och 1884 att utnämna justerare, justitieministern 1875 att utse utgifvare af Svensk Författningssamling, ecklesiastikministern 1878 att utsända en byråchef på skolinspektioner samt civilministern 1882 att anställa och entlediga statsgeologer [2]. 1885 års K. U. uppmuntrade rent af denna betänkliga praktik, men S. A. Hedin reserverade sig och har äfven senare inlagt förtjänst genom att vaksamt iakttaga dessa afsteg från grundlagens tydliga bokstaf [3].

Icke ens ett sådant bålverk mot all ministerstyrelse som § 7, hvars ordalag äro omöjliga att missförstå, har alltså förmått hindra den nya tidens luft att sippra in i vårt statsskick. Vi se ett nytt fall af gammal rättsuppfattning som föråldrats genom tiderna — äfven om det naturligen ännu är för tidigt att alldeles utdöma § 7 såsom död.

Vi öfverföra nu uppmärksamheten på kontrollapparaten mot statsrådet. 1809 års män, som excellerade i att bygga säkerhetsventiler, hafva äfven här lämnat några intressanta exempel på vanskligheten att förutse utvecklingen.

Det första möter i *§ 38*. Där drager vår främsta grundlag ut sitt garantisystem ett streck längre än någon annan, då han icke stannar vid att binda konungens vilja vid rådgifvarens kontrasignation utan sedan statuerar juridisk plikt för föredraganden

---

[1] Kongl. Maj:ts prop. n:o 7 1868, s. 24 f.; n:o 20 1885 ss. 11 f., 17 f. Om 1868 års prop. dömer Naumann, att den syftade åt en »omskapning af svenska statsskicket, vida mera genomgripande än förändringen i formen för nationalrepresentationen», se Tidskr. för lagstiftning etc. 1868. s. 129.

[2] Sv. Förf.-s. 1872 n:o 22 (§ 10), 1874 n:o 44 (§ 19), 1884 n:o 60 (§§ 2, 4), 1875 n:o 100 (§§ 5, 9), 1878 n:o 21 (§ 5), 1882 n:o 31 (§ 5, 20, 21). Jag kan icke garantera för fullständigheten i denna kasuistik.

[3] K. U:s mem. 1885, n:o 6 (s. 15), n:o 7 (s. 8) och n:o 15 (ss. 12 ff.).

att vägra denna kontrasignation, om han finner konungens vilja stridande mot regeringsformen. Så tillvida kan paragrafen ännu sägas vara i kraft, åtminstone som varning, och bildar förty en påfallande parallell till stadgan om talmans propositionsvägran, där man i R. O. sökte ett yttersta korrektiv mot riksdagens grundlagsöfvergrepp.

Men därefter fortsätter § 38 med att antyda ett slags skiljedom af riksdagen mellan rådgifvare och konung, hvarefter den förre skulle kunna återtaga sitt ämbetes utöfning som om ingenting händt, därest domen föll till hans förmån. Han må, heter det, sitt ämbete icke »återtaga, förr än riksdagen hans förhållande pröfvat och gillat». Denna klausul kan icke annorlunda karakteriseras än som en ren lapsus af 1809 års K.U. Ty äfven om den kunde förenas med grundlagens monarkiska princip och med de längre fram i grundlagen stadgade formerna för statsråds ansvar, så förlorar den hvarje grund genom § 35, som ställer det i konungens fria skön att afskeda sina rådgifvare, utan risk af ny kontrasignationsvägran[1]). Det är alltså naturligt, att denna bakväg till riksdagens inflytande på sammansättningen af konungens råd aldrig fått någon praktisk betydelse. Det är exempel på en död bokstaf, som aldrig lefvat och ej heller kunnat lefva — med ett ord en *dödfödd rättsidé.*

I reformhistorien har § 38 delat öden med flere af de ofvannämnda, att först häftigt angripas men sedan få stå kvar för att i tysthet glömmas. Kongl. Maj:ts prop. *1812* hade borttagit hela stadgan om kontrasignationsvägran, och WETTERSTEDT angaf motiverna därtill i ett kraftigt anförande på riddarhuset, där han åtminstone yrkade borttagandet af klausulen om ständernas pröfning. Men K. U. tyckte, att det skulle se illa ut att så snart röra vid en af frihetens garantier. Ett nytt anförande af Wetterstedt, hvari äfven A. G. SILFVERSTOLPE — en af de ledande krafterna i grundlagsverket 1809 — instämde, kunde icke rädda reformen vid

[1]) Den ende på 1809 års riksdag, som synes hafva märkt dessa motsägelser, var biskop Weidman i prästeståndet. Han börjar sin klarsynta kritik af K. U:s förslag just med ett angrepp på denna punkt, se prot., s. 227 f. Men K. U. ansåg stadgan »nödig för lagarnes helgd, den personliga säkerheten och egendomsrätten», se K. U:s mem. 1809/10, s. 399 f.

nästa riksdag: men nu *1815* finna vi K. U. själft göra tanken till sin och föreslå en ändring, hvarigenom ständernas rätt i ifrågavarande fall reducerades till att endast gälla storleken af den resignerande rådgifvarens lön. Ej heller detta förslag lyckades emellertid vinna framgång år 1818 gent emot en majoritetsuppfattning, som i § 38 såg ingenting mindre än »grundstenen, hvarpå frihetsbyggnaden är uppförd» [1]; och då fick saken vara.

Sedan dess har klausulen icke spelat någon annan roll, än att den gjort vetenskapsmännen en del hufvudbry [2]. Den har blifvit, hvad Wetterstedt alternativt förutsade 1815 — en »ordformel som aldrig användes».

* *

*

Ett vida större intresse fäster sig vid den riksrättsorganisation, med hvilken våra grundlagstiftare löste den juridiska ministeransvarighetens hufvudproblem.

De anknöto här utvecklingen vid 1772 års motsvarande skapelse och där bakom till 1634 års utomordentliga domstol, som å sin sida räknade anor från 1500-talets dömande riksdagsutskott [3]. Resultatet blef också en domstol, som man aldrig sett maken till i utlandet, hvarken förr eller senare: en domstol, sammansatt af ämbetshierarkiens spetsar både från juridiskt, administrativt och militäriskt håll. Riksrätten är en af vår författnings största och mest nationella egenheter [4].

Huru har nu denna domstol fyllt sin bestämmelse? Fem gånger har den kallats till verksamhet, *1818* och *1823* öfver enstaka föredragande, *1834*, *1840—42* och *1854* öfver hela statsrådskollegier: alla gångerna i speciella mål, utom 1840, då institutet kulminerade med 30 mål och 18 svarande. Vid alla tillfällena har domen blifvit frikännande.

---

[1]) Stael v. Holstein på Riddh., prot. IV, 412. Reformen samlade här 76 röster mot 116. — Se förut R. och A. 1812, II, 733 ff., och 1815, IV, 222 ff., 225: Bih. V 1815, s. 1123.

[2]) Se Svedelius, Statsrådets ansvarighet (1856), s. 571 n.; Naumann, Sv. statsförfattningsrätt, IV (1884), s. 255.

[3]) Se Kjellén, Riksrättsinstitutets utbildning (1895).

[4]) Kjellén, Studier rör. ministeransvarigheten (1890), s. 174 f.

Man ser, att dess praktik är begränsad till det första halfseklet efter grundlagsstiftningen; därefter försvinner riksrätten från vår politiska horizont. Redan denna synpunkt antyder en viss ålderdomsskröplighet hos institutet, liksom juridiska konflikter mellan konung och folk ju i allmänhet känneteckna konstitutionalismens barndom. Den riktning, vårt politiska lif på senare tider inslagit, med sina allt mer förenklade ansvarighetsformer, har också skjutit möjligheten af ett nytt riksrättsspektakel långt bort i bakgrunden.

Men vår riksrätt bär ett annat frö till förgängelse i sin egen beskaffenhet. Ställd som högsta auktoritet vid tvister, där i själfva verket riksdagen är kärande och konungamakten svarande, blottar han vid närmare påseende en tydlig partiskhet för ena sidan, svarandens. Detta ligger redan i sakens natur hos en domstol, som med sin högbyråkratiska färg tillhör samma sociala läger som de anklagade; men det ställes i skarp relief genom det sakförhållandet, att en betydlig del af rättens ledamöter äro kungliga förtroendemän, som den hotade regeringen sålunda själf kan aflägsna från domareplatsen och utbyta mot andra efter behag[1]). Det var icke utan att denna påtryckning från tronen också gjorde sig förnimbar vid den första riksrättsaffären (1818) och bidrog till det frikännande utslaget[2]).

Från riksdagen 1840—42, då oppositionens hufvudanfall mot konungamakten var förlagdt till K. U. men strandade på riksrätten, har också denna öfvertygelse börjat sjunka in i det politiska medvetandet, att vår riksrätt står ena parten för nära för att vara rätt skickad till sin uppgift. Och efter 1854 har man fått se konstitutionsutskotten vid åtskilliga tillfällen anlita den parlamentariska ansvarighetens vapen mot statsråd äfven i rent juridiska fall[3]), just för att undvika riksrätten, inför hvilken de trott sig icke kunna något vinna.

---

[1]) Se härom samt om domstolens lämplighet öfverhufvud kritiken i K. U:s mem. n:o 87 1841 samt SVEDELIUS. anf. st., ss. 523—530.

[2]) ALIN i Hist. Tidskr. 1885, ss. 190—196.

[3]) Ex. 1868, 1874 (jfr nedan s. 189 n. 2), 1875. Ett fall af dylik sammanblandning ses redan 1823, men då var icke heller K. U:s åtalsplikt enligt § 106 diktatorisk (där stod ända till 1840 »äge», icke »skall»).

Det är naturligt, att så påfallande missförhållanden framkallat reformtankar. Att dessa icke alltid varit dikterade uteslutande af omsorg om det objektiva, det visar K. U:s projekt *1841*, som skulle gifvit domstolen en majoritet af riksdagsmän efter Norges mönster — alltså bringat hjälpen genom att vältra kärran öfver på den andra sidan, till åklagarens förmån. Något mindre starkt framträder denna sträfvan i Örebromötets *1850* (professor WINGQVISTS) tanke på en sammansättning af rent politiska elementer till hälften hvardera, efter Danmarks färska exempel; en tanke, som går igen på reservationsvägen i K.U. 1851 och 1860 samt, i likhet med föregående af 1841, hade särskilda sympatier i bondeståndet[1]. Dessa äldre reformförsök gingo eljest ut på att med bevarande af den administrativa grunden aflägsna påfallande olägenheter och särskildt stärka det rent juridiska elementet; så K. U. *1818* och *1823*, hvilket senare fick adelns och böndernas ja 1829, och så äfven grefve SPENS' reservationsförslag i K. U. *1841*, utan tvifvel det mognaste förslaget på den gamla grunden, hvadan det ock vid riksdagen vann prästeståndets bifall.

Förslagen att reformera riksrätten hafva återupptagits i våra dagar, men nu af mera rent praktiska grunder. Redan vid den första riksrätten 1818 yppade sig svårigheter att föra grundlagens bestämmelser om »kollegiernas» representation ut i lifvet, och dessa svårigheter hafva växt alltmera, i samma mån som de gamla kollegierna försvunnit eller förvandlats till moderna styrelser. En tillämpning af §§ 102 och 106 skulle numera medföra åtskilliga vanskligheter, särskildt i betraktande af själfva kollegialprincipens undanträngande i vår tid. Då därtill kommer, att en på kollegierna

[1]) Jämlikheten mellan de båda elementerna yrkades redan i *1841* års K. U. af Ödmann och Geijer, jfr grefve Spens' alternativa förslag därsammastädes, hvilket dock genom den medgifna rekusationsrätten tenderar till undervikt för den politiska sidan i rätten. 1851 års förslagsställare är Bengt Gudmundsson, 1860 Lars Magnus Knutsson, se K. U. 1851 n:o 7, s. 18, och 1860 n:o 11, s. 19; den förstnämnde fick bondeståndets instämmande, den senare åtminstone en stark minoritet, jfr Svedelius, Representationsreformens historia, ss. 477 f., 518, 521. — År *1899* motionerade Dahn om en politisk tillsats i riksrätten, men i minoritet, se motioner A. K. n:o 253 och K. U. mem. n:o 20. Förslaget saknade icke sympatier i riksdagen; se Ehrenheims yttrande i F. K., prot. n:o 28, s. 22, och debatten i A. K., prot. n:o 38, ss. 24—29.

byggd domstol numera skulle hafva en annan karaktär än 1809, då ju kollegierna själfva i allmänhet utöfvade domareverksamhet, så hade K. U. *1899* onekligen mycken fog för ett förslag att ur rätten stryka de flesta kollegieledamöterna (jämte militärerna) och ersätta dem med presidenterna i Göta och Skåne hofrätter, med 7 domare till quorum[1]). Förslaget bifölls utan vidare i F. K., men fann i A. K. endast 53 bifallande röster mot 118. Öfverhufvud skänkte man reformen endast ringa uppmärksamhet. Det ligger nämligen intet allmänt kändt behof bakom dylika försök att omorganisera riksrätten. Vår tid har svårt att tänka sig den i verksamhet, ty den har öfverhufvud vant sig af med att betrakta förtroendet mellan regering och folk som en juridisk fråga.

Tre omständigheter förena sig alltså att annullera grundlagens bokstaf om riksrätten: förändrad tidsanda, egen medfödd skröplighet hos domstolen och positiva reformer i den förvaltningsordning, på hvilken han byggdes. Denna institution har således råkat ut för alla de olägenheter, hvilka i en grundlags historia typiskt framstå som dödliga sjukdomar; och prognosen är sålunda icke svår eller osäker.

På samma sätt torde §§ *101* och *102*, i det de vända riksrättens bart huggande svärd äfven mot Högsta Domstolen, kunna betraktas som fullständigt antikverade. Skapelser af samma öfverdrifna misstro emot H. D. och samma ytliga parallellsystem, som vi förut lärt känna, hafva de ännu aldrig kommit till användning och lära ännu mindre kunna hoppas på att i framtiden blifva väckta till lif.

Äfven den parlamentariska kontrollapparaten i § *107* har rostat under tidernas lopp, och processens slutpunkt, riksdagens formliga anmälan af misstroende mot ett statsråd, kan anses höra till de döda bokstäfverna. Den allmänna opinionens for-

[1]) Se mem. n:o 20, särsk. ss. 7 ff. K. U. har här upptagit en tanke af Ljungman *1895*. Den sistnämnda bestämmelsen, om domförheten, skulle förebygga en annan gammal anmärkning vid den bestående formen, som framkommit redan 1809 (se Ad. prot. I, 529 f.), nämligen att rätten lätt kan upphöra att vara domför. — Äfven Dahns och Ljungmans motioner vid samma riksdag gingo i samma riktning, men den förstnämnde ville dessutom infoga sitt politiska element (se ofvan) och den senare sin »regeringsrätt» i domstolen, såsom han redan *1897* motionerat.

dringar på publicitet, understödde af en vaken press, garantera allmänheten bekantskap med regeringshandlingarne bättre och tidigare än den protokollsläsning, af hvilken § 107 betingas; det hufvudsakliga regeringsarbetets förläggande till en oåtkomlig statsrådsberedning gör dessutom numera läsningen af statsrådets protokoller mindre instruktiv än 1809 års män tänkte sig; och den fast inrotade — ehuru med grundlagens förutsättningar lika oförenliga — praxis att göra parlamentariska »anmärkningar» i enstaka detaljfrågor har också bidragit till att föra hela proceduren in på genare vägar. Själfva den tendens till ministerstyrelse, som vi nyligen lärde känna, måste gifvetvis i grunden förvandla det ministeransvarighetssystem, som var fäst vid rådslagen blott och räknade med en reservationsrätt till ministerns befrielse undan ansvaret.

Redan 1829 höra vi ock § 107 kallas ett Damoklessvärd, »lågt sväfvande i luftrymden, ständigt hotande att nedfalla, men som nästan aldrig faller» [1]). Det har aldrig kommit närmare än *1874*, då andra kammaren för sin del, med 96 röster mot 82, beslöt skrifvelse till konungen med anmäld önskan att han måtte ur ämbetet skilja statsråden Berg, Leyonhufvud och Wærn [2]).

Men om således var gamla riksrätt numera är att betrakta som en utlefvad institution, och om slutklausulen i § 107 mom. 1 likaledes har torkat bort ur det praktiska lifvet, så må man dock akta sig att utdöma vederbörande paragrafer såsom alltigenom betydelselösa. Dels måste ju själfva principerna utgöra hälsosamma

---

[1]) G. Lagerbjelke på Riddh., prot. XXXIII, 421.

[2]) Se K. U:s mem. n:o 7 och A. K. prot. IV, 154. Hälften af minoriteten anmälde direkt reservation. Saken gällde till på köpet en fråga, där K. U. själft erkänner, att klandret rätteligen borde gått den juridiska vägen enl. § 106 (jfr ofvan), nämligen nedsättning af inkomsttitel (afradsfrihet på 5 år åt Åtvidabergs kopparberg); utskottets enda försvar är, att 1842 års riksrätt i en liknande fråga förklarat sig jäfvig, se mem. s. 6 f. I A. K. företedde C. F. Wærn ett stort antal prejudikat för den klandrade åtgärden, hvilka fått gå oanmärkta äfven af de kitsligaste K. U., se prot. s. 60 f. — Redan i 1851 års bondestånd hade en liknande åtgärd enl. § 107 föreslagits, men ej vunnit pluralitet. På senare tider har man, som bekant, öppnat en sidoväg ut ifrån § 107, så nämligen att stånd eller kammare lagt K.U:s memorial till handlingarne med gillande af dess anmärkningar (Borg. och Bondest. 1857, A. K. 1868, 1872, 1875, 1891—4, 1901) eller med ogillande däraf (A. K. 1900), ja en gång t. o. m. med ogillande af dess förfarande att *icke* anmärka (A. K. 1891).

varningar mot allt för vårdslös framfart af en regering, och dels bilda de föreskrifna formerna i alla händelser till en viss grad en barriär gent emot folkmaktens tygellösa tillfredsställelser. Så länge riksrätten ännu står kvar i lagen, är ett prejudikat af 1884 års cert i Norge hos oss icke möjligt, och så länge § 107 består, afhålles folkmakten från allt för gena vägar att söka sak med tronen. Ur en dylik synpunkt försvarades § 107 af *1873* års K. U.[1]); och i denna mening äro våra lagstadgade former för ministeransvarigheten ännu af ett visst värde.

* *

*

Ströfva vi nu omkring i Regeringsformen för att efterspana enstaka offer för utvecklingen, så stannar blicken först vid § *37*, konungens rätt att utdela adliga värdigheter.

Detta gamla prerogativ har inalles begagnats 142 gånger under tiden efter 1809. Fördelningen af dessa fall är lärorik nog. Vi finna Karl XIII göra bruk af rätten ej mindre än 61 gånger på sina 9 regeringsår, hvilket gör ett årligt medeltal af *6,84* fall. Under Karl XIV:s hela regering är det i verksamhet likaledes 61 gånger, hvadan medeltalet redan sjunkit till 2,34. Oskar I upphöjde 10 undersåtar i adligt stånd, hvilket gör *0,65* om året. De 7 fallen under Karl XV sänka medeltalet ytterligare till *0,53*, och Oscar II har på trettio år icke meddelat mer än 3 personer denna upphöjelse, hvadan medeltalet nu är nere på *0,1* pr år[2]). Tydligare kan icke ett döende rättsinstitut afspegla sig i kasuistiken.

Betrakta vi utvecklingen rent historiskt, så visar det sig, att prerogativet var i regelbundet, om än aftagande, bruk ända till Karl Johans död. Under decenniet närmast därefter förekommer allena ett fall (1847). Därpå stiger kurvan i en sista dyning, i det

---

[1]) Motion af Wallenberg i F. K. (n:o 39) om upphäfvande af § 107; K. U:s mem. n:o 11. Jfr Rydin, Sv. riksdagen II, 2 (1879), s. 94 f.

[2]) Jag har begagnat uppgifterna hos Fahlbeck, Sveriges adel (1898), ss. 459 och 461 (jfr kurvan å s. 462), endast med en liten förändring i fråga om Karl Johans tid, alldenstund talet 29 för de lefvande ätterna från hans tid icke alldeles öfverensstämmer med uppräkningen å Tab. I C (s. 94 f.)

att 1854—1864 utdelades 16 adelskap. Efter den tiden hafva vi endast fallen Dickson och Palander år 1880 samt O. Wijk 1890 [1]).

Denna utveckling ger klart vid handen, hvad som redan ligger i sakens natur — att det är representationsförändringen 1866, som affört § 37 ur det praktiska lifvet. Tydligen måste paragrafen sjunka i betydelse, sedan adelskapet själft sjunkit ned till föga annat än en tom värdighet, och den således ej heller bibehåller karaktären af en politisk rättighet i konungens hand. Fasthålla vi tillika, att själfva denna värdighet förlorat mycket af sin dragningskraft och glans i en ny tid, som ej längre räknar med börden som en social faktor och ej heller har mycken respekt för nakna traditioner, så lära vi ej kunna underlåta att räkna § 37 bland dem som spelt ut sin roll i vår författning.

Under trycket af den förändrade tidsandan hafva också redan framkommit motioner om upphäfvande af detta konungens prerogativ, hvaraf den senaste, af *1893*, tillkännagaf sig afse, att icke »grundlagsbestämmelser, afpassade för en tids uppfattningar och förhållanden, lämnas att kvarstå i bestämd strid mot en annan tids helt och hållet ändrade»[2]). Detta försök vann också Andra kammarens bifall utan votering.

* *

*

Därnäst fästa vi uppmärksamhet vid den klausul i § *60*, som ger konungen rätt att höja spannmålstullarne. Det skall måhända på ett eller annat lekmannahåll verka som en upplysning af öf-

[1]) Då den egentliga betydelsen i § 37 ligger i den klyfta som den skapar mellan adelsman och ofrälse, icke i dess graderingar inom adelskapet, så gälla alla ofvanstående uppgifter endast förläning af adelskap, icke upphöjelsen till friherrlig och greflig värdighet inom riddarhuset. Inalles hafva efter 1809 utdelats 26 gref- och 80 friherreskap; den siste grefven (v. Saltza), utnämndes 1843, den siste friherren O. Dickson 1885 (därförut Nordenskiöld 1880, Bildt 1864). Den ende, som under perioden passerat alla graderna, är G. F. af Wirsén: adelsman 1812, friherre 1815, grefve 1826. Samtlige ätters slutsumma är för Karl XIII 120, Karl XIV 101, Oscar I 11, Karl XV 11 och Oscar II 5. Se Fahlbecks cit. tabeller.

[2]) Se reservation vid K. U:s mem. n:o 3 1893. Att hela Andra kammarens kontingent i utskottet varit för reformen, framgår af kammarens debatt, prot. I, 11: ss. 4, 6. Jfr förut K. U. *1889*, n:o 3.

verraskande art, då jag här påpekar, att hela tullstriden 1887—8, med riksdagsupplösningen och nyvalen, rent konstitutionellt sedt var öfverflödig, försåvidt konungen hade obestridlig rätt att själf besluta i saken utan att ens tillspörja riksdagen om dess mening. Hvar och en, som erinrar sig, huru höga partikampens vågor då gingo — i en fråga, som måhända mer än någon annan under det nya statsskickets dagar visat sig äga förmåga att åstadbringa en verklig partidualism bland vårt folk — skall också säkerligen instämma i den uppfattningen, att äfven denna kungliga rättighet numera är att anse som en af författningens döda bokstäfver.

Detta syntes bäst på regeringens eget handlingssätt, då hon i den s. k. tullukasen af $^{5}/_{1}$ *1895* åter kallade § 60 till lif efter långvarig hvila: rätten har bleknat af till en provisorisk bestämmelse, i afvaktan på riksdagens bifall. Icke desto mindre framkallade prejudikatet vid årets riksdag ett attentat på prerogativet, hvilket attentat vann 8 reservanter för sig i K. U. och en stor minoritet i A. K. [1]).

I detta stycke röjes ett inflytande på statsskicket af näringarnes utomordentliga uppsving i senare tid. 1809 års män kunde icke förutse något sådant. För dem voro bevillningarne först och främst konstitutionella finansfrågor; och om å andra sidan just anförda klausul visar blick för sambandet med näringslifvet, så stod också konungens rätt här för dem *eo ipso* klar. Det föll dem icke in, att de privat-

---

[1]) Motion i A. K. n:o 125 af J o h n O l s s o n. K. U:s mem. n:o 1. Motionen vann i A. K. 89 röster mot 99. Redan *1885* hade H e d i n i en reservation vid K. U:s mem. n:o 15 gjort samma förslag, se s. 23. Året därefter *1886* ville en motionär i A. K. (n:o 87, jfr K. U. n:o 6) inskränka konungens rätt öfver spannmålstullarne till »händelse af missväxt». — Äfven frågan om spannmålstullars *nedsättning* hänsköts nyligen till riksdagen, nämligen 1892, hvarvid dock departementschefen förklarade sig ej hysa tvifvel om konungens rätt, se kgl. prop. n:o 8, s. 7 f. Det skedde alltså af praktiska skäl och innebar intet som helst uppgifvande af konungens — för fackkunskapen, trots ett uttalande af 1823 års K. U. mem. n:o 16, uppenbara — prerogativ att sänka alla bevillningar; se ALIN, om nedsättning af tullbevillnings-afgifter (1890). Åren *1893* (mot. A. K. n:o 7, K. U:s mem. n:o 13) och *1895* (mot. n:o 166, mem. n:o 16) ville L j u n g m a n ändra § 60 därhän, att höjning af spannmålstullen skulle konungen förvägras, men sänkning uttryckligen tillåtas.

ekonomiska intressena här kunde taga rent öfverhand och spela den verkliga makten ur konungens hand. Deras stadga dog, därför att den icke passade till den förändrade omgifningen[1].

* *
*

Till sist slå vi upp § 108 och läsa om Tryckfrihetskommitténs befogenhet. Som stadgan om detta institut måhända är det mest typiska fallet af hvad jag här betecknat som döda grundlagsbokstäfver och därtill hör till vår författnings största kuriositeter, så skola vi här se något närmare på den.

Tryckfriheten i Sverige hade närmast före 1809 haft mycket att lida af censur. Våra grundlagsstiftare tänkte med SHERIDAN: »Hellre lämna ifrån oss habeas-corpus-akt, ministeransvarighet, ja beskattningsrätt, än tryckfriheten; ty denne skulle snart skaffa oss allt det andra tillbaka igen». Därför omgåfvo de tryckfriheten hos oss med grundlags helgd, och därför funderade de ut en extra garanti, i form af en 6:mannakommitté, med justitieombudsmannen i spetsen, som skulle kunna ikläda sig borgen för skrifter, dem författarne själfve icke vågade stå för. Kommittén var således tänkt som en sköld för den unga tryckfriheten och ett stöd för räddhågade författare. Sådan seglade han ut i världen år 1809 — visserligen icke på alla håll följd af öfverdrifna förhoppningar eller ens uppriktiga välönskningar[2].

---

[1] Samma § 60 innehåller ett par i yttre mening döda ord, då den bland bevillningarne medräknar *accisen*, som försvann helt 1863, och *husbehofsbrännerimedlen*, som upphörde med den allmänna bränneriträttigheten 1854. Dessa fall äro dock af ett annat slag än mitt närvarande ämne afser. Här föreligger icke någon förbrukning af idéer — åtminstone icke i förra fallet — det är blott statueradt en viss konstitutionell karaktär för ett visst slag af bevillning *för den händelse att* de upptagas; på samma sätt som § 35 ger fältmarskalkar karaktär af förtroendemän och § 77 ger kronans stallängar och laxfisken riksdagens garanti, utan att kronan därför är förpliktad att utnämna marskalkar eller fiska lax. Om en fältmarskalk i framtiden utnämnes, så inträder § 35 här i kraft; likaså § 60, om acciser återinföras, såsom faktiskt skedde i och med sockerafgiftens påläggande 1869.

[2] Särskildt inom prästeståndet 1809 höjdes stämmor, hvilka ansågo den nya institutionen »umbärlig», ja t. o. m. »vådlig», såsom monopolinnehafvare af bokpressarne och ledande till en »litterär despotism», prot. ss.

Året därpå fick den nyskapade institutionen en mera maktpåliggande uppgift, nämligen att tjäna hofrätten som ett slags centraljury vid tryckfrihetsmål. Detta stod i den första Tryckfrihetsförordningens § 5, stycke 3, och skulle utan tvifvel skänkt Kommittén en regelbunden verksamhet; men det bortföll 1815, då vår nuvarande juryinstitution infördes. Därmed var Kommittén åter reducerad till sitt självvalda fadderskap enligt § 108 samt till vissa uppgifter i kvarstadsfrågor, enligt 1812 års Tr.-förordn. §§ 4: 3 och 5: 8, 13. I ett som allt framstår han som en högsta specialauktoritet vid tolkningen af Tr.-förordn., liksom K. U. i allmänhet vid grundlag och H. D. vid allmän lag.

Emellertid fann 1823 års riksdag lämpligt att ålägga TrfK. uppsikten öfver grundlagarnes och riksdagsbeslutets tryckning, och detta förordnande förnyades sedan af hvarje riksdag till 1845, då det insattes i § 59 R. O. och utvidgades till att omfatta allt riksdagstryck, som expeditionsutskottet lämnade ifrån sig vid sittande riksdags slut. Nu först börjar Kommittén inlämna berättelser till riksdagen, efter 1828, och deras rubrik anger dem som endast rörande detta expeditionsärende. 1840 bortföll denna begränsning i rubriken, men först 1850 börjar man direkt omtala, huruvida något »ärende rörande tryckfrihetens vård» påkallat Kommitténs uppmärksamhet.

För denna äldre period af Kommitténs verksamhet har jag därför f. n. ingen annan upplysning att meddela, än att Kommittén hördes enl. § 5: 8 i Tr.-förordn. i det bekanta målet 1821 mot Geijers förment irrläriga skrift »Thorild» och därvid fann kvarstaden oberättigad[1]). Efter 1850 har Kommittén yttrat sig i kvarstadsfrågor åren 1854 och 1858; men först *1855* finner jag den fungera i sitt egentliga kall, med yttrande öfver inlämnad skrift, och ett nytt sådant fall redovisas i *1865* års berättelse, angående tvenne

251—256. Äfven i Borgarest. föreslogs, att § 108 skulle utgå, prot. s. 264. K. U:s försvar ses i dess utg. mem., ss. 401 och 407. Här påpekas Kommitténs upprinnelse som ett brottstycke ur A. G. Silfverstolpes stort anlagda »Lag- och Hushållnings-Beredning», se förut i samma edition ss. 70, 83.

[1]) Se de särsk. utg. Rättegångshandlingarna, ss. 75—78. Justitieombudsmannen Mannerheim med 3 kommitterade bildade majoriteten emot 2 röster, som önskade behålla kvarstaden.

insända uppsatser, som ämnats till en följetong, men som Kommittén drog sig för.

Genom 1866 års reform bortföll Kommitténs uppdrag efter § 59 R. O. utan att ersättas af någon motsvarande bestämmelse i den nya R. O. Kommittérade togo sig häraf en välkommen anledning att i 1867 års ämbetsberättelse säga sig fria från alla uppgifter utanför R. F. § 108 och Tr.-förordn. Snart därefter gällde det deras egen tillvaro, i det att *1871* års K. U. i sitt förslag till ny Tryckfrihetsordning, med däraf föranledda ändringar i R.F., icke hade någon plats för Kommittén, om hvars verksamhet utskottet inhämtat, att den i ytterst få fall tagits i anspråk[1]). Detta är den första och enda gång efter 1809, jag funnit institutionen utsatt för parlamentarisk kritik. Förslaget blef visserligen afvisadt både nu och nästa år, då det återkom: men i hela den vidlyftiga debatten tyckes man icke hafva spillt ett ord på Kommitténs försvar. Dess öde var så likgiltigt, att ingen ville öda något krut därpå.

Ännu alltjämt väljer hvar tredje riksdag 6 herrar kommittérade, och ännu åtföljes hvarje justitiombudsmannens årsberättelse af deras berättelser. Men om något här i världen är en sinekur, så är det platsen i Tryckfrihetskommittén. Dess årsredogörelse är ett enda blad och lyder i regeln så här: »Under den tid, som förflutit efter afgifvandet af senaste berättelse utaf Kommittérade för tryckfrihetens vård, har något ärende af beskaffenhet att påkalla Kommittérades åtgärd icke förekommit; hvilket Kommitterade skolat för riksdagen härmed anmäla». Detta är formeln, stundom med tillägg, att det höga kollegiet under mellantiden måst komplettera sina leder.

Endast i fem af sina berättelser har Kommittén att mäla om någon verksamhet enl. § 108, och det har ju alltid kuriositetsintresse att höra hvad det varit fråga om. Första gången, redovisad *1873*, gällde en oantaglig skrift öfver »religiös frihet». Andra gången var *1883*, då Kommittén afstod från äran att stå för ett opus med följande lockande rubrik: »Stockholms sanna mysterier. Skildring af hufvudstadslifvet, sådant det ter sig i de höga salarne. Originalberättelse. X. Den siste sonsonen. Häfte 41». Tredje fallet redovisas *1885* och är märkligt såsom det enda, då Kommittén

---

[1]) Mem. n:o 7, s. 29.

verkligen synes redobogen att öfvertaga ansvaret; formen därvid bestämdes så, att författaren skulle inlämna 2 ex., hvaraf det ena jämte Kommittérades utlåtande återställdes till honom, men det andra stannade hos Kommittén till vittne om skriftens verkliga lydelse. Skriften i fråga tyckes icke heller hafva saknat intresse, att döma af titeln: »Andens ord genom ett spiritistiskt medium, som boken skrifvit utan tankens hjälp, alltså liksom utan vetskap om det boken visar». Författaren, som tyckes hafva väntat sig en realkritik öfver sitt opus, afkyldes af Kommitténs strängt formalistiska synpunkt, och världen gick miste om »andens ord».

Ett ännu djupare missförstånd af Kommitténs uppgift röjde sig i de bägge sista fallen, redovisade 1892 och 1901, då man tyckes hafva betraktat Kommittén som något slags öfverinstans öfver rådstufvurätterna, senaste gången i Eskilstuna. Kommittén hade naturligtvis endast att betacka sig, med hänvisning till sin § 108.

Således, endast genom missförstånd af dess kall eller i rena undantagsfall, kanske på skämt, händer det numera, att någon väcker Tryckfrihetskommittén ur dess djupa slummer. Den är en falsk dekoration i vår författningsbyggnad, en antikvitet, som icke ens kan kräfva vördnad på grund af gamla tjänster. Vi kunna med godt samvete kalla den en dödfödd institution, äfven i betraktande af dess föga lyckligt inventerade uppgift.

I alla händelser har § 108 numera förlorat äfven skuggan af betydelse, och detta på samma grund som § 19: därför att det behof, som den sattes att fylla, icke existerar i den moderna frihetens luft. Det gör ett nästan parodiskt intryck, då vi nu läsa en spådom i 1809 års prästestånd, att »hvar och en boktryckare skulle finna sitt intresse uti att densamma (Kommittén) rådfråga» [1]) — så litet kan man understundom förutse vindriktningen i det politiska lifvet!

* *

*

Vi sluta vår undersökning här. Skörden af hvad jag kallat »döda bokstäfver» är ju icke så liten, och detta ehuru någon ab-

---

1) Superintendenten Hallström, prot. s. 255.

solut fullständighet nu icke åsyftats — dock tror jag, att allt väsentligt är påpekadt[1].

Det återstår att se, om denna skörd kan bringa oss någon verklig andlig näring, bortom tillgodoseendet af kuriositetens intresse.

Först och främst hafva vi då i konkreta exempel lärt känna denna *förvandlingens lag*, som går genom rättshistorien, verksam på djupet, tyst men oemotståndlig, lik förvittringsprocessen i naturen, mäktig att fräta bort lagens hårdaste klippor om den blott får sin tid. Än mäktigare verkningar af denna stora kraft skulle vi spåra, om vi fäste blicken på den *sedvanerätt*, efter hvilken numera en stor del af vårt verkliga statslif rör sig utanför grundlagens förutsättningar[2]; men dit sträcker sig icke dagens ämne — där är det icke bokstäfver blott, utan grundlagens anda, som gått under.

Redan undersökningen af vissa lagbuds tillämpning har emellertid ställt utom allt tvifvel tidsandans makt bredvid och framför lagstiftningen. Detta är icke ett ringa resultat, om vi se det i ögonen. »Med lag skall man land bygga», säger ett af våra kärnord från gamla tider. Ordet tillkännager sig självt som ett program, icke som en erfarenhetstes. Det är ett önskemål mera än ett förverkligadt faktum. I själfva verket byggas alla land mindre med lag än med *sed*. Seden är det material, hvaraf samhällen äro upptimrade från grunden. Lagen tränger ned ett stycke under ytan, som ljusets och vindarnes makt i hafvet, men den når icke

---

[1] Måhända kunde man väntat att bland de utlefvade bestämmelserna också finna medtagen k o n u n g e n s r ä t t a t t b ö r j a k r i g enl. § 13, icke därför att den legat nere i praxis eller på något vis försuttits, men därför att den knappast kan anses öfverensstämma med andan i en tid, som förvandlat all politik från dynastisk till nationell; hvadan den också på sistone allt oftare angripits (se motioner åren 1871, 1883, 1889, 1896, 1899). Man kunde också peka på 1894 års ändring i § 74, hvarigenom riksdagskallelses utfärdande sättes som villkor för mobiliseringsrätten, så som § 63 från början gjort för lyftande af krigskreditivet. Äfven § 74 i sin nuvarande form förutsätter dock mobilisering *före* riksdagen och för mötande af ett *befaradt* angrepp; och konungens formella prerogativ torde icke vara i fara, sedan det reella fått uppgifvas.

[2] L j u n g m a n har härom några goda anmärkningar i mot. n:o 244, A. K. 1899.

till bottnen. Seden, naturellen, är den stora bestämmande faktorn; lagen är en tygel, som blott i en viss grad förmår binda drifterna, eller en motor, som blott till en viss gräns orkar alleda vanorna.

Vidare torde undersökningen af de döda bokstäfverna hafva gifvit en antydan om tvenne historiska moment i förvandlingsprocessen, aflösande hvarandra ungefär vid 1800-talets midt eller närmare ett halft sekel efter grundlagsstiftningen. Under den tidigare perioden arbetar lagstiftningen ännu på att aflägsna dessa författningens utväxter, allt medan de också ännu göra sig förnimbara i det praktiska lifvet; det är de kungliga reformförslagens, lagförklaringarnes, det täta adlandets, den hotfulla opinionsnämndens, riksrättstrafikens tid, tillika tiden då statsskicket sorgfälligt bevaras för all ministerstyrelse. Under den senare perioden från 1850-talet har reformifvern slappnat, samtidigt därmed att de olika instituten hvar för sig dö bort ur praxis, medan ministerstyrelsen gläntar på dörrarna. Tydligen är en brytningstid öfvervunnen[1]). En strid har stått och en seger blifvit hemburen. Hvilken är då denna strid och denna seger — detta innehåll i förvandlingsprocessen?

På ytan har det i mångt och mycket varit en kamp mellan krona och parlament. Men på djupet har det varit något annat och betydelsefullare.

Det torde icke undfalla någon, att de lagbokstäfver, som förtorkat af brist på näring, tillhöra just vår författnings mest framträdande egenheter. Det är gamla nationaldrag eller originalidéer af våra egna grundlagsstiftare, i hvarje fall rent svenska tankar, som företrädesvis drabbats af förgängelsen.

När man upptäcker detta, då vidgar sig perspektivet. Man ser, huru vår historias självständiga ström inom egna bräddar rinner ut i 1809 års författning, för att därefter möta en motström utifrån universella politiska idéer. Man ser kampen mellan dessa

---

[1]) 1866 års reform framstår redan ur denna synpunkt som en verkan af, snarare än orsak till, demokratiska tendenser i vårt politiska lif. Den är det senaste och kraftigaste barnet af 1848 års liberalism, som redan därförut gifvit oss handels- och näringsfrihet, en humaniserad strafflag m. m. Vill man fixera någon viss händelse såsom betecknande själfva det historiska omslaget, så erbjuder sig närmast *1848 års kungliga initiativ* i representationsfrågan.

bägge krafter, och man ser den inhemska rättsuppfattningen mer och mer förlora mark för de nya idéernas öfvermakt. I den kampen är det, som våra döda bokstäfver blifvit slagne. Vi sörja ej däröfver, jubla ej heller — vi endast konstatera faktum.

Jag har en gång i en vetenskaplig skrift sökt uppvisa »den nationella karaktären i 1809 års grundlagsstiftning» [1]), och jag har funnit den genomsyra hela författningsverket. Då vi i dag betraktat några punkter i det svenska statslif, som rör sig inför våra egna ögon, så kunna vi icke misstaga oss på, att det 19:de seklets utveckling i väsentlig mån utplånat denna nationella egenart, aflägsnat vårt faktiska statsskick från bilden i författningsurkunden och format det i allt större likhet med det allmänna västerländska mönstret.

De allmänna idéerna hafva sålunda icke stannat vid sina storverk i lagstiftningen, 1840 med regeringens och 1866 med riksdagens reformering. De fortsätta oaflåtligt sitt verk att afslipa författningens självständighet. Man märker deras inflytande på alla håll, där statsskicket afviker från den allmänna typen, t. ex. i reformkrafven vid §§ 11 och 15, om behandlingen af ministeriella och kommando-mål [2]), vid § 52, konungens rätt att utse talmän [3]), vid § 89, konungens egen lagstiftning [4]), för att icke tala om det stora rösträttskrafvet; och i de döda bokstäfverna ser man deras definitiva seger.

Ännu är det visserligen långt till målet för denna utjämningstendens, än har vår författning många stycken kvar af sitt inhemska virke. Men man kan från en högre utsiktspunkt icke misstaga sig på, att det är den allmänna parlamentariska typen som långsamt nalkas våra kuster. Och denna utveckling åter är endast en fas i de allmänna kulturidéernas sträfvan öfverhufvud att öfvervinna de nationella utpräglingarne och motsatserna för att utveckla en bredare rastyp.

---

[1]) Hist. Tidskr. 1893, ss. 1—22.

[2]) Vid riksdagarne 1889, 1893, 1896, 1899; om kommandosaker särskildt 1901, om ministeriella mål kgl. prop. 1891.

[3]) Vid riksdagarne 1872, 1873, 1884, 1891—3 och 1895. Reformen vann A. K:s bifall 1891—3.

[4]) Vid riksdagarne 1869, 1884—6, 1889, 1897.

Som en episod i denna allmänna utveckling får historien om några stadgars död i vår grundlag tydligen en djupare innebörd. De döda bokstäfverna äro stumma men ojäfviga vittnen, att under täckelset af samma gällande författning inom vår stat försiggått och försiggår en förvandlingsprocess, som arbetat djupare måhända än någon tillförene, och som hotar att för första gången afbryta den kontinuitet, hvilken under alla ytans hvälfningar präglar hela vår gamla historia.

De amerikanske Trusts.

Af

Professor **N. C. Frederiksen.**

Tredje och sista artikeln.

Det kan vanskeligt nægtes, at den store Dannelse af Trusts i Amerika i det Hele jo repræsenterer store Fremskridt af samme Karakter som Indførelsen af Maskiner og almindelige Aktieselskaber. Der produceres billigere og bedre, er bedre Lejlighed til at benytte særlig Dygtighed, til at erhverve billigere og større Kapital, til at anvende Maskiner. Mange Mellemmænd spares, og naar de Handelsrejsendes talrige Klasse, i Amerika maaske flere Hundrede Tusinde i Tal, klage over deres eget Tab og Tabet for Jærnbaner og Hoteller, naar de ikke rejse, Summer, der maaske tilsammen løbe op over 100 Mill. Doll., saa er dette i Virkeligheden kun et Bevis paa den af Sammenslutningen følgende Økonomi. Det samme er Tilfældet, naar man paa en Gang kan annoncere bedre og billigere, medens den skarpere Konkurrence ellers har bragt Producenter og Sælgere til undertiden at anvende lige saa meget paa Annoncer, som hele Produktionen kostede. Man har mindre Fristelse til at give slet Kredit og sparer ogsaa herved mange Millioner. Det er en Fordel for mange af dem, der træde ind i Trusten, at de ved at faa Trust Certifikater eller Aktier i de meget store Foretagender, kan gøre deres Kapital flydende. Dette er noget, der ikke lidet er vurderet af mange mindre Banker, der have været knyttet til de enkelte Foretagender ved

at give dem stor og maaske for stor Kredit. Omvendt gives Publikum ved Køb af Aktierne Lejlighed til at tage Del i Foretagender, der ellers laa ganske udenfor dets Evne.

Trusts har paa ingen Maade nedsat Arbejdslønnen, men har snarere bidraget til at hæve den, i det de udviklede Industrien. Men de har med den større Anvendelse af Maskiner og den hele Specialisation kunnet spare en Del, særlig de kostbare Arbejdere. Statistiken viser dette. At de med Held har kunnet modsætte sig Fagforeningernes Fordringer, som i sin Tid Carnegie Selskabet ved den blodige Homestead Strike og for nylig Staal Trusten overfor de forenede Jærnarbejdere, kan kun anses for heldigt, naar man kender Beskaffenheden af Fagforeningernes Fordringer, der jo ofte er en ligefrem Hindring for alt Fremskridt.

For at se den fulde Betydning af de store Trusts, maa man vel lægge Mærke til, at de paa den ene Side saa at sige aldrig opnaa noget fuldstændigt Monopol, kun et vist Herredømme over Prisen, som store og mægtige Producenter altid have haft, og som altid er særdeles fremtrædende netop under mindre Forhold, paa den anden Side, hvorledes de senere Trustdannelser i Amerika udmærke sig ved langt mindre at være en Sammenslutning af ensartede Forretninger, der ligefrem lægge an paa et Monopol, langt mere af Affærer, der vel staa i Forbindelse med hinanden, men som netop ere forskelligartede, og som nu hensigtsmæssigt forenes til et større Hele: Standard Oils Sammenknytning af Raffineringen med Handelen og særlig Transportmidlernes Udvikling og nu endog med andre helt forskellige om end i Forbindelse med Petroleumshandelen staaende Forretninger; Staaltrusternes Erhvervelse af Miner af Malm og Kullejer, af Værker af den mest forskelligartede Natur, hvoraf nogle frembringe Raaprodukter til Anvendelse i de andre, Udviklingen af Samfærdselsmidler mellem Miner og Værker og nu endog for Udførselen til andre Lande. Med næsten alle de nyeste Trusts er det samme Tilfældet, og særlig staa de i en til dels fuldstændig berettiget Forbindelse med store Samfærdselsmidler. Ved slig Sammenknytning bliver det muligt at sammenpasse det ene langt fuldkomnere til det andet, at spare Oplag, at undgaa vanskelig og ofte uheldig Strid om Priserne o. s. v. Man venter sig meget mere i denne Retning,

særlig da Jærnbanerne nu selv er organiserede og samlede i tre Forbindelser.

Netop heri staar Amerikanerne ofte langt over Sammenslutningerne i Europa, hvor Kartellerne eller Syndikaterne ofte netop gaa ud paa at fastsætte Prisen, saaledes ikke mindst de, der ere støttede og ofte endog skabt ved Statens Foranstaltninger med Hensyn til Afgiften af Artikler som Sukker og Spiritus i Stater som Tyskland og Rusland, i det Hele ved de fleste tyske og østerrig-ungarske Karteller ligesom ogsaa ved Syndikaterne dannede i Frankrig, efter at Industriens store Profit, skabt ved den nyere Tids Beskyttelsestold, havde fremkaldt stor indenlandsk Konkurrence og derved for en stor Del tilintetgjort sig selv. Netop dette er et af de Forhold, hvori det kraftigere Liv i Amerika har bragt langt større Resultater end Udviklingen i det mere reglementerede Europa.

Ganske vist har Lovgivningen ogsaa i Amerika meget paa sin Samvittighed, og de vigtigste Hjælpemidler mod Misbrug af Trusts ligger i Afskaffelsen af disse Fejl, saaledes først og fremmest af bedre Kontrol ved de offentlige Samfærdselsmidler, saa at de ikke kan monopoliseres af enkelte Private. Vi vilde se dette ved nærmere at følge flere af de største amerikanske Trusters tidligere og nuværende Udvikling, og ligeledes er et af de Forslag, som den nævnte Industrial Commission samt dens Expert Prof. Jenks har fremsat, ogsaa dette, at man i nogle Retninger skal udvide Myndigheden for den saakaldte Interstate Commerce Commission, der skal sørge for Ligelighed og Retfærdighed ved Banernes Behandling af Publikum. Det anbefales, at den skal kunne sikre sig bedre Oplysning, ved f. Eks. at kunne forlange Regnskaber ført paa en vis Maade, reviderede og eftersete, og at den skal kunne fordre sine Bestemmelser om Fragtsatsers Klassificering og Reglering bragt til Udførelse straks, uden at man behøver at vente paa den endelige Afgørelse af Domstolene. Nogle mene, at man bør ophæve Forbudet mod Jærnbanernes Sammenslutning, fordi de netop derved fristes til at konkurrere stærkt og give de større Klienter særlige Begunstigelser; man skulde erstatte det ved en mere direkte gennemført Kontrol. Der er her en Opgave, der ikke er særegen for de Forenede Stater, men som nok har den

Særegenhed der, at Staten mindre end i mange andre Lande har været indrettet paa at tage sig af disse Opgaver, der omvendt der ere blevne saa mægtigt fremmede ved den private økonomiske Virksomhed. For vort Vedkommende er vi fremdeles ugunstig stemt mod den kunstige Eneret, Patenter for Opfindelser, der kun sjældent belønne den virkelige Opfinder, men som faktisk, i Følge Undersøgelsene i de store Lande, mest benyttes til Processer. Det er i det mindste et stort Spørgsmaal, om det vil være det rette Middel mod Misbrugene at forlange, som nu foreslaaet i Amerika, at enhver skulde have Ret til at benytte Opfindelserne imod at betale en vis aarlig Afgift til Opfinderen, eller om man ikke hellere skulde finde en anden Maade at støtte de faa virkelige Opfindere paa og da helst følge det fornuftige hollandske Eksempel helt at ophøre at give industriel Eneret.

Naar man har ment at kunne paavise, at ikke mindre end omtrent 100 af de store amerikanske Trusts benytte Beskyttelsestolden til at udplyndre Folket til Fordel for den Enkelte eller til Fordel for en kostbar og slet Forsyning og Produktion — vi har nævnt Toldens betydelige Højde i adskillige af disse Forretninger — er dette ikke noget Nyt; det er det samme, som vi alle Vegne se ved dette Statens Misbrug over det økonomiske Liv. Naar Lederne af de amerikanske Trusts tale om Udlandets Evne til at kaste billigere Varer ind paa Markedet, at gjøre Landet til en «dumping ground», naar der ikke er Beskyttelsestold, medens de ofte aabent tilstaa, at de gærne sætte Pris paa selv at kunne kaste deres Overproduktion ud i andre Lande, saa er der her den Forskel, at dette Sidste, naar det maa betales af Borgerne, der maa betale højere Priser paa Grund af Beskyttelsestolden, er et Tab for Landet i det Hele, medens det omvendt er en Fordel at købe særligt billigt fra Udlandet.

Der kan være Spørgsmaal om endnu andre Omraader, hvor Trustdannelsen kan vise Vigtigheden af at varetage Almeninteressen, saaledes ved Minelovgivningen, at Rigdommerne i Jordens Indre ikke uden videre bør tilfalde Ejerne af Overfladen, ogsaa af, at der etableres en fornuftig Ekspropriationsret, i det Hele af de fornuftige Begrændsninger af Arbejdets og Ejendommens Ret, der allerede følge af denne Rets egen Natur.

De fleste og vigtigste Klager over de ny Trusts og de Forhold, hvor der i Virkeligheden fornuftigvis kan blive Spørgsmaal om Statens Indgriben, er imidlertid fælles for alle store Aktieselskaber. Ved Trusterne som ellers kan Misbrug ikke undgaaes i spekulative Perioder. Som altid købes Aktier ofte særlig af Folk, der mindst forstaa sig paa Sagerne, af Lærere og Præster, af Folk, der have trukket sig tilbage for at leve af deres Midler, selv af Farmere, der i nogle Aar i Modsætning til den foregaaende Periode have tjent saa godt, at de have Penge til overs, Alle Folk, som netop ofte købe de sletteste Papirer. I Prospektus og mundtlige Forklaringer tales der om den store Profit, de bedes «blot studere Sagen», og saa blive de fangne. Men mod slige eventuelle Fejltagelser og Overdrivelser af Spekulation er der selvfølgelig ingen Hjælp. At Spekulation finder Sted, er nyttigt, selv om den ogsaa misbruges. Ofte blive Sælgerne selv og ikke mindst Mellemmændene hængende. Saaledes ved den forbigaaende Trustkrise i Dec. 1899, der netop var en Krise for «underwriters», det vil sige, dem, der garanterede Tngningen af de ny industrielle Emissioner.

Man har ment at burde forbyde Selskaberne at sætte deres Værdier højere end, hvad de har kostet, og hvad de virkelig er værd i Handel og Vandel. I Massachusetts søger Loven at forhindre dette ved Hjælp af edelige Erklæringer og Tilsyn af udnævnte Kommissærer. Saadanne Bestemmelser er altid vanskelige og vilkaarlige. Og hvad er den virkelige Værdi? Værdien af en stor Avis har jo kun lidet at gøre med Trykkeriets Værdi, og lignende Forhold, Værdi af Klientel, ofte kun af et Navn m. m. findes, som ogsaa er fremhævet af dem, der har dannet Trusterne, i de fleste Forretninger, ja udgør ofte endogsaa den største Værdi af Forretningerne, der samles. Selve Værdien er jo i Følge sin Natur kun et Forhold til Menneskene. Nu har de fleste af de store Selskaber sat deres Værdier meget højt. Det er tiltalende for Sælgerne af de enkelte Forretninger at faa større nominelle Beløb i Aktier, og Publikum er mere villigt til at købe, naar Tallene ere højere, hellere end, at det vil betale over Pari for bedre Papirer. Men det er meget vanskeligt at blande sig i dette, og det er et Spørgsmaal, om det ikke er heldigt at have saadanne

Midler til at overvinde den Gnidningsmodstand, der overalt mødes ved ny Organisationer. Som bekendt er vel endog de aller fleste af Amerikas Jærnbaner byggede efter et lignende System som det, der nu i Almindelighed anvendes ved Trusts. Meget ofte er Banerne endog byggede alene for de udstedte Obligationer, og Aktierne repræsenterer ofte endogsaa helt Haabet om Profit for Promotorer eller Entreprenører eller de Bankiers, der financierer Foretagendet. Men uden dette System vilde mangfoldige af Banerne slet ikke være bygget. Ved Trusts har man nu i Almindelighed ikke anvendt Obligationer, men derimod Preferenceaktier, oftest 7 % kumulative, d. v. s. saaledes, at de skal have denne Dividende ikke blot af det enkelte Aars Overskud, men naar dette ikke strækker til, i de senere Aar, før de ordinære Aktier faar noget. Man benytter Aktier i Stedet for Obligationer, fordi Erfaringen har vist, at mange Selskaber er gaaet Fallit, fordi de ikke har kunnet udrede Renterne af disse sidste, «fixed charges». Anderledes ved Preferenceaktierne, hvor Ihændehaverne ikke have denne Ret til at erklære Selskabet Fallit paa de ordinære Aktiers Bekostning. Meget ofte er det som ved Jærnbanernes Obligationer her Preferenceaktierne, der repræsenterer Værdien af de Kapitaler, der er anvendt, eller som skulde anvendes for at bygge Værkerne, medens de ordinære Aktier derimod kun repræsentere Klientel og andre saadanne værdifulde Forhold og ofte endog kun Haab om Profit ved særlig dygtig Bestyrelse eller endog kun ved de Fordele, der følger af Sammenslutningen etc. Det er endog vel det almindeligste, at de ordinære Aktier er udstedt meget over den virkelige Værdi af disse Forhold, og i Gennemsnit staa de vel næppe over 50 % af den nominelle Værdi. Selvfølgelig vides dette af Publikum.

De fleste store nyere Selskaber have valgt at «inkorporeres» under Staten New Jerseys Love, nogle ogsaa under Staterne West Virginias eller Delawares. Sagen er, at Aktielovgivning og lignende Materier hører under de enkelte Staters Lovgivning; Selskaberne vælge da de Former, der er dem behageligst; og i Henhold til den sædvanlige Lovgivning hindrer dette dem ikke i at gøre Forretninger i de andre Stater. Blandt andet ere de nævnte Stater billige i deres Fordringer med Hensyn til Afgifter; Staten New

Jersey forlanger kun $^{1}/_{10}$ p. m. og for større Kapitaler endnu mindre for «Indregistreringen». I det hele er det heldigt, at Selskaberne ved denne Frihed til at vælge mellem de forskellige Staters Lovgivning har nydt stor Frihed ved deres Dannelse. Men det er dog naturligt, at man, naar man i det Hele drøfter Spørgsmaalet om Lovgivningen, sporger, om det ikke var rettest at opstille almindelige Regler for hele Unionen, selv om denne Fremgangsmaade skulde kræve en Forandring i Unionens Forfatning.

I øvrigt indskrænke de Fordringer, der af de forstandigste Mænd gøres gældende, sig væsenlig til større Publicitet. Man rejser Spørgsmaalet, om det ikke som ved den nyeste engelske Lovgivning var rigtigt at kræve bestemte Angivelser om Værdierne, Selskaberne erhverve, naar de dannes, faste Ejendomme og andre; thi det er især herved, at Tegnere og senere Købere af Aktier narres. Den engelske Lovgivning gøre Deltagerne og særlig Direktørerne strængt ansvarlige for, hvad der angives i Prospektus. Forslagene i Amerika baade af Industrial Commission og af den nuværende Præsident Roosevelt som Guvernør i New York gaar især ud paa «Publicitet» og fremfor alt paa, at Aktionærerne skulle have Adgang til Bogerne og til at erholde Oplysninger ved de aarlige Beretninger og Balancer, der i Reglen er langt mere mangelfulde i Amerika end i England. Især skulde store Selskaber, som de fleste Truster er, efter Kommissionens Mening være pligtige til at give nogenlunde fuldstændige Meddelelser. Man tøver dog med at give enhver Aktionær let Adgang til at forlange fuldstændig Indsigt i Affærerne, da det let kunde benyttes af Konkurrenter til Selskabets store Skade. Særlig finder man det nødvendigt, at det paalægges at meddele Aktionærerne, der ønske saadan Meddelelse, Lister over andre Aktionærer og deres Bopæl før Generalforsamlingerne. Thi en af de største Farer er Misbruget af Direktørernes Magt, og et af Midlerne til at hindre saadanne Misbrug er dette at gøre det muligt for enkelte Aktionærer selv at samle Stemmer, naar Afgørelse skal tages. Saa meget vigtigere er dette, som et stort Antal Aktier i Reglen er samlet paa faa Mænds Hænder, i 24 Selskaber, der have afgivet Beretning derom, saaledes i Gennemsnit 18 % af de almindelige og 17 % af Preferenceaktierne i Hænderne paa en enkelt Mand, 33

og 28 % i Hænderne paa 5 enkelte Mænd. Er saadanne Mænd ikke selv Direktører, kunne de i alt Fald besætte disse Pladser med deres Venner. Til en vis Grad er dette en Garanti for en god og fast Bestyrelse, at Lederne saaledes ere interesserede i Forretningen og ogsaa i Stand til at bevare Magten. Paa den anden Side kan dette selvfølgelig misbruges. Allerede de almindelige Retsregler, som følger af sund Fornuft og tidligere Retsafgørelser, the common law, giver Aktionærer Ret til Indsigt i Bestyrelsen af deres Ejendom, men man mener, at en udtrykkelig Bestemmelse derom i Lovene kan arrangere dette billigere og bedre end den nuværende bekostelige juridiske Vej.

Naar man gennemgaar de talrige nyere Love imod Trusts saa vel som de Retsafgørelser, der have fundet Sted i Henhold til disse, finder man, at Lovgiverne ere komne bedst fra det, hvor de have fulgt, hvad der allerede er engelsk og amerikansk common law, at ingen maa skabe Monopoler, ofte bestemt saaledes af Domstolene, at det ikke maa være Monopoler, der paa en uforstandig, «not reasonable», Maade hindrer Borgernes Frihed, skaber «restraints». Hvor de er gaaet videre end til at forklare dette, have villet forhindre alle Forsøg paa at regulere Priser og s. fr., har Domstolene som oftest ikke kunnet anerkende deres Berettigelse til at træffe slige Bestemmelser, og endnu mindre har det været Tilfældet, hvor man som i Texas, Arkansas, Georgia og flere andre Stater har villet træffe særegne Bestemmelser om, at man ikke maa forene sig eller i alt Fald ikke forene sig om at hæve Prisen, alene for enkelte Klasser af Borgerne, idet man udtrykkelig har undtaget f. Ex. Landmændene og deres Produkter og ogsaa undertiden Arbejderne for deres Løns Vedkommende. Allerede saadan Forskel mellem Klasser af Borgere har været tilstrækkelig for Domstolene til at erklære Lovgivningen for «ukonstitutionel». Hvor man har villet forhindre visse Former, saasom f. Eks. netop den saakaldte Trust Form, d. v. s. Benyttelsen af den fordelagtige Lovgivning for «trustees» eller Folk, der bestyrer Andres Affærer, der netop indførtes i 1882 af Standard Oils kloge Advokat for at undgaa legale Vanskeligheder, har Vedkommende heldigvis næsten altid kunnet finde andre Former. Det økonomiske Liv lader sig ikke saa let binde af snævre Anskuelser. Naar i dette

Øjeblik Præsident Roosevelt har troet det nødvendigt at lade Unionens General-Advokat, attorney general, foretage Skridt for at faa undersøgt Lovligheden af den store Sammenslutning af nordvestlige Jærnbaner gjennem det saakaldte Northern Securities' Co. paa 400 Mill. D., der har erhvervet Banernes Aktier, som stridende mod Unionens Anti-Trust Lov, saa antages dette Skridt af de Fleste heller ikke at ville faa praktisk Betydning. Skulde den retslige Undersøgelse, der vil tage flere Aar, gaa Selskabet imod, vælger dette blot en anden Form, og allerede omtales der som saadan at vælge Dannelsen af et nyt Selskab i Kanada i Stedet for i Staterne.

Med Rette kommer Diskussionen mere og mere til at dreje sig om Bestemmelser, der maa og bør gælde alle Aktieselskaber. Bryan, Demokraternes og Demagogernes Kandidat ved Præsidentvalget, anbefaler som det vigtigste Middel, at ethvert Aktieselskab skal billiges af Unionens Centralautoriteter. Det er en lignende Bestæmmelse, der for Østerrig anføres som en af Aarsagerne til, at Landets økonomiske Udvikling staar saa meget tilbage. Men det er rigtigt, at Spørgsmaalet reduceres til den almindelige Aktielovgivning. Thi Trusts er kun et stort Udslag af Selskabers Dannelser med store Kapitaler og af den almindelige Bevægelse i Retning af Drift i det Store. Man kan ikke for alle Tilfældes Skyld afgøre, at Staten ikke skal paatage sig stor Virksomhed hellere end at overlade det til Private. Men under vor nuværende Samfundsudvikling og især i dennes fremskredne Lande er den private Virksomhed utvivlsomt at foretrække fremfor Statens.

Just nu modtagne Efterretninger gaa ud paa, at Flertallet i den nævnte Industrial Commission er gaaet meget videre end i Kommissionens foreløbige Indstilling. Det vil have «trusts and combinations», der «indskrænke Omsætningen», og «som i den almindelige offenlige Mening er ulovlige», erklærede for at være det ved Love ens i alle Stater. Strænge Love skulle udstedes i Kongressen og af Staternes lovgivende Forsamlinger, hvorefter det skal være en strafbar Forbrydelse at gjøre Forskjel mellem Kunder og at nedsætte Prisen paa visse Steder for derved at tilintetgjøre stedlig Konkurrence; disse Love skulle give den Privatmand,

der har lidt Skade, Ret til at lægge Sag an og til at erholde de foreskrevne Bøder. Man vil fremdeles have Staternes lovgivende Forsamlinger til at følge det som allerede bemærket næppe heldige Eksempel, der er givet af Massachusetts ved at forbyde at sætte Kapitalen over den virkelige Værdi. Endelig vil man gaa meget vidt for at tilvejebringe den Offenlighed, som Præsident Roosevelt anbefalede som Guvernør i Staten New York, meget videre, end han selv vilde. Man vil tildels i dette Øjemed paalægge alle Selskaber, som skulle have Lov til at gjøre Forretninger fra en Stat til en anden, interstate commerce, en aarlig Skat beregnet efter Selskabets Bruttoindtægt af dets Forretning «imellem Staterne». Det lyder socialistisk og lidet retfærdigt og gunstigt for økonomisk Fremskridt, naar man sætter Minimum for en saadan Skat lavt og saa vil lade den stige gradevis med Fortjenesten, forudsat der da herved menes progressiv Stigning. Det anbefales at danne et permanent Kontor i Finansministeriet i Washington, der skal føre Bog over alle Selskaber, der give sig af med Handel mellem Staterne eller med Udlandet, skaffe de nødvendige Indberetninger fra Selskaberne for at ansætte og opkræve en saadan Skat, undersøge deres Forretninger og Regnskaber, opkræve de nødvendige Bøder og samle og offenliggjøre Oplysninger for Kongressen. Saadanne Oplysninger skulde bl. A. være til Fordel for eventuele Konkurrenter.

Det mest praktiske øjeblikkelige Spørgsmaal vedrørende Trusterne er dog i Virkeligheden det, om de betale sig. Børserne har med stor Interesse fulgt deres Dannelse og som oftest udtalt deres Tillid ved at lade vedkommende Papirer stige i Værdi, Noget, der taler kraftigt for deres økonomiske Gavnlighed. I det Hele kan man ikke sige, at Resultatet har vist sig daarligt. Charles R. Flint har i The North American Review kunnet regne ud, at 37 af de vigtigste Trusts have givet 13 $^1/_2$ % af den noterede Værdi og omtrent 7 $^1/_2$ % af den nominelle Kapital mod 4.85 baade af den nominelle og den noterede Værdi af 37 Jærnbaners Papirer. Men dels er de industrielle Selskabers Udbytte meget varierende, fra 2 til 8 % af Værdien paa Markedet, $^1/_2$ til 16 $^1/_2$ af Papirerne regnet til Pari, dels er der i hvert Tilfælde en lang Række af de Selskaber, der er dannet fra 1898 af, som hidtil

slet ikke have givet Dividende af de almindelige Aktier; deres — lave — Værdi er kun et Udtryk af Forventninger til Fremtiden. Selvfølgelig vil Spørgsmaalet om Udbyttet blive besvaret meget forskelligt af de forskellige Selskaber efter Bestyrelsens Dygtighed og andre særlige Forhold. Mange ville vistnok svare til de berettigede Forventninger; i andre Tilfælde vil det vise sig, at de ikke kunde komme op til Dygtigheden fremmet af Frihed og Ansvarlighedsfølelse hos Lederne af de enkelte Forretninger. Man fremhæver, at den store Staal Trust allerede det første Aar har kunnet give 7 % af Preference-Aktierne og 4 % af de almindelige Aktier, passende efter den Pris, til hvilken Aktierne var udstedt; men flere af de Forretninger, der ere samlede i denne Trust, have tidligere givet 25, 80 ja endog 100 %. Det er sandt, at man ikke kan forlange det samme Udbytte af Aktieselskaber som af private Forretninger, og at den større Indtægt for disse ofte ved hine kan opvejes ved Udbyttets større Regelmæssighed og Sikkerhed.

Spørgsmaalet om Trusternes økonomiske Resultat interesserer os alle saa meget mere, som vi nu befinde os i en Periode af relativ Indskrænkning og Tilbagegang af Forretningerne efter den store Udvidelse fra 1897 til 1899. Kun i Amerika er Udvidelsen, der her kom forholdsvis sent — Krisen kom jo der først 1893 i Stedet for ved Slutningen af 1890 i London og varede jo til Gengæld saa ogsaa atter til Præsidentvalget i 1896 — bleven ved, og Amerikanerne synes selv at have Tillid til dens Fortsættelse ogsaa ud i Fremtiden. Vi vil ikke tale om de enkelte Trusts, der tidligere er styrtet sammen, heller ikke om de nyere og øjeblikkelige Forstyrrelser i December 1899 og paa «den blaa Torsdag» i Maj 1901, der vel fremkaldtes ved Strid mellem Jærnbanemagnaterne, men som dog ogsaa straks udøvede stor Indflydelse paa de industrielle Værdier. Spørgsmaalet er, om vi efter den overordenlige stærke Udvidelse, navnlig ved Dannelsen af Trusts, kan undgaa en Indskrænkning og midlertidig Tilbagegang, der fra det store og ledende Land nødvendigvis ogsaa vil udøve stor Indflydelse paa Verdens almindelige Pengemarked og paa Forretningernes Gang i Almindelighed i andre Lande. Og dernæst, Børsernes og i det Hele den store Forretningsverdens Tillid er, som Kurs-

noteringerne tilstrækkelig udvise, særlig begrundet paa de store Sammenslutningers Styrke. Skulde denne briste, som vi for øvrigt ikke antage, den vil gjøre, vilde det være en Ulykke først for Nordamerika, men dernæst for hele Verden.

Obeaktade källor för vår ekonomiska historia[1]).

Af

Doktor **Holger Rosman.**

Då Hans Forssell för flera år sedan utgaf sina arbeten om Sveriges inre tillstånd under 1500-talet, betraktades dessa såsom märkliga nyheter inom vår historiska litteratur. Det var nyheter med hänsyn till framställningens resultat, då författaren framför allt efter ekonomiska förhållanden sökte bedöma historisk utveckling, nyheter med hänsyn till förarbetena, då han mer än någon före honom använde den statistiska metoden vid sina forskningar. De resultat, som han med sina specialundersökningar vann, blefvo af andra omständigheter bekräftade, på samma gång de från nya sidor belyste flera förhållanden. Så skaffade han förtroende åt nyheten i sin metod och intvang i den allmänna uppfattningen, att den mödosamma vägen att plocka siffra efter siffra nog var den, som säkrast ledde till målet.

Efter denna tid har ej mycket blifvit gjordt inom den historiska statistikens område — hvarken den ekonomiska eller någon annan statistik. Vi ha att anteckna några studier öfver Sveriges befolkningsförhållanden under äldre tid, framlagda i tidskrifter och smärre uppsatser, några afhandlingar om vissa delar af vår inre historia, t. ex. Axelssons om Sveriges tillstånd på Karl XII:s tid,

[1]) Föredrag i Statistiska föreningen den 24 april 1902. (»Statistiskt material i våra arkiv»).

några privata eller officiella undersökningar, som konstruerat fram bilder att ställa i jämförelse med statistiska redogörelser för nutida förhållanden, samt slutligen ett för några år sedan framkommet större arbete, som inom ett för vår litteratur alldeles nytt område tillämpat statistikens metod — jag menar professor FAHLBECKS geniala, fast icke oemotsagda arbete om Sveriges adel.

Att vår litteratur ej är rik på historisk-statistiska arbeten, är nog ej svårt att förklara. Intet område inom den historiska vetenskapen torde vara så tidkräfvande och så litet gifvande för den, som redan under arbetets gång vill njuta af iakttagelser. Ej förrän ramen är klar, då de stora dragen framträda, får man några rön att fästa intresset vid. Inom intet annat område torde heller arbetet vara så riskabelt, då man ej kan vinna visshet om att verkligen erhålla ett resultat, förrän en god del af samlingsarbetet redan är undangjordt. Sistnämnda förhållande beror delvis på, att hufvudmaterialet för historisk-statistiska undersökningar, hvilket naturligtvis till största delen måste sökas i våra arkiv, ej ännu är så pass ordnadt, att forskaren har möjlighet att från början, utan alltför vidtgående förstudier, bedöma handlingarnas innehåll och värde. Men då arkiven blifvit bättre organiserade — frågan står ju för närvarande på dagordningen — skall det nog gå lättare att öfverskåda det rika material, som otvifvelaktigt finnes.

Sverige, som i fråga om statistiken i allmänhet berömt sig af att vara föregångslandet, torde äfven i fråga om den historiska statistiken ha särdeles gynnsamma förhållanden att räkna med: beroende på säregna förvaltningsformer, som verkligen framtvungit en del redogörelser och uppteckningar, som nu efter flera hundra år kunna användas. Men man har icke för olägenheterna velat skönja förmånerna. I Finland, där den moderna statistiken ingalunda är värd några loftal, har man däremot för den historiska statistiken visat långt större intresse än hos oss. Men där är ju också området och materialet mera begränsadt.

Att statistiska studier öfver historiska förhållanden, speciellt rörande vårt näringslif, skulle ha stor betydelse för bedömandet af vårt lands utveckling under äldre tid, låter sig icke förneka. Det ekonomiska lifvets ingripande betydelse för alla grenar af kul-

tur och vikten att se äfven de epokgörande händelserna emot bakgrunden af allmänna ekonomiska tillstånd — det är något, som alltmera inses af den moderna historieforskningen. I Tyskland har man, med Lamprecht i spetsen, särskildt skrifvit en ditåt syftande sats på sin fana. Kanske är det för svensk historieforskning rent af det närmaste målet att just inom det ekonomiska området föranstalta speciella undersökningar.

I tanke, att det kan intressera och möjligen för en och annan vara till praktisk nytta, vill jag här nedan nämna några ord om det material, som våra arkiv förvara för ekonomisk-historiska studier, under särskildt beaktande af de ämnen, som framför allt synas vara i behof af en närmare utredning. Jag gör naturligtvis icke anspråk på att komma med någon uttömmande skildring, utan vill endast i allmänhet påpeka, inom hvilka afdelningar materialet närmast är att söka. Och de arkiv, jag fäster mig vid, äro uteslutande de offentliga statsarkiv i Stockholm, hvilka äro för forskningen tillgängliga — sålunda för närvarande knappast mera än två: riksarkivet och kammararkivet.

För vår ekonomiska historia innehåller kammararkivet ovillkorligen det mest gifvande materialet — detta arkiv, som tillhört vårt lands första finansiella centralämbetsverk, knutpunkten för statsmaskineriets ekonomiska trådar. Det var i detta arkiv, Hans Forssell fann det mesta af sitt rika material, han var egentligen den förste, som använde dess samlingar för historisk forskning. Kammaren inrättades, som bekant, under Gustaf I:s tid, den ombildades sedermera flera gånger och fick vid olika tider under sin myndighet skilda grenar af statsförvaltningen. Före bergskollegiets inrättande 1630 hörde bergsärenden under dess värjo, handeln och industrien hade i kammarkollegiet sin högsta ledning ända till början af 1700-talet, då kommerskollegium på allvar inrättades efter att en tid på 1600-talet blott ha fört en efemär tillvaro såsom självständigt verk. Tullärenden handlades i kammarkollegium — delvis också i kommerskollegium — före generaltullstyrelsens inrättande, likaså under äldre tid nästan allt, hvad som rörde kommunikationsväsendet. Före statskontorets inrättande 1680 gjordes statsverkets utbetalningar uteslutande genom kollegiet. Hela det stora reduktionsverket under Karl XI med alla dess

deputationer och kommissioner stod, på grund af ärendenas natur, i intim beröring med kammarkollegiet. Än i dag handlägger kollegiet alla ärenden rörande svenska jordens beskattning.

Af de handlingar, som inkommit till kammarkollegiet eller där uppstått, består kammararkivet. Äfven en mängd handlingar, som insändts till kammarrevisionen, förut en afdelning af kollegiet, nu ett självständigt verk, kammarrätten, äro i kammararkivet förvarade, såsom länsräkenskaper, räkenskaper för kyrkor, skolor och fromma stiftelser m. m. Det är sålunda hufvudsakligen sifferhandlingar: räkenskaper, längder, register. En stor del af arkivet var ännu för några år sedan alldeles oordnad, ett fullkomligt kaos, i hvilket man nu med hjälp af särskildt statsanslag bringar reda. När detta arbete en gång blir färdigt eller åtminstone öfverskådligt, skall äfven det äldre materialet kunna med större fördel brukas.

Innehåller kammararkivet de handlingar, som tillhört räkningekammaren, så står riksarkivet i samband med ett annat af de fem gamla ämbetsverken, det viktigaste af dem alla, det ur hvilket statsdepartementen senare framgingo, nämligen kansliet. Det är hufvudsakligen regeringens arkiv, men dessutom mycket annat. Dit hafva samlats handlingar från flera offentliga och privata arkiv, juridiska akter, enskilda historiska samlingar o. d. från både hufvudstaden och landsorten. Arkivet, som organiserades af Gustaf II Adolf, hade redan under 1500-talet fått sin första stomme i de handlingar, som Gustaf Vasa insamlat från kyrkor och kloster för att bevisa sin och adelns rätt till de egendomar, som återbördades från de kyrkliga institutionerna efter Vesterås recess — det är hufvuddelen af de medeltidsbref, som ännu finnas. Senare hafva ditlämnats riksregistratur, rådsprotokoll, inkomna skrifvelser och åtskilliga andra regeringsakter samt serier af riksdagshandlingar, hvarjämte arkivet från flera ämbetsverk mottagit betydliga leveranser. De privata arkiv, som dit blifvit skänkta, sålda eller deponerade, äro många. I fråga om storlek och innehåll står riksarkivet naturligtvis framför kammararkivet — förhållandena ha utvecklat det till att blifva en central institution för vårt arkivväsen, och det är att hoppas, att det i en sådan ställning än mera skall blifva befästadt. Arki-

vet har flera gånger omordnats, flyttats och organiserats. För närvarande består det af tre afdelningar: en administrativ och två historiska; den förstnämnda hufvudsakligen innehållande nyare serier af regeringsakter, årligen ökad genom ordinarie accession från statsdepartementen, från högsta domstolen, från kungliga kommittéer m. m.; de två sistnämnda bestående af åtskilliga äldre handlingar, som hufvudsakligen ordnats efter historiska intressesynpunkter, dels efter sitt ursprung: registraturs- och protokollsserier, privatarkiv m. m., dels efter mer eller mindre godtyckliga principer, valda efter någon historisk ämnesgrupp: biografica, militaria, ecclesiastica, handel och sjöfart, bergsbruk o. d. Det senare är en organisationsform, som inom den moderna arkivvetenskapen alltmera öfvergifves, och man söker numera ordna handlingarna efter deras ursprung, undersöka, huru de inkommit i arkivet, såsom offentliga dokument, såsom privat samling, såsom särskild bearbetning e. d., och från denna synpunkt sammanställa dem.

Om man nu — för att gå från början — efterletar ekonomiskt-historiskt material för en så långt aflägsen tid som medeltiden, så kan det icke blifva tal om att efter statistisk metod draga några slutsatser ur en mängd af likartade fakta. De skriftliga dokument, vi äga från denna tid, äro försvinnande få — en samling pergaments- och pappersbref, några krönikor, handskrifna lagar och stadgar, spridda slottsräkenskaper, räkenskaper för den påfliga uppbörden, några få jordeböcker och räkenskapsböcker, som tillhört andliga korporationer eller privata personer — det är nästan allt. De gifva oss inblick i vår inre historia, men ingen möjlighet att inom vissa områden erhålla fullständiga sifferuppgifter att ställa i jämförelse med motsvarande uppgifter för någon annan tidsperiod.

Det är först med Gustaf Vasas tid, vi komma in på de statistiska möjligheternas område. Här träder oss till mötes en materialsamling af ej obetydlig omfattning, det är, som om man »med ens från den torftigaste öken komme in i en rik och bördig bygd». Räkenskapsböcker, som förut kunde räknas i tiotal, räknas nu i tusental: det är räntekammarböcker, tiondelängder, mantalslängder, taxeringslängder, tullräkenskaper, rusttjänstlängder, mynträkenskaper, pristaxor etc. — resultaten af konung Gustafs storartade

organisationsarbete för hela statsförvaltningens nyreglering. Det mesta af dessa handlingar förvaras i kammararkivet, och det är just dem, som Forssell har användt för sina ekonomisk-statistiska studier.

Alla Forssells arbeten beröra förhållanden under 1500-talet. I sina statistiska hufvudarbeten, »Sverige 1571» och »Sveriges jordbruksnäring i sextonde seklet», har han framför allt anställt studier öfver jordbruket, folkmängden och ståndsfördelningen. Han har beräknat skörden, kreatursuppsättningen, penningtillgången, den lösa egendomen och folkmängdsfördelningen, hufvudsakligen efter tiondelängder och andra beskattningsregister. Särskildt har en längd öfver »sölfskatten» eller tiondepenningen, hvilken pålades för igenlösande af Elfsborgs slott efter freden i Stettin 1570, varit en af hans hufvudkällor. Den är nämligen ett slags bouppteckningsprotokoll öfver den lösa förmögenheten med uppgifter för hvarje hushåll i hela Sveriges rike — således ett material, som i viss mån har större värde än en del modernt statistiskt material, som insamlas för en särskild utredning, då det nämligen lämnar tillgång till mera autentiska primäruppgifter. Forssell kom äfven till resultat, som föreföllo plausibla nog. Då han uppdrog jämförelse mellan siffrorna för 1500-talet och för sin egen tid, kunde han draga bestämda slutsatser om vår odlings tillväxt och om jordbrukets utveckling i intensitet.

Sina undersökningar om handeln och sjöfarten har Forssell framlagt i andra delen af »Sveriges inre historia från Gustaf den förste». De äro hufvudsakligen grundade på tullräkenskaper och förefalla, om man beräknar det stora tidsafståndet, förvånansvärdt fullständiga. Gifvetvis äro stora svårigheter förbundna med materialets begagnande, och säkerligen leda de förekommande luckorna och ojämnheterna ganska lätt in på oriktig väg, men omfattningen af införseln till och utförseln från vissa hamnar förefaller dock i tullräkenskaperna så systematiskt angifven, att resultatet ej behöfver betviflas. Mindre säkra äro nog uppgifterna om handelsflottans storlek och om varuvärdena.

Äfven rörande bergsbruket och den begynnande industrien har Forssell gjort en del beräkningar, fast ej så fullständiga som för jordbruket och handeln.

Öfver hufvud taget torde man kunna säga, att Forssell varit bekant med allt det material, som våra arkiv förvara för 1500-talets ekonomiska statistik. Han har, såsom nämnts, rent af upptäckt det, och dess första användande är hans evärdliga förtjänst. Huruvida alla resultat af hans undersökningar skola äga bestånd, är svårare att säga. Blott vissa grenar af området äro af senare forskare behandlade, och dessa hafva icke alla instämt med hans resultat. Isynnerhet är det några finnar, som mot hans arbeten riktat en ganska ingående kritik.

Å andra sidan finnes för 1500-talet ännu mycket statistiskt material, som Forssell visserligen i allmänhet känt, men ej i detalj begagnat. Under det pågående ordningsarbetet hafva påträffats en del lösa längder och register, som skulle kunna komplettera — eller möjligen ändra — hans uppgifter. Och för andra områden finnas serier af räkenskaper, som han ej bearbetat. Exempelvis rörande bergsbruket fullständiga räkenskaper för Sala grufva, enstaka för Dannemora och Löfsta m. fl. järnverk. Räkenskaperna för Falu grufva däremot förefalla under 1500-talet mera fragmentariska.

Att kännedomen om 1500-talets ekonomiska förhållanden är af stor betydelse för bedömandet af hela vår historia, behöfver knappt påpekas. På samma gång det måhända är den märkligaste brytningstid, som vi historiskt kunna konstatera, ger ännu hela dess näringslif en återspegling från medeltiden. En allsidigare utveckling och utländska förbindelser gåfvo sedan nya former åt den materiella produktionen, men det stora folkets bärkraft var ännu nästan uteslutande baserad på jordens afkastning. Då man lär känna omfattningen af denna, förstår man också bättre den följande tidens händelser och deras sammanhang.

Det är de nya formerna för statsförvaltningen, som göra, att vi ha tillfälle att ur officiella handlingar studera berörda förhållanden. Men å andra sidan betingas just denna möjlighet också af de enklare formerna för samhällslifvet, hvilka gjorde, att dess skiftande grenar kunde lättare behärskas och detaljerna sålunda ännu kunde ingå som ett led i statens officiella bokföring.

Dessa förhållanden ändras med tiden. I samma mån statslifvet rikare utbildas, i samma mån måste dess redovisning koncentreras. Detaljerna försvinna, åtminstone inom några grenar

från de officiella räkenskaperna. I viss mån blir det en vinst, då i stället flera områden kunna dragas inom redogörelsen, i viss mån icke, då primäruppgifterna ej längre af den statistiske bearbetaren kunna kritiskt behandlas. I stället kommer dock ett rikare historiskt material utom själfva räkenskaperna, hvilket möjliggör ett mera mångsidigt bedömande.

Gå vi till 1600-talet, så bör först anmärkas, att materialet för en ekonomisk statistik under denna period hitintills icke blifvit bearbetadt. Forssell var verkligen betänkt på att gifva en statistisk redogörelse från 1620-talet likartad med den för år 1571, men han kom ej att utföra sin plan. Vi ha om vår inre historia värdefulla arbeten, som egna mycken uppmärksamhet åt det ekonomiska lifvet, t. ex. Hallenberg, Gustaf Adolfs historia, Odhner, Sveriges inre historia under drottning Kristinas förmyndare och Carlsons stora arbete om Konungarna af Pfalziska huset, men någon systematisk siffersammanställning eller någon utredning i samma stil som Forssells gifva de icke.

Otvifvelaktigt är 1600-talet för vår ekonomiska historia af lika stort intresse som föregående århundrade. Det är den period, som ser den svenska handeln och bergsindustrien kraftigt uppblomstra, som ser svenska jorden delad efter feodala mönster, samtidigt med att gränserna för svensk kultur vidgas åt flera håll, och som slutligen ändar i en ekonomisk och social revolution, större än någon i vår historia — jag menar Karl XI:s reduktion. Sambandet mellan denna revolution och hela den föregående utvecklingen, följderna af de utländska förbindelserna, den materiella produktionens småningom skeende förändring, den sociala omgestaltningen under inflytande af ekonomiska förhållanden — det är frågor, som äro värda en historisk undersökning, men som säkerligen ej kunna allsidigt bedömas utan en systematisk undersökning efter statistisk metod. Äfven för bedömandet af den politiska historien och af statsförfattningen, som under denna tid framträder i alldeles nya former, är kännedomen om århundradets allmänna ekonomiska förhållanden alldeles nödvändig. Men vi veta därom knappast något. Vi känna af 1600-talets rika utveckling nästan blott de yttre konturerna. Den har alltför stor omfattning, att vi skulle våga säga något mera. Vi känna det, som

tagit sig uttryck i lagstiftningsåtgärder och politik och i personligt ingripande af geniala märkesmän, vi veta med andra ord det som samtiden själf kunde ha uppfattning af, men vi veta mycket litet om de allmänna betingelserna för utvecklingen. Inom det ena området efter det andra — äfven inom litteraturen och konsten — märka vi efterhand, att 1600-talet gaf uttryck för ett intensivt lif: kanske skola vi småningom konstatera, att äfven dess ekonomiska styrka hade stora proportioner.

Jag nämnde, att den svenska handeln och bergsindustrien uppblomstra under 1600-talet. Att så är förhållandet, har säkerligen blifvit alldeles för litet uppmärksammadt. Vill man mäta de märkliga epokerna efter personligt ingripande, får man här liksom i så mycket annat åberopa den store Gustaf Adolfs åtgärder för denna näringsgrens förkofran. Vare sig det var han, som inkallade holländare, eller de af annan anledning kommo — faktum är i alla händelser, att den lilla republiken, som på några årtionden skapat sig stormaktsvälde, till vårt land utsände en mängd personer, som nästan allesamman gjorde sig bemärkta i sitt nya hemland. Vi känna namnen på många — Louis De Geer, Abraham Cabeljau, Isak Kock, bröderna De Besche, bröderna Momma m. fl. — men den rad, som blifvit mer eller mindre förgäten, är lång nog för att blott genom längden verka imposant. Dessa personer, om hvilkas verksamhet man genom kammararkivets ordnande kan få närmare kännedom, de spriddes så godt som till alla orter och togo del i så godt som alla grenar af affärslifvet och statslifvet; de arrenderade kronans bergverk, anlade nya hamrar, bearbetade nya streck — långt upp i Lappmarken ägde bröderna Momma Kengis-verken, som kort förut blifvit upptäckta — de förpaktade tullarna, drefvo omfattande rederirörelse och utrikes handel. Vid sidan om holländarne ser man andra utlänningar, fast betydligt i minoriteten, samt svenskar med namn af ursvensk klang. Så t. ex. Börje Bureus, adlad Cronberg, samtidigt kunglig räntmästare och affärsman, bosatt i det hus vid Slussen, som ännu efter honom kallas Räntmästarhuset. Flera af dessa personer blefvo adlade, och deras position var nog ej den sämsta, fast eftervärlden glömt dem för tidens öfverflöd på store män.

Man får ovillkorligen det intrycket, att 1600-talet var en glansperiod för det svenska affärslifvet, fast glansen i minnet bleknat för andra, mera uppmärksammade segrar, som man under känsla af ett intensivt nationellt lif förmådde vinna. Då handeln ännu framför allt drefs af utlänningar och dess kapital till stor del voro placerade i utländska affärshus, skulle man möjligen kunna tveka att tala om den svenska handelns uppblomstring, men å andra sidan är man knappast berättigad att i en så inskränkt bemärkelse fatta detta begrepp, då utvecklingen ovillkorligen innebar en rikare omsättning och ett bättre tillgodogörande af landets alla näringskällor. Man frestas att misskänna den uppfattning, som i förstone förefaller naturlig nog, att freden är nödvändig för fredlig idrott, så mycket mer som man från samma tid har ett liknande exempel i Holland, som ännu under krigsbullret skapade sitt handelsvälde och sin för alla tider ryktbara konst. Huruvida det uppblomstrande näringslifvet var byggdt på en sådan grund, att det hade naturliga möjligheter att fortbestå, därom veta vi intet: periodens lif var för rikt och för sammansatt, att vi blott vid ett flyktigt betraktande därom skulle våga döma. Det var under denna tid, staten fann nyttigt att organisera tvenne ämbetsverk för affärslifvets utveckling, nämligen bergskollegium 1630 och kommerskollegium en tid därefter. Sistnämnda ämbetsverk sammanslogs senare med kammarkollegium (omkr. 1680), men det var nog blott en sparsamhetsåtgärd eller en omreglering i samband med kammarkollegiets delning. Det var vid den började reduktionen, när konungen ville åt sig själf och åt staten skaffa de rikedomar, som hans undersåtar fingo åtnjuta i alltför hög grad.

Reduktionen var en åtgärd, som, åtminstone under sin fortgång, ej endast var riktad mot adeln såsom jordägande stånd, utan äfven — och detta ej nog hittills tillräckligt uppmärksammadt — mot all privat äganderätt, mot idkare af handel, industri och borgerlig näring. Det stora reduktionsverkets arkiv är ännu så godt som oordnadt — här ha vi sålunda ett rikt material för nya iakttagelser. De spridda delar, på hvilka blickarna händelsevis fallit, tyda på reduktionens revolutionära omfattning. Exemplen på huru en «högst bedröfwat enkia», utfattig och ofrälse, som begär ersättning för sin mans fordran af staten, i stället för att

få nådegåfvan eller sin rätt, ådömes att betala Kongl. Maj:t åtskilliga riksdaler för någon ränta hennes förfäder åtnjutit af en obetydlig gård — sådana exempel äro icke alls sällsynta. Samtidigt ser man, huru arrendatorer af kronans koppar, af tullar e. d., således personer, som ej alls haft med jordegendomen att skaffa, ådömas ersättning till betydliga belopp; i många fall tvifiar jag ej på, att domen var rättvis, ty affär har nog i alla tider varit affär.

Alltnog, det förefaller åtminstone vid ett flyktigt betraktande, som om reduktionen gjort en omgestaltning inom alla grenar af det ekonomiska lifvet. På handeln och industrien verkade den säkerligen kraftigt deprimerande, vare sig man nu vill betrakta detta som en nödvändighet efter ett möjligen alltför intensivt lif, eller det var en tillfällig åtgärd, endast förestafvad af konsekvent statspolitik.

I alla dessa ekonomiska förhållanden bör just ett fullständigt användande af tillgängligt arkiv-material kunna lämna viktiga upplysningar. En systematisk undersökning af alla våra samlingar är den enda förutsättningen för en riktigt bedömande. Och möjligen skola vi inom en snar framtid kunna öfverskåda, hvad vid verkligen äga.

För 1600-talets början är materialet ännu någorlunda likartadt med det från föregående århundrade. Forssell hade för en jordbruksstatistik omkring år 1620 kunnat hämta värdefulla upplysningar i längderna för boskapshjälpen, och vid folkmängdsberäkningarna hade mantalslängderna gifvit honom god ledning.

Äfven för 1600-talets senare del hafva vi nog material, som ger oss tillfälle att bedöma vår modernärings historia och den svenska jordens afkastning. Detaljerade uppgifter om skörden saknas visserligen, men i stället blifva de uppgifter, som finnas i jordaböckerna och landsböckerna mera systematiska och fortlöpande i oafbruten följd. Mantalslängderna äro också ovärderliga källor för befolkningsstatistiska beräkningar. Samtidigt finnas en mängd kompletterande källor i allt rikare mått, särskilda utredningar af kommissioner — sålunda ha vi i både riksarkivet och kammararkivet handlingar från flera skogskommissioner vid århundradets slut — tillfälliga uppgifter i officiella skrifvelser, i riks-

dagshandlingar, i privata redogörelser etc. — med ett ord rikare historiskt material, som visserligen är svårare att i början öfverskåda, men som, om det kan sammanställas, bör kunna gifva ersättning för de detaljer, som i räkenskaperna saknas.

Vid sidan om material för undersökning af vår jordbruksnäring ha vi möjligheten att från andra sidor bedöma det ekonomiska lifvet. Vi möta här för 1600-talet ett på visst sätt nytt material, som är utan motsvarighet i samlingarna från 1500-talet. Det sammanhänger med alldeles nya former för statens finansväsen och med vissa näringsgrenars ställning till statsorganismens egen ekonomi, det är handlingar, som delvis äro framgångna ur särskilda åtgärder från statens sida för att reglera förhållanden, som djupt ingripa i hela dess organisation. Dessa handlingar hafva förut varit så godt som okända, de hafva först genom kammararkivets nyordnande framkommit eller blifvit möjliga att systematiskt ordna. Jag gör mig särskildt angelägen att påpeka dessa handlingars befintlighet. Någon närmare undersökning af deras innehåll har ännu icke blifvit gjord, och deras betydelse är därför svår att beräkna, men redan deras stora omfattning tyder på, att de äro värda att beakta. Ännu torde det dröja några år, innan de äro så pass ordnade, att de af forskare kunna anlitas.

För bedömande af statens finansväsen och dess allmänna förutsättningar har man först de värdefulla räntekammarböckerna samt räkenskaper för särskilda grenar af förvaltningen, uppgifter i landsböcker, jordaböcker o. d., en omfångsrik materialsamling, som redan förut till stor del varit ordnad, men som snart blir tillökad med nya handlingar.

Af de samlingar, som nyligen framkommit i kammararkivet, har jag redan nämnt en, det stora reduktionsverkets handlingar. Det är flera hundra volymer; fullständiga uppgörelser med särskilda personer eller samlingar af de många kommissionernas koncepter och protokoll. I samband med denna serie står en omfångsrik samling af s. k. likvidationer, till stor del utgången från samma myndigheter, som handlagt reduktionsärendena, framför allt från den stora likvidationskommissionen, hvars verksamhet sträckte sig ett stycke in på 1700-talet. Där återfinnas de flesta uppgörelser mellan staten och dess fordringsägare, ämbetsmän,

enskilda leverantörer, befraktare, arrendatorer af statens bergverk, af tullar o. d. — digra volymer, som ge oss tillfälle att blicka in i det ekonomiska lifvets olika sidor, det privata affärslifvets ingripande i statens finansväsen och de nya förvaltningsformernas praktiska tillämpning. Efterräkningarna sträcka sig flera år tillbaka i tiden, stundom ända till århundradets början, alldeles som de stora uppgörelserna vid reduktionen från adeln.

Gifvetvis kunna dessa handlingar äfven lämna statistiska siffror för beräkningar speciellt af handelns och bergsbrukets omfattning, fast det naturligtvis är förenadt med stora svårigheter att bestämma, under hvilken form man lämpligast bör tillgodogöra sig de rika uppgifterna.

För summariska beräkningar rörande handeln finnes dock för denna tid, liksom för 1500-talet, det mest gifvande materialet i tullräkenskaperna. Några af dessa hafva redan länge varit tillgängliga, men de komma att få en betydlig tillökning, när serien blir slutordnad. Dessförinnan är det svårt att yttra sig om dess fullständighet. I vissa fall äro räkenskaperna nog mindre specificerade än 1500-talets.

Men i stället har man nu en del särskilda uppgifter om handelns omfattning — enstaka officiella utredningar o. d., berättelser om näringarnas tillstånd, rapporter och skrifvelser, till hvilka man ej har någon motsvarighet under äldre tid.

För beräkningar rörande handelsflottan och utrikes handeln träder oss till mötes ett alldeles nytt material. Visserligen är det ytterst fragmentariskt, men bör dock kunna gifva några upplysningar. Det är en först vid kammararkivets nyordnande påträffad samling af fartygspass och frihetsbref för fartyg, utfärdade af kommerskollegium eller, efter dess sammanslående med kammarkollegium, af sistnämnda myndighet. Å passen, som gåfvos vid utländsk fart, angifvas fartygens namn, storlek, ägare, skeppare, destination, last m. m. Å frihetsbrefven, som afsågo att medge nya fartyg lindring i vissa tullafgifter, angifvas likaledes namn, storlek, ägare, skeppare, hemort m. m. För vissa år äro dessa samlingar redan ganska omfångsrika och kunna kanske senare kompletteras ur kollegiets ännu oordnade konceptsamling. Någon uttömmande redogörelse för handelsflottan lämna de icke, men

kompletterade med andra uppgifter äro de af värde. För handelsflottan å vissa orter finnas dessutom fullständiga rapporter för enstaka år, ofta inlämnade, då kronan behöfde veta, hvilka privata fartyg den kunde anlita för befraktning.

För den utrikes handeln ha vi nog åtskilligt att lära ur de stora handelskompaniernas handlingar, hvilka dels finnas i riksarkivet, dels i kammararkivet. I en inom sistnämnda arkiv förvarad samling, kallad «Kommerskollegii handlingar» — det gamla kollegiets arkiv före 1680 — ha vi åtskilliga juridiska dokument, rester från den tid, då kommerskollegium var handelsdomstol, akter i mål mellan enskilda affärsmän.

Och slutligen ha vi i kammararkivet — delvis öfverflyttade till riksarkivet — några privata affärsarkiv, hvilka genom sin särskilda karaktär äro beaktansvärda. Såsom uttryck för det fritt pulserande affärslifvet ha de ett helt annat värde än de officiella handlingar, hvilka stå i närmare samband med statens intressen. De äro af en slump bevarade och nog tämligen enastående i sitt slag, då de privatarkiv, som tilläfventyrs finnas i behåll vid våra större industriella verk och anläggningar, nog icke sträcka sig så långt tillbaka. Salunda äga vi en del handlingar, som tillhört Johan Uthoff, en nederländare i hertig Johans af Östergötland tjänst vid början af 1600-talet, vidare räntmästaren Börje Cronbergs arkiv samt — det förnämsta af dem alla — bröderna Momma-Reenstiernas. Det omfattar öfver 100 bundtar med lösa handlingar, räkenskaper, brefkoncept, diarier m. m. och bör sålunda gifva en god inblick i rörelsen inom ett stort affärshus. Arkivet, som troligen kommit till kammararkivet genom reduktionsmyndigheterna, är genom sin storlek alldeles unikt.

Rörande bergsbruket finnas också samlingar af stort värde. Räkenskaper för Sala grufva och för järnverken äro ej så fullständiga som förut, beroende på att dessa anläggningar ej på samma sätt hörde under statsförvaltningen, men däremot äro handlingarna rörande Kopparbergs grufva och kronans koppar mycket fullständigare än förut. Här finnas atminstone från och med år 1620 räkenskaper i nästan oafbruten följd, innehållande utom hufvudböckerna, verifikationer, invägningslängder — d. v. s. uppgifter om hela brytningen — skattelängder, listor öfver arbe-

tare etc. både vid Falun och Avesta. Bergsbrukshandlingarna i kammarkollegium kompletteras naturligtvis i väsentlig man af akter i bergkollegiets arkiv efter 1630.

Utom dessa hufvudserier finnas gifvetvis i kammararkivet och riksarkivet åtskilliga handlingar, som kunna vara belysande: enstaka förteckningar öfver handtverkare och borgare i städerna och bergsmän vid grufvorna, fragment af enskilda räkenskapssamlingar, samt strödda uppgifter i privata brefsamlingar och i officiella akter, hvilka det vore omöjligt att här uppräkna. Hvad sedan i öfriga svenska arkiv kan finnas — särskildt i de stora bergslagernas privata eller offentliga arkiv — kan jag ej här ingå på. Att det för denna tid äfven finnes åtskilligt ekonomiskt material i utländska arkiv — särskildt Hollands — kan näppeligen betviflas. Men det är väl tidigt att bjuda forskaren gå öfver ån, innan han ännu öst ur våra egna brunnar.

Jag har här endast i största allmänhet kunnat antyda, hvad vi äga från 1600-talet. De stora samlingar jag omnämnt skola nog icke endast få betydelse för bedömandet af våra ekonomiska förhållanden, de skola nog äfven gifva inblick i andra sidor af vår historia. Särskildt skola kanske forskare i statsförfattningens utveckling af dem draga nytta. Då flera af dessa handlingar beröra utlänningar, som åt vår handel och industri gåfvo nya impulser, äro de ett slags resultanter af det utländska inflytande, som på flera områden gjorde sig gällande. Det vill af flera omständigheter synas, som om särskildt Holland varit en förebild vid statsförvaltningens omorganisation redan under Gustaf Adolf, och att det just var detta lands komersiella förvaltningssystem, som betraktades såsom mönstergillt. Formerna för statens finansväsen, bergverkens och tullarnas utarrenderande, förpaktandet af statsinkomster äfven åt affärsmän, räntekammarens skötande rentaf genom affärsmän — t. ex. Börje Cronberg — statens ställning till handelskompanierna, kolonisationsförsöken m. m. — det är nyheter, hvilkas ursprung och hvilkas utveckling man ännu icke tillräckligt undersökt. Det är, som jag redan haft tillfälle påpeka, framför allt de politiska förbindelserna med utlandet, man hittills intresserat sig för, icke de ekonomiska eller kommersiella.

Jag lämnar 1600-talet för att nämna några ord om ekonomiskt-statistiskt material för följande århundrade. Under de första decennierna af 1700-talet — den stora krigsperioden — äro handlingarna af ungefär samma natur som under föregående tid, otvifvelaktigt af stort värde för dem, som vilja studera olycksårens begynnande inverkan på våra ekonomiska förhållanden och vår materiella odling. Här skulle kunna särskildt nämnas en ny samling af stort värde, nämligen upphandlingsdeputationens och kontributionsränteriets akter, hvilka förut delvis funnits i kammararkivet, men nyligen äro till riksarkivet öfverlåtna.

Vid tiden omkring 1720 börjar däremot materialet något sina, eller det blir åtminstone en förskjutning till andra samlingar än dem, jag här speciellt fäst mig vid. Det stora reduktionsverkets efterdyningar dö småningom bort, den oändliga raden af liqvidationer och efterräkningar förtunnas. Samtidigt dragas en del ärenden af ekonomisk natur från kammarkollegiet. Kommerskollegium utbröts redan 1711. En del af tullärendena undandrogos kammarkollegium något senare. Statens öfverinseende öfver bergverken förändrades också genom nya arrendevillkor, så att exempelvis de fullständiga räkenskaperna för kronans koppar ej längre kommo att hamna i kammararkivet.

Allt detta gör, att kammararkivet under 1700-talet icke är så gifvande som förut för alla grenar af vår ekonomiska historia. Vill man studera landtbruket och jordaboksförhållandena är det gifvetvis hufvudkällan, men för handeln och industrien däremot är det kommerskollegii arkiv, som hädanfter blir mest beaktansvärdt, och för vårt bergsbruk naturligtvis bergskollegii arkiv.

Men här måste jag begränsa mitt ämne. Jag är nämligen icke i tillfälle att bestämdt säga, hvad dessa arkiv innehålla. En stor del af kommerskollegii arkiv är icke tillgängligt för forskning, då det, som bekant, förvaras på gamla kolerasjukhuset. Endast en del däraf har blifvit fördt till riksarkivet.

Vill jag döma af de delar, som i riksarkivet förvaras, så förefaller det, som om äfven för 1700-talet skulle finnas material för en värdefull handelsstatistik, åtminstone för vissa år. Ända från 1740-talet finnas nämligen årssammandrag öfver rikets in- och utförsel med angifvande af varor, af- och pålastningshamnar,

import- och exportländer etc. Varornas värde är icke angifvet, men med hjälp af andra handlingar bör det kunna beräknas. Dessutom finnas särskilda berättelser rörande handeln — t. ex. berättelser af landshöfdingarna 1773 — samt rapporter för vissa städers handel. Af värde, om de också ej innehålla direkta statistiska uppgifter, äro äfven konsulernas skrifvelser till kommerskollegium från närmare och fjärmare länder, delvis ända från 1740-talet, nu förvarade i riksarkivet, där de nyligen ordnats.

Hvad i tullräkenskaperna finnes, är svårt att ännu bedöma, då såsom antydts, samlingarna från den tiden knappast äro öfversedda och ännu mindre ordnade. I kammarkollegium förvaras en del, andra finnas nog i kommerskollegii arkiv och för århundradets senare del hos generaltullstyrelsen. Öfverhufvudtaget torde man kunna säga, att man för närvarande ej kan bedöma, huru mycket material verkligen finnes för statistiska studier öfver 1700-talets handel. Det vill emellertid synas, som om, när allt blir tillgängligt, det skall gifvas tillfälle att studera denna näringsgren äfven från en del synpunkter, som under föregående tid ej kunnat beaktas.

Man har ansett 1700-talet såsom vårt näringslifs blomstringstid par préférence. Huruvida detta är riktigt äfven hvad handeln beträffar, vill jag lämna därhän. Att frihetstiden genom sitt intresse för ekonomiska spörsmål gaf en ny värdesättning åt yrket och höjde dess sociala nivå är otvifvelaktigt, men vill man mäta dess storhet i absoluta tal under jämförelse med andra tider, är det nog icke alldeles säkert, att handeln uppnådde samma intensiva lif som under 1600-talet, eller åtminstone ej, att den nådde högre.

I politiken spelade näringarna under Frihetstiden en större roll än förut, men detta kan ha berott på hela tidsandan, som fann sig tvungen att af nödvändigheten göra en dygd, att vända politiken inåt, då krafterna saknades att vända den utåt. Att intresset dominerade, behöfver ingenting bevisa om de absoluta resultat, som intresset gaf. Då man talat om näringslifvets höga ståndpunkt, har man framförallt dömt efter den historieforskning, som lagt hufvudvikten vid politiken och de officiella dokumentens vittnesbörd — och för en sådan historieforskning är det na-

turligt, att Frihetstiden skall få en rangplats såsom en tid för fredlig id — men här borde just den politiska historien kompletteras af den ekonomiska, som grundar sina resultat på statistiska beräkningar och på de akter, som äro utsprungna från det fritt pulserande affärslifvet. Det är tilldess en sådan undersökning blifvit gjord, som jag vågar misstänka, att åtminstone handeln och våra mera naturliga näringsgrenar, som alltid gifvit det rikaste bidraget till vår export — framför allt bergsbruket — icke under Frihetstiden stodo på en högre ståndpunkt än under 1600-talet.

Som bekant riktade sig Frihetstidens ekonomiska politik framför allt på en annan sida af affärslifvet, nämligen på uppdrifvande af nya industri-grenar. En lifligare rörelse inom industrien, dess försök till stordrift och införande af rationella metoder, med ett ord fabriksväsendets uppblomstring, det är den förnämsta nyheten hos Frihetstidens ekonomiska lif, det är det område, inom hvilket det bestämdt visat sig, att Frihetstiden har ett stort försteg framför föregående perioder.

För ett närmare fixerande af den svenska industriens omfattning under 1700-talet och speciellt Frihetstiden ha vi också i våra arkiv dyrbart material. Delvis kan det ännu sägas vara otillgängligt, delvis kan det redan begagnas. Sålunda ha vi fabriksberättelser, afgifna af hallrätterna i städerna, en institution, som inrättades 1739, och som skulle öfva uppsikt öfver alla inom staden belägna industriella anläggningar, föra anteckningar om dessas tillstånd och tillverkning, förteckningar öfver yrkesidkare och arbetare m. m. samt årligen därom till kommerskollegium lämna redogörelser. Af sådana rapporter finnes en serie i riksarkivet omkring 1740—1759. En annan del af samlingen förvaras på kommerskollegii arbetsstatistiska afdelning Dessutom finnas särskilda berättelser om handtverkerierna, reseberättelser om fabrikerna ända från 1730-talet samt naturligtvis åtskilliga resolutioner af kommerskollegium, register på manufakturprivilegier etc., delvis till riksarkivet hämtade från kommerskollegii arkiv. En sammanställning af de rikhaltiga uppgifterna skulle naturligtvis leda till slutsatser af stort värde.

Jag har kommit nära den tid, då officiella berättelser rörande vårt näringslif började tryckas. Naturligtvis vore mycket att säga om det ekonomiskt-statistiska material, som våra arkiv förvara från 1800-talets början, innan de officiella publikationerna sågo dagen. Men här är materialet å ena sidan alldeles för sammansatt och alldeles för rikhaltigt, för att det skulle vara till någon egentlig nytta att tala om samlingarna i de centralarkiv, jag här velat göra till föremål för min redogörelse; här innehålla riksarkivet och kammararkivet den minst betydande delen af material. Och å andra sidan, att gå utom dessa skulle föra mig längre än jag tänkt. Här är det också mindre af nöden att påpeka materialets befintlighet. Den intresserade skall säkerligen utan större svårighet veta att framleta det. Hvad jag här velat gifva, är hufvudsakligen en liten öfversikt öfver materialet för äldre tider, inom områden, som i allmänhet äro mindre kända, och särskildt för 1600-talet, där vi kanske inom en snar framtid kunna ha möjlighet att öfverskåda hvad vi äga.

Det är nästan, som om man af materialets större eller mindre omfattning vid olika tider och för olika näringsgrenar kunde skönja de särskilda näringarnas större eller mindre betydelse för sin tid. Under 1500-talet ha vi det mest detaljerade materialet för jordbruksnäringens bedömande, under 1600-talet är det hufvudsakligen bergsbruket och den utrikes handeln, som lämnat efter sig digra volymer, och vid 1700-talets midt röra sig berättelser och redogörelser framför allt kring den uppblomstrande fabriksindustrien. Det är facer af den naturliga utvecklingen från urproduktion till bearbetning — facer, som endast vänta på sin bearbetare för att, naturligtvis med rika skiftningar, framstå som historiska sanningar.

Strödda meddelanden.

Den sociala utvecklingen och egendomsfördelningen. Som bekant utgör det påstådda faktiska underlaget för K. Marx' och Fr. Engels' läror om den moderna sociala utvecklingen — mellanklassernas försvinnande samt rikedomens koncentrering på allt färre händer. Samhällspyramiden skulle genom den ekonomiska utgallringen liksom urhålkas, så att den komme att bestå utaf en massa proletärer som bas och därofvan en smal spets utaf ett fåtal milliardörer. Statistiken och all erfarenhet hafva redan stämplat dessa förutsägelser som idel falska profetior. Till och med de mera kritiske bland socialisterna själfve hafva måst erkänna detta. Sålunda har E. Bernstein vid flera tillfällen öppet vidgått, att samhällsutvecklingen icke går i den antydda riktningen.

Men Bernstein har vid senaste stora socialistkongress måst afsvära sina kätterska åsikter så i ett som annat. Det synes vara ett utslag af denna omvändelse, som kommer till synes uti ett föredrag, som han nyligen hållit i Berlin, och som publicerats under titeln: *Die heutige Einkommensbewegung und die Aufgabe der Volkswirthschaft* (Berlin 1902).

Uti denna broschyr återkommer nämligen den gamla läran, ehuru i annan form.

De rike och förmögne aftaga visserligen ej i tal, tvärtom de tilltaga — såsom hvarje ny betraktelse af inkomststatistikens siffror bevisar — men den andel af ett folks hela inkomst, som de burgne lägga beslag på, växer, så att hvad som blir öfver till den stora massan af befolkningen om ej rent af minskas, per hufvud räknadt, så dock förblir konstant. Detta är *die Verelendungsteori* i en ny gestalt. Medgifvas må visserligen, att B. för egen del endast hypotetiskt framställer denna uppfattning, men socialismens menige man lära nog ej försumma att som en trosartikel omfatta den — när de en gång nödgas släppa den gamla marxistiska villfarelsen om massornas proletarisering.

Men äfven i denna nya form är nämnda föreställning helt visst oriktig, såsom den hittills vunna erfarenheten visar. Oaktadt de rikes och förmögnes antal under senare tid betydligt vuxit, har ej därför de lägre klassernas inkomster minskats eller stått stilla. Tvärtom ha de senare starkt stigit såväl individuellt som kollektivt. Den samlade andel af produktionen, som kommer kroppsarbetarne till godo, har vuxit under de sista årtiondena ofantligt. Och intet tyder på, att ej för framtiden som hittills båda dessa rörelser komma att fortgå sida vid sida: tillväxten af de burgnes antal och arbetslönernas stegring. Äfven i nu antydd formulering jäfvas alltså den socialitiska dogmen om massornas utarmande utaf fakta.

Konsumtionen af järn i dess primitiva form som tack- eller gjutjärn beräknas af en tysk statistiker (d:r Rentzsch) på följande sätt.

År 1900 förbrukades i medeltal per hufvud af befolkningen följande mängder:

Storbritannien	221	kg.
Förenta Staterna	221	»
Tyskland	175	»
Belgien	146	»
Sverige	105	»
Frankrike	71	»
Österrike-Ungarn	31	»
Ryssland	22	»
Italien	0,4	»

Beräkningen är utförd med iakttagande af alla hithörande moment, däribland äfven in- och utförsel af jernfabrikat och maskiner. Emellertid äro olikheterna större, än man kan tro vara möjligt. Italien, som dock är ett högt kultiveradt land, skulle ej förbruka mer än 0,4 kg. per hufvud mot 221 kg. i England och 105 för Sverige. Visserligen användes sedan gamla tider uti länderna med romersk kultur sten vid byggnader och konstruktioner af alla slag i en utsträckning, som är okänd uti staterna med nyare odling, hvilka tidigare nyttjat trä för dylika ändamål och efter hand utbytt detta mot jern. Men äfven med beaktande häraf, äro de anförda olikheterna häpnadsväckande.

Dödligheten bland barn, som uppfödas med djurmjölk. Huru stora framsteg den artificiella näringen af späda barn under senare tider gjort, är den dock alltjämt ett surrogat, som stannar långt under det, som densamma afser att ersätta, den naturliga digifningen. Den olika dödligheten bland barn, som uppfödas på

det ena eller andra sättet, lämnar intet tvifvel härom, såsom Böckhs undersökningar rörande denna sak för Berlin utvisa. Uti den nya upplagan af Westergaards stora arbete *Mortalität und Morbilität* meddelas härom följande.

Af 10,000 barn uti hvar och en af de elfva första månaderna dogo inom månaden:

I en ålder af	Födda med	
månader	Modersmjölk	Djurmjölk
0	201	1120
1	74	588
2	46	497
3	37	465
4	26	370
5	26	311
6	26	277
7	24	241
8	20	213
9	30	191
10	31	168
11	39	147

Skillnaden är oerhörd och predikar med eldskrift emot oseden, att mödrarna ej själfva amma sina barn, närhelst de det kunna.

Administrativ praxis.

---

7. *Angående invigning af ett utaf enskild förening uppbyggdt kapell, vid hvilket såsom predikant anställts ej ordinerad präst.*

Med förmälan, att för att tillmötesgå behofvet af söndagliga gudstjänster i Djursholm år 1898 därstädes af en enskild förening, understödd af donationer, uppförts ett kapell, i hvilket allt sedan gudstjänst hållits af en därför anställd s. m. kandidat, som dock icke vore ordinerad präst, samt att, i samma mån anslutningen till dessa gudstjänster vuxit, den önskan allt starkare gjort sig gällande, att nattvarden skulle kunna firas i detta kapell, anhöll kapellbyggnadsföreningsstyrelsen den 25 mars 1902 hos K. M:t, att, då genom bestämmelserna i det gåfvobref, som åtföljde första donationen för kapellbyggnaden, hvilka bestämmelser bekräftats och förnyats dels genom föreningens stadgar, dels genom senare gjorda donationer, föreningen vore förhindrad att söka få kapellet på vanligt sätt inordnadt i den kyrkliga organisationen samt det icke läte sig göra att i kyrklig ordning fira nattvard i kapellet, så länge detsamma icke blifvit invigdt, K. M:t täcktes medgifva, att Djursholms kapell blefve enligt svenska kyrkans ordning invigdt under villkor, att såsom predikant i kapellet ej finge anställas någon, som icke aflagt teologisk universitetsexamen eller annat kunskapsprof, som kunde berättiga till erhållande af prästämbetet i svenska kyrkan, att dop eller nattvardsgång i kapellet endast finge förrättas af präst i svenska kyrkan och enligt dess ordning, samt att fyra gånger hvarje år skulle i kapellet hållas högmässogudstjänst enligt svenska kyrkans ordning och af präst i svenska kyrkan, som af kapellbyggnadsföreningen därtill anmodades. Med anförande, att den omständigheten, det Djursholms kapell blifvit uppfördt af ett enskildt sällskap och till följd af donationer, icke syntes böra utgöra hinder för detsammas kyrkliga invigning, helst sedan vissa enskilda sällskap och inrättningar erhållit K. M:ts tillåtelse att få af dem för kyrklig gudstjänsts hållande uppförda kapell invigda, samt att något hinder för kapellets invigning icke heller kunde ligga däri, att gudstjänst efter fullständig högmässoritual endast hölles ett fåtal gånger årligen i kapellet, hvilket på

detta sätt i visst hänseende blefve likställdt med en och annan sockenkyrka, hvari högmässogudstjänst endast jämförelsevis få gånger om året förekomma, men hvari utan lagligt hinder gudstjänster i anseende till formen fritt och i anseende till innehållet af sådan art, att föredrag, som vid dem höllos, vore enligt nådiga förordningen den 11 december 1868 tillåtna, tillstyrkte domkapitlet, uti infordradt utlåtande, bifall till ansökningen, under uttalande dock af önskvärdheten, att i det nådiga tillståndet blefve uttryckt, att kapellbyggnadsföreningen i afseende på innehållet af religiösa föredrag, som i kapellet höllos och sättet för dops förrättande och den heliga nattvardens firande ägde ställa sig gällande lagar och författningar till efterrättelse samt att »minst» skulle tillfogas framför »fyra gånger om året».

Enligt nåd. beslut den 25 april 1902 biföll K. M:t ansökningen utan de af domkapitlet föreslagna tillägg.

G. T.

En metod för utskotts- och liknande val inom riksdagen.

Af

Aktuarien I. Flodström.

Förslag om användning af det proportionella valsättet vid inom riksdagen förekommande val af utskott m. m. hafva flere gånger varit å bane. Redan vid vårt nuvarande riksdagsskicks första riksdag, år 1867, framlades af landshöfdingen i Malmö S. G. von Troil motion därom, och förnyade framställningar, något olika till motivering och form, hafva sedermera gjorts 1878 af professor H. L. Rydin, 1896 af direktör Sven Palme, 1897 af herr J. Nydahl samt nu senast vid innevarande års riksdag af professor Ernst Carlson. Samtliga dessa förslag hafva af vederbörande utskott afstyrkts och af riksdagen förkastats; men det betecknar en märklig omstämning i tänkesätten till förmån för den proportionella validén, att, medan de äldre förslagen i denna fråga fallit i båda kamrarna, en den Carlsonska motionen i hufvudsak tillstyrkande utskottsreservation i år vann andra kammarens bifall och i den första afslogs med endast 18 rösters majoritet eller med 49 röster mot 31.

Då det är min mening att här behandla den föreliggande frågan uteslutande ur metodologisk synpunkt, skall jag beträffande dess principiella innebörd åtnöja mig med att hänvisa dels till riksdagshandlingarna dels till en afhandling af Sigurd Hansson i 1899 års årgång af Statsvetenskaplig Tidskrift.

Med afseende på metodfrågan förordas i den Rydinska motionen af 1878 den i Danmark nyttjade Andræ'ska valmetoden, känd i vårt land sedan 1896, då den af regeringen föreslogs till användning vid val i de större städerna till riksdagens andra kammare. Det Nydahlska förslaget af 1897 upptager en af skriftställaren Emil Svensén framställd metod, som af upphofsmannen närmare utföres och motiveras i Statsvetenskaplig Tidskrift 1898. Hvarken denna eller den Andræ'ska metoden skall jag dock här närmare ingå på, utan öfvergår jag direkt till det vid årets riksdag af professor Carlson väckta förslaget.

Detta förslags lydelse — som i det nu ifrågavarande afseendet ordagrant öfverensstämmer med den af andra kammaren antagna reservationens — är följande:

«De vid valet afgifna namnsedlarnas antal delas med antalet af dem, som skola väljas, och den sålunda erhållna valkvoten, vid uppkommande brak bestämd till närmast högre hela tal, lägges till grund för bestämmandet af hvilka skola anses valda. Sedan namnsedlarna öppnats och till sin giltighet granskats, fördelas de i flockar, så att till hvarje flock läggas de sedlar, å hvilka samma namn förekomma i samma ordning. Vid uppräknandet tagas till en början endast de flockar i beräkning, som innehålla minst lika stort antal namnsedlar, som valkvoten angifver, de talrikare flockarna först, de fåtaligare därefter. Inom hvar och en af dessa flockar förklaras personer valde i den ordning, de å namnsedlarna finnas upptagna, och till det antal, som angifves genom det hela tal, hvilket framkommer, då namnsedlarnas antal inom flocken delas med valkvoten. Namn å den, som redan i en föregående flock förklarats vald, förbigås, om det ånyo förekommer i en följande, och i stället räknas det å namnsedeln närmast därefter uppförda namnet. Har det antal, som skall väljas, icke på sådant sätt uppnåtts, fylles antalet af den eller dem, som vid sammanräkning af återstående namn å samtliga afgifna namnsedlar befinnas hafva erhållit de flesta rösterna; i händelse af lika röstetal skilje lotten. Vid användande af detta valsätt äger en namnsedel giltighet, äfven om den innehåller färre namn än antalet af dem, som skola väljas.»

Vid ärendets behandling i första kammaren meddelades den upplysningen, «att den här framlagda proportionella valmetoden varit granskad af tvenne våra förnämsta valteknici. I utskottet föredrogs äfven ett utlåtande af den ene af desse, hvaruti uttalas, att ifrågavarande proportionella valmetod är fullt «*användbar och ovanligt enkel*». Och i andra kammaren yttrades af motionären: «Vidare påpekar utskottet svårigheterna att på ett praktiskt till-

fredsställande sätt lösa frågan och förmenar, att det här föreslagna valsättet icke heller öfvervunnit svårigheterna. Jag vill dock nämna, att ifrågavarande valmetod blifvit gillad af flera framstående valteknici. Särskildt har professor PHRAGMÉN, som dock i viss mån kunde anses för part i frågan, då han själf utarbetat ett annat mera fulländadt, men mera inveckladt valsystem, i bref till mig uttalat, att metoden, ehuru, liksom alla dylika, behäftad med vissa ofullkomligheter, dock är fullt brukbar och särdeles enkel.»

Det är dessa i riksdagsförhandlingarna omnämnda uttalanden af framstående valteknici, som förmått mig att upptaga den föreliggande frågan till närmare skärskådande. Det förefaller mig nämligen egendomligt, att man vid granskningen af ett förslag till lagtext, afsedt att ingå i en af våra grundlagar, icke förfarit något strängare än de anförda utlåtandena synas antyda.

Förhållandet är, att den föreslagna metoden på grund af ett litet förbiseende vid formuleringen under viss förutsättning i själfva verket blir oanvändbar. Såsom man lätt finner och såsom motionären själf i sin motion framhållit, är det för valresultatet af en viss betydelse, i hvilken ordning man tager i betraktande de särskilda flockar, hvari namnsedlarna kunna ordnas, och förslaget innehåller i fråga härom den bestämmelsen, att flockarna skola tagas i beräkning i ordning efter sin storlek, «de talrikare flockarna först, de fåtaligare därefter». Äro alla förekommande sedelflockar olika stora, är sålunda saken klar; men det kan naturligtvis äfven inträffa, att två eller flere flockar innehålla fullkomligt lika många sedlar, och för ett sådant fall har förslaget ingen särskild bestämmelse. Skulle det förekomma, stode man helt och hållet utan ledning af lagtexten.

Icke heller i öfrigt är jag med afseende på det ifrågavarande förslaget till valbestämmelser af fullt samma mening som de ärade herrar, hvilkas utlåtande däröfver inhämtats. Det lider nämligen enligt min åsikt af ett par metodologiska bristfälligheter, hvilka visserligen icke i och för sig äro af större praktisk betydelse, men som, ytterst lätt afhjälpta som de äro, icke — synes det mig — böra få förekomma i ett grundlagsstadgande. Genom här följande detaljundersökning af de principer, hvarpå metoden är byggd, hoppas jag kunna uppvisa, hvilka de åsyftade bristerna äro.

Särskiljandet af partierna.

Det första man har att tänka på vid uppställandet af en proportionell valmetod är att finna något medel, hvarigenom man sättes i stånd att konstatera de i ett val deltagande partiernas styrka. Partierna måste på något sätt skiljas från hvarandra. I den Carlsonska metoden särskiljas de på sådant sätt, att såsom tillhörande samma parti räknas alla de valsedlar, som innehålla fullt samma namn i fullt samma ordning.

Ett dylikt sätt att skilja partierna från hvarandra vore knappast praktikabelt vid ett större val, exempelvis ett riksdagsmannaval. Det förutsätter nämligen, att hvarje valsedel måste genomgås från början till slut, såväl af valförrättaren själf som af kontrollanterna, under noggrann jämförelse med alla förut afgifna typer, och detta skulle vid ett större val med många valsedelstyper, af hvilka de flesta endast innefattade ett fåtal — kanske en eller två — sedlar, säkerligen komma att visa sig mycket besvärligt. Äfven blefve ju med en sådan metod den enskildes valfrihet i fråga om kandidater till det yttersta kringskuren eller snarare helt och hållet upphäfd.

Det lättaste sättet att undgå de båda antydda svårigheterna — ett sätt, som äfven i utlandet på flere håll praktiseras — är att på valsedlarna utsätta någon slags *partibeteckning* jämte namnen på dem, för hvilka man afgifver sin röst. Härpå skall jag dock nu icke närmare ingå, enär det för de val, som den nu ifrågavarande motionen afser, icke kan anses strängt nödvändigt att tillgripa en sådan utväg. Inom en sluten, mindre församling, sådan som en af riksdagens kamrar, har man ej att vänta så många valsedelstyper, att man ej tämligen lätt öfverkommer svårigheten med den preliminära sedelgranskningen; och hvad den enskildes valfrihet beträffar, så torde den få anses nöjaktigt tillgodosedd genom partimedlemmarnas inbördes öfverläggningar och öfverenskommelser före själfva valet beträffande uppställandet af de respektive listorna. Förslaget synes alltså i denna punkt kunna godkännas.

Granskningen af namnsedlarna kan tillgå på samma sätt som nu, under annotering af det antal röster, som tillfallit hvarje särskildt namn. Samtidigt böra namnsedlarna skiljas åt i flockar enligt metodens bestämmelser, hvarefter antalet sedlar i hvarje flock räknas.

Platsernas fördelning mellan partierna.

Proportionalisterna i utlandet — delvis äfven svenska författare i ämnet — lägga mycken vikt på, att de vid ett val disponibla platsernas fördelning mellan de i valet deltagande partierna må bli så matematiskt proportionell som möjligt. Sättet för en sådan proportionell fördelning angifves genom den s. k. D'Hondt's regel: dela partiernas röstsiffror med 1, 2, 3 o. s. v., jämför de erhållna kvoterna och ordna dem efter deras inbördes storlek; den af kvoterna, som får samma ordningstal som antalet platser att fördela, är «delningssiffran», med hvilken man har att dividera partiernas röstsummor för att finna det antal platser som bör tillkomma hvart och ett af dem.

Exempel: tre partier, A, B och C, om resp. 120, 67 och 13 väljare, fördela sins emellan 12 platser.

	A.	B.	C.
Delning med 1:	120	67	13
» » 2:	60	33 1/2	—
» » 3:	40	22 1/3	—
» » 4:	30	16 3/4	—
» » 5:	24	—	—
» » 6:	20	—	—
» » 7:	17 1/7	—	—
» » 8:	15	—	—

Det tolfte i ordningen af dessa tal, efter storleken räknadt, är 15, som alltså är delningssiffran. Genom division med denna delningssiffra finner man, att partiet A skall besätta åtta platser och partiet B fyra, medan partiet C icke är nog stort att få någon plats.

Det lider intet tvifvel, att en sådan fördelning är, matematiskt sedt, fullkomligt rationell. Men vid val — åtminstone sådana, hvarom här är fråga — torde den det oaktadt icke böra få användas.

Det gifves alltid personer, hvilkas hela intellektuella — hvarför icke äfven moraliska? — läggning är mindre ensidig eller kanske mindre deciderad än människors i allmänhet och som därför ej äro benägna för att ingå i något parti af viss politisk etc. färg. Att tvinga dessa till deltagande i partibildningen är man väl knappast berättigad till, äfven om de skulle utgöra ett ringa fåtal, och fråntaga dem deras rätt att med sina röster inverka på valet kan man ännu mindre. Men det är just detta man gör genom den proportionella fördelningen efter D'Hondts regel. De 13 väljare, som i exemplet härofvan bilda partiet C, få, som vi sett, icke besätta någon af de tolf platserna, och detta är naturligtvis äfven fullt riktigt och rättvist, om de verkligen deltaga i valet såsom parti och det är partierna som rösta, icke de enskilde. Men göra de icke detta, d. v. s. äro de icke ett parti C, utan välja oberoende af all partibildning, måste man medgifva att de, genom alla de disponibla platsernas fördelning på partierna A och B, utan sin egen förskyllan faktiskt beröfvats sin rösträtt. En anordning, hvarigenom någonting sådant möjliggöres, måste otvifvelaktigt betraktas såsom innebärande en rättskränkning; ingen röst får göras overksam.

Man nödgas alltså till att söka efter en rättvisare fördelningsregel, och en sådan är lätt funnen. Orättvisan i den fördelning af platserna, som tillämpningen af den D'Hondtska regeln i ofvanstående exempel gifvit till resultat, ligger tydligen däruti, att partierna A och B, ehuru tillsammans utgörande endast 187, d. v. s. något öfver elfva, men icke fullt tolf tolftedelar af hela antalet väljare (som är 200), dock fått besätta alla tolf platserna. För att de 13 utom partierna stående ej skola beröfvas sin rösträtt, få alltså partierna såsom sådana uppenbarligen icke göra anspråk på eller tillerkännas rätt till flere platser än högst så många som deras röstsummor innefatta fulla tolftedelar af 200. Enär tolftedelen af 200 är 16 $^2/_3$, måste alltså ett parti för att kunna tillförsäkras en plats räkna mer än 16, d. v. s. minst 17 medlemmar;

är det större, får det så många platser som valkvoten 16 ²/₃ eller — med afrundning — 17 innehålles hela gånger i dess röstsumma. Vore i vårt exempel A och B ett enda parti, skulle detta parti sålunda få besätta 11 platser (187 : 17 = 11); för sig får A besätta (120 : 17 = 7 ¹/₁₇, d. v. s.) 7 platser och B (67 : 17 = 3 ¹⁶/₁₇, d. v. s.) 3 platser. Återstående två platser måste besättas genom en alldeles oberoende af partiuppdelningen skeende röstberäkning.

Det är äfven denna fördelningsregel, den enda hvarigenom rättvisa kan skipas mellan partierna å ena sidan och utom partierna stående valmän å den andra, som herr Carlson upptagit för sin metod.

Platsernas besättande.

Sedan man genom röstsedlarnas ordnande i flockar, räkning af deras antal, valkvotens fixering och dividering af hvarje sedelflocks tal med denna valkvot funnit, huru de disponibla platserna skola fördelas, sker platsernas besättande enligt det Carlsonska förslaget sålunda, att man inom hvar och en af flockarna — hvilka tagas i betraktande i ordning efter sin storlek, de talrikare först, de fåtaligare därefter — förklarar, till vederbörligt antal, personer valde i den ordning de å röstsedlarna finnas upptagna. Namn å person, som redan i en föregående flock förklarats vald, förbigås, om det ånyo förekommer i en följande, och i stället räknas det å röstsedeln närmast därefter uppförda namnet. Platser, som ej tillräknats någon sedelflock, intagas af den eller dem, som vid sammanräkning af återstående namn å samtliga afgifna röstsedlar befinnas hafva erhållit de flesta rösterna.

Tänka vi oss två partier, A och B, af hvilka A får fem och B fyra platser och hvilkas röstsedlar ega detta utseende:

A:	B
a	*a*
b	*g*
c	*h*
d	*i*
e	*j*
f	

bli sålunda från A-listan valda *a, b, c, d* och *e* och från B-listan — med öfverhoppande af den redan valde *a* — *g, h, i* och *j*. I själfva verket får alltså partiet B en mer af sina kandidater vald än det strängt taget har rätt till. Toge man partierna i betraktande i motsatt ordning, blefve från B-listan valda *a, g, h* och *i* samt från A-listan *b, c, d, e* och *f*, och partiet A finge faktiskt en representant mer än det egentligen borde få. Det parti, som kommer i efterhand, gynnas alltså genom denna anordning på det föregåendes bekostnad, men om af ett större och ett mindre parti någotdera måste gynnas, synes det böra vara det större. Den ordning, hvari partierna eller sedelflockarna skola tagas i betraktande, torde följaktligen metodologiskt riktigare böra vara den, att man börjar icke med den största utan med den minsta.

I det ena som i det andra af de exemplifierade fallen kvarstår dock den oegentligheten, att ettdera af de båda partierna blir för starkt eller för svagt representeradt i jämförelse med det andra. Detta kunna partierna själfva förebygga genom att sätta den gemensamma kandidaten *a* sist i stället för främst på listorna; valda bli då från A-listan *b, c, d, e* och *f* samt från B-listan *g, h, i* och *j*, medan *a* troligen går igenom vid det s. k. subsidiära valet, då endast det högsta antalet röster utan afseende å parti gör sig gällande. Men huru veta att lämpligt arrangera sådant på förhand?

En annan oegentlighet är följande. Ett parti, röstande med lista: *a, b, c, d* och *e*, får besätta fyra platser, och valda bli (om vi bortse från möjligheten att någon af partiets kandidater varit upptagen å annat partis lista och redan förut förklarats vald) *a, b, c* och *d*. Partiets femte kandidat, *e*, blir visserligen icke vald såsom partirepresentant; men antaga vi, att han är en omtyckt man, som utom sitt partis röster jämväl får de oberoende af alla partier röstande väljarnes, kan det hända, att äfven han blir vald i den «gemensamma omröstning», hvarigenom efter partikandidaternas uttagande återstående platser besättas. Partiet får alltså i själfva verket fem af sina kandidater igenom. Hade emellertid, under i öfrigt samma antaganden, *e* åtnjutit så stora sympatier inom sitt parti, att han uppställts i något af de fyra första rummen, så att partilistan exempelvis fått uppställningen *a, b, c, d* och *e*,

skulle *a*, *b*, *c* och *e* förklarats valda såsom partirepresentanter, och *d*, som icke erhållit andra än sitt partis röster, skulle hafva fallit igenom. De oberoendes röster bli nu utan nytta för partiet; trots fullkomligt enahanda röstfördelning blir resultatet, endast på grund af att partiets kandidater upptagits på dess lista i en annan ordning, för partiet mindre förmånligt.

Det är gifvet, att partierna skola sträfva efter att vinna så mycket som möjligt ur situationen och att därför möjligheten att få mera allmänt värderade kandidater igenom utan att sätta dem i de främsta rummen på partilistorna kommer att gifva upphof till åtskilligt spekulerande. Men spekulationer kunna misslyckas lika väl som lyckas; och själfva den omständigheten, att anledning gifves till sådana, tyder på någon felaktighet i den använda metodens mekanism.

Metoden är, såsom vi veta, byggd delvis på parti-, delvis på personlighetsgrundsatsen. Det måste, såsom i föregående afdelning visats, lämnas tillfälle åt dem, som ej vilja låta binda sig af partiband, att afgifva sina röster helt och hållet oberoende af alla partilistor, och för beräkningen af sådana röster måste andra regler uppställas än för beräkningen af partirösterna. De enda regler, enligt hvilka oberoende röster kunna göras så vidt möjligt effektiva, äro ju de gamla vanliga pluralitetsreglerna — hvilka för val, där inga andra än rena personlighetshänsyn få göra sig gällande, äro fullt dugliga — och valet måste sålunda bli ett blandadt proportionalitets- och pluralitetsval.

Är detta erkändt, så har man därnäst att afgöra, hvilka namn det är, som böra bli föremål för den pluralitetsberäkning man har att vidtaga. Att detta i främsta rummet bör vara fallet med de namn, som förekomma å de oberoendes egna valsedlar, är självklart; men är detta tillräckligt? Nej, de oberoende gå till val icke för sig själfva — ty då vore äfven de ett parti, om än utan namn — utan tillsammans med alla valmän ur alla partier och grupper. Partier såsom sådana vilja de visserligen ej veta af, men partiernas kandidater kunna äga deras sympatier, och i omröstningen om dem, i deras egenskap af personer, kunna de utan tvekan, ja kanske med samma intresse som partimedlemmarna själfva, deltaga.

Gå vi åter till partierna, så äro ju äfven deras medlemmar utom af sina partiintressen besjälade tillika af rent personliga intressen. Visserligen kunna de förra vara så dominerande, att de senare helt och hållet undanskymmas; men detta är icke någon allmängiltig regel. Äfven inom partiområdet spelar personligheten sin stora roll; och det personliga är utan tvifvel af den stora betydelse, att det ej får undertryckas, allra minst på artificiellt sätt. Men för att det må komma till sin rätt, måste äfven partiernas kandidater utom såsom sådana äfven såsom hvad man kunde kalla allmänna kandidater komma under omröstning.

För att en verklig sådan allmän omröstning må kunna försigga, är det emellertid tydligtvis alldeles nödvändigt, att den företages före besättandet af partierna tillerkända platser genom uttagandet från partilistorna af deras bästa namn. Är det några af partinamnen, som böra bli föremål för allmän omröstning, så är det väl just dessa. Det är därför orätt att med motionären beteckna pluralitetsvalet såsom ett «subsidiärt» val, då det, om än kanske oftast afseende ett ringa antal, i själfva verket bör vara det första och förnämsta.

I stället för att man först uträknar, huru många platser skola tillfalla hvarje parti, därefter besätter partiplatserna och sist de platser, som kunna återstå att fylla, bör därför tillvägagångssättet vara sådant, att man, sedan man beräknat, huru många platser böra utdelas bland partierna, och därmed äfven funnit, huru många platser böra besättas genom hvad här kallats «gemensam omröstning», först anställer denna omröstning med begagnande af hela det afgifna röstmaterialet i orubbadt skick och sedan låter partiplatserna intagas af dem, som äro först uppförda å de resp. partiernas listor, med förbigående af namn på personer, som redan förklarats valde.

Härmed äro ock, så långt görligt är, de svårigheter häfda, hvarpå ofvan genom ett par exempel fästs uppmärksamheten. I exemplet å sid. 243 med de båda listorna *a b c d e f* och *a g h i j*, af hvilka den första får rätt till fem och den andra till fyra platser, kommer förmodligen *a* att bli vald såsom pluralitetsrepresentant, hvarefter de båda listorna sedan få precis hvad dem hvar för sig tillkommer, utan att den ena gynnas på den andras be-

kostnad och utan att några särskilda arrangemanger på grund af osäkra beräkningar behöfva på förhand vidtagas. Likaledes blir i det andra exemplet (sid. 244), med listan *a b c d e* eller *a b c e d* och fyra partiplatser, *e* utan vidare vald såsom pluralitetsrepresentant, vare sig han står upptagen sist eller näst sist, och partiet hvarken förlorar eller vinner på att uppställa sina kandidater i den ordning det själft finner vara mest tilltalande.

Den granskning här gjorts af grunderna för den föreslagna valmetoden leder till följande formulering af densamma:

— — — — — — — — — — — Sedan namnsedlarna öppnats och till sin giltighet granskats, fördelas de i flockar, så att till hvarje flock läggas de sedlar, å hvilka samma namn förekomma i samma ordning. Härefter räknas antalet sedlar i hvarje flock. Det tal, som uppstår genom sammanläggning af de särskilda flockarnas sedelantal, delas med antalet af de platser, som genom valet skola besättas, och den sålunda erhållna valkvoten afrundas vid uppkommande bråk till närmast högre hela tal. Hvarje sedelflock, som innehåller minst lika stort antal namnsedlar som valkvoten angifver, tillräknas först så många platser, som valkvoten innehålles hela gånger i flockens sedelantal. Om det sammanlagda antalet af de platser, som sålunda tillräknats särskilda sedelflockar, understiger hela det antal platser, som genom valet skall besättas, förklaras till den eller de platser, som icke tillräknats viss flock, den eller de vara valde, som vid sammanräkning af namnen å samtliga namnsedlar befinnas hafva erhållit de flestes röster. Vid lika röstetal skilje lotten. Till de platser, som tillräknats särskilda flockar, förklaras därefter, i ordning efter flockarnas storlek — från den minsta till den största räknadt — samt till det antal, som tillräknats hvarje flock, de vara valde, som å de respektive flockarnas namnsedlar äro först upptagna. Härvid öfverstrykes och förbigås namn å person, som redan vid den samfällda röstberäkningen eller i en föregående flock förklarats vald. Äro två eller flere flockar lika stora, bestämmes ordningen dem emellan genom lottning. Vid användande af detta valsätt äga namnsedlar giltighet, äfven om de innehålla färre namn än antalet af dem, som skola väljas. Innehålla någon flocks namnsedlar, från början eller efter skedda öfverstrykningar, färre namn än antalet platser, som tillräknats flocken, fylles antalet af den eller dem, som vid en med återstående namn å samtliga namnsedlar företagen samfälld röstberäkning befinnas hafva erhållit de flesta rösterna. I händelse af lika röstetal sker afgörandet genom lottning.

Utom i de afseenden, som förut berörts, afviker här uppställda förslag från motionärens därutinnan, att enligt det sist-

nämnda de afgifna namnsedlarna först räknas och därefter till sin giltighet granskas, medan enligt min formulering namnsedlarna först böra granskas och därefter räknas. Huruvida motionären har något särskildt skäl för sin formulering — hvilken innebär, att äfven namnsedlar, som ej kunna förklaras giltiga, böra tagas med vid valkvotens beräkning — är mig icke bekant.

Det af mig föreslagna valstadgandet innehåller ett ord, som, så vidt jag känner, förut icke förekommit i vår lagstiftning, nämligen ordet »plats». Skall proportionalitetsprincipen hos oss finna tillämpning, lär det dock knappast blifva möjligt att utan tunga och invecklade omskrifningar i längden kunna undvara detsamma. I den norska vallagstiftningen är det redan infördt, och hvad vårt eget språk och vår begreppsvärld beträffar, är det ju på intet vis för någondera främmande. Under sådana förhållanden synas ej heller några betänkligheter mot dess införande i en svensk lagtext kunna möta.

Nymalthusianism[1]

Af

Professor P. Fahlbeck.

Malthus' lära. Ehuru nymalthusianism och tvåbarnssystem ännu ej vunnit stort insteg inom Sveriges adel, mindre helt visst än uti andra kretsar i vårt land, och rakt intet i jämförelse med hvad fallet är utrikes på många håll, så vill jag dock egna det sista kapitlet uti detta arbete åt ifrågavarande tidsrörelse. Ty den är uppenbarligen i växt och kan en vacker dag stå fram som fullfärdig folksed, därest ej den allmänna meningen i tide gör front mot densamma. Men för att klargöra denna rörelses såväl grund som innebörd må vi först litet närmare skärskåda den lära, hvarifrån den hemtar sitt teoretiska stöd — Malthus' folkökningslära.

Innehållet i Malthus' berömda lära kan i korthet uttryckas så: 1) människorna föröka sig enligt sin natur snabbare, än näringsmedlen kunna förmeras; 2) däraf uppstår ständig öfverbefolkning, hvars fortsatta tillväxt begränsas endast af elände och förtidig död — så framt ej människornas förnuft själfmant tyglar fortplantningens naturdrift. — Som bekant har denna lära, hvilken oriktigt kallats en befolkningslära, då den endast är en teori för folkökningen, utgjort och utgör ännu i dag ett stridsäpple

---

[1] Denna uppsats utgöres af ett kapitel uti författarens arbete *Sveriges Adel*, andra delen, som inom kort utkommer.

mellan både lärde och olärde. Det är emellertid så godt som uteslutande nationalekonomer, som varit i fält om densamma. Statistici ha blott sällan uttalat sig om den och mindre med ledning af statistikens erfarenheter, än ur allmänna synpunkter. Det är dock statistiken, som här har det afgörande ordet, men visserligen först i den mån, som den själf blir äldre och hinner samla erfarenhet. Tiden härför synes emellertid nu nalkas.

Det empiriska grundlaget för hela läran är den redan förut af andra uttalade sanningen, att djuren fortplanta och föröka sig intill och utöfver yttersta gränsen för deras näringsutrymme[1]). Hos dem verkar fortplantningens drift som en blind naturlag, sättande nya varelser in i världen, oafsedt om det finnes utkomstmöjlighet eller ej. Å andra sidan är utrymmet såväl rent lokalt som ännu mer med afseende på näringen begränsad på vår jord. För åkerbruket gäller dessutom lagen om relativt aftagande afkastning. Det är på dessa allmänna, af erfarenheten bekräftade satser, som Malthus stödjer sin lära. Visserligen söker han därtill att från historien och statistiken vinna nya stöd, men de äro ganska värdelösa och delvis alldeles oriktiga. Det är icke heller mot dessa, som kritiken vändt sig; det är de ofvan nämnda allmänna satserna, som bestridas.

Sålunda förneka några ss. CAREY, H. GEORGE och senast OPPENHEIMER giltigheten af lagen om jordens aftagande afkastning; andra (flertalet socialister) instämma häruti, men förmena tillika, att disharmonien mellan folkökning och näringsmedel uteslutande skylles egendomens och afkastningens fördelning under nuvarande ekonomiska ordning, medan åter andra (SADLER och SPENCER) hålla före, att stigande folktäthet och kultur skola af sig själfva eller på fysiologiska grunder medföra fortplantningsförmågans aftagande. Slutligen har J. WOLFF nyligen uttalat den meningen, att lagen visserligen gäller människan på lägre stadier liksom djuren, men ej nutidens högt stående kulturfolk, hos hvilka tvärtom en tendens gör sig gällande att tillväxa långsammare än närings-

[1]) *The constant tendency in all animated life is to increase beyond the nourishment prepared for it.* (*Law of Population*, 5. ed. s. 3). Som bekant är detta en af grundpelarne uti Darwins lärobyggnad om det naturliga urvalet.

utrymmet[1]. — Af dessa åsikter är den tredje i ordningen alldeles oriktig, medan de båda första innehålla ett mått af sanning, ehuru icke tillräckligt för att omstörta lagen. Däremot uttrycker den af Wolff uttalade meningen, hvilken inskränker lagens giltighet till lägre kulturstadier, sanningen i detta fall. Det återstår emellertid att närmare förklara och begrunda densamma.

Helt allmänt kan detta ske redan med ledning af Malthus' egen uppfattning och egna ord. Hans lära innehåller nämligen uti den formulering, som ofvan gifvits af densamma, ett «om», som kan fullständigt vända upp och ned på de hotande bilder, han målar. Lagen gäller med all dess nöd och elände — om människorna ej bruka sitt förnuft. Malthus tror tydligen ej själf mycket på detta «om»; tvärtom lefver han i den föreställningen, att detsamma blott ytterst sällan förefunnits och icke heller för framtiden är mycket att räkna med. Därför betraktar han sin lag som en blind naturlag, alldeles som den är ibland djuren. Detta är Malthus' stora misstag och det, som i grunden är orsaken till de flesta meningsskiljaktigheterna angående hans lära. Människan är icke som djuren. Fortplantningens naturdrift, som enväldigt styr dem, är hos människan underkastad en mångfald inflytelser, hvilka faktiskt binda den, ty människan är framför allt en förnuftbegåfvad varelse, som behärskar naturen, sin egen inbegripen, lika mycket som hon lyder den. För den skull anpassar hon sin förökelse med ledning af sitt förstånd ganska väl efter näringsutrymmet, så snart hon blott hunnit utöfver det egentliga naturtillståndet, och där ej religiösa eller andra föreställningar (om obunden frihet) träda hindrande i vägen. På lägre kulturstadier sker likväl denna anpassning icke individuellt utan endast kollektivt genom seder och lagar, men på högre jämväl utaf hvar person och familj för sig. Att detta oaktadt hos vissa folk och i vissa tider eller utvecklingsskeden fall af verklig öfverbefolkning hafva förekommit och ännu kunna förekomma, är obestridligt, men dessa äro undantag i stället för regel. Det är detta, som den historiska och statistiska forskningen har att närmare ådagalägga liksom de förhållanden, under hvilka det ena och det andra

[1] *Zeitschrift für Socialwissenschaft*, 1901, h. 4 5, och på svenska uti *Ekonom. Tidskrift*, 1901, h. 7.

inträffat. Föregripande resultatet häraf, vill jag emellertid redan nu uttala det slutliga omdömet om Malthus' berömda lag, att den äger obestridlig giltighet under ett visst villkor (om människorna ej bruka sitt förnuft), men i följd af villkorets uteblifvande sällan faktisk. Hade Malthus mera rådfrågat eller kunnat rådfråga psykologi och statistik, skulle han helt visst själf hafva insett detta.

Öfverbefolkning och underbefolkning. När Malthus talar om öfverbefolkning, förstår han därmed det tillstånd, då människorna i följd af de många munnarna icke hafva nog för det nakna lifsuppehället. Det är den *absoluta* eller *objektiva* öfverbefolkningen, då hunger och köld årligen hemsöka en stor del af befolkningen samt sjukdomar och förtidig död upprätthålla en osäker jämvikt mellan folktal och näringsmedel. Det var det tillstånd, som han förmenade sig se uti den tidens England, och som betraktelsen af djur- och växtvärlden gifver vid handen. Denna art af öfverbefolkning, hvaraf väl städse förekommit enstaka fall, och som man tycker sig finna uti nutidens Indien liksom allt emellanat i Ryssland, är det största onda, som kan hända människorna. Ty den åtföljes alltid af nöd och sjukdomar och de andra *repressiv checks*, om hvilka Malthus talar.

Flertalet senare författare och isynnerhet de nu lefvande, som säga sig hylla Malthus' lära, fatta vanligen öfverbefolkning i en helt annan betydelse. Det är öfverbefolkning, säga de, icke blott när nöd och fattigdom decimera folktalet, utan i allmänhet då i följd af folkträngsel det förefaller svårt för mängden af människor att upprätthålla en människovärdig lefnadsfot. Detta är, hvad man kan kalla *relativ* eller *subjektiv* öfverbefolkning, då känslan af trängsel och en viss svårighet för menige man att bevara sitt lefnadssätt blir det väsentliga kriteriet på densamma [1]). Ty

[1]) Ofta förstås med begreppen *absolut* och *relativ* öfverbefolkning något helt annat, nämligen i förra fallet en folkmängd, som är för stor i förhållande till ett lands alla möjliga hjälpkällor, och i senare en folkmängd, som är för stor för de faktiskt befintliga hjälpkällorna. Det förra begreppet hvilar på något fullkomligt obestämdt och är därför orimligt; det senare sammanfaller med hvad här ofvan kallats absolut öfverbefolkning.

förekomsten här och där af verklig nöd och fattigdom är i och för sig intet bevis på öfverbefolkning. Dessa sociala olyckor kunna nämligen ha sin grund uti helt andra förhållanden, främst personliga men äfven allmänna. Men känslan af trängsel är i detta fall beroende på föreställningen om den rätta lefnadsfoten. På arten och beskaffenheten af den stora mängdens lefnadssätt beror sålunda, huru man bör fatta detta slag af öfverbefolkning. Står det förra nära gränsen af det nakna lifsuppehället, så närmar sig den relativa öfverbefolkningen den absoluta och är en olycka såväl för samhället i dess helhet som för de många, som befinna sig uti sådant läge. Ju högre åter föreställningen om den rätta lefnadsfoten når utöfver det verkliga existensminimum, dess mindre har man skäl att klaga öfver eller frukta den känsla af folkträngsel, som alltjämt kan finnas. Ty då den nämnda föreställningen, såsom i nutiden, oafbrutet växer, så kan det komma att kännas trångt, oaktadt näringsspelrummet och välmågan växa långt snabbare än folktalet. Människornas föreställning om, hvad som behöfs för en människovärdig tillvaro, kan nämligen förstoras i det oändliga, hvarigenom nationalinkomsten, huru mycket den än stiger per hufvud räknadt, dock endast knappt motsvarar den förra.

Klart är emellertid, att detta slag af öfverbefolkning och folkträngsel är något helt annat, än hvad Malthus därmed förstod. Icke utan skäl kan därför Oppenheimer säga[1]), att de nationalekonomer, som så fatta öfverbefolkningens begrepp, och det är de flesta, i verkligheten prisgifvit hans lära. Ty det är då icke en obeveklig naturlag, som häruti ger sig tillkänna, med sjukdom och död såsom osvikliga följeslagare, utan en högst tänjbar social företeelse under ett tilläfventyrs utmärkt hälsotillstånd och hög medellifslängd. Det är just det tillstånd, som råder i nutiden hos flertalet civiliserade folk, hvilket vi alltså dagligen ha inför ögonen.

Utom de båda nu beskrifna slagen af öfverbefolkning, som ehuru himmelsvidt olika dock båda sammanhänga med folkökningen och näringsspelrummet, finnas andra slag, hvilka icke eller åtminstone ej omedelbart bero häraf. Ett sådant är den

---

[1]) *Das Bevölkerungsgesetz des T. R. Malthus und der neueren Nationalökonomi*, Berlin 1901.

yrkesmässiga öfverbefolkningen, som består däruti, att för många kastat sig in på en viss bana, t. ex. lärarens. Denna form är städse öfvergående, i det att den inom kort helar sig själf på samma sätt som det för starka utbudet af en vara på marknaden. Äfven de speciella fall häraf, som förekomma, då en industri upphör genom uppkomsten af andra, som göra den öfverflödig, eller vid införandet af maskiner i stället för handkraft, bero tydligen icke på folkökning och folktal. De botas äfven af sig själf genom en annan fördelning af arbete och arbetare.

Annorlunda förhåller det sig med den *sociala* öfverbefolkningen, ehuru äfven den beror allenast på en förskjutning af de olika befolkningselementen. Uti alla tider, men mest i nutiden, pågår, såsom ofta påpekats i detta arbete, en stark uppåtstigande rörelse inom samhället. Arbetarens och torparens son sträfvar, när blott tillfälle därtill yppar sig, att höja sig öfver sin klass och ingå uti de s. k. bildades led. Härigenom uppkommer med nödvändighet en stor trängsel inom denna klass. Antalet platssökande blir oftast tiofaldt större än antalet lediga platser och lefvebröd, äfven om samtidigt det kan råda brist på armar bland kroppsarbetarne. Detta slag af öfverbefolkning har för den skull intet att skaffa med öfverbefolkning och folktal, ehuru människorna vanligen föreställa sig det. Den är en frukt uteslutande af den sociala omsättningen. Men liksom denna är den permanent och kan icke afhjälpas genom inskränkning uti familjernas storlek inom vare sig folket i dess helhet eller denna klass, såsom det dock allmänt tros af fäder och mödrar tillhörande densamma. Äfven inom vetenskapen misstydes oftast denna högviktiga företeelse och förblandas med den allmänna folkökningen [1]).

Ännu ett slag af öfverbefolkning är den *lokala*, som beror på människornas anhopning uti en stor stad t. ex. Stockholm. Äfven den har nu mer föga eller intet att skaffa med verklig öfverbefolkning, ty samtidigt är det ofta ondt om arbetskrafter på landsbygden. Men som den ligger inför allas ögon och därtill regelbundet åtföljes af nöd och elände för en mängd personer, så

---

[1]) Så äfven AD. WAGNER, *Grundlegung d. polit. Oekonomie*, 3:te Aufl. s. 660 f.

uttolkas den falskeligen som en illustration till Malthus' lära om fortplantningens naturdrift och näringsspelrummets otillräcklighet.

Slutligen märka vi den *momentana* öfverbefolkningen i följd af missväxt eller kris. I olikhet med senast behandlade slag af öfverbefolkning sammanhänger denna otvifvelaktigt med folktalet och dess förhållande till näringsutrymmet. Häraf följer dock icke, att vi städse böra betrakta den och dess följeslagare, hungersnöd och arbetslöshet, som verkningar i första hand af folkökningen. Stundom kan det så vara, nämligen när hungersnöd ofta återkommer, i det att folket äfven i goda år lefver nära gränsen af näringsutrymmet och så vid första sänkning af skörden lider verklig brist. I annat fall åter, och då hungersnödens gissel ger sig tillkänna blott vid de sällsynta fallen af fullständig missväxt, är den lika litet som arbetslöshet i följd af tillfällig affärsstockning ett bevis på öfverbefolkning. Ty vore det fallet, så borde det ena som det andra kunna med inskränkning af folktalet upphäfvas och förekommas. Men detta är icke sannolikt. Att begränsa folkmängden till det minimum, som beqvämt kan lefva och ha sysselsättning under missväxtår och i kristider, är att göra den otillräcklig för de goda åren och tiderna. Samhället skulle i så fall komma att lida af underbefolkning i vanliga år eller för det mesta och därmed ock betagas möjligheten af fortsatt utveckling. Häraf skulle nämligen följa en inskränkning af produktionen, som åter blottställde människorna för ännu flera missväxtår och på så sätt i en aldrig slutande kretsgång kunde återföra oss till primitiva samhällstillstånd. Den momentana öfverbefolkningen bevisar icke, så snart den blott är tillfällig, att verklig sådan är rådande; ty den föranledes icke af folkökningens öfvermått, den ena af de faktorer, som härvid verka, utan af näringsspelrummets periodiska inskränkning. Därför kan detta slag af öfverbefolkning botas icke genom begränsning af folktalet utan genom upphäfvande af dessa periodiska ebbtider uti näringstillgången och arbetsförtjänsterna. Det ena har redan skett uti de västeuropeiska samhällena genom åkerbrukets utveckling och kommunikationsmedlens fullkomnande, medan i Ryssland samegendomen till jorden samt andra sociala missförhållanden låta detta onda obehindradt bestå. Det andra eller den periodiska affärsförlamningen och dess följder återstår

att bemästra genom produktionens rätta organisation, försäkring mot arbetslöshet och annat likn.

Motsatsen till den absoluta öfverbefolkningen är *underbefolkning,* då folkmängden är mindre än den kunde och borde vara för att upprätthålla en viss kultur. Enligt Malthus' uppfattning kan sådan förekomma endast i nya länder, såsom Förenta Staterna, samt äfven där blott för en kort tid. I verkligheten har underbefolkning förefunnits mycket ofta uti länder med gammal kultur, därvid städse orsakande en nedgång uti denna. Det stora exemplet för alla tider på ett sådant tillstånd erbjuder det gamla Grekland och sedan Rom. De skildringar, vi äga rörande tillståndet i Hellas och Rom under antikens senare tid, vittna om städer, som falla i ruiner, och åkrar, som gå igen, uteslutande af brist på armar att vidmakthålla de förra och odla de senare. Denna glänsande kultur gick under i första hand på grund af folkbrist. Detta enda historiska faktum vänder upp och ned på Malthus' lära i dess omedelbara och universella fattning. I senare tid erbjuder Tyskland efter trettioåriga kriget bilden af ett land med underbefolkning och det icke för en eller två generationer utan för ett par århundraden. Oftast har likväl underbefolkningens onda förekommit efter pest, såväl i hela länder som ännu mer i enskilda städer. Knappt någon äldre sådan har undgått denna erfarenhet både en och flera gånger, såsom häfderna nogsamt förtälja. Och äfven i nutiden kan man på sätt och vis tala om underbefolkning i Frankrike och ännu mer i Australien, ehuru den dag för dag täckes genom en aldrig sinande ström af invandrare, som fyller tomrummet. Underbefolkning är sålunda ett tillstånd, som man har att räkna med lika väl som med öfverbefolkning och, hvad den äldre tiden beträffar, mera, ty den förra var sannolikt då vanligare än den senare.

I afseende på sina verkningar förhåller sig folkbristen dels alldeles motsatt öfverbefolkningen dels ungefär på samma sätt. Det förra är fallet beträffande hela folket och den kultur, som det innehar. Nedgången i folktal sänker denna och slutar vanligen med folkets undergång, därest den blir permanent, under det att en öfvermåttan stark tillväxt föranleder en spänning af alla krafter

med däraf följande snabb kulturutveckling samt ökad politisk makt. Alldeles motsatta verkningar alltså. För de enskilda individerna åter eller mängden utaf dem äro båda tillstånden olyckliga. Underbefolkning föranleder nämligen, när den når långt, fattigdom och nöd lika väl som öfverbefolkning. Ehuru till sitt väsen alldeles skilda verka dessa tillstånd på de enskilde på likartadt sätt, alldeles som den stora kölden och den stora hettan framkalla samma brännande känsla.

Den rätta folkmängden. Att angifva den rätta folkmängden eller det folktal, som under gifna historiska och fysiska förhållanden är det rätta lagom midt emellan för mycket folk å ena sidan, för litet å andra, är utomordentligt svårt. Man har härvid ingen erfarenhet att stödja sig vid vare sig i form af allmänt kända historiska fakta eller vissa tydliga tecken, såsom fallet är i fråga om de båda andra tillstånden. Äfven de logiska stödjepunkterna för konstruktionen af detta begrepp äro vacklande. Ty här flyter allt. Söker man nämligen upplösa föreställningen om den rätta folkmängden uti de element, som kunna anses konstituera den, så visar det sig, att de alla stå i växelverkan eller äro funktioner af hvarandra. Blott några allmänna antydningar såsom bidrag till den ännu oskrifna läran om den rätta folkmängden kunna därför här få plats.

Ehuru frågan om den riktiga folkmängden ännu icke fallit inom vetenskapens synkrets, så har den dock ej helt och hållet undgått människornas spörjande tanke. Sålunda veta vi, att för sjuttonde och adertonde seklens statsmän föresväfvade som ideal och alltså som den rätta folkmängden den största möjliga. Den bästa folkmängden var maximum af människor. Det var tanken på dels försvaret dels nationalprodukten, summan af folkets hela arbete för år räknadt, hvilken ger rikedomen och maktmedlen, som bestämde deras uppfattning härvidlag. De ansågo och visserligen icke med orätt, att bådadera nådde sitt maximum med stor folkmängd. En alldeles motsatt föreställning återfinnes hos dem, som af fruktan för öfverbefolkning förorda folktalets inskränkning, såsom nymalthusianerna göra. De utgå från omsorgen om de enskildes bästa och största möjliga välstånd samt anse, att detta

främjas bäst genom inskränkning af de många munnarne. Ett minimum af människor, som skola mellan sig dela nationalinkomsten, är enligt denna uppfattning snarast den rätta folkmängden.

Båda dessa motsatta meningar äro oriktiga, den ena ej mindre än den andra. Men de synpunkter, hvarifrån de utgå, äro hvar för sig berättigade och utgöra i självfva verket de enda fasta stöden för bestämmandet af den rätta folkmängdens begrepp. Ty det maximum af lif, kultur och lycka, som vi böra förknippa med begreppet om den rätta folkmängden, gäller lika mycket folket som ett helt som de enskilde. Folkets bestånd, makt och kulturutveckling ställa lika oafvisliga kraf på det rätta folktalet som å andra sidan de enskildes välmåga och lycka. Och som folket innebär ej blott den nu lefvande generationen utan ock alla följande, så blir hänsynen till framtiden lika viktig som hänsynen till nutiden. Men i detta fall som så ofta eljest förekommer omedelbart sedt en konflikt mellan det hela och delarne, mellan folket och de enskilde, nutid och framtid. Hvad som gagnar de enskilde i denna generation, är kanske till fördärf för folket i alla de följande. Ett väl kändt exempel på denna eviga konflikt mellan den enskilde och det hela är skogen och dess användning. De enskilde vilja tillgodogöra sig den i största möjliga utsträckning i sin tid; det allmänna d. v. s. folket som kollektivväsen vill bevara den så, att äfven följande generationer må få njuta godt däraf. På samma sätt i fråga om den rätta folkmängden. Intressena äro hvar för sig berättigade, de enskildes att få så stor del af kakan som möjligt och det allmännas att sörja för framtiden. Men de äro som oftast motsatta, så att den enes vinst är det andras förlust och omvändt.

Att reda sig uti detta dilemma fordrar mer än salomonisk visdom, om det gäller att i ett visst gifvet fall angifva det exakta måttet på den rätta folkmängden. Men att finna den allmänna formel, som därvid bör komma till användning är ej svårt. Den heter helt enkelt — kompromiss. Den folkmängdssiffra, som i ett visst gifvet tidsmoment gifver på en gång den största förhoppning om folkets bestånd och framtida utveckling samt den högsta välmågan bland de enskilde, är den rätta folkmängden. Denna folkmängd är

i regeln mindre än det maximum, som hänsynen allenast till det allmänna kunde kräfva, men på samma gång större än det minimum, som motsvarar de enskildes kortsynta önskningar. Emellertid kan den styrka, hvarmed den ena synpunkten och den andra få göra sig gällande, växla med tiderna. I en period är folket hotadt af farliga grannar; då blir hufvudintresset största möjliga försvarskraft med däraf följande största möjliga folktal, låt vara med mindre välmåga för de enskilde. I en annan tid, då ingen fara utifrån hotar, kan hufvudsynpunkten blifva att bereda massorna det största möjliga välstånd och därför söka undvika stark folkträngsel. Men städse måste båda dessa moment få verka, för att den riktiga folkmängden skall framkomma. Ehuru lika visst är, att hos hvarje lifskraftigt folk önskan att trygga barnens framtid och nationens väl kommer det att bära äfven tunga offer för att bereda denna framtid.

Slutligen må tilläggas, att ehuru de nu nämnda synpunkterna äro de viktigaste vid behandlingen af det ämne, som förelegat, så äro de ingalunda de enda. Folktalet påverkas nämligen icke blott af det nationella arbetets totala afkastning utan ungefär lika mycket af dess fördelning. Den rätta fördelningen af nationalinkomsten, hvilken ingalunda är densamma som den lika fördelningen, såsom socialisterna förmena, utan den fördelning, som i sin ordning medgifver den största arbetsprodukten, är sålunda en ytterligare förutsättning för, att den rätta folkmängden må ernås. Och som följd häraf är äfven folkets sociala gruppering samt de olika gruppernas inbördes storlek ett moment, som härvid icke får lämnas ur sikte. Men under allt detta — och det få vi aldrig förgäta — växlar den rätta folkmängden i absolut tal efter kulturen och tiderna liksom för hvarje särskildt folk. Ett fast mått för densamma gifves öfverhufvud icke.

Folkökning och folkökningstendens på lägre kulturståndpunkt. Folket är statistiskt sedt en under ständig omsättning fortlefvande och på sig själf beroende människomassa. Omsättningens båda fysiska element äro födelser och dödsfall. Under årtusenden hafva de ock varit de enda. I senare tid och tack vare samfärdselmedlens fullkomnande har tillkommit den internationella om-

sättningen med in- och utflyttning. Men vanligen är det inflytande, de senare utöfva, af underordnad betydelse för folkens bestånd. Under alla omständigheter blir det den naturliga generationsväxlingen samt förhållandet mellan födde och döde, som i första hand bestämma öfver folkökningen, den årliga tillväxten eller dess motsats. Det är därför den, som uteslutande intresserar oss vid denna korta öfversikt.

Födelse och död äro tvenne naturprocesser, dem människan är underkastad liksom allt annat lefvande på vår jord. Men i olikhet med förhållandet inom djurvärlden modifieras dessa processer bland människorna i hög grad genom samlefnadens erfarenheter och en högre kulturutveckling. Såväl födelser som dödsfall blifva efter hand ett resultat af människans självbestämning, väl icke individuellt och i deras förlopp, men kollektivt och beträffande deras allmänna förekomst. De makter, som på detta sätt påverka och omdana lifvets båda hufvudtilldragelser och därigenom folkökningen, äro, som nyss nämndes, kulturen och samlefnaden. Genom den förra ökas tillgången på näring och utkomst, hvarigenom utrymme beredes för allt fler att stifta familj och föda barn, men framför allt tack vare den brytes dödens makt. Å andra sidan påverkas födelserna i motsatt riktning af seder och inrättningar, däribland främst engiftet och förpliktelsen att sörja för sin afkomma, vidare af samhällets sociala organisation och önskan att bevara ett högre stånd m. m. Allt detta sammanlagdt gör, att generationsväxling och förökelse är en helt annan sak bland människorna än hos djuren.

Gå vi efter dessa inledande betraktelser att tillse, huru folkökningen faktiskt försiggått, så nödgas vi mestadels äfven här stanna vid allmänna omdömen. Endast uti kultursamhällen med ordnad statistik är exakt kunskap härom möjlig. Men ehuru statistiken flitigt odlades uti den gamla tiden t. ex. uti Egypten och det romerska kejsardömet, så känna vi dock numer intet däraf. Vår närmare bekantskap med dessa ting är ej hundra år gammal och gäller blott nutidens högst stående kulturfolk. Utaf allmänt kända förhållanden samt enstaka uppgifter från äldre tid kunna vi dock göra oss en ungefärlig föreställning om, hurudan folkökningen varit och är på lägre kulturstadier.

I kulturfolkens barndom har tillstandet hos dem antagligen kännetecknats af mycket stor nativitet och en föga eller intet mindre dödlighet med däraf följande ringa eller stundom ingen tillväxt. Den stora nativiteten berodde icke blott därpå, att alla voro gifta eller lefde i könsumgänge, utan äfven på stor fruktsamhet för hvarje vuxen kvinna. Detta är ett annat förhållande än det, som råder hos nu lefvande s. k. vilda folk. Bland dessa är väl dödligheten stor, men nativiteten, utom hos några negerstammar, liten, hvadan de mestadels aftaga i antal och efter hand utdö. Den ringa nativiteten orsakas likväl icke af giftenas sällsynthet, ty i regeln äro alla gifta, utan af ringa fruktsamhet. De nu lefvande vildarne äro icke heller jämförliga med kulturfolken i tidigare stadier, ehuru de ofta med dem sammanställas, utan äro att betrakta liksom de qvarlefvor af en eljest utdöd djurvärld, som zoologen här och hvar uppdagar. De tillhöra en förgången världsordning och äga ingen framtid. Som människor hafva de likväl i motsats mot djuren sökt upprätthålla en viss jämvikt mellan folkökningen och näringsutrymmet, men detta har skett uteslutande genom inskränkning af födelserna medels fosterfördrifning o. m. dyl. Andra högre begåfvade folk, de senare kulturfolken, hafva i stället för denna utväg tillgripit arbetet med näringsspelrummets utvidgande. De ha från att vara samlare öfvergått till att blifva arbetare. Och så som det gifvits på dessa första stadier en dubbel väg till undvikande af öfverbefolkning, så är det alltjämt. Att inskränka folktalet, eller att utvidga näringsutrymmet — det är de båda motsatta utvägar, hvilka i dag som för årtusenden tillbaka erbjuda sig åt folken. Den förra utvägen är en anpassning liksom den senare, men den är en anpassning, som, om den uteslutande tillgripes, leder till undergång, medan den andra vägen omedelbart för framåt.

Följa vi kulturfolken vidare från deras barndomsålder till ungdomens tid eller den ålder, som man kallar «medeltiden», så finna vi dem visserligen inbegripna uti ett oaflåtligt kulturarbete, afseende att öka näringsutrymmet, ofta i form af eröfring; men samtidigt hafva de gifvit sig seder och inrättningar, som i hög grad binda den enskilde i hans handlingsfrihet samt pålägga honom ansvar beträffande familj och barn. Detta verkar starkt

hämmande på folkökningen. Därföre, ehuru fruktsamheten är stor, är nativiteten ringa, i det att en mängd personer afhållas från äktenskap genom positiva lagbud eller i följd af seder och ståndsföreställningar. Samtidigt är dödligheten snarare större än mindre i jämförelse med föregående period i följd af den större folktätheten och de många farsoterna. Folkökningen är därför helt liten, men framför allt ofantligt växlande. Folktalet kastas hastigt emellan relativ öfverbefolkning och stark underbefolkning. Som en illustration härtill må efterföljande uppgifter rörande kantonen Zürichs folkmängd i olika tider anföras[1]). År 1467 utgjorde den omkring 50,000, steg sedan raskt till slutet af samma århundrade för att så åter nedgå till 66,658 år 1564, hvarefter den utgjorde:

1610	140,000
1634	79,373
1761	118,000

Denna bild är helt visst typisk för befolkningsförhållandena i äldre tid och under det samfundstillstånd, som kallas Medeltiden uti folkens lif. Det är icke fortplantningens otyglade naturdrift å ena sidan och öfverbefolkningens följeslagare, sjukdom och förtidig död, som här reglera folktalet, såsom Malthus utmålade det. Fortplantningen är strängt begränsad; och den öfvermåttan stora dödligheten är en följd hufvudsakligen af pest och andra farsoter, som hemsökte människorna, vare sig befolkningen var öfvertalig eller undertalig, och oafsedt om näringsspelrummet var stort eller litet. Vid berättelserna om de farsoter, som regelbundet hvart tionde, tjugonde år och då vanligen flera år å rad plågade de europeiska folken, kan man snarast förundra sig öfver, att de kunnat bestå och ej gått under. Säkert är, att blott sällan Malthus' *repressiv checks* härunder fått göra sig gällande på grund af öfverbefolkning; det var människornas okunnighet om den preventiva hygienen, som släppte lös den värsta af dem alla.

Folkökning och folkökningstendens på högre kulturståndpunkt.

Vända vi oss från det nyss skizzerade utvecklingsskedet till det

---

[1]) Efter v. Inama-Sternegg uti *Handwörterbuch der Staatswissenschaften* art. *Bevölkerungswesen*, 2:te Aufl., s. 665. Flera liknande exempel omnämnas därsammastädes.

nästa, det som Grekland och Rom under sin krafts dagar uppnådde, och hvaruti vi ehuru på ett högre plan själfva befinna oss, så bär äfven det sina bestämda drag i afseende på befolkningsrörelsen, men visserligen mycket olika i antiken och i nutiden. Det naturliga näringsspelrummet var i Grekland trångt och blef det ännu mer genom den politiska afsöndringen uti stadsstater samt jordens uppdelning uti ett begränsadt antal lotter. Emellertid rådde en tid lång ett kraftfullt arbete för dess utvidgande genom kolonisation af Medelhafsområdet liksom genom industri och handel. Efter hand afstannar emellertid denna utveckling och därmed tillgripes, tidigast i Sparta, den andra utvägen för folktalets reglering, nativitetens begränsning. Denna, som först tillämpas på den talrika slafbefolkningen i form af äktenskapsförbud och annat, omfattas småningom äfven af de frie medborgarne. Detta sker dels i form af celibat dels genom fruktsamhetens inskränkning till det s. k. tvåbarnssystemet, det ena som det andra trots de lagstiftningsåtgärder i motsatt riktning, som efter hand vidtogos däremot. Under hela tiden förblifver dödligheten mycket stor såväl i följd af de många krigen som på grund af de talrika och svåra farsoterna. Pesten 429 f. Kr. har helt visst mera än något annat bidragit till Athens fall. I följd af allt detta inträder en permanent underbefolkning, som leder först till Greklands undergång och senare till Roms, ty utvecklingen i Rom gick trots de stora yttre olikheterna i det hela i samma spår.

Uti det nutida Europa samt därifrån befolkade världsdelar har folkökningen till dato följt andra vägar, om de ock i enstaka fall (Frankrike) nära öfverensstämma med, hvad vi känna om antikens folk. Inom sig ställer sig åter den moderna folkökningen genomgående olika uti Europa och uti de nya af européer befolkade världsdelarne. Likväl minskas olikheten, i den mån de senare blifva tätare besatta. De europeiska folken, med hvilka vi här uteslutande sysselsätta oss, förete åter i stort en likartad utveckling på detta område, ehuru de skilda skedena uti densamma infalla på olika tider för de olika folken. Det är mycket denna omständighet jämte den korta observationstid, som föreligger, som förvillat uppfattningen af dessa ting bland statistici och eko-

nomer. Vi skola i korthet söka karakterisera dessa skeden och de orsaker, som föranledt desamma.

Det är förnämligast fyra mäktiga yttre omständigheter, som bestämma folkökningens gång i den nyare tidens Europa och förläna den dess utmärkande drag. Den första är öfvergången från medeltidens bundna samhälle med lifegenskap på landet, skråväsen i städerna och mer eller mindre stränga giftermålslagar till den moderna friheten i detta fall som i andra. Den andra och tredje äro uppkomsten af en storindustri samt kommunikationsmedlens utveckling, hvarigenom nationalförmögenhet och välstånd ofantligt stigit, samtidigt med att den forna isoleringen i afseende på näringsmedel och utkomstmöjligheter upphäfts, och hvarje folk fått utom sitt eget område hela jorden till förrådskammare. Den fjärde och sista orsaken, som i grunden omfattar äfven de föregående, är vetenskapens utveckling och därmed människans makt öfver näringsspelrummet, men isynnerhet öfver sjukdom och död. Det är dessa fyra krafter i förening, som under det nyss förflutna seklet föranledt en folkökning, hvartill världen aldrig sett motstycket, men som därjämte binda befolkningsrörelsen vid ett bestämdt i hög grad märkligt utvecklingsförlopp, såsom vi nu skola se. För att fatta detta förlopp, som endast styckevis kan iakttagas hos ett och samma folk, är bäst att först teckna en skematisk bild däraf efter folkpsykologiska grunder.

Den närmaste verkan utaf ofrihetens och skråväsendets upphäfvande samt den fria giftermålsrätten var en ofantlig stegring af äktenskapen. Det första, de ryska bönderna gjorde vid lifegenskapens upphäfvande 1863, var att i glädjen taga sig ett rus; det andra att gå och taga ut lysning — berättar en samtida författare. Något liknande har förekommit öfver allt, när giftermålshindren bortföllo. Likväl skulle denna verkan hafva som en explosion hastigt förgått, därest ej ungefär samtidigt med de juridiska äfven de materiella hindren för hjonelags bildande aflägsnades, i det att industri och fabriker vid samma tid öppnade nya utvägar och nya lefvebröd i mängd. Men hack i häl på äktenskapsfloden följde, som naturligt är, en starkt stegrad nativitet. Af de många giftena framgingo skaror af barn, väl icke inom hvarje familj

mer än förr, men uti hela folket på grund af de förras egen tillväxt. Till en början följer äfven liemannen denna lifssådd tätt i spåren, obarmhärtigt skördande massor af späda lif. Men efter denne och i kapp med honom går nu äfven vetenskapen. Den stora dödligheten betvingas först genom skyddskoppningen och sedan med hvarje ny eröfring, som forskningen gör, samt i den mån dessa hinna omsättas uti enskild och allmän hygien.

Den omedelbara verkan af dessa olika krafters spel är en våldsam folkökning, hvarvid en stark spänning uppstår mellan folktal och lefvebröd. Ty huru mycket än nationalförmögenheten och arbetets afkastning genom industri och handel stegras, så räcka de ändock ej till. Näringsutrymmet håller på att tryta under en proletarisk folkökning. Detta är den kritiska punkten under det fria samhällsskicket. Det var den, Malthus upplefde i England; uti andra länder har den kommit på andra tider och i mindre mått utom i Ryssland, där den nyss gifvit sig svårt till känna. Men nu uppträder på skådeplatsen en ny faktor af psykologisk natur, som vänder utvecklingen om. Det är *fordran pa en människovärdig lefnadsfot.* Inom de högre klasserna förefanns denna fordran i form af krafvet på ståndsmässig utkomst. Hos den stora massan, som var van vid existensminimets förknappning, väcker under ett friare samhällsskick deras förebild en likartad åstundan. Man fordrar en högre och människovärdig tillvaro. Och denna fordran är så stark, sedan den en gång vaknat, att den binder både äktenskaplighet och fruktsamhet. En reaktion inträder alltså efter den starka expansionen. Man gifter sig ej längre blott därför, att man får det, eller enär det finnes en ledig plats, utan man begär ock, att denna plats skall gifva en utkomst efter tidens kraf på anständig lefnadsfot. Likväl vållar den mäktiga ekonomiska utvecklingen, att äktenskapligheten efter det första starka fallet förblifver stående vid samma höjd i de flesta länder utom Sverige (7—8 ‰), växlande blott efter goda och onda tider. Men detta hejdar ej den återgående rörelsen. Den endast förflyttar sig från giftermålen till fruktsamheten, d. v. s. nativiteten inom de enskilda familjerna. Medan man tidigare skaffade barn till världen utan tanke på, huru de skulle uppfödas och uppfostras, eller hvad lott de sedan skulle få, blir man efter

hand betänksammare; och så sjunker äfven på detta sätt den allmänna nativiteten. Men ännu starkare än lifvets flöden minskas under allt detta dödligheten med den följd, att folkmängdstillväxten alltjämt är mycket stor. På denna punkt befinna sig nu flertalet folk, likväl så att hos de längst hunna afståndet mellan födelsetal och dödstal tydligen börjar att minskas, vare sig i följd af äktenskaplighetens fortsatta aftagande eller fruktsamhetens.

Under det att sålunda de fyra ofvannämnda yttre faktorerna öppnat alla slussar för en ofantlig folköfversvämning, har en psykisk makt uppstått, som reglerar den. Föreställningen om den rätta lefnadsfoten spelar i nutiden samma rol, som tidigare giftermålsförbuden. Men i olikhet med dessa är den i hög grad elastisk samt tenderar att oafbrutet tilltaga i styrka och hindrande kraft. Ty människornas föreställning om sina behof växer oaflåtligt och kan växa i det oändliga. Det har förvisso behöfts den ofantliga ekonomiska utveckling, som vi senast upplefvat, för att ej denna hämmande makt skulle gifvit sig starkare till känna, än som redan skett. Under tiden håller ett nytt hinder af moraliskt slag på att växa upp uti kvinnornas ökade självständighet, hvars verkan på fortplantningen icke är mindre än önskan att äga en bärgad ställning. Men denna nya tendens tillhör mera framtiden, hvarför vi lämna den här för att i ett annat sammanhang återkomma därtill. Det må vara nog att som resultat af utvecklingen på den punkt, där vi nu befinna oss, framhålla, att nativiteten allmänt sjunker, men tills vidare också dödligheten, hvadan folkökningen är stor, ehuru på nedgående.

Så enkel och klar denna utveckling synes vara i stort sedt, så är det dock ej lätt att i enskildheter följa densamma. Ty den korsas och modifieras dels af de historiska tilldragelserna dels af folkens olika kulturståndpunkt samt olika ekonomiska organisation och skaplynne. I det förra afseendet må särskildt framhållas den franska revolutionen och de napoleonska krigen i 1800-talets början, de inre skakningarne omkring 1848 samt tyska rikets bildande 1870, slutligen det ekonomiska lifvets periodiska växling mellan flod och stark ebb — allt tilldragelser, som ömsom hämmat och ömsom påskyndat denna utveckling. Största hindret för en enhetlig uppfattning utaf densamma är likväl, att den befinner

sig uti olika faser hos de olika folken, hos några (Östeuropas) uti sin begynnelse, hos andra (Västeuropas) i sin midt eller fram emot slutet. Ändtligen lägger äfven den korta tid, hvarunder befolkningsrörelsen varit underkastad statistisk observation, tills vidare ett hinder i vägen för en klar uppfattning häraf. Beträffande flertalet folk daterar sig en mera tillförlitlig sådan först från tiden 1841—1850, som därtill var en depressionsperiod föga ägnande sig till utgångspunkt för jämförelser. För Östeuropa låter denna statistik vänta på sig ända till 1860-talet. Det är därför ännu svårt att med statistiska data utfylla det skema, som ofvan gifvits. Några få antydningar äro allt, som här kan få plats.

Det första uppslaget, den stora äktenskapsfloden och däraf följande stark nativitet i och med giftermålshindrens borttagande och industrialismens utveckling, se vi på nära håll uti Ryssland och Serbien (från 1863), likaså ehuru i mindre grad i Österrike och Tyskland, där de sista hindren af detta slag (i Österrike och Bayern) bortföllo 1868 samt storindustrien fick fart efter 1871. Sålunda finna vi i Ryssland ett giftermålstal på ända till 10,11 ‰ (1861/70) och ett födelsetal af 49,9 ‰ (1871/75)[1]. I Tyskland uppnås höjdpunkten med 9,43 ‰ af äktenskap (1871/75) och 39,2 ‰ af födelser (1876/80)[2]. Ungefär på samma sätt måste det hafva varit i Frankrike, England och andra västeuropeiska stater ett halft eller helt århundrade tidigare. Den starka folkökningen under denna tid bevisar det, liksom, hvad Frankrike och Sverige beträffar, de exakta data, vi därom äga. Äktenskaplighet och nativitet voro nämligen då vida högre än senare. Och härmed komma vi till nästa fas i utvecklingen — den begynnande minskningen uti äktenskap och födelser. Hvad Östeuropa beträffar, så belyses den af följande siffror för Ryssland:

		1861/70	1871/75	1876/80	1881/85	1886/90	1891/95
Giftermålstal	‰	10,11	9,68	8,71	8,94	8,66	8,83
Födelsetal	‰	49,5	49,9	47,7	48,4	48,2	47,4

[1] Dessa och följande siffror äro mestadels hämtade från de förträffliga af *Gustav Sundbärg* utgifna *Statistiska Öfversigtstabeller* i *Statist. Tidskr.* h. 3, 1901.

[2] Uti enskilda stater uppnåddes vid bandens upplösande ännu högre siffror. Så voro äktenskapstalen i Preussen 1816—1820 10,6 ‰, i Bayern 1869 12,4 ‰.

Bland Västeuropas folk iakttages detsamma, ehuru med olika tidsförlopp för olika folk. I England, där den ofantliga tillväxten i rikedom skapat vidgadt näringsutrymme så som uti intet annat land, hafva äktenskaplighet och nativitet längst hållit sig vid höga siffror. Men äfven där börjar den senare med 1870-talet att definitivt sjunka: 1871/75 35,5 ‰ och sedan för följande femårsperioder 35,4, 33,5, 31,5, 30,5, 29,3 ‰ (1896/1900). I öfriga länder utom Frankrike och Sverige märkes samma tendens tydligt först från 1875, men endast beträffande nativiteten; äktenskapligheten håller sig efter det första fallet tills vidare vid samma höjd, i det att nedgången öfverförts till fruktsamheten. Reaktionen kom alltså här helt hastigt. Beträffande Frankrike och Sverige är det egentligen endast den, som vi iakttaga, huru långt tillbaka vi gå. Därför är utvecklingen också längst hunnen uti dessa länder. Äro Ryssland och andra östeuropeiska länder sist i raden, så befinna sig Sverige och Frankrike i spetsen för densamma. Men samtidigt lär oss dessa länders statistiska historia, att minskningen uti fortplantningen kan ske öfvervägande genom äktenskaplighetens inskränkning eller medelst fruktsamhetens begränsning. Sverige har valt den förra utvägen, Frankrike den andra, såsom efterföljande siffror utvisa [1]):

		1801/10	1811/20	1821/30	1831/40	1841/50	1851/60	1861/70	1871/80	1881/90	1891/00
Sverige	Giftermålstal ‰	8,27	8,78	8,32	7,14	7,27	7,61	6,54	6,81	6,26	5,93
	Födelsetal ‰	30,9	33,4	34,6	31,5	31,1	32,8	31,4	30,5	29,1	27,2
Frankrike	Giftermålstal ‰	7,6	7,9	7,8	8,0	7,94	7,88	7,81	8,03	7,38	7,50
	Födelsetal ‰	32,2	31,6	30,8	29,0	27,3	26,1	(26,1)	25,4	23,9	22,1

Liksom Frankrike är längst hunnet i fråga om fruktsamhetens inskränkning så Sverige i afseende på äktenskaplighetens. I båda fallen blir resultatet detsamma, minskad nativitet, men vägarne därtill äro olika.

Vid dödlighetens förändringar under det gångna seklet behöfver jag ej länge uppehålla mig. De äro så allmänt kända och gå oafbrutet åt ett och samma håll, om ock i mycket olika

---

[1]) För Sverige efter den officiella statistiken, Litt. A. 1876 och följ. år; för Frankrike efter LEVASSEUR, *La Population française* samt *Stat. öfversigtstabeller.*

tempo hos olika folk. Efterföljande siffror belysa denna rörelse i stort sedan midten af förra århundradet.

Dödstal ‰	1841/50	1851/60	1861/70	1871/75	1876/80	1881/85	1886/90	1891/95	1896/00
Västeuropa	26,5	26,0	26,1	26,5	25,0	24,3	23,6	23,0	21,3
Östeuropa	37,9	37,9	35,6	37,2	34,3	33,4	32,3	33,6	—

Resultatet af denna utveckling å ena sidan af nativiteten, å andra beträffande dödligheten är en enorm folkökning under det gångna århundradet. Från 186,9 mill. år 1800, däraf 122,5 mill. för Västeuropa och 64,4 för Östeuropa, har folktalet vuxit till 400,3 mill. år 1900 hvaraf 239,8 för västra och 160,5 för östra Europa. Det är denna folkökning, som skrämt vissa författare och kommer dem att med bäfvan se framtiden till mötes. Är emellertid den bild af befolkningsrörelsens utveckling och tendenser, som ofvan gifvits, såsom jag tror, riktig — full visshet därom kan endast framtiden skänka — så äro dessa farhågor mycket öfverdrifna för att ej säga grundlösa.

Ty utvecklingen är liksom de krafter, som föranledt den, en och samma hos alla Europas folk, det ryska och tyska lika väl som det franska och svenska. Till den punkt, där de senare nu stå, tendera de förra och alla andra att förr eller senare komma. Det är oriktigt, såsom nu sker, att betrakta det romanska Frankrike som ett monstruöst undantagsfall och förmena, att dit kunna aldrig folk af germansk eller slavisk stam komma. Likväl är Förenta Staternas gamla engelska befolkning och ännu mer Australiens inne på samma väg. Å andra sidan visa romanerna i det enade Italien tills vidare enahanda demografiska typ som tyskarne. Icke heller spelar den ekonomiska organisationen, såsom det stundom anförts, en afgörande rol härvid utom i fråga om utvecklingens större eller mindre fart. Tidigast verka de återhållande krafterna hos själfägande bönder ss. i Frankrike, Sverige och Schweiz, men efter hand växa de äfven hos industriarbetaren, såsom Förenta Staternas och snart äfven Englands exempel utvisa. Det är hvarken rasen eller den ekonomiska organisationen det kommer an på här vid lag, utan kulturen. Det är den långt hunna civilisationen, som visserligen först öppnar alla dörrar för en ofantlig folkflod, men sedan också själf stänger dem. Men

det är icke folktätheten, som sådan verkan äger, såsom SADLER förmenade, ej heller välståndets och vällefnadens fysiologiska inflytande, såsom DOUBLEDAY och SPENCER trodde, utan uteslutande de psykologiska motiv, som ofvan anförts. Och dessa inställa sig hos alla folk, som äro inne på kulturens väg, i den mån de hinna längre fram. Därför är fortplantningens tendens hos de nutida folken ej farlig, som några förmena. Den har nått sin höjdpunkt under det sekel, som gått, och befinner sig på vägen nedåt. Det tjugonde seklet kommer att visa en vida lägre nativitet än den, som vi under det nittonde upplefvat. Ty det »om», som enligt Malthus' lära ensamt förmår hejda fortplantningens öfvermått, men hvarpå han själf föga trodde, är verkligare än allt annat uti densamma.

Men icke blott från nu behandlade sida, den för alla folk likartade utvecklingens, äro farhågorna för framtidens folkökning öfverdrifna och ogrundade. Äfven en analys af denna folkökning själf lär, att den kulminerat och snart måste gå tillbaka. Det har så mycket talats om fortplantningens öfverväldigande makt härvid, såsom om uti den låge den egentliga orsaken till den stora folkökningen i Europa under 19:de seklet. Intet kan vara oriktigare. Fruktsamheten, som ju dock är fortplantningsdriftens omedelbara yttring, har varit mindre under 1800-talets folkflod än under tidigare århundraden. Icke blott Frankrikes historia bevisar detta utan äfven allt, hvad vi erfara om fruktsamheten i äldre tider, sålunda äfven de undersökningar, som i detta arbete utförts [1]). Viktigare än så är likväl, att den stora folkökningen skylles icke så mycket nativiteten, den positiva faktorn härvidlag, som mortaliteten, den negativa. Man finner det genom att sammanställa födelsetalen vid 1800-talets slut med dödstalen hundra år tidigare eller så långt tillbaka, som en tillförlitlig statistik härom räcker.

[1]) Visserligen kan icke för hela det svenska folket en minskning i fruktsamheten sedan 1775 konstateras, men sannolikt endast emedan grupperna industriarbetare och betjänte, hvilka utmärka sig för stor fruktsamhet, starkt vuxit i tal.

	Dödstal[1] ‰		Födelsetal 1891—1900 ‰
Sverige	27,4	(1751—1800)	27,1
Finland	28,0	(»)	32,3
Danmark	25,9	(1800—1809)	30,1
Norge	24,9	(1801—1815)	30,3
Frankrike	25,0	(1821—1830)	22,1
Västeuropa	28,0	(1801—1820)	31,4

Nativiteten i nutiden går knappt upp mot dödligheten för hundra år sedan eller ännu kortare tid. Europas folkmängd skulle sålunda ej hafva ökats med en tredjedel af den tillväxt, som den nu fått, hade ej vetenskapen betvingat döden. Härigenom skiljer sig denna folkökning så väsentligt från äldre tiders. När folkökning då förekom, var den en verkan af stark fortplantning och nativitet, icke som i nutiden af ringa mortalitet. Men häraf kunna vi förstå, att folkökningen i nutiden icke kan fortgå som hittills, ty medan nativiteten på grund af de psykiska motiv, som ofvan anförts, alltmer sjunker och kan nästan obegränsadt sjunka, kan så ej ske med dödligheten. Denna har nämligen en gräns, som aldrig kan öfverskridas. Och den gränsen, ungefär 15 ‰, hafva Västeuropas folk starkt närmat sig. Marginalen mellan nativitet och dödlighet kommer därför hädanefter att förminskas och med den folkökningen. De af J. St. Mill, Rümelin, Ad. Wagner, v. Fircks och andre uttalade farhågorna för folkökningen och folkökningstendensen i nutiden sakna därför vetenskaplig grund.

Nymalthusianismen. Malthus' lära var en vetenskaplig framställning af folkökningens företeelse och en teori: nymalthusianismen är en därpå fotad praktisk rörelse. Teoretiskt skiljer den sig därför föga från den förra. På sin höjd kan man säga, att den fattar den föreliggande frågan icke så mycket national- som

[1] För Sverige efter *Befolkn.-stat.*, 1876, för Finland ur *Hufvuddragen af Finlands befolkningsstatistik* för åren 1750—1890, för Norge, Danmark och Frankrike efter Levasseur, *anf. arb.* II, s. 149 o. 229. Siffran för Västeuropa är hämtad ur *Stat. öfversigtstab.*, 1901. Endast de två första talen äro fullt tillförlitliga.

fastmer privatekonomiskt. Nymalthusianismen betraktar folkökningen mindre som massföreteelse än som en tilldragelse uti de enskilda familjerna. Detta sammanhänger med dess praktiska läggning och dess sträfvan att göra proselyter. Ty det är egentligen häruti dess väsen består. Den är en agitatorisk rörelse vida mera än en vetenskaplig lära. Dess uppkomst och närmaste utveckling bestyrka äfven detta.

Det är förnämligast läkare, som äro nymalthusianismens upphofsmän. Signalen gafs från England, där en medicine doktor 1854 utgaf en skrift med titeln *Elements of social science or physical, sexual and natural religion*, hvilken blifvit denna rörelses grundkodex. Andra följde denne i spåren. Som läkare hade desse män varit i tillfälle att bevittna, hurusom en alltför stor barnrikedom nedbröt hustruns kraft och ofta bragte armod uti familjerna. I synnerhet den förstnämnda iakttagelsen förklarar, att äfven kvinnor, däribland främst Annie Besant, med sitt köns hela lidelse gjort sig till denna rörelses apostlar. Nymalthusianismen är från denna sida sedt ett moment uti den stora kvinnorörelsen, en visserligen ej obefogad protest mot hustruns nedtyngande genom ett öfvermått af barnsbörder. Men äfven nationalekonomer af rang hafva uttalat sig för denna rörelse, främst J. St. Mill i England och G. Rümelin i Tyskland. För närvarande ger den sig tillkänna utom i England förnämligast i Holland. Men äfven i vårt aflägsna land har den förespråkare. Uppslaget därtill gaf öfversättningen till svenska af ofvannämnda engelska skrift, hvilken 1878 utkom under titel »Samfundslärans grunddrag». De däruti uttalade åsikterna och förslagen hafva sedan vid olika tillfällen och i flera skrifter utvecklats af K. Wicksell, senast uti det under utgifning varande arbetet »Föreläsningar uti Nationalekonomi», I.

Såsom ofvan nämndes, skilja sig nymalthusianerna teoretiskt föga eller intet från mästaren. I grunden äro de blott ännu mer pessimister än han, öfver allt seende öfverbefolkningens spöke hota. Endast som praktisk rörelse, hvilken tagit till uppgift att besvärja och förekomma denna förmenta fara, afviker den från Malthus. De enda medel till förekommande af öfverbefolkning, som denne gillade, voro celibat, försenade giftermål samt åter-

hållsamhet i äktenskapet. Nymalthusianerna åter förkasta dessa och förorda i stället preventiva åtgärder mot konception. Härvid ledas de af den för visso riktiga uppfattningen, att celibatet ofta är en olycka liksom de mycket sena äktenskapen, vidare af förhoppningen att på detta sätt prostitutionens onda skulle kunna afvärjas.

Men utom den nämnda praktiska lärosatsen, som är af intimt privat natur och icke i och för sig behöfver innebära något för känslan eller sedligheten stötande, hyllar och predikar nymalthusianismen en uppfattning rörande barntalet, som är af den största allmänna betydelse, och som, om den blir folksed, innebär en stor nationell fara. Det är det s. k. *tvåbarnssystemet*. Nymalthusianerna nöja sig aldrig med att göra propaganda för de preventiva medlen utan angifva tillika mycket bestämdt, huru långt man skall låta naturen obehindradt råda, och hvar gränsen därför bör sättas. Familjerna böra aldrig äga mer än 2, högst 3 barn, men hellre det förra än det senare. Nymalthusianismen är härigenom blifven identisk med tvåbarnssystemet, något som den ingalunda behöfde vara, men som den nu faktiskt är. Man kan därför säga, att nymalthusianismen är tvåbarnssystemet satt i teori. Detta system är nämligen vida äldre än sagda lära. Det florerade i det gamla Grekland och Rom, och det har spontant utvecklat sig som folksed uti Frankrike efter revolutionen i sammanhang med den då genomförda stora jordstyckningen. Det har vidare kommit till användning än här än där såväl uti den nya som i den gamla världen samt både ibland bönderna och ännu mer inom de högre klasserna. Icke minst är detta fallet i vårt eget kära fädernesland, ehuru den officiella statistiken ännu intet vet därom [1]). Ofta hafva dessa seder kommit just i följd af den öppet predikade nymalthusianismen eller Frankrikes kända föredöme, men ej sällan också utaf sig själf. Detta system ligger nämligen i luften för närvarande. Ty det gömmer sig uti hvarje långt hunnen civilisation såsom masken uti rosen.

Det är detta system, som vi i det följande skola granska. Däremot lämna vi nymalthusianismens öfriga praktiska läror och råd å sido, såsom ej fallande inom ramen för detta arbete.

---

[1]) En landsända, hvars befolkning tydligen hunnit långt härutinnan är Gotland.

Nymalthusianismens misstag och förvillelser. Ehuru kritiken af Malthus' lära träffar äfven nymalthusianismen, kan man dock ej underlåta att ägna denna en särskild granskning på grund af den säregna utläggning af den förra, som den innehåller, och det sätt, hvarpå den förkunnar densamma.

Bland de argument, som nymalthusianerna med förkärlek använda för att öfvertyga och öfvertala, är sålunda *öfverbefolkningens framtida fara* det närmast liggande. Under påpekande af den stora folkökning, som ägt rum i Europa under senaste hundra år, framhålles det hotande perspektiv, som denna ställer i utsikt. Man uträknar, att efter ett hundra år skall folkmängden belöpa sig till mer än det dubbla, efter ytterligare ett hundra år till det fyr- och femfaldiga och så vidare, tills vår planet efter ett eller annat årtusende vimlar af människor som en myrstack. Man märker icke, att denna talgymnastik på ett hår när liknar det bekanta räknestycket, att en krona satt på ränta vid Kristi födelse skulle för närvarande öfverstiga all världens rikedom. Men liksom ingen allvarligen tror på möjligheten att medelst denna enkla utväg göra vårt folk efter ett par hundra år till det rikaste i världen, så behöfver man ej heller befara, att folkökningen skall i det oändliga växa. Då människorna hittills undgått denna fara, så lära de nog göra det i framtiden. Framför allt är det onödigt att bekymra sig om, hvad som i detta afseende skall ske efter några hundra eller tusentals år. Här mer än annorstädes gäller ordet, att hvar dag hafver sin omsorg. Icke bruka vi i något annat fall en dylik omsorg om, huru världen skall se ut så lång tid efter oss. På sin höjd tänka vi på och ordna för våra barns eller barnbarns ve och väl, men därutöfver till efterkommande i fjärran led aldrig. Hvarför skola vi i detta fall gå längre? Därtill finnes ingen rimlig grund. Dessa fördubblingsfantasier torde verka på sina upphofsmän och på okritiska åhörare som busen på barnen. Däruti ligger deras förklaring och ursäkt. Men hvarken kunna de utgöra motiv för vårt handlingssätt i nutiden, eller innehålla de bevis för folkökningens faktiska gestaltning i framtiden. De äro praktiskt och teoretiskt sedt lika värdelösa.

Bättre än denna på en aflägsen framtid utställda växel äro de argument, som hämtas från och afse nutida förhållanden, såsom den hos de flesta folk förekommande *emigrationen* samt *fattigdomen*. Båda dessa företeelser kunna ju tolkas som yttringar af öfverbefolkning, hvilka skulle försvinna genom folktalets begränsning. Otvifvelaktigt har sålunda i äldre tid *utflyttning* och *vandring*, där de ej haft sin grund i politiska strider, orsakats af folkträngsel. Världens befolkande och kulturens utbredning såväl som de stora rörelser, som vi kalla folkvandringar, ha häruti haft sin drifvande kraft. Men äfven nutidens utflyttning från Europa och Kina har sin grund däri, dock långt ifrån alltid. Det enda säkra fallet i Europa erbjuder Irland efter potatissjukan 1845, ehuru äfven där politiska orsaker medverkade, möjligen äfven våra dagars Italien. Hvad vårt eget land beträffar, kan det väl flyktigt betraktadt se ut, som om dess stora utflyttning sedan 1860-talet vore en yttring af öfverbefolkning. Men granskar man tingen närmare, kommer man till ett väsentligen annat resultat. Visserligen väcktes rörelsen af missväxtåren 1867 och 1868, och den momentana öfverbefolkningen, som därmed följde; men därtill sällade sig just vid den tiden starka religiösa misstämningar som verksamma motiv liksom en gång bland de engelska puritanerna. Framför allt må likväl märkas, att hvarken erbjuder 1860-talets Sverige några andra tecken på absolut öfverbefolkning, ej heller afstannade emigrationen trots det starka ekonomiska uppsving, som omedelbart därefter vidtog, och hvartill vårt land aldrig sett maken. Detta faktum, att utflyttningen i den följande tiden fortgått, oaktadt näringsutrymmet och välmågan ofantligt stigit, karaktiserar den svenska emigrationen under 1870-talet och senare såsom en yttring af på sin höjd relativ öfverbefolkning eller af sträfvan att ytterligare höja en förut jämförelsevis hög lefnadsfot. Arbetslönerna i Sverige äro för närvarande högre än uti flertalet kontinentens länder. Därför är denna emigration snarast en verkan af den uppåtgående rörelse, som så starkt ger sig tillkänna uti det svenska samhället. Då man icke på annat sätt kan komma till herrskapsställning, så reser man till Amerika med dess många möjligheter i hopp att där kunna klifva samhällsstegen uppför. Emigrationen är i Sverige till mer än hälften af alla fall en form

af social omsättning, hvartill icke öfverbefolkning bär skulden utan omöjligheten att här hemma kunna verkställa den åtrådda öfvergången till högre klass. Den andra hälften åter består af sådana, som kallats eller hämtats af anförvanter. Den redan stora svenska befolkningen i Amerika verkar som dragningskraft, oafsedt folkträngsel eller folkbrist hemma.

Icke heller bör man för vår del betrakta de nackdelar, som åtfölja denna folkrörelse, med så oblida ögon, som många göra. Otvifvelaktigt betecknar den en förlust för det egna folket såväl på människor som på egendom, den senare dels i form af kostnad för uppfostran m. m. dels som reskassa. Men städse uppstår efter någon tid en motström af bådadera, hvilken för närvarande i Sverige uppgår till omkring hälften af den utgående strömmens styrka, hvad människor beträffar, och säkert till betydligt mera i fråga om egendom [1]). Slutligen må aldrig förglömmas, att den europeiska folkström, som går ut öfver de nya världsdelarne, såsom intet annat förenar dem med den gamla världen. Häruti ligger en vinning för mänskligheten, som knappt kan nog högt uppskattas. Däremot skulle det vara en stor olycka för de civiliserade folken, därest nymalthusianernas ideal allmänt uppnåddes, ty då skulle detta flöde af sig själf afstanna samt folken blifva allt mera isolerade och främmande för hvarandra. Emigrationen är i stort sedt ett godt, äfven för de folk, som afgifva den, i alla händelser icke ett ondt, som bör afhjälpas genom folktalets inskränkning, ty den beror i vår tid oftare på andra omständigheter än på verklig öfverbefolkning.

Detsamma gäller i hufvudsak om våra dagars *fattigdom* och *elände af olika slag.* Visserligen gifva sig dessa samhällslyten till känna, närhelst öfverbefolkning förefinnes; men man får ej sluta omvändt från fattigdomen till öfverbefolkning. Ty den förra har många andra orsaker, såväl individuella som sociala. Framför allt måste fattigdom följa med den hopning i storstäderna, som är

[1]) Åren 1895—1899 utgjorde emigranternas antal i Sverige i rundt tal 83,600, immigranternas 40,300. Under samma år uppgingo de endast medelst postanvisning från Amerika öfversända penningarne till 17,9 mill. kr. netto, d. v. s. efter afdrag af till Amerika öfversända medel. Tidigare var motströmmen svag eller ingen; framdeles lär den nog blifva ännu större.

för nutiden så kännetecknande. Den lokala öfverbefolkningen åtföljes regelbundet af nöd, men denna är icke, såsom ofvan påvisats, i och för sig bevis på verklig öfverbefolkning. Af dessa olika anledningar finnes intet land, uti hvilket ej fattige förekomma till en större eller mindre procentsats, i Frankrike lika väl som i andra länder. Huruvida därjämte bland nutidens civiliserade folk fattigdomens företeelse orsakas af verklig öfverbefolkning eller ett missförhållande mellan nationalprodukten och de munnar, som däraf skola mättas, är ovisst. Allt beror på, huruvida en minskning i folktal skulle bereda ökade tillgångar för de återstående eller ej. Naturligen besvara nymalthusianerna detta jakande, men svaret är icke väl grundadt.

Den bevisföring, som i detta fall användes, är karakteristisk för nymalthusianernas sätt att uppfatta hela befolkningsspörsmålet. De betrakta detta öfvervägande från privatekonomiens och den enskildes synpunkt, såsom ofvan nämndes, och resonera därför ungefär så: «en man har familj, bestående af två barn, som han förmår jämt och nätt ordentligt försörja; komma så två eller fyra till, så förslår ej längre samma inkomst. Munnarne hafva mångdubblats, men händerna, som skola lifnära dem, äro desamma — däraf fattigdom». Denna inom privatekonomien självklara sanning tillämpas sedan på hela folket med den slutföljden, att om folktalet hålles nere eller reduceras, så blir det lättare för alla att lefva. Men härvid glömmer man, att förökningen eller förminskningen inom folket icke såsom uti en familj gäller blott de icke arbetsföra barnen utan samtliga åldrar och sålunda äfven de produktiva. Medan uti den enskilda familjen blott munnarne ökas med hvarje nytt barn, som födes till världen, under det att händerna, som skola underhålla dem, så länge barnen äro små, förblifva desamma, så växa uti folket de senare i motsvarande proportion som de förra. Generationsväxlingen försiggår nämligen icke för alla familjer på en gång utan efter hand, så att proportionen mellan munnar och arbetande händer, hvilken uti den enskilda familjen kan så våldsamt förryckas med hvarje nytt barn, uti folket förblir ungefär densamma ständigt. Därför är detta sätt att argumentera, ehuru tillämpligt på de enskilda familjerna, fullkomligt meningslöst beträffande ett helt folk.

Spörsmålet, hvarom i föreliggande fall allting rör sig, är det, huruvida en inskränkning uti folktalet skulle skänka åt en hvar i medeltal räknadt en bättre utkomst, än den han äger. Nymalthusianerna antaga utan vidare att så är fallet, och J. St. Mill trodde tydligen detsamma, då han uti folktalets begränsning såg bästa sättet att höja kroppsarbetarnes löner. Men därvid begår man det misstaget att postulera som självklar sak just det, som skulle bevisas, nämligen att dividenden-nationalinkomsten förblifver sig lik, medan divisorn-folktalet minskas. Kunde minskningen afse endast de icke produktiva åldersklasserna, så vore visserligen räknestycket klart. Men af skäl, som nyss antyddes, är detta ej möjligt, åtminstone ej för mer än en helt kort tid. Inskränkes nämligen barntalet i en viss tidpunkt, så dröjer det ej länge, innan dessa mindre årskullar bli vuxna och nu med minskad styrka skola upprätthålla produktionen. Hvarje minskning af folktalet omfattar för den skull i motsvarande grad äfven de arbetsföra. Men nu uppstår frågan: är det sannolikt, *att den vid en viss tidpunkt vunna nationalprodukten kan i samma tid åstadkommas af ett väsentligt mindre antal arbetare?* Om vi antaga det svenska folkets hela årsinkomst för närvarande och med en folkmängd af vid pass 5 millioner människor uppgå till 1,500 millioner kronor, är det troligt, att samma samlade inkomst skulle kunna vinnas, om folkstocken plötsligen reducerades till 4 millioner? Jag betviflar, att någon skulle så anse. För egen del finner jag det otroligt. Vi hafva varit ett folk på fyra millioner, men hade då, på slutet af 1860-talet, helt visst en betydligt mindre nationalinkomst än nu med fem millioner, icke blott absolut utan äfven relativt. Komma nu enligt ofvan gjorda antagande i medeltal 300 kr. på hvar, så belöpte sig vid sagda tidpunkt säkerligen ej mer än 200 kr. på hvarje hufvud. Visserligen kan det antagas, att fyra millioner människor nu skulle, tack vare teknikens utveckling, åstadkomma större arbetsprodukt än samma folk för trettio år sedan. Men att i en och samma tid den mindre människomassan skulle åstadkomma lika mycket som den större, är i förevarande fall otänkbart. Det högsta, man kunde tänka sig, vore, att den mindre frambragte proportionsvis lika mycket, d. v. s. i detta fall 1,200 mill. kr. Men detta blefve åter just 300 kr. pr hufvud. Därmed

stode man på samma punkt som förr, hvad de enskildes andelar och välstånd beträffar, men vore för 300 mill. kr. sämre som nation. Allt talar emellertid för, att nedgången i arbetsprodukt icke skulle bli proportionell utan större. Arbetets afkastning växer nämligen i samma mån, som produktionen blir mera omfattande, och omvändt. En sänkning af Sveriges folkmängd i närvarande stund från ungefär fem millioner till fyra skulle sålunda säkert icke medföra större inkomst på hvarje hufvud, än hvad nu är fallet, utan efter all sannolikhet betydligt mindre.

Detta är nymalthusianernas gröfsta illusion, hvilken de visserligen tagit i arf af Malthus själf, ty äfven han trodde, att med folktalets inskränkning skulle fattigdomens onda försvinna, arbetslönerna stiga och hvad vi nu kalla den sociala frågan lösas af sig själf[1]. Jag vill icke bestrida, att fall kunna tänkas och äfven funnits, då en inskränkning i folktalet medfört större tillgångar och välmåga för de återstående[2]. Men att så skulle ske för framtiden och beträffande Sverige eller de flesta andra civiliserade länder, det återstår att bevisa. Och bevisningsskyldigheten åligger härvid förkämparne för denna förknappningslära. Jag är förvissad om, att de skola komma till korta därmed. Ty det godtköpsresonemang, som äfven anförts i fråga om den enskilda familjen, duger ej, när det gäller hela folket. För visso, den sociala frågan löses i våra länder långt förr genom kraftigt arbete för enskild och nationell förkofran än genom folktalets inskränkning.

Slutligen må äfven såsom ett missgrepp af praktiskt slag å nymalthusianernas sida omnämnas den *brist på urskillning*, som utmärker deras propaganda — för öfrigt ett gemensamt drag för alla moderna samhällsförbättrare. De predika sina läror när och

[1]) Å första sidan af sitt verk angifver han dess uppgift vara: *To investigate the causes that have hitherto impeded the progress of mankind towards happiness.*

[2]) Ett historiskt kändt fall, då folktalets inskränkning åtföljdes af högre arbetslöner, är England efter digerdöden (1350). Sannolikt skulle äfven en inskränkning af folktalet i Indien lända till allas båtnad liksom i allmänhet uti tätt befolkade länder med uteslutande jordbruk, och där hvar och en är för sitt uppehälle hänvisad till afkastningen af den jordbit, han innehar.

hvar som helst, och mest bland folk med jämförelsevis lägre nativitet. Deras ifver är härvid lika litet på sin plats, som om man bland muhammedanerna ville predika nykterhet. Må de utöfva sin missionsverksamhet i Kina, Indien och Ryssland, så kunna de kanske göra en god gärning. Men att gå till de västeuropeiska folken, hos hvilka nativitet och fruktsamhet af sig själf äro i nedgående, är högst omotiveradt och därtill mycket farligt. Ty det är framför allt på dessa folk, som mänsklighetens utveckling beror.

Tvåbarnssystemets verkningar och faror. Rörande tvåbarnssystemets följder kunna historiens vittnesbörd åberopas lika väl som en för ögonen liggande erfarenhet. I förra afseendet är det det forna Grekland och Rom, som bjuda oss sina lärdomar. Uti Grekland var tvåbarnssystemet folksed ibland de frie på Polybii tid, såsom hans förut i detta arbete citerade ord angifva. Den bild de teckna är så typisk, att den förtjänar att återkallas äfven vid detta tillfälle. «Hela landet», heter det, «lider brist på barn och öfver hufvud på människor, hvarigenom städerna blifva folktomma och jorden ingen frukt mer bär, oaktadt hvarken krig eller pest hemsökt det. Ty människorna hafva hängifvit sig åt öfvermod, penningebegär och bekvämlighet; de vilja ej mera gifta sig, och om de göra det, så uppamma de dock ej mer än ett, högst två barn, allt för att kunna uppfostra dem i öfverflöd och lämna dem ett stort arf». Taciti bekanta yttrande om »*numerum liberorum finire*», såväl som andre författares uttalanden och flera lagtexter *(lex Julia, Papia-Poppæa)* bevisa, att detta system jämte dess tvillingbroder: »inga barn» var förhärskande i Rom redan från republikens sista tid. Men af alla de orsaker till antikens undergang, som forskningen uppdagat, är det ingen, som kan mäta sig med denna i omfattning och styrka.

Det är ganska egendomligt, att vetenskapen haft så svårt att förklara denna den mäktigaste tilldragelse, som världshistorien känner. Man har tidigare anfört som de härvid verksamma orsakerna — utom yttre omständigheter, såsom pest, krig och barbarernas infall — det politiska lifvets förfall samt det allmänna sedefördärfvet. För närvarande är det modernt att icke låtsas om

det senare och underskatta betydelsen af det förra samt i stället söka förklaringen till allt uti de ekonomiska och sociala omhvälfningar, som förvandlade böndernas många gårdar till stora latifundier, skötta af ofrie. Sist nämnda moment har liksom visserligen äfven de andra mäktigt bidragit till den utgång, den antika världen fick. Men mer än medverkande orsaker hvar på sitt vis och på sin tid hafva de aldrig varit, icke den egentliga sjukdomen, som förde till döden. Snarast kan man säga, att dessa orsaker förklara de politiska omhvälfningarne mera än den slutliga undergången. Sålunda förstå vi såväl de grekiska småstaternas förfall som Roms förvandling från republik till kejsardöme utan svårighet med tillhjälp af de nämnda omständigheterna. Men ingen af dessa förklarar det symptom, som utmärker den annalkande döden i Grekland från tiden efter Alexander och i Rom efter Antoninerna — den växande folkbristen. Folkstockens förminskning är den sjukdom, som bragte antiken om lifvet. Den utvecklar sig och fortskrider under en tid, då fred aflöst det allmänna krigstillståndet och, hvad Rom beträffar, välmågan är lika allmän som stor. Författare och lagstiftare märka det onda och söka på hvarjehanda sätt häfva det, men förgäfves. Då tillgriper man den utvägen att genom import af barbarer ersätta den felande regenerationen och skaffa de armar, som behöfdes för att hålla samlefnadens urverk i gång. Redan efter det peloponnesiska kriget blir detta allt vanligare i Grekland, och i större skala upprepas detsamma uti det romerska världsriket efter Markomannerkriget 167 e. Kr. Man förser sig ur den germanska folkkammaren med det behöfliga människomaterialet, icke märkande, att detta botemedel själft påskyndade undergången. Ty väl befolkades på detta sätt stora delar af riket, men med hvad verkan? För att fatta följderna utaf denna infiltration af halfciviliserade folk och individer, hvilka sedan genom den sociala omsättningen raskt fördes upp i samhällets alla lager, behöfvas ej långa forskningar och utredningar. Den korta vägen från Titi triumfbåge till Constantins uti det nutida Rom, upplyser tillfyllest härom. De konstförfarna händer, som uppbyggt den förra, hade två hundra år senare ersatts af råa barbarhänder, som icke ens förmådde anständigt efterapa förebilderna. Den antika civilisationen var som ett konstfärdigt

byggnadsverk, hvilket människorna ej längre förstodo att underhålla. Därför fick det falla i ruiner. Men att kunskapen härom gick förlorad, berodde åter på, att de folk, som ägde den, icke fortplantade sin släkt utan i stället inkallade barbarerna som adoptivbarn.

Detta är tvåbarnssystemets verk i stort och i sin fullbordan. Det ligger emellertid så långt borta och har äfven så mycket öfversetts, att det torde vara svårt för nutidens människor att däraf hämta lära och varning. Det är då på sätt och vis en fördel att hafva samma system och dess verkningar inför ögonen uti våra dagars Frankrike. Visserligen se vi här ej utgången, men tack vare den moderna statistiken kunna vi följa förloppet, och af hvad vi sålunda se draga våra slutsatser. Som bekant är tvåbarnssystemet som folksed icke gammalt i Frankrike, knappt hundra år; icke heller omfattar det hela landet. Ungefär 21 departement äro ännu tämligen obesmittade af detsamma. Men detta oaktadt, hvilka äro ej redan nu verkningarna däraf! Funnes ej den betydande immigrationen, skulle folktalet börja sjunka och städse fortfara att sjunka, tills stark underbefolkning inträdde och landet helt visst förlorade sin själfständighet. Nu hålles folktalet uppe genom tillflödet utifrån af tyskar, italienare och belgare[1]). Men härunder blir det franska folket efter hand icke längre samma folk. En lycka är, att de omgifvande nationerna äro stamförvanter och äga samma civilisation. I motsatt fall, och om Frankrike omgåfves af negerstammar, så skulle dess söner och döttrar mångenstädes redan börjat antaga en mörkare färgton och den glänsande franska kulturen snabbt förbytas i barbari, alldeles såsom det skedde för 1700 år sedan i det romerska världsriket. Ett land med aftagande befolkning verkar på de kringliggande som tomrummet på omgifvande luftlager. Det suger dem till sig, men förvandlas därvid själf. Så kommer det äfven att gå med nutidens Frankrike, därest det fortsätter med och utvecklar tvåbarnssystemets fördärfliga folksed.

[1]) Immigrationens öfverskott öfver emigrationen beräknades i årligt medeltal 1891—1900 till 38,234 personer. Immigrationens verkan inskränker sig emellertid ej härtill utan ger sig helt visst tillkänna jämväl uti familjer med större fruktsamhet än den vanliga franska.

För att bedöma tvåbarnssystemets verkningar på folktalet, behöfver man likväl ej gå till historien. En enkel kalkyl gör härvid tillfyllest. Det fordras blott att känna det relativa antalet kvinnor i födande ålder inom folket, vidare den procentsats utaf dessa, som blir gift och får barn, slutligen dödligheten — allt ting, hvarom den officiella statistiken eller andra källor gifva tillräckligt besked. Här kräfves nämligen icke ett fint mått. Hufvudsaken är att så fastställa de yttersta gränserna för hvart och ett af dessa moment, att man ej gör det sagda systemet någon orätt.

Den första uppgiften är sålunda att bestämma, huru många åldersklasser kvinnan «i födande ålder» omfattar. Fysiologiskt sedt kunna redan 15—16 åringar blifva mödrar liksom ehuru sällsynt ännu femtioåriga. Det är dock ej så vida gränser, som här få sättas. Lagen stadgar i vårt land på goda grunder, att kvinnan först vid sjutton år må träda i gifte; och seden, uttryckt uti den allmänna medelåldern för första giftet, angifver 27 år som vanlig begynnelsegräns för närvarande. Vi vilja emellertid bortse härifrån och stanna vid fyllda tjugo år som gräns nedåt. Uppåt kan den vid en kalkyl af detta slag icke sättas högre än fyllda 45 år, ty de fall af hafvandeskap, som därefter förekomma, äro helt sällsynta. Det är således de tjugofem åldersklasserna 20—45 år, som vi hafva att räkna med. Detta är i alla händelser en mycket vid beräkning, ty det är nästan aldrig samma kvinnor, som vid tjugoett och vid fyrtiofem år föda barn. De som fått barn under perioden 20—35 år, få i regeln inga under den följande, 35—45 år, liksom naturligen omvändt. Men vi bortse härifrån och konstatera endast, att hela antalet kvinnor i åldern 20—45 år enligt 1890 års folkräkning uti det svenska folket uppgick till 807,862 personer motsvarande 169 på 1,000 af befolkningen.

Återstår att beräkna, huru många af dessa blifva gifta, och af de senare, huru många som få barn.

Utaf samtliga i åldern 20—45 år stående kvinnor voro 1890 endast 52.8 % gifta, 47.2 % ogifta, änkor och frånskilda inräknade. Dessa siffror uttrycka ett synnerligen ogynnsamt tillstånd och få tydligen ej läggas till grund för våra beräkningar. Å andra sidan kan man icke antaga, att alla kvinnor blifva gifta — ett

fel, som dock vanligen begås uti dessa kalkyler. Det finnes städse många sjukliga och vanföra, som icke kunna gifta sig, andra åter, som i följd af tycken och andra omständigheter icke vilja ingå äktenskap. Slutligen fordras det ju städse två, för att gifte skall komma till stånd; och liksom ibland kvinnorna finnas bland männen ej få, som antingen icke kunna eller icke vilja gifta sig, hvaraf följden är, att många kvinnor måste förblifva ogifta, emedan det icke finnes män i passande ålder att tillgå. Här förekommer sålunda en mångfald omständigheter, som, huru än de sociala förhållandena äro gestaltade, måste vålla, att många kvinnor gå ogifta genom lifvet, eller, om de en gång varit gifta, förblifva änkor. Om vi för den skull nedsätta ofvan angifna procentsats för icke gifta till fjärdedelen, motsvarande vid pass 12 % af alla kvinnor i förevarande ålder, så är säkerligen därmed den yttersta gränsen för giftasmöjlighet angifven äfven under detta system [1]. Enligt detta antagande skulle sålunda 88 % utaf samtliga kvinnor i åldern 20—45 år vara gifta eller 148 på 1000 af hela folket mot 89 enligt nuvarande förhållanden. — Återstår att bestämma, huru många af dessa få barn. Enligt all hittills vunnen erfarenhet är omkring en attondel eller äfvenledes 12 % utaf giftena sterila. Afräknas ytterligare dessa, så återstå utaf de ofvan nämnda tjugofem årsklasserna 625,609 eller 131 på 1000 af folkmängden, som ingå äktenskap och få barn [2]. Med en fruktsamhet af allenast två lefvande födda barn per äktenskap får då kalkylen följande utseende:

$$\frac{131 \cdot 2}{25} = 10{,}5 \text{ barn på 1000 af folkmängden.}$$

Detta är alltså tvåbarnssystemets nativitet, icke under nuvarande äktenskapsförhållanden, utan med de tänkbart gynnsammaste. Hvarthän det skulle bära med en så ringa återväxt, är självklart. Den skulle ej på långt när täcka dödens härjningar, icke ens en-

[1] I Frankrike, hvarest tvåbarnssystemet är så utbredt, är antalet giftermål och gifta kvinnor i dessa åldrar visserligen större än i Sverige, men icke så stort som i Tyskland och England. Af samtliga kvinnor i åldern 20—45 år voro 1890 ogifta (incl. änkor och frånskilda) 36,4 %.

[2] Sist anförda relativa tal liksom det ofvan funna 169 på 1000 af medelfolkmängden förblifver ungefärligen oförändradt, oaktadt de absoluta talen för hvarje år växla.

ligt det allmänna dödstalet för samma tid 16,5 ‰. Men tydligt är, att i en stationär eller aftagande befolkning med ingen emigration detta tal måste ställa sig vida högre. Att döma efter återstående medellifslängden för nyfödde (50,02 år 1881—1890) kunde det ej blifva mindre än ungefär 20 ‰. Tvåbarnssystemet skulle alltså äfven under det utopiska antagandet, att 88 % af alla kvinnor i födande ålder voro gifta, årligen medföra en minskning af omkring 9 ‰ utaf folkmängden d. v. s. den skulle efter 111 år, om den vore öfverlämnad åt sig själf, vara lika med 0. Icke ens en fruktsamhet på 3 lefvande födda barn per äktenskap förmår hålla folktalet uppe. Ty nativiteten stiger då endast till 16.4 ‰, medan dödligheten står vid 20 ‰. Det behöfves en medelfruktsamhet af omkring fyra lefvande födda barn på äktenskapet för att äfven under ofvan gjorda utopiska antaganden hålla folktalet uppe och låta det något stiga (0,9 ‰ årligen). Med den ringa äktenskaplighet, som nu faktiskt råder i Sverige, fordras det öfver 5 barn i medeltal för att nå detta resultat.

Det är förvånande, att nymalthusianerna aldrig genom räkningar af detta slag göra sig rätt reda för, hvad verkan det af dem förordade tvåbarnssystemet äger. Det vore minst lika viktigt som att beräkna, när jorden blir af människor öfverfull. Men detta förklaras af den genomgående privatekonomiska och individualistiska syn på dessa ting, som utmärka dem [1]). Tydligt är emellertid, att någon farligare folksed än två- och äfven trebarnssystemet icke gifves. Den är det nationella självmordet kort och godt. Framför allt i en tid af allmän internationell osäkerhet som den närvarande och för ett folk med farliga grannar är detta system den ofelbara vägen till snar undergång. Äfven i stort sedt är hvarje inskränkning uti nativiteten hos de västeuropeiska folken vådlig, så länge lifvets vågor gå så högt uti Östeuropa, som ännu alltjämt är fallet. Ty folken kämpa om ut-

[1]) Uti «*Föreläsningar i Nationalekonomi*» sid. 29 ger visserligen Professor Wicksell en dylik kalkyl, hvarvid han dock försiktigtvis räknar med tre barn i st. f. två. Men så antager han trettio åldersklasser (17—47 år) för kvinnor i födande ålder, vidare att alla kvinnor bli gifta, och att alla giften gifva barn — allt lika många oriktiga premisser, som nödvändigtvis lämna ett orätt resultat.

rymmet och framtiden icke blott med vapen och den ekonomiska konkurrensen utan ytterst genom det antal lif, som årligen sättas i världen. Att vara med om jordklotets slutliga delning är icke oss svenskar förunnadt, men att bevara vår själfständighet på det stycke land, som vi inneha, förmå vi, så framt vi ej lyssna till den sirensang, som nymalthusianerna föresjunga, ty då är vårt öde besegladt.

Utom nu beskrifna frukt af tvåbarnssystemet gifvas många andra, som äfvenledes äro ganska farliga för såväl individernas som folkens hälsa. Barnen blifva bortklemade och moraliskt svaga uti tvåbarnsfamiljerna, klagar PAUL LEROY-BEAULIEU om sina landsmän. Ej mindre ledsamt är, att hela folket med all säkerhet under detta system förfaller till trög lättja. Visserligen förblir spänningen inom den högre klassen tack vare tillströmningen nedifrån alltjämt stor, men i öfrigt skulle denna äggande kraft upphöra och hvarje generation, mindre i tal än den föregående, bekvämt nöja sig med sin arfvedel utan håg att föröka den. Med all säkerhet skall ock nationalprodukten såväl kollektivt som på hufvud räknadt nedgå, såsom det skedde i det romerska riket, oaktadt där de inströmmande barbarerna fyllde luckorna. Tvåbarnssystemet länder sålunda icke ens individerna i längden till fromma. Tvärtom lär det genom den själfviska bekvämlighet, som vanligen föranleder detsamma, i grunden demoralisera människorna. Detta systems förespråkare, nymalthusianismen, är alltså en rörelse, uti hvars ena ända visserligen står en vacker idealism, men hvars andra slutar uti den krassaste egoism.

Hvad är att göra? Ehuru enligt det föregående propagandan för ej blott två- utan äfven trebarnssystemet måste afgjordt fördömas, är därmed dock ej sagdt, att ej en begränsning af familjernas storlek är i många fall önskvärd. Ej sällan skulle fyra till fem barn eller stundom färre vara passande, där nu sju och åtta och ännu flera förekomma. Och i allmänhet skulle det vara en fördel, om den hos svenska folket rådande nativiteten vore annorlunda fördelad, än hvad den nu är, så att flera familjer funnes med i medeltal färre barn i hvar och en. Ty ehuru nativiteten i Sverige är ringa, näst Frankrikes den minsta i Europa, så är

fruktsamheten stor. Det är uteslutande den svaga äktenskapligheten, hvaruti Sverige tar priset bland samtidens folk, som vållar den ringa nativiteten. Häruti skulle man önska en ändring. Men olyckligtvis har man ingen garanti för, såsom Frankrikes exempel nogsamt visar, att minskad fruktsamhet skulle åstadkomma en motsvarande ökning uti äktenskapsfrekvensen, så att nativiteten och folkets tillväxt kunde förblifva desamma, som de äro, och som de för närvarande behöfva vara, för att det svenska folket må hålla sig uppe i förhållande till andra. Det är under dessa omständigheter klokast för ett litet folk att icke något som helst vidtages i direkt syftning att inskränka barntalet. Det är de stora nationerna, icke de små, som härutinnan få göra början. För öfrigt är bäst för samtliga Västeuropas folk att hålla inne med dylika åtgärder, ty utvecklingen går ändock alla sådana förutan åt det hållet.

Ofvan har utlagts, hvilken kraft det varit och alltjämt är, som håller fortplantningen och nativiteten i nutiden tillbaka. Det är föreställningen om, hvad som behöfves för en människovärdig tillvaro, hvilken härvid verkar som en naturkraft. Men vid sidan om denna återhållande makt växer fram en annan, som ingalunda gifver den förra efter i styrka, och som direkt vänder sig emot stor fruktsamhet, icke som den förra äfven mot äktenskapsfrekvensen. Detta är — *kvinnornas pågående själfständighetsrörelse*. Det är kvinnan, som bär moderskapets börda och äfven sedan under den första tiden har det största besväret med barnens vård och uppfostran. Så länge hennes ställning i familjen och samhället enligt sed och lag var mera bunden, och mannen äfvenledes enligt tidens åskådningar hänsynslöst pålade henne moderskapets börda, fann hon sig utan knot däri. Men häruti har skett en stor förändring, som likväl ännu långt ifrån är afslutad. Kvinnorna inom de högre klasserna vilja alltmer själfva råda öfver, huru ofta och när de skola blifva mödrar; samtidigt verkar hos männen hänsynen för hustrurnas önskan i detta fall allt starkare. Denna rörelse, ehuru tills vidare inskränkt till de högre klasserna, går som allt dylikt efter hand öfver till hela folket. Detta är framtidens, men icke en aflägsen utan en mycket nära liggande framtids hämsko på fruktsamheten. Denna kommer i följd häraf

att starkt sjunka och faran är endast, att fallet blir för stort. Ty så gick det i det gamla Rom. Kvinnorna uti den högre klassen undandrogo sig där till sist alldeles att föda barn. Och till den punkten har man redan hunnit ibland *the upper ten thousands* i Förenta staterna, hvarest fosterfördrifningen blifvit vanligare än barnsängarne. Kvinnorna äro i allmänhet tvåbarnssystemets ifriga anhängare, sedan detta en gång blifvit kändt. Den gamla historien går härvid igen om kunskapens träd på godt och ondt och kvinnan, som tog af trädets frukt och åt och gaf desslikes sin man, och han åt.

På dubbelt sätt arbetar sålunda utvecklingen på att hämma fortplantningen. Därför är det farligt att häruti ingripa för att påskynda densamma. Allt hvad man kan önska och hoppas är, att hos såväl kvinnor som män den rätta ansvarskänslan och den riktiga hänsynen må i denna folkens lifssak främjas och utvecklas. Bådadera saknas ännu i hög grad. Många män, men äfven kvinnor gifta sig, som aldrig borde ingå äktenskap på grund af de sjukdomar, de äga. Det vore samhällets plikt att genom lagar här ingripa och på detta sätt bidraga till att uppfostra människorna till den rätta pliktkänslan. I andra fall födas barn till världen, utan att föräldrarna äga medel att uppföda och uppfostra dem. Det är mot detta onda, som nymalthusianerna kämpa. Skada blott, att deras sätt att bekämpa det har så farliga följder. Slutligen förekomma fall, då barntalet bort begränsas till ett eller två, eller äfven inga barn alls födas, i följd af föräldrarnes svaghet, höga ålder och mera dylikt.

Det är sålunda icke det oinskränkta och hänsynslösa barnafödandet, som utgör idealet. Tvärtom detta betecknar en lägre ståndpunkt, och såsom det tidigare varit, då kvinnan nedtrycktes af och ofta gick under för de många barnsbörderna och barn kommo till världen, oafsedt om det fanns utrymme för dem eller ej, och antingen de voro dömda till sjukdom och svaghet eller ej. Detta är i längden ett människan ovärdigt tillstånd. Hon bör bruka sitt förnuft och framför allt sitt samvete i detta fall som i andra. Det är den rätta ansvarskänslan, hvarpå det kommer an. Men denna känsla måste omfatta icke blott barnen och hustrun utan äfven naturen och samhället.

Det är en vanlig föreställning, att frågan om barntalet är en privatsak mellan man och hustru, som icke angår någon annan eller det allmänna. Intet kan vara oriktigare, ehuru det för ett mindre utveckladt rättsmedvetande icke så kännes. Från en högre moralisk ståndpunkt sedt kan ifrågasättas, om öfverhufvud någon människans handling är privatsak. Ty i samma stund den har följder, som träffa andra vare sig indirekt eller direkt, så är den ej längre privatsak. Men ingen handling, som ligger i flertalets makt att utföra, har så stora och vidtgående följder för samtid och framtid, som fortplantningen och generationsväxlingen. Denna är därför ingen privatsak i den mening, att endast hänsyn till egen bekvämlighet bör däröfver få råda. Lika litet som barnen nu mer äro föräldrarnes enskilda egendom, lika litet är deras frambringande en sak, som en småsinnad egennytta må få bestämma öfver. Men häröfver förmå inga lagar, endast den individuella ansvarskänslan och den allmänna folkseden.

Uti äldre tiders bundna samhälle sökte man lösa den rätta folkmängdens svåra problem genom giftermålshinder af olika slag. Man torde återkomma härtill vid fall af sjuklighet, men eljest lära nutidens människor betrakta det som en medfödd rättighet att få gifta sig, från hvilken de ej vilja afstå. Då återstår intet annat än ansvarskänslan, som den rätta regulatorn af folkökningens naturprocess. Men når en gång denna känsla sin fulla höghet, så löses äfven det invecklade problemet bättre på enskild väg än fordom genom samhällets kollektivvilja. Barntalet kommer då inom flertalet familjer att stanna vid fyra till fem lefvande barn. Utgår man nämligen från 25 års ålder för kvinnan som lämplig giftasålder och stannar vid ungefär 40 år som gräns för moderskapet, så får generationstiden en längd af femton år, hvilket just torde vara det riktiga för ett sådant barntal. Utom de lefvande födda barnen förekomma nämligen dödfödslar samt missfall [1]. Öfver allt där inga särskilda omständigheter mana till större försiktighet, borde alltså detta vara familjernas rätta storlek i nutiden. Ett sådant barntal gifver äfven en mot det växande näringsutrymmet lagom tillväxt i folkmängd, förutsatt att giftermålsfrekven-

[1] Detta oaktadt är generationstiden för närvarande vanligen ej mer än 12 år.

sen är tillräckligt stor, betydligt större alltså än för närvarande i Sverige. Men att uppnå dessa mål får bli framtidens sak. Det enda, man kan göra därför, är att söka upplysa människorna samt öka ansvarskänslan hos dem. Dock lika lätt det är att säga, att så bör ske och äfven huru, lika svårt är det att verkställa det. Att härtill icke förslår en nymodig etiks bleka ideal, altruismen, är uppenbart, ty den räcker med möda till för de personliga förhållandena man och man emellan. En moralisk makt af högre slag fordras för att förmå människorna att offra sin bekvämlighet för samhället och framtiden på det tysta och föga tilltalande sätt, som här är fråga om. Denna makt är religionen, pliktkänslan mot all tings upphof. Men hvem och hvad återuppväcker den uti våra hjärtan? Därför må man vakta sig för att, som nymalthusianerna göra, genom lära och agitation påverka regenerationens naturliga förlopp. Ty så stora krafter arbeta redan på dess begränsning, att den framtida faran icke är fruktsamhetens öfvermått utan dess alltför stora inskränkning med däraf följande underbefolkning. Denna rörelse ligger, som ofvan sades, i luften och får icke påskyndas. Den det gör, ådrager sig ett drygt ansvar. Ty väl kan han sätta stenen i rörelse, men icke hejda den på dess väg utför.

Nyare statsvetenskaplig litteratur

Af

Joh. R. Nilsson.

John Ask. *Föreläsningar i svensk förvaltningsrätt. Förvaltningens organisation. I. Den allmänna centrala förvaltningen.* Lund 1902.

Få vetenskapliga verk äro i så hög grad utsatta för risken att snart föråldras som arbeten i positiv förvaltningsrätt; ty om också förvaltningsmaskineriets grundformer en längre tid äga bestånd, måste dock dess olika smådelar ofta omdanas och förbättras för att motsvara växlande tiders olika kraf. Ej underligt därför, att Th. Rabenius' för sin tid förtjänstfulla *Handbok i Sveriges gällande förvaltningsrätt*, som utkom i tre delar åren 1866—73, och hvars första del utgafs i ny upplaga 1875, hunnit blifva fullständigt antikverad. Samma öde har också drabbat H. Blombergs *Den nordiska förvaltningsrätten*, ehuru detta arbete icke daterar sig längre tillbaka än till åren 1887—89. Icke ens den *Administrativa handbok*, som utgafs af K. Sidenbladh 1894, är numera fullt användbar för den, som vill lära känna den svenska statsförvaltningens *nuvarande* organisation. Så många äro de ändringar, som denna organisation undergått under de senast förflutna åtta åren. Professor Asks härofvan anförda arbete fyller därför ett verkligt behof. Och man kan endast önska, att dess fortsättning ej skall alltför länge låta vänta på sig.

I inledningen bestämmer förf. först statsförvaltningsrättens begrepp. Den utgör en del af den offentliga rätten, hvari inbegripas de rättssatser, «som hänföra sig till de förhållanden, hvilka samlifvets förutsättningar och kraf framkalla mellan mänskliga individer såsom rättssubjekt å ena sidan samt stat och samhälle med dessas olika organ och verksamhet å den andra, äfvensom mellan stater inbördes». Den offentliga rätten delas i yttre offent-

lig rätt eller folkrätt och inre offentlig rätt eller statsrätt i vidsträckt mening. Och statsrätten i sin ordning sönderfaller i statsförfattningsrätt och statsförvaltningsrätt, hvilken sistnämnda utgör «den del af statsrätten, som ordnar förvaltningens verksamhet d. v. s. de förvaltande myndigheternas sammansättning och göromål och de regler. efter hvilka dessa göromål skola utföras». Därefter påpekar förf. förvaltningsverksamhetens delning i statsförvaltning och självförvaltning. Den förra utöfvas af regeringsmakten, rikets ämbetsverk, dess ämbets- och tjänstemän samt till en del af folkrepresentationen genom dess valda förtroendemän, under det att med självförvaltning menas kommunernas förvaltningsverksamhet.

Den allmänna statsförvaltningen är dels central, dels lokal. Den allmänna centrala statsförvaltningens organ i vårt land äro regeringen, konungens kansli och de centrala ämbetsverken utanför kansliet. I en kortfattad historik med utgångspunkt från 1634 års regeringsform, «som lade grunden till hela vår centrala förvaltning», uppvisar förf. dessa förvaltningsorgans olika inbördes sammanhang och delvis deras inre ordning under olika tider. Därvid ger han en beskrifning på den år 1809 inrättade kanslistyrelsen, som ej är alldeles riktig. Med hänvisning till E. Hildebrand, *Svenska statsförfattningens historiska utveckling* säger han, att kanslistyrelsen bestod af nedre justitierevisionen under justitiekanslern, kabinettet för utrikes brefväxlingen, pommerska expeditionen (till 1815), hofkanslersexpeditionen och de fyra statsexpeditionerna. Detta är emellertid snarare en beskrifning på Kongl. M:ts kansli, ehuru ej heller såsom sådan fullt träffande. Kanslistyrelsen däremot hade enligt Kongl. M:ts nådiga ordning för dess och rikets kansli af den 23 okt. 1809 öfverinseendet öfver kansliet och utgjordes af: «statsministern för utrikes ärenderna, som förer ordet, hofkanslern, statssekreterarne vid de fyra statsexpeditionerna samt de kansliråd, som af Kongl. M:t därtill i nåder utses och förordnas; äfven böra öfverpostdirektören, kabinettssekreteraren samt sekreteraren vid riksarkivet där äga säte och stämma».

I den därpå följande skildringen af de högsta förvaltningsorganen, konungen och statsrådet, framhäfver förf., hurusom regeringsformens § 7 fordrar, att *alla* regeringsärenden med undantag af ministeriella mål och kommandomål skola inför konungen i statsrådet föredragas och där afgöras, och han redogör för de olika konseljernas sammansättning. På samma gång påpekar han, att man emellertid i flere fall afvikit från denna regeringsformens grundsats, att departementscheferna icke ha att besluta å statschefens vägnar, t. ex. då utrikesministern erhållit befogenhet att förordna och afskeda olönade vicekonsuler och suspendera konsuler eller då finansdepartementets chef fått rätt att tillsätta justerare af mått och vikt o. s. v. Förf:s framställning af kontrasignationens betydelse står ej i full öfverensstämmelse med vår regeringsform. Dess förnämsta betydelse, säger han, «ligger där-

uti, att utan kontrasignation expeditionen eller befallningen ej blir gällande. Med kontrasignationen blir den gällande, men då är också vederbörande statsråd särskildt ansvarig för dess innehåll». Detta sista är riktigt endast försåvidt innehållet strider mot regeringsformen, men icke annars (R.F. § 38). Ett liknande fel innehåller påståendet (sid. 10), att «det finns alltid ett eller flere statsråd, som bära ansvaret för regeringshandlingarna».

Därefter följer ett kapitel om Kongl. Maj:ts kansli, d. v. s. de åtta departementen, nedre justitierevisionen och justitiekanslersämbetet. Först redogöres därvid för de allmänna åligganden, som tillkomma de olika ämbets- och tjänstemännen i departementen och sedan för ärendenas fördelning mellan de åtta departementen och mellan de olika byråerna inom desamma. Departementsstadgan af den 31 mars 1900 återges i hvad detta angår fullständigt med det undantaget, att förf. vid angifvandet af de ärenden, som höra till justitiedepartementet uteglömt «stiftande, upphäfvande, ändring eller förklaring af allmän civil-, kriminal- och kyrkolag». Lämpligt hade måhända varit, att förf. förklarat uttrycket *sub titulo majestatis*, som förekommer i redogörelsen för hvad introduktören för främmande sändebud har att ombestyra.

I den därpå följande afdelningen om de centrala ämbetsverken lämnas först en öfverblick öfver hufvuddragen i deras organisation, hvarvid förf. påpekar olikheten mellan de *byråkratiska* verken, där chefen är ensam beslutande, medan de öfriga ledamöterna endast ha rådgifvande röst, de *kollegiala*, där hvarje ledamot har en röst, och de *byråkratiskt-kollegiala*, där i vissa särskildt uppräknade fall beslut fattas af chefen och ledamöterna gemensamt, men eljest af chefen ensam. Tillika får man veta, hvem som har att tillsätta de olika ämbets- och tjänstemännen i dessa verk m. m. Därefter lämnar förf. genom mycket utförliga utdrag ur deras instruktioner redogörelse för deras respektive uppgifter och för detaljerna i deras organisation. Önskligt hade varit, att i innehållsförteckningen angifvits, hvar i boken hvarje ämbetsverk är att finna. För den, som icke på förhand känner till, under hvilket departement ett ifrågakommande verk hör, faller det sig nog en smula besvärligt att hitta reda på det.

Boken är utarbetad med mycken noggrannhet och omsorg. Några få tryckfel ha dock insmugit sig. Sid. 14 rad 15 uppifrån står *tvenne* i stället för *trenne;* sid. 38, noten, står R.O. (= riksdagsordningen) i stället för R.F. (= regeringsformen); och sid. 61 rad 10 uppifrån står *fem* i stället för *sex*.

Strödda meddelanden.

Agrarstrejkerna i Italien. Öfverstyrelsen för de italienska hushållningssällskapen beslöto i februari detta år att företaga en undersökning rörande orsakerna och följderna af de så ofta förekommande strejkerna bland jordbruksarbetare. Man utsände för den skull till vederbörande såväl arbetsgifvare som arbetsorganisationer 2200 frågeformulär. Resultatet af denna undersökning publicerades sedan under titeln *I recenti scioperi agrari in Italia e i loro effetti economici.* Vi skola här i korthet redogöra för detsamma.

De svåraste och långvarigaste strejkerna förekomma mest i trakter, som äro tätt befolkade, såsom t. ex. i Podalen, och hvarest råder större jordbruksdrift med irrigation och öfverhufvud ett intensivt jordbruk i stor skala. Arbetarne utgöras nämligen här företrädesvis af lösa arbetare, hvilka icke, såsom fallet är med bönderna och de bofasta arbetarne, känna sig bundna med en viss kärlek till själfva jordtorfvan. Återigen i trakter med långa arrenden och goda hälftenbruk äro strejkerna mycket beskedliga. När arbetarne här strejka, äro de oftast drifna därtill utifrån och ej af egen lust därför.

Strejkernas orsaker såväl som mål äro städse ekonomiska. Jordbruksarbetarnes missnöje har sina förnämsta orsaker i följande omständigheter, som tyckas gemensamma för alla trakter, hur olika karaktär de för öfrigt må hafva: låga löner, för stort antal dagliga arbetstimmar, liten andel i hälftenbruket, betungande arrendekontrakt, höga tomtören, brist på särskild godtgörelse för svår eller riskabel odling (såsom sockerbetsodling); vidare öfvergrepp och missbruk från arbetsgifvarnes sida, såsom aftalsbrott (till följd af föregående strejker), stort antal dagsverken och slutligen brist på skrifna och klart affattade arrendekontrakt. Å jordägarnes sida anföres som orsak till strejkerna äfven det organisationsarbete och den propaganda, som bedrifvits af utanför stående personer, som gifvit missnöjet så att säga bestämda former och i hög grad uppäggat detsamma. Såsom ett faktum erkännes, att strejkerna och

arbetsinställelserna förbättra arbetarnes villkor, men mera i fråga om dagaflöning och arbetstid än i fråga om arrendekontrakten, med hvilka det är svarare att komma till rätta.

Har strejk väl utbrutit, är ett af de största hindren för dess biläggande svårigheten att föra underhandligen och träffa öfverenskommelse. Jordägarne vägra ej sällan att underhandla med fackföreningarne, hvilkas ombud ofta varit olämpliga personer eller bundna genom bestämmelser, som ej i ringaste mån finge förändras eller rubbas. Ofta har därför någon lokal myndighet måst träda emellan, tyvärr alltför ofta polisen eller prefekturen. Dessa, som icke haft tillräckliga tekniska och ekonomiska insikter i de förhållanden, det här gällde, ha varit alltför böjda att betrakta det hela från den allmänna ordningens synpunkt, hvaraf åter svåra oroligheter blifvit följden. För att undgå dylika obehagligheter ha ibland arbetsgifvare och jordägare gifvit efter för arbetarnes fordringar — men under alla förhållanden har på detta sätt i strejkernas lif inkommit ett politiskt element, som är främmande för deras ekonomiska och agrariska natur.

Angående strejkernas öfriga verkningar, framför allt på själfva jordbruksdriften m. m., anföres. I trakter med ofta återkommande strejker har arbetet i så hög grad fördyrats, att jordägarne mer och mer sett sig tvungna att lägga om sina sädes-, ris- och hampfält till konstgjorda ängar, hvilka kunna skötas med betydligt mindre arbetskrafter. Förbättringar i fråga om bostäder för arbetare, torrläggningar af fälten o. d. hafva måst afstanna och uppskjutas. Vidare har genom den nyss nämnda omläggningen af fälten gödslingen af jorden betydligt aftagit. På så sätt blifva alla de arbeten, som icke äro absolut nödvändiga för jordens odling, försummade och lämnade åsido. För att göra sig mera oberoende af handarbetet och för att förekomma nya fordringar från arbetarnes sida har man i allmänhet infört åkerbruksmaskiner af olika slag. Slutligen anföres, att kapitalisterna blifvit rädda att placera penningar i landtbruk samt draga dem mer och mer bort från jorden för att sätta dem i bankerna äfven mot lägre ränta.

Angående de framtida verkningarne utaf strejkrörelsen, sådan den hittills visat sig, framhålles i första hand, att jordbrukets produktion kommer att sjunka. Genom att lägga om de odlade fälten till ängar, genom att upphöra med torrläggningsarbetena samt inskränka arbetet på jorden till det minsta möjliga har, såsom nyss nämnts, en stor del af det kapital, som användes till jordbruksdriften, dragits bort och placerats i företag, som äro mindre beroende af arbetarne.

Och eftersom maskiner infördes mera för att inskränka det fördyrade handarbetet än för att göra besparingar i de omkostnader, som arbetet betingade, så kan man ej påstå, att därmed någon förminskning af utgifterna för landtbruksdriften uppnåtts i jämförelse med såsom de ställde sig före strejkernas tid. Därför är användningen af maskiner icke heller i stånd att bereda större

tillgångar med ett däraf följande återupptagande af arbeten för jordens förbättring, som måst lämnas åsido. Värst af allt är dock, att jordens afkastning tenderar till att aftaga i både kvantitet och kvalitet. Om denna tendens skulle göra sig alltmer och mer gällande, kommer det italienska jordbruket i trakter, där man upptagit och tillämpar den moderna mera intensiva driften, att träffas i själfva sin lifskärna till stor skada för landets hela ekonomi.

Å andra sidan erkännes å flera håll, ss. i Lombardiet, hvarest stegringen uti arbetskostnad skett blott sakta och gradvis, att jordbruket förmått anpassa sig efter de nya villkoren samt genom bättre skötsel drifva upp afkastningen, så att det godt bär de ökade utgifterna. Äfven på arbetarne själfve hafva i dessa trakter höjningen af löner m. m. haft en uteslutande god verkan. Öfverallt åter, där förändringen kommit häftigt och på en gång i större omfattning, hafva verkningarna varit i hög grad ogynnsamma icke blott för jordbruket, såsom ofvan nämndes, utan äfven för arbetarne, som icke lärt sig att förnuftigt använda de ökade inkomsterna.

Af det sagda framgår tydligt, att, medan arbetarne genom fackföreningar och stridigheter tilltvinga sig högre arbetslön och förkortad arbetstid, löpa de på samma gång fara att just genom dessa sina åtgärder, som i så mycket äro öfverdrifna, omintetgöra de verkningar, de åsyfta.

Förminskningen af det kapital, som lägges i jordbruksdrift och i synnerhet af det som ges ut i arbetslöner samt vidare den mindre efterfrågan af arbetskrafter på landet medföra helt naturligt stor konkurrens och därför också möjlighet att trycka ner lönerna.

I södra Italien, särskildt på fastlandet, hafva strejkerna en konkurrent i den starka emigrationen. Missnöjet och eländet hafva liksom en afledare häri. Troligt är väl också, att råheten och den låga ståndpunkten hos denna arbetarebefolkning skulle göra det omöjligt åtminstone för närvarande att organisera systematiska strejker, sådana som vi sett möjliga i det öfriga af Italien. I några af de sydligaste trakterna har verkligen också det förminskade antalet arbetskrafter tvungit arbetsgifvarne att tillmötesgå fordringar både på höjda arbetslöner och bättre arrendekontrakt.

Rörande slutligen medel och utvägar att förebygga eller bilägga strejker angifves allmänt en juryinstitution (skiljedomstol) såsom högeligen eftersträfvansvärd, och stundom uttalas önskan, att den blefve obligatorisk.

Angående lämpligheten af att erkänna fackföreningarnes berättigande finnas meningsskiljaktigheter. Det synes dock, som om det stora flertalet af tillfrågade icke ogillar dem under förutsättning, att (detta är arbetsgifvarnes villkor) de äro riktade uteslutande på ekonomiska mål, och att de befria sig från sådana element, som icke höra till landtarbetareklassen — vidare (och detta är fackföreningarnes egna villkor) att de få vara fria och oberoende i sina göranden. Arbetsgifvarne fordra vidare, att staten skall öfvervaka,

att gjorda arbetsaftal icke brytas, och att den arbetares frihet, som vill arbeta, må blifva respekterad. Såsom ett medel att bekämpa fackföreningarnes högt uppdrifna fordringar hafva äfven bildats associationer af arbetsgifvare och jordägare med ändamål att stärka hvarandra i ihärdigt motstånd och för att försöka reda sig utan hjälp och understöd från statens sida.

Firman Krupp. Omfattningen af denna jättefirma, tillhörig en enda man, Fredr. Alfr. Krupp, framgår af följande data. Den äger utom de bekanta verkstäderna i Essen, stora stål- och järnverk i Annen och Magdeburg, ett skeppsvarf i Kiel, flera hyttor samt järn- och kolgrufvor. Antalet af hos densamma sysselsatta arbetare och arbetsledare m. m. utgjorde 1 april detta år 43,083; och hela antalet på tjänst hos Krupp lefvande, barn och kvinnor inberäknade, uppgick enligt folkräkningen år 1900 till ej mindre än 147,645 personer.

Häraf kommo på Essen ensamt 1 apr. 1902 24,536 arbetare etc. samt enligt folkräkningen 1900 inalles 83,658 personer. Som bekant tillverkas i Essen öfvervägande krigsmateriel samt järnvägs- och skeppstillbehör. Af kanoner hade intill 1 jan. i år levererats 39,876, däraf många af jättelika dimensioner. Antalet ångmaskiner i Essen uppgår f. n. till 513 med en styrka af tillsammans 43,848 hästkr. De elektriska motorerna äro 369.

Firmans åtgärder för sina arbetares och underhafvandes bästa äro ej mindre storartade. Inalles har den uppfört och innehar f. n. 5,469 hus för familjer, dessutom flera kaserner för ungkarlar — kvinnor sysselsättas öfverhufvud icke af Krupp. Särskildt i Essen äro dessa arbetarekvarter synnerligen tilltalande. Ett sådant innehas uteslutande af pensionärer samt änkor efter i firmans tjänst anställde. Dessutom hafva inrättats tekniska skolor för ungdomar af båda könen, bibliotek samt naturligen en ofantlig konsumtionsförening. Äfven arbetarne hafva själfva bildat föreningar; dock äro inga fackföreningar, vare sig socialdemokratiska eller andra, tillåtna. De vore äfven fullständigt meningslösa här, hvarest arbetarefrågan lösts väsentligen så, att arbetarne faktiskt äro fast anställde ungefär såsom ämbets- och tjänstemän. Och månne ej häruti ligger framtiden för industrien liksom för åtskilliga andra arbetsfält?

Nymalthusianismen i Australien. Till ytterligare belysning af den å annat ställe i Tidskriften behandlade frågan om nymalthusianismen återgifva vi i förkortad form en uppsats af Emil Jung i Wolf's *Zeitschrift für Socialwissenschaft.*

Den i Melbourne utgifna *Pounch*, ett motstycke till den bekanta engelska skämttidningen, innehöll för någon tid sedan en karrikatyr, som nog torde hafva öfverraskat den, som ej ingående

befattat sig med australiska förhållanden. I ett land, där näringsförhållandena gestalta sig så exceptionellt gynnsamt som i Australien, borde, skulle man tro, grundandet af ett eget hem vara en naturlig sträfvan hos hvarje man. Och sedan utvandringen till det genom sina fabelaktiga guldskatter en gång så berömda landet minskats, borde väl befolkningens tillväxt genom ett starkt nativitetsöfverskott lämna full ersättning. Så är dock alldeles icke fallet, och *Pounch's* karrikatyr visar också detta på ett drastiskt sätt. Vi se där en lärd professor, som för ett antal damer ur de bästa kretsar förevisar en på en stol sittande baby såsom ett särdeles märkvärdigt naturföremål. Damernas häpna ansikten, då de betrakta den för dem obekanta varelsen, visa hän på den kräftskada, af hvilken det australiska samhället lider.

Det abnorma stillaståendet i den australiska befolkningens tillväxt är en synnerligen betänklig och för Australiens framtid hotande företeelse. Ännu för ej så länge sedan var folkökningen utomordentligt stark. Ett ekonomiskt uppsving utan like, som det tycktes, befrämjade afslutandet af äktenskap; att dessa rikt välsignades med barn, kunde ej föranleda bekymmer. Men nu äro alluvialbildningarnas mineraltillgångar uttömda, och för att gå på djupet fordras betydande kapital, skördarna af spannmål hafva sjunkit med nära 40 %, och tillfogar man så ytterligare den förödelse, som långvarig torka anställt bland boskapshjordarna liksom prisfallet på ullmarknaden, så kan man skapa sig en bild af det nuvarande tillståndet i Australien.. Kampen för tillvaron är där för ingen del lättare än i Europa eller Amerika; alla yrken äro öfverfyllda med utöfvare. Och detta utsinande af de förut så rikligt flödande källorna har, såsom öfverallt, så också i Australien icke kunnat undgå att utöfva inverkan på ingåendet af äktenskap och därmed på födelserna. Men detta är ej tillräcklig förklaringsgrund för minskningen i antalet födelser. Om denna vittna de officiella siffrorna med förfärande tydlighet. Enligt COGHLAN, chefen för Nya Syd Wales statistiska byrå, har födelsetalet för 100 gifta kvinnor under åren 1861—98 sjunkit i Nya Syd Wales från 30,61 till 20,12 %, i Victoria från 28,54 till 19,30 %. För Queensland och Nya Zeeland finnas iakttagelser först från och med 1881; från detta år till 1898 har siffran sjunkit i Queensland från 28,80 till 20,80 %, i Nya Zeeland från 28,16 till 21,42 %. Och denna minskning har fortgått konstant, utan afbrott, förvisso ett i högsta grad betänkligt tecken i ett så ungt land som Australien. Intet berättigar för öfrigt till att antaga, att tillbakagången kommer att afstanna och ännu mindre, att den skall förbyta sig till sin motsats; tvärt om, vi hafva all anledning tro, att födelsetalet skall komma att sjunka ännu mera.

Hvarpå beror detta? Först är att erinra om, att femtedelen af den kvinnliga befolkningen i Australien vinner sin utkomst genom eget arbete, och att många arbetsgifvare ej vilja sysselsätta gifta kvinnor, något som naturligtvis höjer kvinnornas medelålder

vid inträdet i äktenskap och därmed också minskar nativiteten. Men dessutom måste man också öppet säga, att födelsernas aftagande beror på en frivillig öfverenskommelse mellan makarne; man använder konstlade medel för att undgå en för rik välsignelse med barn eller sådana öfver hufvud. Därför träffar man nästan öfverallt det från Frankrike lärda tvåbarnssystemet. Barnrika familjer äro sällsynta, och de Malthus'ska teorierna tillämpas öfverallt, särskildt i städerna, visserligen i allmänhet utan att man hört talas om dessa teorier.

Administrativ praxis.

---

8. *Angående formen för upptagande af fråga om befrielse från skyldigheten att bygga och underhålla laga hus å torp, tillhörande ecklesiastika boställen.*

Hos K. M:t anhöll kyrkoherden i Myckleby pastorat D. Varenius såsom innehafvare af kyrkoherdebostället i Myckleby om befrielse på anförda skäl från skyldigheten att bygga och underhålla laga hus å det till berörda boställe hörande torpet Örsdalen.

Sedan upplyst blifvit, att vid senaste laga af- och tillträdessyn å bostället den 2 juni 1898 å torpet Örsdalen befintliga åbyggnader, bestående af stugubyggnad och ladugård, påsynats bristfälligheter till ett värde af 206 kronor 50 öre, hvilka synerätten förpliktat afträdarne, aflidne kyrkoherden A. V. Nordbloms sterbhusdelägare att inom viss numera förfluten tid afbjälpa, samt Kammarkollegium hemställt, att i hufvudsaklig öfverensstämmelse med K. M:ts beslut den 6 oktober 1888[1]) angående nedläggande af ett torp å kyrkoherdebostället i Rådmansö församling, handlingarne i ärendet måtte öfverlämnas till Kbfde i länet för att i första hand afgöras genom utslag, som skulle underställas Kollegii pröfning, förklarade K. M:t den 19 sept. 1902, att, enär frågan om befrielse för innehafvaren af omförmäldta boställe från skyldigheten att bygga och underhålla hus å det i ansökningen afsedda torp innefattade ett ämne, som icke kunde i nu förekommen ordning pröfvas och afgöras, funne K. M:t framställningen ej föranleda till annat yttrande, än att från det allmännas sida hinder icke mötte mot, att torpet nedlades, och att de därå uppförda byggnaderna bortfördes, under iakttagande dock, därest virke till byggnaderna tagits från bostället skog, af hvad för sådan händelse stadgades i 26 kap. 2 § byggningabalken.

G. T.

---

[1]) Uti ofvanberörda beslut förklarade K. M:t, att frågan om sökt befrielse från skyldigheten att underhålla de å torpet befintliga byggnader vore af beskaffenhet att böra i första hand pröfvas af Kbfde, hvarför handlingarna öfverlämnades till kammarkoll. för den åtgärd, som på kollegium kunde ankomma.

Om proportionella val på grund af tvåmansvalkretsar.

Af

Komminister A. F. Runstedt.

I en nyligen utgifven broschyr har H. Reuter framlagt ett förslag till proportionella riksdagsmannaval, hvilket, utan att författaren synes veta därom, är nästan identiskt med ett af undertecknad tidigare publiceradt förslag.

Då frågan står på dagordningen, och då det synes mig, som om i hr Reuters bok motiveringen blifvit omsorgsfullare utarbetad än själfva det positiva förslaget (där nämnes t. ex. ej, huru man skall göra, om vid valet tre kandidater få lika eller nästan lika många röster), må det tillåtas mig att här i något utvidgad form få åter aftrycka mitt i Falköpings Tidning för den 13 augusti detta år refererade förslag samt härtill foga en kort motivering.

I. Förslag.

a) *Generella bestämmelser.*

1. Riket indelas i hälften så många valkretsar som antalet representanter i andra kammaren. Hvarje valkrets väljer *två* riksdagsmän för nämnda kammare.

2. Hvarje röstande får medelst afgifven valsedel rösta dels på en person i valkretsen till *riksdagsman* och dels på en — likaledes inom valkretsen — till *suppleant.*

Angående suppleants rättigheter och skyldigheter se nedan »fall» 1 och 4.

b) *Bestämmelser för olika fall.*

Fall 1. Visar det sig vid rösternas slutliga sammanräkning, att tvenne personer för riksdagsmannauppdraget fått minst *en tredjedel* hvardera af de afgifna rösterna, förklaras båda valda. Till suppleant för sålunda vald riksdagsman nämnes den, som fått de flesta rösterna på de valsedlar, hvilka afgifvits till förmån för ifrågavarande riksdagsman. Om en på nu sagda sätt vald riksdagsman under valperioden afgår från befattningen, inträder hans suppleant utan vidare som riksdagsman i den afgångnes ställe.

Fall 2. Har en riksdagsmannakandidat fått fulla *två tredjedelar* af de afgifna rösterna, är han vald, och *nytt val* (fyllnadsval) anställes för att med vanlig enkel majoritet besätta kretsens andra riksdagsmannaplats. Om under perioden någon af de sålunda valda riksdagsmännen afgår, ersättes han likaledes genom vanligt majoritetsval.

Kretsen betraktas såsom enfärgad, och några suppleanter behöfvas icke.

Fall 3. Falla rösterna annorlunda, än nu är sagdt, d. v. s. delas så, att hvarken en får två tredjedelar eller två en tredjedel hvar, så anställes *nytt val* för att gifva de två hufvudpartierna tillfälle att ena sig om den kandidat och suppleant från hvardera sidan, som i första omröstningen fått de flesta rösterna, samt för att utröna, om möjligen en af kandidaterna kan för sig vinna två tredjedelar af de afgifna rösterna. Når vid detta val ingen af riksdagsmannakandidaterna upp till två tredjedelars majoritet, förklaras de båda valda, som fått högsta röstetalen, äfvensom de suppleanter, som å önse sidor nått pluralitet enligt bestämmelserna i fall 1.

Fall 4. Befinnes vid det i föregående mom. nämnda nya valet ett namn hafva samlat två tredjedelar af de röstande, förklaras dess innehafvare vald, och till kretsens *andre riksdagsman* utnämnes den, som vid det nya valet fått de flesta rösterna *till suppleant,* hvarvid hvarje kandidat tillgodoräknas *alla* honom för suppleantbefattningen gifna röster, utan att i likhet med fall 1 afseende fästes vid hvilka valsedlar de härstamma ifrån.

Inträffar i sådan valkrets ledighet under valperioden, anställes liksom vid det under n:o 2 nämnda fall ersättningsval efter majoritetsprincipen.

Anm. Genom att på här angifvet sätt låta en suppleant genast rycka in såsom riksdagsman undviker man att betunga valmännen med ett tredje val.

Alternativ.

Synnerligen korta och enkla kunna valreglerna *för landsbygden* gestalta sig, om man i vissa fall vill betjäna sig af *elektorer.* Valen skulle då tillgå på följande sätt:

Förutsättningen är tvåmansvalkretsar såsom här ofvan. Hvarje röstande får medelst afgifven valsedel rösta dels på en person inom valkretsen till riksdagsman och dels på en *inom kommunen* till *elektor.* Röstsedlarne hophäftas kommunvis, eller också förses hvarje sedel med kommunens namnstämpel. Visar det sig vid rösternas slutliga sammanräkning, att tvenne personer för riksdagsmannauppdraget fått minst en tredjedel hvardera af rösterna, förklaras båda valda. Om en sålunda vald riksdagsman under valperioden afgår, väljes annan i hans ställe utaf de elektorer, som hvar inom sin kommun fått de flesta rösterna på de valsedlar, hvilka innehålla den afgångnes namn. (För att slippa gömma röstsedlarne bör man naturligtvis genast vid första valet protokollisera de med de olika riksdagsmännens namn förbundna elektorernas.) Visar det sig vid den ofvan nämnda röstsammanräkningen, att en person för riksdagsmannakallet fått fulla två tredjedelar af de afgifna rösterna, är han vald, *och det parti, som röstat på honom, får besätta äfven kretsens andra representantplats genom de elektorer,* hvilka hvar inom sin kommun fått de flesta rösterna på de valsedlar, som innehålla den sålunda segrande riksdagsmannakandidatens namn. Falla återigen rösterna på annat sätt, än hittills är nämndt, så anställes nytt val, på det att valmännen må få tillfälle att samla sig om den kandidat från hvardera sidan, som i första omröstningen nått högst, och för att utröna, om möjligen en af dem kan samla två tredjedelar af de röstande, i hvilket fall de med hans namn förknippade elektorerna, så som ofvan sagts, få utse den andre representanten för valkretsen.

Denna metod passar dock endast för valkretsar, hvilka bestå af flera hvar för sig röstande områden, såsom t. ex. kommunerna på landsbygden.

II. Motivering.

1. Hufvudfordringarne på en god valmetod äro, att den skall vara enkel, möjliggöra valens basering pa väljarnes personliga kännedom af kandidaterna samt göra partibildning obehöflig. För dessa önskemål må fordringarne på exakt proportionalitet eftergifvas, om så är nödvändigt. Så svårlöst som frågan är, kan man vara glad, om majoritetsväldet får maka åt sig något, om än aldrig så litet.

En hufvudsaklig angelägenhet i afseende på riksdagsmannavalen är, att *förberedelserna* för det slutliga valet må fotas på bättre grunder än nu är fallet. Våra valmöten med deras omröstningar, vid hvilka den kandidat, som får ett par röster mindre än en annan af samma färg, skall träda tillbaka, dessa valmöten äro, åtminstone på landsbygden, ofta ren humbug. Dels komma de, som bo nära mötesplatsen, att få obehörig öfvervikt genom att talrikt komma tillstädes, och dels kan en agitator skaffa vapendragare, som resa på valmöten och skapa majoritet.

Till undvikande af dessa olägenheter har man i somliga valkretsar och partier på senare tider börjat införa förberedande omröstningar kommunvis. Men så händer det, än att i några kommuner en sådan röstning ej blir ombestyrd, än att dessa profval ej nog uppmärksammas. De hafva för liten auktoritet. Hvarjehanda fusk är ej heller från dem uteslutet.

Dessa profval innebära emellertid en god princip, som bör utvecklas. Min mening är, att de böra lagstadgas, nämligen på det sättet, att man i regeln låter valet ske i två omgångar. Första valet skall tjäna till att utvisa, hvilka riksdagsmannakandidater ur det ena eller det andra politiska lägret hafva de flesta valmännen bakom sig vid en fri omröstning, d. v. s. vid en omröstning, där ingen fruktan för röstsplittring har tvingat kanske mer än hälften af väljarne att frångå den kandidat, som de egentligen helst ville hafva till riksdagsman.

Endast i det fall, då kandidatfrågan är i förväg klar, något som visar sig af den första omröstningens absoluta majoritetssiffror, blir ett andra val onödigt.

2. Ett par invändningar, som vi vänta komma att göras mot den här föreslagna metoden, måste i korthet bemötas.

Tvåmansmetoden kommer, menar man kanske, att oskäligt *gynna minoriteten.* — Huru förhåller sig härmed?

Vore det så, att minoritetens styrka regelbundet varierade mellan 1 och majoritetens röstetal minus 1, då hölle invändningen uppenbarligen icke streck, ty då skulle det lika ofta inträffa, att minoriteten, såsom ej förfogande öfver en tredjedel af rösterna, blefve utan representant, som att den finge en sådan. Men nu torde statistiken kunna visa — jag antar det — att minoriteten oftast förfogar öfver mer än en tredjedel af valkretsens röster.

Härvid får dock ej förbises, att minoriteten i olika valkretsar *icke alltid utgöres af samma politiska parti.* Låt oss antaga, att vid ett val, då hela landet tages i betraktande, partiet A är majoritetsparti och B minoritetsparti. Till följd af partiernas förskjutning kommer enligt all erfarenhet partiet A i somliga kretsar i minoriteten; i andra åter kommer det att få två tredjedelars majoritet. Om, såsom vi antagit, minoriteten, äfven när de fall, då denna minoritet utgöres af B-partiets anhängare, medräknas, oftare håller sig öfver än under tredjedelen af de röstandes antal, så måste detta i regeln så mycket oftare blifva fallet, då endast partiet A tages i betraktande. I de fall således, då partiet A råkar i minoritet, ligger denna oftast just inom de gränser, som enligt denna metod äro för minoriteten gynnsamma. Det blir då A, som får skörda vinsten af metodens minoritetsgynnande.

I de valkretsar åter, inom hvilka partiet A uppnår två tredjedels majoritet, får det tillsätta båda platserna, medan minoritetspartiet B där intet får för sina röster. Och ju starkare A-partiets öfvervikt i det hela är, dess oftare lär detta komma att inträffa.

I alla de nu nämnda fallen kommer metoden att blifva till nackdel för B, som ju dock är minoritetsparti. Och härigenom kommer B att i somliga kretsar förlora, hvad det i andra får för mycket i förhållande till sitt medlemsantal. — I stort sedt måste enligt all sannolikhetsberäkning metoden skipa rättvisa mellan partierna.

Förslagets skenbara gynnande af minoriteten gäller sålunda endast den *abstrakta* minoriteten, icke den verkliga politiska.

Men äfven om man blott ser saken abstrakt, lär man snart finna, hvilket framsteg i rättvisa det föreslagna valsättet skulle innebära framför majoritetsvalen. Minoriteten gynnas! Ja, hvad mer? Är det icke rättvisare, att en minoritet, som i styrka varierar mellan tredjedelen och hälften af väljarnes hela antal, får tillsätta halfva representationen, än att den *ingen* representant får? Antag det otroliga och för metoden ogynnsammaste fallet, att minoriteten i rikets alla valkretsar hölle sig öfver 33,33 % af de röstande, d. v. s. varierade mellan nämnda procent och 49,99 %. Är det icke rättvisare, att en minoritet, som i medeltal förfogar öfver 41,67 procent af de röstande, får tillsätta högst 50 % af riksdagsmännen, än att den skall blifva alldeles representationslös.

Med denna proportion 41,67 : 50 hafva vi nämnt det *värsta*, som gärna kan inträffa. I verkligheten kommer minoriteten nog alltid att i åtskilliga valkretsar oscillera djupare, så att den ofta kommer under de 33,33 procenten och således blir utan representant. I verkligheten lära därför med den föreslagna metoden de röstandes och de valdes procenttal komma hvarandra mycket nära.

Och må man med nyssnämnda missproportion 41,67 : 50 (i värsta fall) jämföra *motsvarande* missproportion med vårt nuvarande valsätt. Den utvisar under samma förutsättning förhållandet 58,33 : 100, d. v. s. 58,33 procent af valmännen få besätta *alla* platserna i kammaren!

Till förebyggande af missförstånd erinras återigen, att dessa siffror afse minoriteten såsom sådan med bortseende från dess politiska färg.

3. En annan invändning, som kan göras mot vårt förslag, är den, att med tvåmansmetoden endast *två* partier samtidigt kunna få representanter från samma valkrets.

Ja, detta är en brist. Men här gäller det att väga företräde mot företräde. Nog finnes det metoder, som ge bättre proportionalitet, men äro de månne *så enkla och till sina verkningar öfverskådliga, att de kunna vinna förståelse och tillit hos den stora allmänheten?*

I alla tider och på hvarje ort lär det för öfrigt blifva så, att, om ej undantagsvis allmän enighet råder, valmännen samla sig till två stora hufvudpartier. I all synnerhet gäller detta vid de stora valtillfällena, då någon för fosterlandet afgörande fråga föreligger. Det blir då alltid något visst lösningsförslag, som striden gäller, och väljarne dela sig i ett ja-parti och ett nej-parti. Tvåmansvalkretsarne motsvara således behofven just vid de viktigaste valen.

Meningen med de proportionella valen är väl också i främsta rummet att förhindra det skriande och förbittrande missförhållande, som stundom uppkommer, att, när väljarfolket ute i landet är deladt i två jämnstarka partier, representationen till följd af valsättet kommer att bestå nästan uteslutande af det ena lägrets män, eller att, såsom ideligen sker, af två i det närmaste jämnstarka partier i en valkrets det enas rösträtt blir illusorisk. Säkerligen skall det mycket mildra partimotsättningens bitterhet, om jämte det största partiet äfven det näst största kan hafva utsikt att få sin kandidat vald.

Partier af tredje och fjärde ordningen måste för att något betyda i alla fall bilda kartell, om ej förr så i riksförsamlingen. Denna kartellbildning kan gärna förläggas till valen. För regeringen såväl som för riksdagsarbetets sunda fortgång torde en mera enkel och klar partiställning i riksdagen vara fördelaktigast.

4. Hufvudsakliga företrädet med tvåmansvalkretsarne består jämte metodens enkelhet däri, att *valkretsarne* blifva af *rimlig storlek.*

Omedelbara val förutsätta små valkretsar. Mycket beror därvid dock på valsättet. En metod, som bygger på dubbel omröstning, torde utan nämnvärd olägenhet tillåta valkretsens utvidgning till dubbla omfånget mot en metod med engångsröstning. Om i förening med rösträttsreformen landsbygdens representanter, såsom ju meningen synes vara, komma att ökas, så blifva emellertid de nya tvåmanskretsarne icke dubbelt så stora som de nuvarande valkretsarne. Ännu mindre blir detta förhållandet, om de mindre städerna och landsbygden sammanslås till gemensamma val.

Man har äfven föreslagit tremansvalkretsar. Emot dessa invända vi för det första, att de blifva för stora för omedelbara val. För det andra anmärkes, att de fungera sämst just i det fall, då behofvet af god proportionalitet kännes som starkast, nämligen då två jämnstarka partier stå emot hvarandra.

Tremansmetoden kunde visserligen synas hafva det företrädet, att *tre* partier från samma valkrets kunna få hvar sin representant, men den passar riktigt väl endast under den förutsättningen, att alla tre partierna äro tämligen jämnstarka. Sådant inträffar dock mera sällan. Om t. ex. af de tre partierna A, B och C det första förfogar öfver 900 röster, det andra öfver 800 och det tredje öfver 400 röster, eller om A har 1000 och de andra 550 hvartdera, så är det icke godt att veta, huru platserna böra fördelas.

Jag tror icke, att tremansmetoden ur proportionalitetssynpunkt har så stort företräde framför tvåmansmetoden, att det uppväger nackdelarne.

* *

*

Skall man nödvändigt hafva flermansvalkretsar, då är det så godt att taga steget ut och låta hvarje län bilda en valkrets. Men då *måste* man också låta valen ske genom elektorer.

I sådant fall skulle jag emellertid åtminstone för landsbygden vilja förorda ett valsätt, som kunde kallas *elektionsmetoden*, och som skulle gå en medelväg mellan det medelbara och det omedelbara valsättet.

Denna metod skulle bestå däri, att valmännen inom hvarje domsaga finge medelst omedelbart val uppsätta ett mindre antal personer — en för hvarje afsevärdt parti — på *förslag* till riksdagsmannakallet, och att därpå själfva valet finge ske medelst ett genom elektorer verkställdt *urval* bland de från länets olika domsagor föreslagna.

Förslags- och elektorsvalet kunde ske i två omgångar. Hvarje röstande finge på sin valsedel skrifva *ett* namn för riksdagsmannauppdraget och ett för elektorsbefattningen. Första omröstningen skulle vara ett profval, medan andra omröstningen skulle tjäna

till att låta partierna ena sig om hvar sin kandidat. Endast den, som vid andra omröstningen fått en viss afsevärd del (t. ex. minst en femtedel) af de afgifna rösterna, skulle anses uppställd såsom kandidat för det slutliga valet. Elektorernas antal åter kunde vara oinskränkt, men den, som fått mindre än 300 röster till elektor kunde hafva rätt att öfverlåta sin rösträtt åt annan elektor (Flodströms förslag).

Om sedan vid slutvalet hvarje kandidat tillgodoräknades icke blott så många röster, som de på honom röstande elektorerna själfva fått, utan äfven de röster, han fått vid det sista af de nyssnämnda förslagsvalen, så skulle allmänheten finna sig hafva rätt stort omedelbart inflytande. Elektorerna vore bundna vid de genom omedelbart val föreslagna och antalet vid samma omedelbara val till en kandidat gifna röster ökade hans valutsikter — allt omständigheter, som kunde vara egnade att förlika allmänheten med valsättets partiella medelbarhet.

Tydligen måste man af den, som skall kunna med allvar uppställas såsom riksdagsmannakandidat vid ett länsval af nu föreslagen natur, fordra, att han i sin egen domsaga skall kunna samla något afsevärdt röstetal. Siffran måste tyvärr godtyckligt bestämmas. Men på det att kandidaterna icke må blifva oöfverskådligt många och kandidatutnämningen ej må få allt för ringa värde och anseende, får den ej sättas för lågt. Sättes den såsom här ofvan till $1/5$ af de afgifna rösterna, blir följden, att högst 4 partier samtidigt kunna få kandidater från samma valkrets, och det må vara nog. Ett parti, som icke i *någon enda* af länets domsagor kan samla en femtedel af de röstande, och hvars elektorer till följd däraf sakna egen kandidat vid slutvalet, är i alla fall för svagt för att kunna handla själfständigt. Men det behöfver icke därför känna sig vara utan inflytande.

Smärre bidrag till svensk statsrätt.

Af

Docent Ludvig Widell.

I.

Förmenta tendenser till ministerstyrelse i Sverige.

I sin intressanta och väckande inträdesföreläsning vid Göteborgs Högskola — *Döda bokstäfver i Sveriges gällande regeringsform* [1]) — har Professor Rudolf Kjellén hänfört jämväl § 7 till de paragrafer, öfver hvilka dödskorset, om också ej ännu, så dock inom kort kan ristas. Då det synes mig, som om författaren ej skulle äga så alldeles rätt häruti, har jag velat upptaga frågan till närmare utredning.

R. F. § 7 lyder sålunda: «Alla regeringsärenden, med undantag af sådana, som i 11 och 15 §§ omförmälas (ministeriella och kommandomål), skola inför konungen i statsrådet föredragas och där afgöras.» Paragrafen innehåller tydligen ett absolut förbud mot regeringsärendens (med nämnda undantag) afgörande på annat sätt än i statsrådet, vare sig af konungen efter endast departementschefens hörande eller af departementschefen på egen hand.

Frågan är då, hvad man har att förstå med regeringsärenden. I sin bekanta handbok definierar K. Hagman regeringsärenden så-

[1]) Införd i denna tidskrifts april- och junihäften för innevarande år.

som »alla mål, som jämlikt lag och författningar skola handläggas i statsrådet». Detta blir emellertid en »cirkeldefinition», som sålunda intet utreder. Riktigast torde vara att såsom regeringsärenden räkna sådana frågor, i hvilka icke genom lag eller förordningar beslutanderätt tillerkänts särskilda myndigheter och ämbetsverk [1]. — Beträffande många ärenden fordrar grundlagen uttryckligen, att besluten fattas af konungen. Beslutanderätten i dylika frågor kan naturligtvis under inga omständigheter öfverlämnas åt annan myndighet. Eljest bestämmes omfånget af begreppet regeringsärenden i allmänhet af konungen i administrativ väg genom instruktionerna för ämbetsverken; i många fall förbehålles emellertid beslutanderätten åt konungen genom af honom och riksdagen gemensamt stiftad lag, och erfordras då tydligen riksdagens samtycke för beslutanderättens delegerande åt underordnad myndighet.

Huruvida departementschef är att betrakta såsom en sådan underordnad myndighet, åt hvilken självständig beslutanderätt kan uppdragas, lämna vi här å sido; af det ofvan sagda framgår emellertid, att det i hvarje fall endast är på grund af uttrycklig bestämmelse i grundlag, lag eller förordning, som dylik rätt kan tillkomma departementschef; någon självständig beslutanderätt därutöfver, i likhet med t. ex. den danske ministerns, äger han ej. Vid ett par tillfällen har emellertid förekommit, att departementschef på egen hand fattat beslut utan att vara därtill berättigad. Justitieombudsmannen S. L. Theorell omnämner i sin berättelse för 1851 [2]) ett fall, där chefen för civildepartementet egenmäktigt underlåtit att underställa K. M:ts pröfning klagomål, som genom engelske ministern i Stockholm hos regeringen anförts mot svenska myndigheter, utan på egen hand förklarat klagomålen till ingen åtgärd föranleda. Ett annat fall omnämnes af reservanter i 1893 års konstitutionsutskott [3]). Chefen för ecklesiastikdepartementet hade utan bemyndigande förordnat om afslutande af kontrakt på kronans vägnar rörande utgifvande af «Läsebok för folkskolan».

---

[1]) En dylik limitativ definition är den enda logiskt möjliga i en stat som Sverige, där en «fri» regeringsmakt förekommer.

[2]) Ss. 78 ff.

[3]) Mem. 24: s. 23.

Visserligen har intet af dessa fall föranledt anmärkning af konstitutionsutskottet, men detta hindrar ej, att ofvannämnda begränsning af departementschefens beslutanderätt äger full giltighet, något som också från alla håll erkännes.

I åtskilliga fall har beslutanderätt uppdragits åt departementschefer genom grundlag, lag eller förordning. Af grundlagarna är det endast tryckfrihetsförordningen, som medgifver departementschef sådan myndighet; enligt dess §§ 1, 4, 5 äger chefen för justitiedepartementet besluta i vissa tryckfrihetsfrågor. Dock kan äfven stadgandet i R. F. § 38 om departementschefs rätt att omedelbarligen gifva föreskrifter och erinringar om verkställighet af utfärdade beslut anses innebära en viss beslutanderätt. Genom af konung och riksdag gemensamt stiftad lag har endast i ett fall departementschef tillerkänts rätt att själf fatta beslut: enligt banklagen af 12 juni 1874 äger chefen för finansdepartementet besluta undersökning i enskild bank [1]. Talrikare äro de fall, där konungen i administrativ väg meddelat departementschef beslutanderätt. Ett antal sådana omnämnes af Kjellén, och ytterligare ett eller annat skulle kunna tilläggas.

Har man då rätt att häri skönja en i våra dagar befintlig tendens till ministerstyrelse? Enligt mitt förmenande måste härpå svaras ett bestämdt nej. Dels är det i allmänhet endast rena bagatellfrågor, i hvilka departementscheferna erhållit beslutanderätt, dels och framför allt hafva alla dylika bestämmelser tillkommit under tidigare år, i hvarje händelse före 1885, ja, i ett fall har efter nämnda år departementschef fråntagits beslutanderätt, som han tidigare ägt: rätten att utnämna folkskoleinspektörer och utfärda instruktion för dem, som ursprungligen uppdrogs åt ecklesiastikministern, har 1892 återtagits af K. M:t. Har sålunda tidigare en tendens till ministerstyrelse funnits, något som knappast torde vara bevisligt, så kan man åtminstone ej påstå, att den gifvit några lifstecken från sig under senare år.

Att K. M:t i så ringa utsträckning begagnat sig af utvägen att minska det öfverväldigande antalet regeringsärenden genom att

---

[1]) Föregående af konungen i administrativ väg utfärdade förordningar rörande enskilda banker förbehålla dylikt beslut åt K. M:t själf.

delegera beslutanderätt åt departementscheferna, beror på konstitutionella betänkligheter. Särskildt torde man ej taga miste, om man antar, att det är S. A. HEDINS skarpa och vakna kritik, framför allt vid riksdagen 1885 [1], som medfört, att man ej ansett sig böra fortsätta på den en gång beträdda vägen.

Man har ansett, att R. F. § 7 skulle utgöra ett hinder för att uppdraga beslutanderätt åt departementschef. Regeringen själf har vid ett par tillfällen visat sig dela denna åsikt eller åtminstone hysa tvifvel i fråga om grundlagsenligheten i sådana bestämmelser: i propositioner till riksdagarne 1868 och 1885 har den föreslagit att legalisera förfarandet att öfverlämna beslutanderätt åt departementscheferna genom att i nämnda paragraf uttryckligen stadga om rätt för konungen att träffa dylik bestämmelse. Att propositionen 1868 af riksdagen afslogs, har emellertid ej hindrat K. M:t att fortsätta med att medgifva sådan beslutanderätt, och 1885 års konstitutionsutskott har i sitt afstyrkande utlåtande öfver den nämnda kungliga propositionen uttryckligen förklarat, visserligen med reservation af HEDIN, att något hinder mot att till departementschefs afgörande öfverlämna andra ärenden än regeringsärenden icke finnes i grundlagen. Häri torde man böra gifva utskottet rätt. Att § 7 ej kan anföras såsom något stöd för en motsatt mening, synes mig nästan självklart, då den endast talar om regeringsärenden och det här ej alls är tal om sådana. Med mera skäl kan man stödja sig på, att R. F., framför allt i fråga om ansvarsbestämmelserna, utgår ifrån, att statsråden äro endast rådgifvande, icke själfständigt beslutande. Man förmenar, att R. F:s tystnad i fråga om beslutanderätt för departementscheferna är att anse liktydig med ett förbud däremot. En sådan slutsats kan dock knappast vara berättigad. I Norge, där statsrådens ställning i det väsentliga är densamma som i Sverige och grundlagen ej heller med ett ord omnämner någon deras själfständiga beslutanderätt, har hinder ej ansetts möta för konungen att genom särskildt beslut tilldela dem sådan.

I R. F. torde man sålunda svårligen kunna finna något vare sig direkt eller indirekt förbud mot ministerstyrelse i den mening.

---

[1] Särskildt i reservation till K. U:s utl. n:o 15.

ordet här tagits. Men andra afgörande skäl kunna anföras häremot. Ett tungt vägande sådant är, att departementschefen är så godt som fullständigt oansvarig för de beslut, han fattar på egen hand. R. F. känner intet annat ansvar för statsrådets ledamöter än det, som utkräfves på initiativ af konstitutionsutskottet. Men detta har endast att hålla sig till statsrådsprotokollen, som tydligen hvarken kunna eller böra innehalla nagot om de beslut, departementscheferna självständigt fatta. R. F. § 106 säger uttryckligen: «Finner utskottet af dessa protokoll» etc. Endast för den händelse en departementschef egenmäktigt skulle fatta beslut i nagon fråga, som lagenligt borde underställts K. M:t i statsrådet, kan sålunda konstitutionsutskottet anställa riksrättsåtal — detsamma gäller för öfrigt äfven i fråga om anmälan enligt R. F. § 107 — utskottet har nämligen i så fall kunnat af protokollen konstatera olagligheten, att ärendet ej grundlagsenligt föredragits. I andra fall, där departementschef självständigt fattat beslut, är åtgärd från konstitutionsutskottets sida — vare sig efter § 106 eller 107 — utesluten. Häraf följer dock ingalunda, att ej åtal i sådant fall skulle kunna ske i andra former än enligt R. F. § 106, t. ex. genom justitieombudsmannen inför Svea hofrätt. Detta förhindras emellertid af ansvarighetslagen för statsrådets ledamöter, som i § 8 mom. 2 stadgar: «...dock må hvarken föredragande eller statsrådsledamot i och för ämbetets skull i annan ordning, än regeringsformen utstakar, och således ej af enskild man kunna tilltalas» [1]. Visserligen anser Rydin [2], att ett statsråd skulle kunna i vanlig ordning åtalas af allmän åklagare för allmänna ämbetsförbrytelser — han omnämner särskildt brott mot straffl. kap. 25: §§ 6, 8, 13. Vore detta förhållandet, kunde man visserligen anse ansvarigheten vara tillräckligt effektiv, ty i så fall borde ju åtal kunna ske äfven efter straffl. kap. 25: § 1, som stadgar afsättning såsom straff för ämbetsman, som i dom eller beslut uppsåtligen gör orätt. Emellertid torde Rydins åsikt näppeligen vara förenlig med det anförda stadgandet i ansvarighetslagen.

[1] Samma stadgande, ehuru mindre tydligt, återfinnes äfven i ingressen till nämnda lag.

[2] Svenska riksdagen: II: 2: s. 50.

Att sålunda en lucka finnes i ansvarsbestämmelserna, har länge varit uppmärksammadt. Förhållandet har påpekats redan af justitieombudsmannen Theorell i hans förut omnämnda ämbetsberättelse [1]. Förslag till afhjälpande af denna brist framställdes i de ofvan berörda kungliga propositionerna till riksdagarna 1868 och 1885. Till R. F. § 7 skulle fogas ett andra moment, enligt prop. 1885 så lydande: «Öfver de ärenden, hvilka enligt instruktion, som af konungen utfärdats, blifvit af departementschef afgjorda, skall han till konungen i statsrådet afgifva berättelse . . .» Därmed skulle äfven dessa beslut blifva underkastade konstitutionsutskottets granskning. Med skäl kunde emellertid konstitutionsutskottet 1868 påpeka, att statsrådsprotokollet i så fall skulle komma att belamras med en mängd saker, som egentligen ej hörde dit. Konstitutionsutskottet 1885 har ej berört ansvarsfrågan, ehuru det, som nämndt, direkt uppmuntrat till det betänkliga förfaringssättet att genom kunglig resolution meddela beslutanderätt åt departementschef. Antagligen har väl utskottet ansett, att den juridiska ministeransvarigheten i våra dagar är utan betydelse, då riksdagen numera har långt effektivare och på samma gång lindrigare medel till sitt förfogande, då det vill gifva eftertryck åt sina önskningar i fråga om statsrådets sammansättning. Detta är ju onekligen sant; ja, vi ha t. o. m. nyligen sett på fullt allvar framställas ett förslag om insättande af en o a n s v a r i g rikskansler för Sverige och Norge [2]. Emellertid är ju i alla fall den juridiska ministeransvarigheten ett författningens nödankare, som man naturligtvis ej får släppa, allra minst i en stat, där, såsom i Sverige, regeringssättet ej är parlamentariskt. Några större svårigheter torde ej heller vara förknippade med att utsträcka ansvarigheten till att gälla äfven för de beslut, departementschef självständigt fattar. Detta kunde ske antingen genom en grundlagsändring eller ännu enklare genom en ändring i ansvarighetslagen, så att åtalsrätt medgafs justitieombudsmannen, på sätt Theorell föreslagit.

---

[1] Theorell anser, att departementscheferna faktiskt äro oansvariga för alla sina åtgärder utom statsrådet, sålunda äfven ärendenas förberedande till föredragning o. d. Härvid torde han dock gå för långt, i sådana fall är det nog ej omöjligt för konstitutionsutskottet att ingripa.

[2] I Stockholms Dagblad.

I hvarje fall bör ansvarsfrågan ej kunna lägga några afgörande hinder i vägen för att meddela departementscheferna beslutanderätt. Men ett annat hinder finnes af den vikt, att det bör absolut förhindra all ministerstyrelse i Sverige och därmed också, att R. F. § 7 nedsjunker bland «döda bokstäfver». En af de viktigaste och mest konsekvent genomförda principerna i vårt statsskick är rätten att städse kunna hos öfverordnade myndigheter och i sista hand hos K. M:t i statsrådet anföra besvär öfver underordnade myndigheters beslut. Den för den svenska författningen egendomliga rätten att i nästan alla förvaltningsfrågor kunna vädja till konungens eget afgörande har på det djupaste genomträngt hela vårt folks rättsmedvetande. Att få sitt ärende föredraget i statsrådet och därmed underkastadt den allsidiga och grundliga pröfning, som den svenska statsrådsinrättningen afser att åstadkomma, och att sedan få det underställdt konungens eget upphöjda och af alla parti- och personhänsyn oberoende beslut har sedan gammalt af svensken betraktats som den starkaste garantien för att full rättvisa skall ske. T. o. m. en så pass oskyldig bestämmelse som, att ämbetsmän ej få anföra klagomål öfver dem tilldelad varning, torde af mången kännas rent af som en orättvisa. En inskränkning i besvärsrätten skulle säkerligen från alla håll mötas med afgjord motvilja. Men en sådan inskränkning blir just följden af att meddela departementscheferna beslutanderätt. Rent formellt sedt behöfver visserligen ej besvärsrätt öfver departementschefens beslut vara utesluten, ehuru man visserligen då skulle kunna fråga, hvartill en sådan beslutanderätt då egentligen skulle tjäna; men i verkligheten måste en sådan besvärsrätt blifva fullständigt illusorisk, om den också formellt existerade. I alla viktigare frågor skulle nämligen statsrådet faktiskt vara bundet i förväg genom departementschefens-föredragandens beslut, ett desavuerande af honom torde väl näppeligen kunna ifrågakomma. Också konungen skulle på samma sätt faktiskt vara bunden, för så vidt han ej ville utsätta sig för departementschefens afgång. Meddelades beslutanderätt åt departementscheferna i någon större utsträckning, skulle på så sätt en af de viktigaste och allmännast uppburna grundsatserna i vårt statsskick omstörtas.

Men, kan man säga, förr eller senare blir det i alla fall nö-

digt att bereda statsrådet lättnad i den öfverväldigande arbetsbördan. Delvis kan detta vara sant, endast att lättnaden hvarken kan eller får beredas genom att utvidga departementschefernas makt. Ja, önskvärdt vore, att de bestämmelser, som nu medgifva vissa departementschefer beslutanderätt, snarast upphäfdes, något som lätt nog kunde ske genom att öfverlämna beslutanderätten till vederbörande byråchefer. För öfrigt torde numera arbetsbördan för statsrådets ledamöter, om också ej antalet i statsrådet föredragna ärenden, hafva minskats i ej ringa grad dels genom inrättandet af det åttonde departementet, dels och framför allt genom utbildandet af statsrådsberedningen, hvarigenom departementscheferna i regel befriats från att taga egentlig befattning med andra ärenden än de, som höra till deras egna departement, utan att härigenom allsidigheten i ärendenas pröfning nämnvärdt förminskats. Skulle det framdeles visa sig oafvisligen nödvändigt att minska antalet ärenden, som skola föredragas i statsrådet, torde detta bäst ske genom att inrätta en central administrativ domstol efter mönstret af det franska *conseil d'état*, en «regeringsrätt» efter A. W. Ljungmans förslag. En sådan domstol skulle säkerligen komma att åtnjuta samma förtroende, som kommit högsta domstolen till del.

2. Begreppen "ordinarie statsinkomst" och "bevillning".

R. F. § 59 indelar statens inkomster i ordinarie inkomster och bevillningar. Samma benämningar återkomma sedermera i åtskilliga andra paragrafer. I § 60 uppräknas de särskilda slagen af bevillningar, men hvarken här eller annorstädes bestämmes närmare skilnaden mellan de båda slagen inkomster. I den statsrättsliga litteraturen förklaras i allmänhet bevillningar vara sådana inkomster, som af riksdagen gifvas för en viss statsregleringsperiod, ordinarie statsinkomster sådana, som ingå till statsverket på obestämd tid, d. v. s. till dess de lagar och författningar, hvarpå de äro grundade, af konung eller konung och riksdag ändras eller upphäfvas, och som sålunda icke behöfva vid hvarje riksdag pröfvas

och beviljas [1]). Denna definition stödjer sig på uttrycken i R. F. § 61, där det heter: «Alla afgifter, som riksdagen under de i föregående § nämnda titlar beviljat (de särskilda slagen af bevillning), skola utgöras intill slutet af det år, under hvars lopp den nya bevillningen af riksdagen fastställd blifver». Och otvifvelaktigt hafva grundlagsstiftarne tänkt sig den egentliga skillnaden mellan ordinarie inkomster och bevillningar ligga i den olika tid, för hvilken de skulle beviljas, bevillningarna blott för statsregleringsperioden, de ordinarie inkomsterna däremot tillsvidare. I praxis har emellertid denna olikhet kommit att fullständigt försvinna; därmed har den ofvan anförda definitionen blifvit meningslös. Man har nämligen tolkat R. F. § 61 så, att den icke ålägger hvarje riksdag att fatta särskilda beslut om de speciella bevillningarna — i fråga om allmänna bevillningen måste däremot på grund af R. F. § 60 sådant beslut ovillkorligen fattas. Därest riksdagen icke vidtager någon förändring, gälla sålunda fortfarande de gamla stadgandena om bevillningarna utan något särskildt beslut af riksdagen.

I verkligheten äro numera bevillningarna lika permanenta som de ordinarie statsinkomsterna. Riksdagen beslutar aldrig att åtaga sig exempelvis en tullbevillning till så och så högt belopp; de beslut, som fattas, röra dels ändring i enstaka punkter i gällande förordningar om bevillningarna eller undantagsvis antagande af en helt ny förordning, dels beräkningen af det belopp, hvarmed bevillningarna skola upptagas i riksstaten. Sistnämnda beslut sakna tydligen all statsrättslig betydelse och innebära för ingen del något åtagande af bevillning. Däremot beslutar hvarje lagtima riksdag att åtaga sig en allmän bevillning till erforderligt belopp.

Å andra sidan finnes intet hinder för, att ju riksdagen när som helst kan besluta förändringar i fråga om de ordinarie inkomsterna. Intet hindrar riksdagen att årligen besluta om t. ex. det belopp, hvarmed mantalspenningarna skola uttaxeras, naturligtvis dock endast för så vidt ändring sker i gällande bestämmelser.

Någon olikhet i fråga om tiden, för hvilken å ena sidan de

[1]) K. Hagman, Sveriges grundlagar, s. 129.

ordinarie inkomsterna, å andra sidan bevillningarna, med undantag af den allmänna bevillningen, blifvit antagna, existerar sålunda icke. Lika litet som riksdagen årligen beslutar om mantalspenningarna, lika litet beslutar den årligen om tullen, för så vidt ej ändring i gällande bestämmelser kommer i fråga. Den mening, som ser skillnaden mellan de ordinarie inkomsterna och bevillningarna i den olika tid, för hvilken de antagits, är sålunda fullständigt oriktig.

Men en viktig olikhet finnes mellan ett riksdagens beslut rörande tullen och ett beslut rörande mantalspenningarna. Det förra har gällande kraft utan vidare, det senare erfordrar enligt den vanliga meningen konungens sanktion för att blifva giltigt. Och härmed har jag kommit till den andra olikhet, som man anser finnas mellan ordinarie inkomster och bevillningar: de förra utgå på grund af utaf konungen eller konungen och riksdagen antagna lagar och förordningar, grunderna för bevillningarna bestämmer däremot riksdagen enväldigt. Emellertid kan ej heller denna åtskillnad fullt genomföras och är sålunda värdelös. Sant är visserligen, att riksdagens beslut rörande bevillningarna ej erfordra kunglig sanktion, men däremot är det ej fullt riktigt, att beslut rörande de ordinarie statsinkomsterna städse skulle erfordra kunglig sanktion. Naturligtvis är det ej min afsikt att bestrida konungens sanktionsrätt i fråga om de ordinarie inkomsterna i allmänhet, särskildt de af skattenatur; den gamla stridsfrågan får väl nu anses vara definitivt löst till konungamaktens fördel. Men tvenne ordinarie inkomsttitlar finnas, rörande hvilka riksdagen får anses äga uteslutande rätt att bestämma, jag menar arrendemedlen och skogsmedlen. Då enligt R. F. § 77 riksdagen har uteslutande rätt att bestämma grunderna för förvaltningen af statens domäner, har den i och med detsamma ovillkorligen äfven fått rätten att bestämma grunderna för de af dessa härflytande inkomsterna. Eget nog tyckes man hittills i allmänhet hafva förbisett detta, antagligen åtminstone delvis beroende på den gängse felaktiga uppfattningen, att konungens sanktion skulle erfordras äfven vid riksdagens beslut om fastställande af grunderna för förvaltningen af domänerna [1]). Dock får anmärkas, att K. G. Land-

[1]) Jämför min uppsats i Statsvetenskaplig Tidskrift, 1901: ss. 302 ff.

GREN[1]), ehuru han tyckes erkänna riksdagens uteslutanderätt att bestämma grunderna för förvaltningen, likväl bestrider dess rätt att ensam besluta öfver grunderna för inkomsterna från domänerna. Något bevis för konungens sanktionsrätt har han emellertid ej presterat; också synes det mig nästan självklart, att om man erkänner riksdagens envälde i den ena delen, så måste man äfven erkänna det i den andra, egentligen är det ju endast olika sidor af samma sak, som det är fråga om. För öfrigt är frågan egentligen endast af teoretiskt intresse. Att den någonsin skulle få praktisk betydelse, är föga sannolikt. Har riksdagen bestämt grunderna för förvaltningen af domänerna, äro därmed äfven grunderna för de från dem härflytande inkomsterna gifna, några ytterligare bestämmelser rörande dessa inkomster, andra än de konungen har rätt att i administrativ väg utfärda, kunna endast undantagsvis ifrågakomma. I något enstaka fall har detta dock händt. Så vid majriksdagen 1887, då konungen hemställde till riksdagen att medgifva en afkortning af 10 % å vissa arrendeafgifter. Hvarken i den kungliga propositionen eller i riksdagens därpå afgifna, bifallande svar finnes någon antydan om, huru man tänkt sig den statsrättsliga sidan af saken. I de talrika enskilda motioner, som väcktes i frågan, begagnas växlande uttryckssätt: i en del föreslås, att riksdagen måtte *för sin del* besluta, sålunda under förbehåll af konungens sanktion, i andra däremot nyttjas endast uttrycket besluta, utan att man dock på den grund kan påstå, att de sistnämnda velat bestrida konungens medbeslutanderätt. Också torde man i detta fall mycket väl kunna erkänna en kunglig sanktionsrätt, det gällde ju här afstående från en kronan kontraktsenligt tillförsäkrad inkomst. Därmed har man på intet sätt uppgifvit grundsatsen, att beslut rörande *grunderna* för domäninkomsterna icke erfordra kunglig sanktion.

Det visar sig sålunda, att ingen af de olikheter, man ansett förefinnas mellan ordinarie inkomster och bevillningar, existerar i verkligheten. Men då återstår att besvara frågan: Hvari består då skillnaden dem emellan? Ja, någon reell sådan finnes, efter min mening, icke. Däremot förekomma viktiga olikheter i fråga om

[1]) Om konungens sanktionsrätt vid förändring eller upphäfvande af statens ordinarie inkomster. Akad. afh.

behandlingssättet i riksdagen. Frågor rörande bevillningarna skola beredas af bevillningsutskottet, frågor rörande de ordinarie inkomsterna af statsutskottet, lagutskottet eller tillfälligt utskott. Dessutom gäller, att vid skiljaktiga beslut i kamrarna afgöras bevillningsfrågor genom gemensam votering, hvilket i fråga om de ordinarie inkomsterna kan ske endast, där fråga är om, med hvilket belopp de skola uppföras i riksstaten. Härtill inskränker sig i hufvudsak skillnaden mellan ordinarie statsinkomster och bevillningar.

Om barnarbetarskyddet i den tyska industrien.

Af

Thor Andersson.

De icke alldeles så gynnsamma villkor, under hvilka barnen deltogo i den ekonomiska produktionen, innan storindustrien eröfrat världsmarknaden, förbättrades ingalunda genom den tekniska revolution, som möjliggjorde den nya industriformen. Arbetarne voro, som bekant, i början allt annat än vänligt stämda mot de nya produktionsformerna. Mot fabriksarbetet riktades deras ovilja. I fabrikerna sågo de icke heller gärna sina barn arbeta.

Men det samhälle, som såg storindustrien födas och med revolutionär fart tillväxa, bekymrade sig föga om fattiga föräldrars tankar och åskådningar rörande deras icke sällan enda egendom eller barnen. I dess ställe har detta samhälle i hög grad befordrat barnarbetet äfven genom direkta lagstiftningsåtgärder i synnerhet beträffande fattigvården. Det ofta hänsynslösa utnyttjandet af barnens arbetskraft framkallade ett tillstånd, som fått sin klassiska skildring i det engelska parlamentets blåböcker under ett gånget århundrade, och hvars afskyvärdheter man icke skulle tro hafva haft motsvarighet i verkligheten, om man ännu icke i våra dagar kunde se de fördärfliga verkningarna af ett åt sig självt lämnadt eller af staten knappast öfvervakadt industrisystem med hänsyn till dess arbetares ekonomiska och moraliska ställning.

Knappast hade storindustrien gjort sitt intåg i Tyskland, innan klagomålen öfver dess skadliga inflytande särskildt på i densamma

sysselsatta barn låta höra sig med allt större eftertryck. Från 1820 till 1840 härskar barnslafveriet i fabrikerna, och utom dem ansträngas barnen till det yttersta. I en fabriksskola exempelvis, för hvars stiftande företagaren erhållit beröm af konungen, sysselsattes barnen mot två till tre silfvergroschen under sommaren från klockan sju på morgonen till åtta på kvällen och under vintern från åtta på morgonen till nio på kvällen. Den för sin människovänlighet berömde mannen lät barn och sådana till och med under sex år utföra elfva timmars nattarbete i sina spinnerier. Barnskyddsidéens förnämste bärare denna tid i Preussen, kultusministern Altenstein, fann detta vara en »oförsvarlig misshandling af omyndiga barn». Trots den lysande hänförelse och det käcka mod, hvarmed Altenstein äfven inför konungen försvarade sina åsikter, kunde han icke uträtta mycket mot det åskådningssätt, som länge öfverallt och i Tyskland ända till för några år sedan behärskat barnskyddets motståndare, eller att skyddet för barn skulle minska industriens konkurrensförmåga.

Till Altensteins hjälp kom oförmodadt redan 1828 en generallöjtnant, hvilken inberättade, att fabrikstrakterna i Rhenprovinserna icke längre kunde uppställa det föreskrifna rekrytantalet. Elfva år hunno dock förflyta, innan arbete för barn under nio år förbjöds och för arbetare under sexton år begränsades till tio timmar om dagen. 1853 höjdes gränsen för arbete i fabriker till fyllda tolf år, sedan regeringen föregående år uttalat, att fyllda nio år var en för låg åldersgräns. Skolarbetet utsattes för ogynnsamma inflytelser af barnens tidiga inträde i fabrikerna. Den just för blifvande fabriksarbetare nödvändiga uppfostran som medel mot kroppsligt och själsligt förfall ansågs icke tryggad. Invändningen, att barnen längre skulle falla sina föräldrar till last, ansåg regeringen icke giltig, »emedan det var af största betydelse för landet att motverka fabriksbefolkningens tillväxt genom bekämpandet af den fördärfliga riktningen att göra den tidigaste lifskraften till en gifvande källa för föräldrarnas vinningslystnad».

1853 års lag, som äfven föreskref, att 13—14-åringar i fabriker icke fingo arbeta längre än sex timmar dagligen, blef till stor del en lag på papperet. Tusenden af barn arbetade lagenligt sex timmar i fabrikerna, men de flesta längre, här och hvar natten ige-

nom. Bestämmelserna i 1853 års lag gingo öfver i 1869 års nordtyska näringsordning och blefvo sedermera tysk förbundslag. Deras giltighet utsträcktes 1869 till grufvor, stenbrott och dylikt, 1878 till verkstäder med regelbunden användning af ånga, hyttor, anläggningar för byggnadsindustri och varf. Sistnämnda år bemyndigades förbundsrådet att för vissa rörelser förbjuda yngre personers arbete och 1891 att i vissa fall tillämpa barnarbetarskyddet på handtverk och hemindustri.

Gällande bestämmelser för barnarbetarskydd stadga, att industriföretagare, hvilka sysselsätta arbetare under aderton år, äro uttryckligen förpliktade att vid inrättandet af driftsplatserna och vid ordnandet af driften taga de särskilda hänsyn till hälsa och sedlighet, som påkallas af dessa arbetares ålder. Barn under tretton år få icke sysselsättas i fabriker; barn öfver tretton år endast om de icke mera äro pliktiga att besöka folkskolan. Barn under fjorton år få icke sysselsättas längre än sex timmar om dagen med åtminstone en half timmes paus. Den, som vill sysselsätta barn under fjorton år i fabriker, måste därom förut göra anmälan hos ortens polismyndigheter med noggrant angifvande af arbetsplatsen, veckodagarna, på hvilka det arbetas, pauserna, början och slutet af arbetstiden äfvensom arbetets beskaffenhet.

Arbetstimmarna få icke börja före half sex f. m. och icke vara efter half nio e. m. Under pauserna få yngre personer icke sysselsättas i fabriksdriften. I arbetsrummen få de uppehålla sig, endast om de delar af driften, i hvilka yngre personer sysselsättas, under tiden för pauserna äro fullständigt inställda, eller om uppehåll i det fria icke låter sig göra eller andra passande rum för vistelse under pauserna icke utan ojämförliga svårigheter kunna anskaffas. På sön- och helgdagar äfvensom under för religionsundervisning af vederbörande själasörjare bestämda timmar få icke yngre personer sysselsättas. Genom den högre förvaltningen och rikskansleren kunna, om naturtilldragelser eller olycksfall afbrutit den regelbundna fabriksdriften, undantag medgifvas. Om driftens natur eller hänsyn till arbetarna i särskilda fabriker gör en annan reglering af arbetstiden eller pauserna önskvärd, kan den tillåtas. För särskilda fabrikationsgrenar (glasbruk, tråddrageri med vattenkraft, vals- och hammarverk m. fl.) har redan med hänsyn till

den synnerliga faran för hälsa eller sedlighet sysselsättandet af barn under fjorton år fullständigt förbjudits eller gjorts beroende af bestämda villkor.

Dessa bestämmelser jämte den dem öfvervakande fabriksinspektionen har till stor del drifvit barnarbetarna ur fabrikerna. Men barnarbetet har därmed icke upphört. I större omfång än någonsin förut förekommer det numera i hemindustrien, i handeln, ja, i nästan samtliga yrkesgrupper. Den enquête öfver det industriella barnarbetet utom fabrikerna, som regeringen lät verkställa 1898, omfattar 532,283 barn i ännu icke eller ännu skolpliktig ålder. Mer än hälften — 57,64 procent — var i industrien, nära en tredjedel — 32,27 procent — sysselsattes som utbärare, utkörare, springgosse eller springflicka, 4,06 procent funnos i värdshusrörelsen, 3,31 i handeln och 0,51 i samfärdseln. Enquêten omfattar icke hela riket och ej heller alla grenar af industriellt arbete, för att nu ej tala om de hundratusenden af barn, hvilka hafva plats i jordbruket eller som vanliga tjänare. Under det uppsving, som utmärkte i synnerhet 1890-talets senare hälft, har äfven barnens och yngre personers användande mot lönbetalning tilltagit. Enligt yrkesinspektionsberättelserna voro i fabriker och med dessa likställda anläggningar sysselsatta barn under fjorton år:

	Gossar	Flickor	Tillsammans
1893	3 730	2 181	5 911
1894	2 682	1 577	4 259
1895	2 669	1 658	4 327
1896	3 343	1 969	5 312
1897	3 770	2 381	6 151
1898	4 301	2 771	7 072
1899	4 497	2 911	7 408
1900	5 952	3 395	9 347

Unga personer från fjorton till sexton år upptaga samma berättelser, hvilka måste användas med försiktighet, emedan antalet inspektionen underställda drifter icke var konstant:

	Manliga	Kvinliga
för 1897	172 398	87 172
» 1898	184 502	91 884
» 1899	196 481	98 664
» 1900	231 807	103 040

Enquêten fastslår riktigheten i den mångenstädes företrädda åskådningen, att inom det industriella barnarbetet delvis bestå väsentliga missförhållanden. Barn sysselsättas icke endast i arbeten, hvilka genom den därmed förenade öfveransträngningen äro olämpliga för barn, utan äfven i hälsofarliga drifter. I synnerhet i hemindustrien varar arbetstiden allt för länge. I Thüringen är arbetstiden äfven i hemindustrien oförsvarligt lång, ända till tio timmar om dagen. Också genom långvarigt nattarbete är arbetstiden olämplig för barn. Följderna däraf verka störande i barnens fysiska och psykiska utveckling till en grad, att det icke kan — såsom det säges i motiveringen till lagförslaget rörande barnarbete i industriella drifter, som förelades riksdagen den 10 sistlidne april — betviflas, att en trängande anledning föreligger att numera träda närmare reglerandet af industriellt barnarbete utom fabrikerna och med dem likstående anläggningar. I betraktande af de framhäfda missförhållandena kan icke detta reglerande begränsas till de fall, i hvilka barn utom familjen äro verksamma såsom industriarbetare i verkstäder, handels- och transportnäringarna och liknande. Ett ingripande synes fastmer påkalladt äfven med hänsyn till sådana drifter, i hvilka uteslutande familjemedlemmar sysselsättas. Den för näringsordningens nuvarande bestämmelser på arbetarskyddets område gällande grundsatsen, enligt hvilken familjen skall bilda gräns för arbetareskyddslagstiftningen, måste upphöra.

De invändningar — säges det vidare i motiveringen — hvilka kunna höjas mot reglerandet af barnarbetet i sådana drifter, i hvilka arbetsgifvaren uteslutande sysselsätter familjeanhöriga, således i drifter, hvilka talrikt finnas i hemindustrien, hafva tagits i noggrant öfvervägande. Om svårigheten att åstadkomma en tillräcklig kontroll är man väl medveten. Men härvid kommer närmast i betraktande, att mycket är vunnet redan, om bestämmelser i allmänhet finnas, hvilka framdeles utesluta en otillåtlig sysselsättning af barnen, då sådana föreskrifter skola gifva föräldrarna en måttstock för, huru mycket de kunna fordra af sina barn utan fara för deras kroppsliga och andliga utveckling. Härigenom väckes och skärpes föräldrarnas medvetande om deras etiska ansvarighet gentemot deras barn. Lärarnas och prästernas intresse för sådana föreskrifter bjuder också alltid en säkerhet för deras iakt-

tagande. Om man erinrar sig, i huru hög grad lärarna redan nu vända sin uppmärksamhet till ifrågavarande område, så synes det antagandet berättigadt, att deras intresse skall växa ännu mera, om de föreskrifter, hvilka skola utfärdas om barns sysselsättande, i föräldrarnas ögon gifva lärarna det stöd, de behöfva, om de vilja uppnå något gagneligt vid aflägsnandet af missförhållanden på detta område. Men resultaten af enquêten jämte förutvarande rön på samma område göra sådana föreskrifter så trängande, att alla invändningar mot dem måste falla. Otvifvelaktigt skulle nämligen ett reglerande, som icke omfattar det hemindustriella barnarbetet, och hvilket afstår från barnarbetet i familjedrifterna, träffa endast en jämförelsevis ringa del af med industriellt arbete sysselsatta barn, medan det öfvervägande flertalet barn, hvilka dessutom arbeta under de ogynnsammaste förhållanden, icke skulle draga fördel af föreskrifterna.

För lagstiftaren återstår då icke något annat än att ingripa på hemmets förut hägnade mark. I Tyskland hade det väl varit möjligt att ännu åtskilligt reglera det industriella barnarbetet genom förordningar. Därifrån har man afstått och i stället den 10 april framlagt »förslag till en lag beträffande barnarbete i industriella drifter». Någon förändring i redan bestående riksrättsliga inskränkningar i barnarbetet afser icke förslaget, hvars stadganden äro ämnade att träda fullständigande till förefintliga bestämmelser. Afvikande från näringsordningen förutsätter icke förslaget tillvaron af ett industriellt arbetsfördrag och ifråga om barnet icke egenskapen af en industriell arbetare, utan sysselsättningen skall fastmer, utan hänsyn till om ett arbetsfördrag föreligger eller icke, falla under de förutsedda bestämmelserna.

De viktigaste stadgandena i lagförslaget, som afser sysselsättandet af barn endast i drifter, hvilka äro att betrakta såsom industriella i näringsordningens anda, äro följande:

Som barn gälla gossar och flickor under tretton år såväl som gossar och flickor öfver tretton år, hvilka ännu äro förpliktade till besök i folkskolan. Som egna barn gälla: barn, som intill tredje led äro besläktade med den, som sysselsätter dem, eller med dennes make; barn, hvilka äro tagna i barns ställe eller stå under förmynderskap af den, som sysselsätter dem, eller af dennes

make samt barn, hvilka öfverlämnats till lagstadgad tvångsuppfostran åt den, som sysselsätter dem, såvida barnen höra till dens hushåll, som sysselsätter dem. Barn, hvilka härefter icke äro att anse som egna barn, gälla som främmande barn. Föreskrifterna för egna barns sysselsättning gälla äfven för arbete af barn, hvilka för tredje persons räkning sysselsättas i en persons bostad eller verkstad, med hvilken eller med hvars make de äro intill tredje led besläktade, och hvars hushåll de tillhöra.

Barnen få icke sysselsättas i de tegelbruk och öfver jorden drifna stenbrott och grufvor, hvilka drifvas endast öfvergående eller i ringa omfång, vid stenknackning äfvensom i en särskild förteckning uppförda verkstäder — en förteckning, som förbundsrådet har rätt att ändra. Förteckningen grundar sig på 1898 års enquête och upptager de enligt den praktiska erfarenheten för barn olämpliga verkstäder, i hvilka barns sysselsättning påvisats. Hit höra sådana verkstäder, i hvilka barnen äro utsatta för inandning af på den unga organismen skadligt verkande mekaniskt eller kemiskt stoft, och i första rummet de verkstäder, i hvilka hårdt, spetsigt eller skarpkantigt mineralstoft uppträder, hvilket skadar andningsorganens slemhud. Härtill sluta sig glassliperi och glasetsning, där inandning af glas- eller sandstoft eller vid våtslipning fara af förkylning ifrågakommer, verkstäder, i hvilka arbetarna komma i beröring med bly, blylegeringar, blyfärger eller blystoff och följaktligen äro utsatta för faran af blyförgiftning, verkstäder, i hvilka arbetarna äro utsatta för det skadliga inandandet af kvicksilfverdunster eller kvicksilfver innehållande stoft, färgerier, i hvilka giftiga färger eller frätande och giftiga kemikalier användas, verkstäder, i hvilka föremålen på galvanisk väg framställas eller förses med metallöfverdrag, samt kemiska tvättanstalter och sådana verkstäder, i hvilka för hälsan skadliga produkter kunna förorena den inandade luften. Äfven upptagas lumpsortering, hästhårsspinnerier, med utländskt djurmaterial arbetande hår- och borstberedning samt anstalter för rening af sängfjäder tillfölje den i dem hotande faran från stoft och infektion. Verkstäder för framställande af explosiva ämnen, fyrverkeripjäser, tändstickor och andra tändvaror upptagas med anledning af den med dem förbundna faran för olycksfall, hudafdragning och slakt,

emedan det därmed förenade arbetet kan verka störande på det barnsliga känslolifvet. Förteckningen omfattar slutligen äfven glasblåsning tillföljе den med glasblåsandet förbundna öfveransträngningen af lungorna med undantag af de verkstäder, i hvilka det blåses uteslutande för lampa, då här i regel smärre julgransartiklar framställas och enligt hittills gjord erfarenhet skada för hälsan icke är att frukta. I verkstäder med motordrift, i hvilka det enligt en förordning af den 9 juli 1900 är förbjudet för främmande barn att arbeta, få icke heller egna barn sysselsättas, såvida icke motorerna endast tillfälligtvis användas.

I andra verkstäder, i handeln och transportväsendet få främmande barn under tolf år och egna barn under tio år icke sysselsättas. Främmande barn öfver tolf år få icke sysselsättas under tiden mellan klockan åtta e. m. till åtta f. m., och icke före förmiddagsundervisningen. Främmande barns sysselsättning får dagligen icke vara längre än tre timmar och under de af myndigheterna bestämda ferierna icke längre än fyra timmar om dagen. Egna barn under tolf år få icke för tredje persons räkning sysselsättas i en persons bostad eller verkstad, med hvilken eller med hvars make de äro intill tredje led besläktade. På sön- och helgdagar få också egna barn icke sysselsättas i verkstäder och i handel.

Vid offentliga teatraliska föreställningar och andra offentliga utställningar få barn under tolf år icke sysselsättas. Barn öfver tolf år få icke sysselsättas mellan klockan nio e. m. och åtta f. m. och icke före förmiddagsundervisningen. Dagliga sysselsättningen får icke öfverskrida tre och under ferierna icke fyra timmar. Vid sådana före- och utställningar, vid hvilka ett högre konstnärligt eller vetenskapligt intresse förefinnes, kunna de lägre förvaltningsmyndigheterna medgifva undantag.

I värdshus- och utskänkningsrörelser få främmande barn under tolf år i allmänhet icke sysselsättas och flickor (under tretton år eller med skolplikt) icke vid betjäning af gäster. Främmande barn öfver tolf år få icke sysselsättas mellan klockan åtta e. m. och åtta f. m. och icke före förmiddagsundervisningen. Arbetet får dagligen icke fortgå längre än tre och under ferierna icke mera än fyra timmar. Egna barn få sysselsättas i värdhus- och utskänkningsrörelse. Denna rätt kan genom polisförordning begränsas.

Vid utbärandet af varor och andra budskickningar i de här ofvan nämnda och i andra industriella drifter få främmande barn under tio år icke sysselsättas. Främmande barn öfver tio år få icke sysselsättas mellan klockan åtta e. m. och åtta f. m. och icke före förmiddagsundervisningen. Den dagliga sysselsättningen är begränsad till högst tre och under ferierna till fyra timmar. Främmande barn öfver tolf år få äfven under terminen sysselsättas fyra timmar dagligen. Dessa bestämmelser gälla äfven för egna barn, hvilka sysselsättas för tredje persons räkning med utbärande af tidningar, mjölk och bagerivaror. För öfrigt är sysselsättandet af egna barn vid utbärandet af varor och andra budskickningar tillåtet. Denna rätt kan genom polisförordning inskränkas.

På sön- och helgdagar få främmande barn i allmänhet icke sysselsättas med undantag af dem, som äro sysselsatta i samfärdseln, vid offentliga teatraliska föreställningar och andra offentliga utställningar äfvensom i värdshus- och utskänkningsrörelsen, för hvilka samma bestämmelser gälla som för deras sysselsättning på hvardagar. Föreskrifterna för främmande barns sysselsättande med utbärande af varor och annan budskickning gälla äfven för sön- och helgdagar dock med den inskränkning, att sysselsättningen sistnämnda dagar icke får öfverskrida två timmar och icke sträcka sig öfver klockan ett e. m. äfvensom icke äga rum under sista halftimmen före hufvudgudstjänstens början eller under densamma. Dessa bestämmelser om utbärning af varor och annan budskickning gälla äfven för egna barn, hvilka för tredje persons räkning sysselsättas med utbärandet af tidningar, mjölk och bagerivaror.

Kontrollåtgärderna hafva med hänsyn till de talrikt i betraktande kommande smådrifterna inskränkts till det minsta möjliga. Anmälan af främmande barns sysselsättning och förandet af arbetskort fordras därför blott, då sysselsättningen icke äger rum endast tillfälligtvis med utförandet af enskilda göromål.

För att möta antagligen just på hemindustriens område ofta uppstående tvifvel har uttryckligen bestämts, att äfven rum, hvilka tjäna till sofplats, bostad eller kök skola, om industriellt arbete där förrättas, såväl som i det fria belägna arbetsplatser betraktas som verkstäder enligt detta lagförslags mening.

Afvikningarna från den mellaneuropeiska tiden få icke öfverstiga en half timme.

För aflägsnandet af större, sedligheten störande missförhållanden i enskilda värdshus- och utskänkningsrörelser såväl som vid särskilda teaterföreställningar och andra offentliga utställningar kunna vederbörande polismyndigheter ännu mera inskränka eller fullständigt förbjuda barns sysselsättande.

Uppsikten öfver bestämmelsernas genomförande skall utöfvas af vederbörande polismyndigheter.

Straffbestämmelserna hafva uppställts i öfverensstämmelse med föreskrifterna i näringsordningen, dock så att vid i öfrigt liknande förseelser straffen hafva föreslagits lägre, när det handlar om sysselsättningen af egna barn. Öfverträdelser af bestämmelserna rörande sysselsättandet af främmande barn kunna straffas med böter ända till 2 000 mark.

Dessa äro hufvudbestämmelserna i ett lagförslag, som, upphöjdt till lag, skall ställa Tyskland i främsta ledet bland de det industriella barnarbetet skyddande staterna. Tyvärr afser lagförslaget endast de i trängre bemärkelse industriellt sysselsatta skolbarnen men icke de hundratusenden, hvilkas krafter under deras skoltid öfver höfvan utnyttjas i jordbruket och i hustjänst. Ty däri öfverensstämma alla fördomsfria sakkunniga, i synnerhet lärarna, att äfven i dessa näringsgrenar barnens krafter ofta äro utsatta för de svåraste pröfningar, och att äfven här sedliga faror hota barnasjälen. Grefve Posadowsky yttrade visserligen, då han å regeringens vägnar talade för förslaget vid dess första läsning i riksdagen den 23 och 24 april: »Att vaktande af kreatur i och för sig är sedefördärfligt, måste jag bestämdt bestrida; huru kunde herdegossen annars spela en sådan roll i diktkonsten?»

De föreställningar, som åtminstone den *äldre* för den sociala frågan i modern bemärkelse så godt som oförstående diktkonsten gör sig om kreatursvaktandets faror för barnasjälen, lifva icke längre deras känslor, hvilka äro verkligt besjälade af barnarbetarskyddets idé. Det ljuder som hån nära nog att höra en tysk statssekreterare på detta sätt söka ur känslornas värld stöd för ett betraktelsesätt, som vetenskapen redan utdömt. Men hvad annat har en svag regering att göra i en sådan församling som den nu-

varande tyska riksdagen än att blåsa på den herdepipa, till hvars toner alla jordbrukare så gärna lyssna, så länge friheten finnes för dem att själfva utnyttja den späda arbetskraften, medan deras förbittrade motståndare i tullstriden, handelns och industriens män, icke längre få hänsynslöst utsuga den blifvande generationens i dess daningsår af den själf oförsvarbara arbetskraft.

Att det nu föreslagna barnarbetarskyddet ingalunda tillfredsställer den nuvarande socialpolitiska *vetenskapens* fordringar, därom behöfver väl knappast erinras. Den andra stora bristen i lagförslaget att icke fullständigt förbjuda barnens söndagsarbete är ju i fullständig strid med socialhygienens kraf på en sammanhängande hvilotid af 36 timmar en gång i veckan för hvarje fullvuxen arbetare. Och är den utvuxne arbetaren i behof af denna oafbrutna frihet från arbete, i huru mycket högre grad då icke det växande barnet.

Allt till trots måste lagförslaget hälsas som en lifvande signal under marschen mot målet eller aflägsnandet af den för alla kulturfolk bestående faran med barnarbetet. Framtiden kommer för visso att låta det fullständigt upphöra äfven i industrier, hvilkas existens- och konkurrensförmåga enligt deras företagares icke alltid invändningsfria utsago uteslutande beror af fritt förfogande öfver barnens arbetskrafter. Ingen industri kan på längden hålla sig, hvars skenbara blomstring har som dystert underlag tynande barn, hvilka aldrig haft en ungdom, det är numera den framåtskridande nationalekonomiens vetenskapligt häfdade åsikt.

De olika partierna i tyska riksdagen mottogo vid första läsningen lagförslaget i allmänhet sympatiskt. Förslaget hänvisades till en kommission af 21 personer, som i höst skall rådslå däröfver. Förslagets framtid tyckes icke vara den allra ogynnsammaste, så mycket mera som regeringen förklarat sig beredd »att låta tala med sig öfver alla särskilda bestämmelser i lagförslaget.»

* *

*

Efterskrift. Den 2 december har riksdagskommissionen afslutat andra läsningen af lagförslaget rörande barnarbete i industriella drifter. Kommissionen sträfvar efter vidgandet af barnarbetar-

skyddet. Enhälligt anhåller den hos rikskansleren om verkställandet och föreläggandet för riksdagen af undersökningar öfver omfånget och beskaffenheten af barns sysselsättande mot lön i jordbruket med binäringar och i hushåll, dess orsaker, fördelar och faror isynnerhet för hälsa och sedlighet såväl som medlen för dessa farors ändamålsenliga bekämpande. Under öfverläggningen, som föregick, fastslog en ställföreträdare för regeringen, att konst-, yrkes- och handelsträdgårdsodling icke hör till jordbruket utan till de industriella drifterna.

Regeringen har föreslagit åldersgränsen för icke-skolpliktiga barns sysselsättande i industrien till tretton år. *Kommissionen godkände regeringsförslaget först efter omröstning med lika röstetal om åldersgränsens höjande till fjorton år.* Regeringsförslagets förbud att sysselsätta främmande barn under tio år med utbärandet af varor och budskickning utsträckes till främmande barn under tolf år. Sysselsättandet af egna gossar under tolf år och egna flickor i kroglokaler förbjudes fullständigt.

Frågan om, i hvilka industrier barn få sysselsättas, har kommissionen utförligt behandlat. Bland förbjudna drifter hafva upptagits gipsbränneri-, smides- och klensmidesverkstäder samt skorstensfejeri. Förbundsrådet bemyndigas att förbjuda »mera hälsofarliga sysselsättningar». Barn få icke heller användas vid färgblandning och målning äfvensom vid arbeten i större (vin-, ved- m. fl.) källare, hudberedning och garfveri samt icke vid »verkstadsmaskiner». Enhälligt gafs uttryck åt den åsikten, att barnarbetet i tobaksindustrien måste ordnas, och regeringen utlofvade ånyo ett lagförslag därom.

För barn, sysselsatta i verkstäder, handeln och samfärdseln, bestämdes enhälligt en middagsrast af två timmar; arbetstiden får börja först en timme efter för- eller eftermiddagsundervisningens slut.

Söndagshvilans utsträckande föreslås. Den sysselsättning af främmande barn på söndagen med utbärandet af varor, budskickning, i samfärdsel och värdshusrörelse, regeringsförslaget medgaf, har kommissionen förbjudit. Icke heller egna barn få sysselsättas i samfärdseln på söndagen.

Öfvergångstiden för bestämmelserna om egna barns syssel-

sättande i verkstäder, handel och samfärdsel nedsätter kommissionen från fem till två år.

Skolmyndigheternas inflytande på lagens tillämpning ökas betydligt. Skollärarekårens arbete för lagförslagets tillkomst är värdt allt erkännande. I kommissionen har ock en skollärare varit ordförande. Skolpliktiga främmande barns användning vid teater och offentliga föreställningar gör kommissionen beroende af skolmyndigheterna. Om vid sysselsättandet af ett enskildt barn betydande missförhållanden trädt i dagen, hafva samma myndigheter enligt kommissionens förslag befogenhet att göra framställan eller afgifva utlåtande om inskränkning eller förbjudande af denna sysselsättning.

Kommissionen föreslår slutligen, att lagen skall träda i kraft den 1 januari 1904.

Strödda meddelanden.

Ångkraft och vattenkraft i Italien och Sverige. I Italien användas för närvarande för industriella och kommunikationsändamål omkring 1,4 millioner hästkrafter, hvaraf 400,000 frambragta genom vattenkraft. Af den genom ånga åstadkomna millionen hästkrafter användas 250,000 af sjöfarten och 300,000 af järnvägar och ångspårvägar, så att för industrien återstå endast 450,000 ång-hästkrafter, något mera än antalet vatten-hästkrafter. Hela den disponibla vattenkraften i Italien uppskattas till 4 à 5 mill. hästkrafter, hvaraf sålunda nära 1/10 är tagen i bruk.

I Sverige utgjorde 1900 antalet i den officiella fabriksstatistiken redovisade hästkrafter — rörande de i kommunikationsväsendet använda saknas fullständig uppgift — 364,540, hvaraf ång-hästkrafter 158,650, vatten-hästkrafter 200,229 och gas- m. fl. hästkrafter 5,661. I Sverige användas sålunda af industrien nära 1/3 flera hästkrafter, frambragta genom vattenkraft än genom ånga.

Arbete och arbetslöner i Indien. Såsom ett bidrag till frågan om faran i den asiatiska konkurrensen kan följande notis ur en österrikisk-ungersk konsulatberättelse för 1901 tjäna.

Ehuru befolkningen i det indiska kejsarriket är så stor, så är det likväl svårt att erhålla lämpliga fabriksarbetare, då regelbundet arbete ej lämpar sig för befolkningen. De betalta lönerna äro därför också att anse såsom höga i jämförelse med dem, som betalas för annat arbete, om de också efter europeiska begrepp äro mycket låga. Så erhåller en förman 3—6 rupier (4,80—9,60 fr.) för vecka och en vanlig arbetare (kuli) 1,08—1,10 rupier (2,40—2,60 fr.). Huru svårt det är för fabrikerna att förmå sina arbetare till att regelbundet dagligen infinna sig vid arbetet, framgår däraf,

att man i de flesta (regeringsfabrikernas?) departement betalar en veckopremie af 2—4 annas (20—80 centimes) åt de arbetare, som under hela veckan dagligen infunnit sig till arbetet. (Efter WOLF's *Zeitschrift für Socialwissenschaft).*

Järnvägarne under nittonde århundradet. Majhäftet af *Archiv für Eisenbahnen* innehåller en intressant redogörelse för järnvägsnätets utveckling under nittonde århundradet. Vi anföra härur följande data (efter *Deutsche Rundschau für Geographie und Statistik).* De första järnvägarne öppnades i England år 1825, tio år senare följde Tyskland och Belgien, därefter Österrike 1838; de sista europeiska stater, som skaffat sig järnvägar äro Rumänien (1870) och Serbien (1884). Längden af järnvägarna, räknad efter kilometer trafikerad bana, har utvecklat sig med följande språng[1]):

	1840	1860	1880	1900
Europa	2,925	51,862	168,983	283,525
Amerika	4,754	53,935	174,666	402,171
Asien	—	1,393	16,287	60,301
Afrika	—	455	4,646	20,114
Australien	—	367	7,847	24,014
Hela jorden	7,679	108,012	372,429	790,125

Af denna öfversikt framgår särskildt, med hvilken utomordentlig fart järnvägsnätet utvecklats i Amerika under de sista decennierna; under det järnvägsnätet i denna världsdel ännu 1880 var endast obetydligt större än i Europa, har det under den följande tiden öfverflyglat det europeiska järnvägsnätet med 120,000 km., ehuru detta samtidigt själf ökats med 117,000 km. I denna häpnadsväckande utveckling af de amerikanska järnbanorna hafva Förenta staterna i främsta rummet tagit del. Här öppnades 1830 den första järnvägssträckan mellan Baltimore och Ellicottsmills. Af de 60,000 km. järnvägar, som Asien hade att uppvisa vid slutet af förra århundradet, falla nära två tredjedelar på Britiska Indien, där den första järnvägen öppnades 1853. Sibirien har sist erhållit järnvägar, den första öppnades 1893; vid slutet af år 1900 trafikerades 6,200 km. af den transsibiriska järnvägen. Af Afrikas 20,000 km. kommer mer än en tredjedel på de engelska besittningarna. På hela jorden utgjorde de trafikerade järnvägarna vid slutet af det nittonde århundradet, såsom synes af tabellen, 790,125 km., en längd, som är nära 20 gånger så stor som jordens omfång vid ekvatorn. Af de särskilda världsdelarne kommer Amerika främst med 402,171 km., mer än hälften af alla världens järnvägar, därefter följer Europa med 283,525 km. samt med

[1]) Anmärkas må, att de här anförda siffrorna ej fullt öfverensstämma med siffrorna i SUNDBÄRGS *Statistiska öfversiktstabeller.*

väsentligt lägre siffror Asien, Australien och Afrika. Af de särskilda staterna hafva Förenta staterna det ojämförligt största järnvägsnätet, 311,034 km. Närmast kommer Tyskland med 51,391, europeiska Ryssland med 48,107, Frankrike med 42,827, Britiska Indien med 38,235, Österrike-Ungern med 36,883, Storbritannien och Irland med 35,186 och Britiska Nordamerika med 28,697 km. De öfriga staterna hafva väsentligt mindre nät. Järnvägsnätets täthet, d. v. s. järnvägarnes längd i förhallande till ytan, är störst i det industriella, tättbefolkade Belgien, som har nära 22 km. pr kvkm. land. Obetydligt mindre tätt är nätet i konungariket Sachsen med 19 km. järnvägar på 100 kvkm. Därefter följa Baden och Elsass-Lothringen, båda med 13 km., Storbritannien och Irland med 11,4, Tyska Riket i sin helhet och Schweiz, båda med 9,5, Nederländerna med 8,6 och Frankrike med 8. Den minsta tätheten i Europa finner man i Norge, 0,6, och i Ryssland, 0,9. Af de utomeuropeiska staterna komma Förenta Staterna främst i afseende på täthet med 4 km. på 100 kvkm. I förhållande till folkmängden äga järnvägarne den största längden i Sverige, där 22,4 km. järnvägar komma på 10,000 inv. Därefter följa Danmark med 12,3, Schweiz med 11,4, Frankrike med 11,1, Baden, Bajern och Elsass-Lothringen med hvardera 11 km. järnvägar på 10,000 invånare. Hvad slutligen beträffar järnvägarnas anläggningskostnader, så kunna de beräknas vid slutet af år 1900: för de europeiska till 82,880 millioner riksmark och för de utomeuropeiska till 72,794 millioner, tillsamman 155,674 millioner riksmark.

De europeiska staternas utgifter. Enligt *Économiste européen* utgjorde de europeiska staternas utgifter efter budget 1891 19,837 millioner francs, 1901 29,090 millioner, sålunda en tillväxt på tio år med 9,253 millioner eller 46 %. Utgifterna för försvarsändamål (armé och flotta) stego under samma tid fran 4,612 till 7,875 millioner. Om man tar i betraktande, att de europeiska staterna hafva att bära en skuldbörda af omkring 130 milliarder, hvaraf den största delen tillkommit på grund af krig eller förberedelse till krig, finner man, att nära två tredjedelar af budgeternas hela belopp uppslukas af militarismen.

Sjöfartens understödjande genom statspremier. Rörande de senaste framsteg, systemet med statspremier åt sjöfarten gjort eller håller på att göra, meddelar oktoberhäftet af *Journal des économistes* några intressanta upplysningar.

I Förenta Staterna kommer kongressen att inom kort antaga en lag, som bestämmer ett årligt understöd af 9 millioner dollars åt fartygsbyggare och skeppsredare. I Ryssland har nyligen en

kommitté under ordförandeskap af en storfurste antagit följande förslag, som komma att träda i kraft från den 1 jan. 1903: 1:o. Åt skeppsredarne beviljas räntefria lån, uppgående till hälften af byggnadskostnaden för de fartyg, de äga, och som de låtit bygga i Ryssland af ryskt material. Lånen skola återbetalas under tjugo år med lika stora annuiteter, under tiden skola fartygen vara hypotek för det beviljade lånet. 2:o. Assuranspremierna betalas för intill två tredjedelar af fartygets värde. 3:o. För att uppmuntra exporten af ryska varor i fartyg, byggda i Ryssland, skall staten betala hälften af det förbrukade kolet, för så vidt detta är af ryskt ursprung. För att komma i åtnjutande af detta privilegium måste fartyget dessutom i rysk hamn intaga en last, uppgående till tre fjärdedelar af dess dräktighet. Dessa privilegier äro uteslutande förbehållna åt redare af rysk nationalitet eller bolag, hvars alla delägare äro ryssar.

Och slutligen, det märkligaste af alltsamman, engelska regeringen bereder sig att beträda samma väg under förevändning att skydda den engelska handelsflottan mot Ocean-trusten. På grund af en öfverenskommelse, som inspirerats af protektionister och imperialister i förening, skall regeringen tilldela Cunard-bolaget en subvention af 150,000 pd. st. årligen i stället för den nu från postverket utgående subventionen å 26,500 pd. st. Bolaget skall till gengäld förplikta sig till att alltid förblifva ett rent nationellt bolag med förvaltning och fartyg i engelska händer. På samma gång har regeringen träffat en annan öfverenskommelse med trustens ledare Pierpont Morgan för att försäkra sig om, att de fartyg, som öfvergått i trustens händer, få bevara sin engelska nationalitet, och att hälften af de fartyg, som komma att byggas, reserveras för engelska varf.

Detta återvändande till ett gammalt system, som frihandlarne gjort slut på för femtio år sedan, har emellertid blifvit föremål för liflig opposition. I en af sina senaste småskrifter har Cobden-klubben påpekat, att det väldiga uppsving, som Englands handelsflotta tagit, daterar sig ifrån frihandelns införande och afskaffandet af Cromwells navigationsakt. Tontalet för i engelska hamnar in- och utklarerade fartyg har ökats från 12,020,000 1850 till 79,214,000, hvaraf tre fjärdedelar komma på den britiska handelsflottan. Och i ett bref till *Times* hafva tvenne skeppsredare, Alfred Holt och Cie, trogna den lära, under hvars välde deras näring nått en så hög grad af blomstring, energiskt protesterat emot detta försök att återinföra premierna.

Äfven i Sverige står, som bekant, frågan om sjöfartsnäringens understöd på dagordningen, om man också här knappast ännu har kommit *from sounds to things.*

Moderna rederier. Otvifvelaktigt stå vi omedelbart inför en väldig omhvälfning, en verklig revolution i världens sjöfartsför-

hallanden. Redan länge har man tyckt sig kunna på afstånd skönja den fara, som hotar de europeiska staternas sjöfart från Amerikas sida; man har kunnat förutse, att den dag, då amerikanerna besluta sig för att med sin väldiga kapitaltillgång, sin utomordentliga energi och sin lika utomordentliga organisationsförmåga kasta sig in på sjöfartsnäringens område, skulle en kamp på lif och död begynna för den europeiska sjöfarten, skulle kanske dödsklockan komma att ringa för mer än en europeisk stats handelsflotta. Ej minst i denna tidskrift[1]) har det varnats för denna fara, har det hänvisats till den enda utväg, som finnes, för att med utsikt till framgång kunna upptaga striden: hela rederinäringens koncentrerande på ett fåtal mäktiga, kapitalstarka företag. Nu är faran öfver oss. Och den har kommit på det sätt, som man kunde vänta, i form af en kolossal sammanslutning, Morgans sjöfartstrust. Väl hafva ej alla de jätteplaner ännu realiserats, som den vid sitt första framträdande tycktes föra i skölden; om någon monopolisering af Atlant-trafiken kan det ännu åtminstone ej vara tal. Men att faran likväl är utomordentligt stor, visar sig bäst af de medel, de europeiska staterna tillgripa till sitt försvar: att själfva England, såsom på annat ställe i tidskriften omnämnes, i strid med sina traditioner ser sig tvunget att ge sig in på statssubventionens område, är ett tidens tecken, kraftigare talande än något annat. Och dock är man här rustad att möta konkurrensen på helt annat sätt än hos oss. Så godt som öfver allt i Europa, utom i Sverige, har under den sista tiden utvecklingen inom rederirörelsen allt mera gått emot ett koncentrerande i stora, konkurrensdugliga företag. En intressant redogörelse för denna utveckling lämnas i en uppsats af FAB. LANDAU i oktober-häftet af CONRAD's *Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik.*

År 1880 funnos i samtliga länder sammanlagdt 74 rederier med minst 10,000 reg.-tons; dessa disponerade 1,561 fartyg med 2,506,348 r.-t. dräktighet. I våra dagar är ett rederi med endast 10,000 r.-t. ej att betrakta såsom något synnerligen betydande företag; vid en undersökning rörande de nuvarande storrederierna måste därför gränsen sättas mycket högre, Landau sätter den vid minst 30,000 r.-t. Af sådana stora rederier fanns 1901 ett antal af 158 med 4,056 fartyg och 11,075,681 r.-t. Af de 74 stora rederier, som funnos 1880, kommo på England 50, Frankrike 6, Tyskland, Förenta staterna och Nederländerna hvardera 3, Italien och Spanien hvardera 2, Österrike-Ungern, Ryssland, Belgien, Danmark och Japan hvardera 1. Af de 158 storrederierna 1901 hade England 104, Tyskland 15, Frankrike 7, Förenta staterna 6, Italien, Spanien och Nederländerna hvardera 4, Österrike-Ungern och

---

[1]) P. E. FAHLBECK, Den utländska betalningsbalansen och den utrikes sjöfarten. (I Statsvet. Tidskr. 1899: h. 3).

Ryssland hvardera 3, Japan 2, Danmark, Norge, Belgien, Chile, Brasilien och Turkiet hvardera 1. Alldeles densamma blir ej ordningen, om länderna ordnas efter det tontal, som stor-rederierna disponera; för 1901 blir då ordningen: England, Tyskland, Frankrike, Japan, Förenta Staterna, Italien, Spanien, Österrike-Ungern, Ryssland, Nederländerna, Danmark o. s. v. Sättes stor-rederiernas sammanlagda tonnage 1880 lika med 100, hade det 1901 stigit till 342. För de särskilda staterna utgjorde tonnaget 1901 — tonnaget 1880 antaget lika med 100 — för Japan 1890, Tyskland 1251, Danmark 640, Spanien 502, England 399, Österrike-Ungern 378, Ryssland 367, Italien 354, Förenta staterna 271, Nederländerna 269, Frankrike 263, Belgien 180. För Norge, Chile, Brasilien och Turkiet kan ingen jämförelse göras, då något stor-rederi ej existerade i dessa stater 1880. Går man till de särskilda rederierna, finner man, att mycket stora förskjutningar skett sedan 1880 i deras inbördes ordning. 1880 kom främst det engelska Peninsular and Oriental St. N. Co., därnäst det franska Messageries Maritimes och i tredje rummet det engelska Pacific St. N. Co. 1901 voro dessa resp. n:o 4, 6 och 17. Första platserna intaga nu de tyska Hamburg-Amerika Linie och Norddeutscher Lloyd, som 1880 voro resp. n:o 17 och 4. Det danska Forenede Dampskibs Selskab, som 1880 var n:o 46, hade 1901 avancerat till n:o 22. Ej blott absolut hafva stor-rederiernas antal och tonnage stigit, de innehafva därjämte numera en vida större del af hela handelsflottan än 1880, såsom synes af följande sammanställning:

	Stor-rederiernas andel af hela handelsflottan, i ‰			
	af antalet fartyg		af tonnaget	
	1880	1901	1880	1901
Tyskland	270	557	518	766
Frankrike	517	421	395	622
Chile	—	488	—	557
England	265	402	417	525
Japan	355	386	385	513
Österrike-Ungern	865	481	769	508
Ryssland	488	233	506	413
Italien	722	374	720	379
Nederländerna	266	252	551	352
Spanien	117	266	281	341
Turkiet	—	382		321
Danmark	365	374	283	300
Belgien	226	106	426	236
Brasilien	—	135	—	228
Förenta Staterna	106	102	163	194
Norge	—	30	—	73
Samtliga länder	287	346	407	493

Starkast är sålunda koncentrationen i Tyskland. Bättre än något annat folk hafva tyskarne insett värdet af koncentration i

rederinäringen. Också hafva vi sett Morgans väldiga trust väja tillbaka för att upptaga kampen med de mäktiga tyska bolagen. Motsatta ytterpunkten intaga, jämte Norge, Förenta Staterna. Här är säkerligen en af de viktigaste orsakerna till, att Amerika ej förr än nu uppträdt konkurrerande på sjöfartens område; i och med den första stora sammanslutningens bildande har äfven konkurrensen kommit.

Ludvig Widell.

Administrativ praxis.

9. *Äfven om en fastighet är så afsides liggande, att det kan anses sannolikt, att dess ägare ej själf in natura kommer att fullgöra vägunderhållet, skall dock, utan hänsyn därtill, hans väglott utläggas på fördelaktigaste plats.*

Sedan inom Vermdö skeppslags väghållningsdistrikt i Stockholms län vägarnes gradering och fördelning blifvit afslutad den 26 jan. 1898, därvid bl. a. — utan afseende å under förrättningen framställda förslag i syfte, att de på öarne i Vermdö skärgård belägna hemman, hvilka i anseende till denna sin belägenhet afsides från Vermdöns fastland, där de hade att utgöra sitt vägunderhåll, hade särskilda svårigheter för dettas fullgörande, måtte erhålla annan för dem lämpligare förläggning af deras väglotter, än förättningsmännen i upprättad provisionel plan öfver skiftesläggningen upptagit, så att de väghållningsskyldige å dessa hemman måtte kunna, om de så önskade, själfve bestrida sitt vägunderhåll — hemmanen Löknäs, Skaft, Sollenkroka och Argboda å Vindö samt Gällnö, Träskö, Svartsjö, Alsvik, Lådna, Hjelmö, Kacklö och Grinda bekommit sina väglotter å landsvägen n:o 1 från Vermdö kyrka till Skurubro omkring 14 och högst omkring 17 kilometer från nämnda kyrka; till stöd för hvilken anordning förrättningsmännen och gode männen i afgifvet yttrande till protokollet hufvudsakligen framhållit, att distriktets vägstyrelse under förrättningen utlofvat att jämlikt 12 § väglagen öfvertaga skärgårdsmännens väglotter mot ersättning efter ty i nämnda § stadgades, att i betraktande af hemmanens ringa vägtal och det likaledes obetydliga belopp, som i beräknad underhållskostnad belöpte på hvarje vägtal, nämnda öfvertagande icke skulle tillskynda hemmanens innehafvare några dess mer betungande utgifter, hvaremot vägunderhållets fullgörande af dem själfva icke kunde aflöpa utan synnerligen stora besvär och kostnader, samt att en omkastning af väglotterna för ifrågavarande hemman, i enlighet med därom under förrättningen närmare gjorda förslag, skulle åstadkomma sådana förskjutningar af väglotterna i öfrigt, att vägdelningen skulle för de flesta andra väghållare inom distriktet blifva ytterst obeqväm;

så och efter det öfver förrättningen besvär anförts hos Kbfde bl. a.

af åtskillige personer från Vermdö sockens skärgård, hvilka hufvudsakligen anfört, att de, hvilkas hemman vore belägna å öarne nordost om Vermdön, och hvilka af distriktets vägar endast begagnade den från Löknäs förbi Siggista till Vermdö kyrka, också enligt hittills gällande vägdelning af år 1839 haft sina väglotter å denna trakt, nämligen å vägen mellan kyrkan och Torsby samt omkring hemmanet Hemmersta äfvensom å nyssnämnda vägen mellan Löknäs och kyrkan, hvarigenom de kunnat vid sina färder till kyrkan tillse, huruvida väglotterna varit i godt skick, samt jämväl varit i stånd själfva fullgöra sitt vägunderhåll, i det de kunnat på sina segelskutor till fastlandet frakta behöfligt grus från sina öar och med biträde af någon i närheten boende torpare utbreda det å sina vägstycken eller till och med öfverföra dragare för ändamålet, hvaremot de vid den öfverklagade vägdelningen tilldelats vägunderhåll å det s. k. Olmingslandet och således i en trakt, som de icke någonsin besökte, samt — då afståndet till Kil landvägen från Löknäsvik, deras närmaste hamn å Vermdön, vore 2 1/2 mil och sjövägen mångdubbelt längre — så aflägse från deras hemvist, att de omöjligen skulle kunna fullgöra det dem ålagda vägunderhållet annorledes än medelst entreprenad, därvid de måste betala huru högt pris som än fordrades, så framt ej förhållandet kunde blifva ordnadt genom väglotternas öfvertagande af vägstyrelsen mot ersättning i penningar efter särskilda nämndens uppskattning, på hvilken utväg de emellertid så mycket mindre kunde förlita sig, som det, först sedan vägdelningen vunnit laga kraft, kunde blifva afgjordt, huruvida vägstyrelsen komme att samtycka till en sådan anordning, och huru stor utgift därför de klagande då komme att vidkännas;

förklarade, efter det bl. a. uti afgifvet utlåtande vederbörande förrättningsman uttalat, att, då de klagande i alla händelser måste för väghållets fullgörande anlita vare sig vägstyrelsen eller enskilde entreprenörer, det för dem vore utan särdeles betydelse, hvar deras väglotter blefve utlagda, Kbfde genom utslag den 28 april 1899, att Kbfde funnit de hos Kbfde anförda besvären ej föranleda ändring i öfverklagade vägdelningsförrättningen.

Emot berörda utslag anförde en del af af de hos Kbfde klagande besvär hos Kammarkollegium, som efter vederbörandes hörande den 20 sept. 1901 sig utlät, att, enär, med afseende å den vid klandrade förrättningen bestämda förläggning af vägskiftena för klagandenas fastigheter, utgörande, enligt hvad mantalslängden för år 1899 utvisade, andelar i hemmanen Svartsjö, Grinda, Träskö, Gällnö, Ladna, Hjelmö, Kacklö, Alsvik, Sollenkroka, Argboda, Skaft och Löknäs, klagandenas berörda fastigheter måste anses hafva blifvit genom ifrågavarande vägdelning med vägunderhåll oskäligt betungade, aktade Kollegium som skäligt, med upphäfvande af ifrågavarande vägdelning och Kbfdes den 28 april 1899 meddelade resolution, visa ärendet åter till förrättningsmännen och godemännen, som skulle hafva att i vägdelningen härutinnan göra rättelse och med ärendet i öfrigt lagligen förfara: och har K. M:t, enligt resolution den 22 aug. 1902, icke funnit skäl att göra ändring i Kollegii berörda, hos K. M:t öfverklagade utslag.

G. T.

10. *I fråga om ersättning af allmänna medel till i stad förordnad extra domare i brottmål.*

Sedan e. o. hofrättsnotarien John Bladh, hvilken på grund af förordnanden utaf Göta hofrätt såsom särskild ordförande i rådstufvurätten i Vänersborg den 3, 11, 18 och 25 okt., den 1, 8, 16, 23 och 30 nov. samt den 5 och 12 dec. 1901 handlagt rannsakningar inför rådstufvurätten med häktade skoarbetaren Bäcklund, tilltalad för mord och mordbrand, hos Kbfde i Elfsborgs län anhållit att för ifrågavarande förrättningar af allmänna medel tillerkännas ersättning enligt afgifven räkning med 30 kronor för en förrättningsdag och två expeditionsdagar vid hvarje rannsakning eller med tillhopa 330 kronor, utlät sig Kbfde i resol. den 3 juni 1902, att, enär uti stad förodnad extra domare i brottmål icke, enligt gällande författningar, vore berättigad att af allmänna medel utbekomma sådan ersättning, som afsages i ansökningen, blefve denna af Kfbde afslagen.

Bladh anförde häremot und. besvär hos K. M:t, som emellertid, enligt beslut den 31 okt. 1902, ej fann skäl att i Kbfdes resol. göra ändring.

G. T.

11. *Ansökan om antagande af släktnamnet Ek ansågs vara af beskaffenhet att ej böra genast afslås.*

Hos Kbfde i Stockholms län anhöll mästerlotsen A. Boman i Sandhamn, att hans son Petrus Elof, som vore född den 1 febr. 1887, måtte få antaga namnet Ek, till stöd hvarför anfördes, att vid Sandhamns lotsplats redan funnes flera lotsar med namnet Boman, och att Petrus Elof Boman för att vinna anställning därstädes måste förändra sitt namn.

Genom resolution den 5 april 1902 utlät sig Kbfde, att, enär namnet Ek, enligt hvad kändt vore, bures af annan släkt och tillika vore af mera egenartad beskaffenhet, blefve, med stöd af 3 § i Kongl. förordningen angående antagande af släktnamn den 5 dec. 1901, ansökningen afslagen.

Häröfver anförde A. Boman besvär hos K. M:t, som, enär ifrågavarande hos Kbfde gjorda ansökning icke vore af beskaffenhet, att den skolat af Kbfde genast afslås, utan därmed bort förfaras i enlighet med stadgandet i § 4 af omförmälda förordning, den 19 sept. 1902 visade ärendet åter till Kbfde, som skulle detsamma anyo företaga och därmed vidare lagligen förfara.

G. T.